

SZŐTTESEK, VARRÁSOK-HÍMZÉSEK

ELŐLJÁRÓBAN

1933 — Ellenzék kirándulás... (1. k) Kalagori búcsú... Színes szőttesekbe öltöztetett falak... A felnőtteket a fehér szőtteskendős asszonysereg (2. k). ejtette ámulatba.¹ Engem környezetük. Sohasem hittem volna, hogy minimális bútorral ilyen otthon lehet teremteni (I.1. színes).

A csíkos és *kockás-padravalók* (I.2), *ágyvetők* alatt egyszerű cölöplábú deszkapadok, priccyszerű ágyak húzódtak meg. De „ágyat vetettek” a *szóba-közbe*, a rakott kemence meleg kuckójába is. A kis kerek asztalt evés után a kemence mögé, *sutba vetették*, így a *házban* egyetlen bútor darab sem zavarta a közlekedést.

Nemcsak szemmel, de kézzel is végigsimogattam a puha szőttesekkel *felöltöztetett* falakat, a fehér és sárga gyöngy szerűen kidomborodó sorokat. A színek finom adagolására, az egyes csíkcsoportok, *csokrok* plasztikusságára húsz évvel később iparművész hallgatóim is fölfigyeltek.

Szekrényt vagy ehhez hasonló alkalmatosságot a házban hiába kerestem. Ünnepre készülöben az asszonyok színes szőttesekkel letakart lábából szedték elő gazdagon hímzett, hosszú *ingaljas* vagy rövid ingeiket (II.1). Utóbbiakra pendelyt is kötöttek. Sietve húzták le az ágy fölötti *rúdról*, s szorosan derekukra tekerték az arasznyi széles, hosszú öket, *övedzőket*. Majd lekerültek az ünnepi *katrincák* (II.2), *fóták*. Megszokott mozdulattal kerekítették magukra, s a vékony *bernyéccel* már fel is erősítették. De a fehér *kerparuha*, a *kurtakendő* (II.3) vagy a *boránzsik* (II.4) mind egyenesen a rúdról libent az asszonyok fejére. Akkor láttam csak, hogy az ágy fölött ritmikusan váltakozó világos és sötét kendők és szőttesek nemcsak lakásdíszek, de egytől egyig ünnepi ruhadarabok is (3. k).

Az ajtó sarkán az egyszerűbb *kendő*be törülköztek. A díszesebbek a *kendőszege*n, a *kicsiruhacskákkal*, *servetekkel* egyetemben alkalmi szőttesek, szerelmi, lakodalmi vagy temetési ajándékok.

Az ajtóval szemben, a lánán tornyosult a magasra rakott *ronygya*, *esztre* vagy *zesztre* (kelengye) (4. k). Itt állott végbe, *matollaszám* a hozomány. Aból vágott mindig az asszony új otthonában, helynek és igénynek megfelelően, egy zsáknak való csepűvásznat, egy padra-, falravaló *csepűlécsert* vagy *gyapjűlécsert* (I. 2). Mindezek a fehér és színes foltok olyan biztos elosztásával, hogy elállt szeme-szája a kiránduláson résztvevő íróknak, művészeknek.

1953. Az Oprescu professzor vezette Művészettörténeti Intézet Magyar Népművészeti Kutatócsoportja Moldvába készült. Hát hogyne mentem volna. Hisz a kalagori otthonok indítottak el egykor a szőttesek nyomába. Előzőleg a bukaresti kutatócsoporttal s néhány főiskolás hallgatómmal jártam a hagyományőrző Zarándot. Onnan meg sem álltam a Szeret-téri Mezőségig. Bogdánfalván a munka már javában folyt. Kós Károly a fiúkkal gyűjtötte, rajzolta a házakat s azok berendezését. Nagy Jenő és Halay Hajnal továbbra is a népviseleten dolgozott. Lám Erzsébet és Liszka Mária — szintén textil szakos hallgatóim — ezután már velem járták a falvakat. Gyűjtöttek, rajzoltak, festettek vászon- és gyapjűszőtteseket, munkaeszközöket, minta- és öltéselemeket, ing- és szűcshímzéseket. De velünk akvarellezett kedves professzorunk Wid-

mann Walter, és besegített Elena Secoșan, a román textíliák elismert szakértője is.

Így húsz év elteltével, rajongó fiatalok és idősebbek társaságában, darabonként kézbe vettem ezeket az alapjában nagyon egyszerű lineáris, de színésükben kiváló művészi érzékkel megkomponált szőtteseket, hímzéseket. És meggyőződhettem arról, hogy a gyermekkori szemem nem csalt. Valóban a célszerű szépnek olyan szokatlan megfogalmazásával álltunk szemben, amely iparművész számára is meggondolkoztató. Akkor láttam, hogy a nyers, házi vagy üzemi festésű, leggyengébb pozdorjás csepűből, jobb vagy gyengébb minőségű gyapjából, házilag feldolgozott nyersselyemből, gyapotból milyen változatos csíkos és kockás szőtteseket lehet előállítani.

Akkorra már nemcsak a *málét* terítették le *kisabrosszal*, de a feltornyozott kelengye elé magasabb lábú, téglalap alakú asztal került s arra díszes *nagyabrossz* (4. k). Míg a 30-as években a *kendőjét*, *kendezőjet* s a párna *színét*, szárát csak az első leány csíkozta, az 50-es évek elején a módosabbak már színes *kockást* szőttek. A szegényebbje is, aki csak tehette, *megtarkázta*. A kemencéről lekerültek a fekvőhelyek, a sutban már csak az apró gyermekek játszadoztak, s a *falszóba* (III. 1) előtti padkán, hátukat a meleg kemencének vetve, az öregasszonyok fontak.

Még legtöbb háznál termeltek kendert, tartottak juhot és sokan tenyésztettek selyemhernyót. A boltból vásárolt gyapottal és fejtővel aztán a legegyszerűbb szövőtechnikával, a kender vagy csepűzsáktól a leheletfinom fejrevalóig mindent a ház asszonynépe állított elő.

Varrással csak a székelyes csángók díszítették párnáikat. A többi faluban az ingeket és jegykendőket hímezték a legváltozatosabb öltéselemekkel. De otthonukat kizárólag szőttesekkel, *festékesekkel*, később *lécserekkel* (III. 2) „öltöztették fel”. És a csecsemőnek is éppen úgy „ágyat vetettek” a *tekenőben*, mint az elhunytak a *halottaságyra*.

Szép, régies nyelvük és zenéjük már számos utazó és kutató figyelmét magára vonta. Ezen a nyelven az egyszerű emberek és dolgok logikus, célszerű megfogalmazása, az alaptechnikák és anyagok maximális kihasználása olyan összefüggéseket sejtet, amelyeket más román és magyar vidéken már rég elfelejtettek. Mégpedig olyan közös vonásokat, amelyek nemcsak Délkelet-Európában, de valamennyi szövő és varró népnél adva voltak. Hisz a vízszintes, függőleges és ferde csíkozás a szövőszék, a szövés fő díszítési módja. És a *gyűjtések*, a szélek összevarrása? Mindenütt össze kellett hogy állítsák a szövött széleket. Az *öltögetés...* hol nem öltögettek a szálakat számolva a ritkább vagy sűrűbb szövésű anyagra? Mindössze egy tű kellett hozzá s egy jobban megsodort cérna.

Ez a hímzésfajta — mivel Holbein festő képein figyelték meg először — tőlünk nyugatra Holbein-öltés néven vonult be a köztudatba.² A havasalföldi és moldvai románok „punct bătrânesc”³ — *öregöltés* — néven ismerik. Ugyanakkor Jankó, majd Lükő finnugor sajtáságként emlegeti.⁴ Bátky a Duna-völgyben inkább szláv eredetűnek véli.⁵ Minderről a Szeret-téri csángó asszonyok mit sem sejtve — hisz jóformán „bötüt sem ismertek” 1953-as ottjártunkkor — *öltögettek*. És attól függően, hogy egymagában, párosan, függőlegesen, esetleg vízszintesen sorba varrták a négyzeteket: *tyúkszem*, *rák-szem*, *lúdszem* vagy *paráma* néven hímezték ingeikre.⁶

A moldvai csángók nyelve, zenéje és népművészete ősi életformát és sajátos fejlődési folyamatot tükröz. Éppen ezért bogdánfalvi alapgyűjtésünk anya-

gát nemcsak a Szeret-téri és Onyest környéki falvak, de a gyimesi csángók, mezősi és más hagyományörző vidékünk szötteivel és varrásaival is egybevettem. A felhasznált irodalom, a múzeumokban és magángyűjteményekben⁷ megőrzött szöttek és hímzések mind hozzájárultak ahhoz, hogy a helyszínen nyert adatok térben és időben kiterjedésedjenek. Míg a Kis-Küküllő vidékén, a helybeli román és szász együttélés mellett igen erősen érezhető az egyház és udvarházak révén jövő reneszánsz és barokk közvetett hatása, addig a Kárpátok külső oldalán élő csángóság elsősorban a környező románság szűrőjén át hasonította a felülről jövő hatásokat. Ugyanakkor erős elszigeteltségénél fogva legtovább őrizte meg az egykori magyar sajátosságokat.

A kender feldolgozásával, a lakásbelsővel és a viselettel már többen is foglalkoztak. Ezek összefüggéseit azonban csak érintették a kutatók. Munkatársaimmal, egykori tanítványaimmal éppen ezekre az összefüggésekre igyekeztünk rávilágítani.

Csángóföldi kutatásunk során volt alkalmunk először megfigyelni a kendertermesztés és a juhtenyésztés közötti kapcsolatokat. Egyfelől a téli juhakol trágyájával tették termékenyebbé a kenderföldeket, ugyanakkor kenderpolyvával és dióvirággal táplálták bárányozásig tavasszal a juhokat. Kenderből készült tejszűrő vásznak pedig a sajt- és ordakészítés munkaeszközei voltak. Ugyanígy kapcsolódott a kender, a cérna, a vászon a halászathoz, a másik ősrégi mesterséghez.

A kender és a gyapjú szállá fonva, más félkész és kész fonalakkal „egy bordába szöve” öltöztette fel a csángók házait és lakóit nyáron és télen, hétköznap és ünnepen egyaránt. Éppen ezért a moldvai csángó szötteket sem anyagukban, sem rendeltetésükben nemigen lehet mereven elválasztani. Mindössze a könnyebb áttekinthetőség kedvéért mutatjuk be külön a színes vászon-szötteket és a színes gyapjuszötteket. Az idők folyamán ugyanis más-más irányba fejlődtek.

Az alfejezeteken belül igyekszünk a könyv tagolódásához igazodni, előbb a ház, azután a viselet, az ember öltözkéhez tartozó háziszöttekről írni. Mintegy női szemmel, az előző fejezetet a következővel összekapcsolni. A viselet történeti fejlődésével kapcsolatos — a múlt század végén és a századfordulón — nyomtatásban megjelent képeket természetesen Nagy Jenő közli. Ebben a fejezetben a falusi házaknál megőrzött családi képekkel és néhány Lükő-reprodukcióval csupán az egyes viselet-szöttek fontosságát akarjuk hangsúlyozni és az említett képanyagot a gyűjtés idején készítettékig kiegészíteni.

Történeti fejlődésében itt elsősorban a nyersanyagok, szövés módok, szín- és ízlésvilág változásával a szöttemények, majd a hímzések fejlődését, alakulását tartjuk szem előtt. Különös figyelemmel a csángók életében, szokásaiban betöltött szerepükre. Éppen ezért nemcsak tudományos felleltározásra, hanem a szöttek, majd a hímzések megszólaltatására törekszünk. Mintegy felviláglantva készítők és tulajdonosaik hagyományokban gazdag életét. Ezt annál is inkább megtehetjük, mert húsz, majd újabb huszonöt év elteltével is meggyőződhettem arról, hogy a tanuló fiatalságot meg a közeli és távolabbi gyárakban dolgozó csángó leányok egy részét a divatos farmer nem akadályozza meg abban, hogy beülve édesanyjuk, nagymamájuk szövőszékébe (5.k), továbbra is dolgozzanak a maguk és a ház szükségére. Kendert csak az termel, akinek háztáji földje lapályos helyen van. De tíz-tizenkét család összefog, és teherautóval mázsaszám hordják a műszálgyárak hulladékát. Azt házilag tisztítják, fonják, festik, s gyapottal, gyapjúval és mindenféle bolti fonallal fel-

dolgozzák. A régi szövés módok mellé újakat tanulnak. A mintás nyüstös szőttek, az *almás*, az *optos* és az *újfogások csángómód megtarkázva* kerülnek a fiatalok fekvőhelyére (6.k). A felöltöztetett falak éppen úgy jelen vannak a fiatalok lakószobájában, mint az öregek *nagyházában* meg *kicsiházában*, de még a *kilérben*, az ereszalján is. Eppen ezért a házilag termelt nyersanyagoktól és fonalaktól lépésről lépésre nyomon követhetjük a csángó asszonyok munkáját, akik még a XX. század derekán is éjt nappá téve dolgoztak, hogy a családot és a házat felöltöztessék. De művelték a kenderföldet gyapjúért, fonták a kendercérnát halért, napszámért, mikor mire volt szükség.

Az 1970-es évekre a Bákó környéki falvakban is eltűntek a sokunktól megcsodált fehér szőttes fejrevalók. Míg 1953-ban csak elvétve akadt *tulpános* — bolti fejkendő — az asszonyok között (2.k), 1978-ban Gyoszenyben a János-napi búcsún csak három idős asszony ragaszkodott fenséges viseletéhez. 1979-ben Lészpeden már nyomát sem találtam. A Csehország felől a múlt század elején rohamosan terjedő kis négyzetes kendő, amely már az első világháború előtt kiszorította Erdély síkvidékéről és a moldvai románság köréből a háziszőttes hosszabb-rövidebb kendőt, máig a moldvai csángók „fő ékessége”. Rózsás kendőt köt a középnemzedék katrincához, blúzhoz és szvetterhez, s a fiatalok divatos műanyag ruháikhoz.

„Csángósan már csak az öreg emberek *hordozódnak*” (NJ: I.1. színes), de a középkorú férfiak derekán a városi öltöny alól még *csángós ő* vagy *övedző* piroslik. „Jól tartja a derekat. Védi a vesét” — állítják viselői.

1979-ben az Anna-napi búcsúra feldíszített házban az újmódi párnatoktól régi szálánvarrott székely párnafej villant elő. Az újfogású, nagymintás gyapjús ágyterítő alatt a régi fejtő — szűk időből való, házilag festett *kalakános*, rézgálicos *csepülepédő* és kockás *csepüágyvető* húzódott meg. A szövészen már *ártizánátos veres fődű kendező* a legújabb módi. A lányok Galactól Temesvárig jártukban még ma is hozzák az új szőttesdarabokat, hogy otthon anyjokkal, nagyanyjukkal leszójék, de összeérlelni, sajátos szín- és formavilágukba szervesen beépíteni már nincs idő. Az ipar rohamos fejlődése és az életszínvonal emelkedése, amely kezdetben elősegítette a kiszíneződést, kivirágzást, itt is a népi kultúra értékrendjének felbomlásához vezetett. De az idősebbek emlékezete és a régi, a felső réteg alatt meghúzódó tárgyak még elevenen őrzik a teljes önellátásra berendezkedett közösség évszázadokkal ezelőtti állapotát.

A csángó asszonyok szőttesei és hímzései még tükrözik azt az időt, amikor elsőrendű szerepük nem a díszítés volt, hanem a funkció. A díszítmények elsősorban a funkcionális öltések, jelek, majd más elemek vízszintes, függőleges, *rendes* sorokban való csoportosítása, illetőleg ferdén, *tekerményesen*, *harcosan* való alkalmazása révén alakultak ki.

A moldvai csángók történelmének, hagyományőrző életmódjának köszönhetően 1953-ban még egy jóformán önellátásra berendezkedett falusi életmódot, népi kultúrát tanulmányozhattunk. Lényeges elemei alig különböztek a 20 év előtt megismerttől, de a szakirodalomból tudjuk, hogy lényegében a 100 év előtti állapotból is számos, más vidékeken már több évtizede vagy talán évszázada elfelejtett jelenséget őriztek meg.

Az 1970-es években már egy megváltozott falusi életformát és felbomlásban levő népi díszítőrendszert láthattam viszont. A helybeli románságnál a század elején megindult kivetkőzési folyamat is többek között ekkorra vált

szembetűnővé. Gazda József fényképeinek tanúsága szerint 1960-ban még csak jeleiben figyelhető meg az, ami 1978—79-re, az anyagi és gazdasági viszonyok gyökeres megváltozásával, az elzártság fokozatos feloldásával, immár szembetűnő. Az életmód váltásával az üzletből beszerezhető öltözetdarabok, használati tárgyak itt is fokozatosan kiszorították a háziipar termékeit. Míg ez a folyamat a többi vidéken nagyrészt a század elején indult meg és lassabban ment végbe, itt ez robbanásszerű. Jóformán másfél évtized leforgása alatt teték meg azt az utat, amely az ország más vidékein 60—80, sőt 100 éve tart.

Mivel a tárgyak és az emlékezet még javában őrzik azt az időt, amikor valamennyi öltözetet meg használati szőttest és hímzést házilag állítottak elő, és nem egy öltözetdarabot minden szabás nélkül vettek magukra, a néprajzi kutatás itt sokkal átfogóbb eredményekre számíthat.

Meggyőződésem, hogy elfogultságtól és előítéletektől mentes, többsikű kutatás ezen a téren fontos lépés volna a magyar és román népi műveltség sajátos és közös jegyeinek alaposabb megismerése felé. Ugyanakkor, különös tekintettel a kelet- és délkelet-európai vonatkozásokra, az egyetemes néprajzi, népművészeti kutatásoknak is jelentős szolgálatot tenne.

I. NYERSANYAGOK ÉS FELDOLGOZÁSUK

A moldvai csángók eredetével, nyelvével, zenéjével számosan foglalkoztak. De a kutatók figyelmét nem kerülte el a nép viselete és életmódja sem. Így az asszonyok házi munkájáról már Petrás Incze János is megjegyzi 1841-ben, hogy „nagy szorgalommal fonják és szövik a gyapjat, lent, kendert, selymet és pamutot, mellyekből mind ünnepi, mind viselő ruhájokat férjeik, gyermekeik magok s leányaik számára tulajdon kezeikkel készítik...”⁸ S azóta is valamennyi kutató említi az asszonyok fonó-szövő mesterségét.

A moldvai csángók kendermunkájára is többen felfigyeltek. A két világháború között külön tanulmányban, igaz, csak Lükő Gábor (1934) foglalkozott vele. A 70-es években Halász Péter (1973) kimerítő tanulmánya és Kós Károly *Csángó néprajzi vázlat*a (1949/1976) részletesebben tárgyalja ennek a vidéknek kendertermesztését és feldolgozását. Kiszállásunk ideje alapján véve ez utóbbi tanulmány anyagának gyűjtése és megjelenése közé esik. Így a helyszíni tapasztalatok és a szakirodalom felhasználásával igyekszünk minél átfogóbb képet adni a moldvai csángók legfontosabb háziipari nyersanyagáról, amelyet szinte napjainkig a maga legegyszerűbb és legtermészetesebb formájában természetnek és dolgoznak fel. Ugyanakkor a kendermunkával kapcsolatos szavaik — ha más összefüggésben és kevés tájnyelvi eltéréssel általánosan ismertek vagy kikoptak is a közhasználatú nyelvből — nagyon szemléletesek. Nem egyet meséink, dalaink még ma is híven őriznek.

Mert a kendert Moldvában, ha nem is nyüvik, de *szedik* (Bf), *tyérik* (J) *gyűjtik* (Cs). De éppen úgy *gyűjtik* a vászonszéleket meg a ráncokat is. *Kakastej*ről mi csak a népmesében hallottunk. Itt kakastejjel (az apróra tört és felfőzött kendermag fehéres zsírjával) *zsulfát*, jellegzetes böjtieledelt készítenek, amely valamikor főúri ínycséség volt.⁹

A megszártított kendert *rágtatják*, mint valamikor a bőrt a lókoponyával.¹⁰ A *lókötő*höz — a tornác első oszlopához, amelyhez egykor a lovat kötötték — ma a *kösmöst*, azaz a gyári műszál-hulladékot erősítik, hogy ugyan-

úgy megfonják, mint a kendert, gyapjút vagy a bolti gyapotot az évszázadok folyamán. Érdemes ezekre a munkákra és kifejezésekre felfigyelni, és szókincsét is végigkísérni a kender termesztésétől a hófehér asszonyi fejrevalóig vagy a szingazdag csángó bundák készítéséig. Mert a faluja határát jóformán csak búcsú vagy vásár, lakodalom vagy temetés alkalmával átlépő asszony nép nagyon sok, számunkra értékes szellemi és tárgyi hagyomány megtartójának bizonyult.

A csángó szöttesek két legfontosabb alapanyaga a kender és a gyapjú. Mindkettőnek feldolgozását 1953-ig, ottjártunkig, teljes mértékben házilag és nagyobbára az asszonyok végezték. Idők folyamán megismerkedtek a selyemhernyó tenyésztésével, sőt az utóbbi időkben, amióta a kenderföldek megritkultak és a műszál-gyártás olyan nagy lendületet vett, felhasználják a brailai hulladékot, a kösmöst is.

Kenderből elsősorban a háztartáshoz szükséges zsák- és lepedőféléket, viselő-fehérenemű vásznat, gyapottal keverve ünnepi fehérneműt, párnát, kendőt és abroszokat készítettek. A gyapjúból posztó- és pokrócféléket, a család nő- és férfitagjai részére felsőruhát és takarót szabtak. A juhtenyésztés fellendülésétől fogva a kender- meg gyapotszállal kevert színes gyapjúterítő, padra-, ágyra-, falra való mind szervesen hozzátartozott s részben tartozik még ma is a csángó viselethez és lakásbelsőhöz.

KENDER

Bogdánfalván — 1953-as moldvai gyűjtésünk szálláshelyén — éppúgy, mint a többi csángó faluban, még minden háznál termelték. Huszonöt évvel később Gyoszenyben — Pál Györgyné szerint —: „Nálunk már csak az teszi, akinek *sesz* [lapos] a helye, *oldalasan* csak akkora lesz, hogy a béka hasa kilátszik belőle.” De akinek a háztáji terület bár egyik széle lapályosabb, az oda kendert tesz. Ahol megértőbb a vezetőség, ott a termelőszövetkezet külön helyet mér ki a kender számára. Eladásra már nemigen termelnek.

Már a régi felelgetős, reszponszorikus társasának sem járja. Pedig milyen szépen fűjták Bogdánfalván. A legjobb énekes indította, s a többiek kórusban folytatták.

1.— Elvettem ¹¹	5. Hazahoztam stb.
— Kenderkémet	6. Lerágtattam stb.
Felibe, felibe,	7. Megfonattam stb.
Páncér pillangója	8. Megszóttam stb.
Páncér illangója.	9. Kiszabattam stb.
2. Leszedettem stb.	10. Megvarrattam stb.
3. Elvittem stb.	11. Felvetttem stb.
4. Eláztattam stb.	12. Elszaggattam stb.

(Rezeda, 1953. 176-177)

1916 előtt — a bogdánfalvi Öregek úgy tudják — csak a bojár földjén több vagon kender termett. Akinek nem volt kendervetése, az részibe (harmadába) dolgozhatta a bojárét. Minden két *fej* után a harmadik neki maradt.¹² De pénzért és gyapjúért is nyűttek, arattak. Egy *rúd* megmunkálásáért

— *kiszedés, aratás* — kaptak egy kg gyapjút. Akinek nem volt *juhacskája*, abból szőtte a háznak a posztót vagy a gyapjú lepedőt.

A kendervetések általában a faluhatár patak- vagy folyómenti részén, a lehető legjobb földbe kerültek. A határnevek — éppúgy, mint Erdélyben: *Kenderes* (Bf), *Kenderugar* (Szf), *Kendernyomás* (Ka) — még ma is őrzik a közös kenderföldek emlékét.

Nagypatakon úgy tudják, hogy egy *ép kenderes* eredetileg ötrúdnyi terület volt. Egy rúdba 12 *araszt* számítottak. Náluk egy arasz kb. 28 cm lehetett, így egy rúd hossza kb. 336 cm. Az egy rúd föld egy rúd széles és 16 rúd hosszú földszalag, vagyis 1,7 ár. Egy hektár kb. 56 rúd lehetett (Kós, 1976. 215. lap 11. j.). Az ép kenderesek a leányok száma szerint oszlottak, mert a kenderföldek női ágon öröklődtek. Általában, s így Bogdánfalván is, a *Kenderes* nevű határrészben voltak az 1—2 rudas kenderföldek. Ahol sok volt a leány és föld is volt, ott 4—5 rudat is tettek.

Vetettek még kendert az *ugor*, a szántóföld végébe, a *pufföld* (kukorica-föld) szélébe mezsgyének, és kertbe is. A magnak való kendert, a *hálendánt*, *hálándort* vetették ide. A hálendán, a vastag szárú magoskender adta a magot, s durva, erős szálából *kötelet vertek*.

Egy rúd kenderesbe egy *tarisnya*, azaz egy véka (20 l) kendermagot vetettek. A Székelyföldön is *vékásföldben* számolt a nép még 1945 után is. Hivatalosan a hold, majd a hektár járta.

A kenderföld előkészítésére Moldvában is igen nagy gondot fordítottak. Az olajosmagvú növény általában, így a kender is, erősen kihasználta a földet, s mivel mindig ugyanazon helyre vetették, jól *megganyézták*. Egy rúd kenderföldre *egy terü* (egy szekér) jó érett trágyát számítottak. Ha a kászoni két-három szekérre gondolunk (Kászon, 160), akkor ez nem is sok. De minden viszonylagos. Bákó környékén a szántóföldeket nemigen trágyázták. A kenderföld, az más! Arra rothadt *johóganyit*, ha volt, *marhaganyit* hordtak ki nyáron vagy ősszel, szekérrel, de legkésőbb télen, szánnal. Télen *ganyézták*, tavasszal megugarolták s megboronálták, hogy „ne menjen ki a nyirka”. Vetés előtt újra megszántották a kenderföldet, kukorica közé pedig kapával vetették.

A jól előkészített földbe aztán, ahogyan az idő engedte, általában pünkösd táján — május elején — belévetették a magot. A szélvédettebb, melegebb vidéken már Szent György napján (április 24.) elvetették, Forrófalván meg pünkösd keddjén került földbe a kendermag. Úgy tartják, hogy úgy jó, ha a kendert a *puj*, a kukorica után 1 hónapra vetik. Azután — mint Bogdánfalván is mondták — „Ha az Isten esőt ad, megnyő, ha nem, nem”.

A kendermagos *zákot* (zsák) „pünköszbe, lá zecse máj (május 10-én)” leakasztották a *kakasülőről*, mert az egerek elől ott tartották a padláson. Volt aki átmérte tarisznyába, volt aki abból vetette, „mikor essz, mert aszú földbe nem lehet vetni”, csak eső után, zsákból, de legtöbbször tarisznyából, hisz ez volt a mértékegység. Asszony, ember egyformán szórta a kendermagot. Ha „zákból vetik, összekötik a fenekit a szádával, sz vetik, mint a kukuruzát”. Kétszeresen járták el, oda- s visszamenet, hogy *gyakor* (sűrű) legyen. Vetés után még beléptek a kenderföld közepébe, s elkiáltották magukat: „Nyakig érjen a kender.”

A vetés után nyolc-kilenc hétre, úgy „Szent Jánostól Szent Péterig”, június utolsó hetében szedték ki a *virágoskendert* (des), a *nyárikendert* (écs) a magos közül. Az még maradt vagy három hétig, amíg a magok beértek. Mielőtt a szedéshez fogtak, *formát vettek s megtanácsolták*, hogy *szedő-e* már (Halász, 1973. 60). Mert pl. Klézsén még 1978-ban is minden fontosabb dolgot megtanácsoltak az asszonyok. Ha a virágoskender *felhegyesedett, fistelt* (Domokos, 1941. 160), *ment a pora*, vagyis beporozta a *magoskendert* (dcs), az *őszikendert* (écs) és leszáradt a virága, akkor kezdődhetett a kenderszedés.

Érdekes, Moldvában soha nem hallottam, hogy valaki nyúné a kendert. Bogdánfalván *szedik, kiszedik* (Tr), mégpedig ember, asszony egyformán, mert „szorgoszk a dolgok”, sietős a munka. Általában a ház asszonynépe végezte, esetleg besegített valamelyik rokon vagy szomszédasszony. Jugányban, Lükő szerint *tyépi, kitépi* (Bf), mert gyökerestül tépi ki a földből. Csíkfaluban meg *gyűjtik*, mint nálunk a szénát vagy a vadgyümölcsöt. Kalagoron 2—3 *szálonként válasszák*, Szabófalván *tsitpi* a magos közül a virágoskendert. Ennél szemléletesebben egyetlen vidékünkön sem nyúttek még kendert. A kenderszalakat aztán *marokba szedték*, s három markot, vagy amekkorát egy arasszal átértek, *fűbe* (Kl), *fejbe kötötték* (Bf). Mégpedig néhány vékony szálal, *berzenyével* (Bf) vagy *berzsenyével* (Szf), akárcsak Kászonban (Kászon, 161).

„Ha jó természet van, 2—3 rúdon még 200 fej virágosz és magosz is lesz.” Nagyon jó kellett legyen akkor Bogdánfalván a természet, mert Trunkon úgy tudták, hogy egy rúd földön két *kita* kender lesz, egy *kitába* pedig 12 fejet számítanak. Kós gyűjtése (1949/1976) szerint, „Akinek 14 rúd kenderese van, az közepes termés idején 15 *kita* virágos- és 20 *kita* magoskendert csinál” (145). Lükőnek úgy mondták, hogy Jugányban 2 rúd *helen* (helyen) kb. 20 *kita* kender terem, ez kényelmesen hazamegy egy szekéren (1934. 96—98).

A föld s az időjárás, no meg a markok nagysága is elég eltérést mutatnak. Ha jól meggondoljuk, egy rúd földön egy véka kendermagból 2—10 *kita*, illetve 24—120 fej kendert takaríthattak be.

A kitépett kenderfejeket *háromlábba választva*, még a kenderföldön *lábra tették* (Szf), felállították. A virágost szekérral hazahordták, s lehetőleg esővédett helyen lábra állították. Ha jó meleg volt a nap, egy, ha *homályos* (felhős), két nap *aszták, aszalni tették* (Szf), *megaszalták* (Bf, Kl, L).

A magoskendert a kenderföldről és a kukorica közül vagy három héttel később szedték. Azt is a kenderföldön felállították (7.k), majd *papba rakták*¹³ (8.k). A fejeket úgy borították össze, hogy minél jobban összefüljön. Nem egy helyen még *burját* (gyom) is tettek a tetejére, Pusztinán még ronggyal is leborították (Halász 1973. 1.k), hogy minél jobban beérjen és könnyebben kicsépelhessék. Szabófalván *popocskát ültettek a hegyibe*.

A kendermagot, éppen úgy, mint egykor a gabonát, asszony és ember egyformán *hadarócséppel* (1.r) vagy egyszerű *járompácával* kicsépeltek (9.k). A kenderfejeket fejjel összefogatva *kenderverő-lepedőre* (Dsz), *szekérlepedőre* (L), egyszerű *ágyilepedőre* (Kl) vagy *hammasra* (Bf) fektették s kétszer „végigmentek” a fejeken, végigverték, majd kézzel kisúrolták, hogy a magot „minél jobban kiadja”. A kendermagot azután rostával szórták, „szélnek eresztették”, majd a pozdorjától megtisztult magot *zákba rakták*. A *hiuban* a kakasülőre felkötve aztán a szép tiszta kendermag megvárhatta a tavaszt, a vetés idejét. De a lepedőn maradt *kenderpolyhát* sem prédálták el. Tavasz felé, báranyo-

zásig jól fogott a juhoknak; *divóvirággal* összevegyítve éppen szívesen ették (Kós, 1976, 128).

Nemcsak vetőmagnak kellett a kendermag, nemcsak *ronygyát* (ruhaneműt) szóttek a szálából, de a magból kiütött olajjal főztek, s bőjtben még *kakas-tejet* is készítettek. Így a kenderföldről szedett magoskender után a kukorica közé vetett *hálándort* vagy *kalándort* is kicsépték.

Mikor a virágoskender megszáradt s a magoskendert kiverték, vitték a tóra, hogy *megáztassák*. Mindenütt *tóra vitték*, mégpedig szekérrel, de aszerint, hogy a folyóvíz közel volt vagy sem, folyóvízre vagy állóvízre esküdtek. Egyesek szerint az áztató tóban hamarabb és puhábbra ázik a kender, mások úgy tartották, hogy a folyóvízben ázott kender vászna szebb, fehérebb.

A jugányiak szerint elegendő, ha a tavakban elterítik a kenderfejeket szép sorjába, két végibe *karut* ütnek le, s földdel elnyomtatják (valószínű, hogy ez a régebbi áztatási mód). Bogdánfalván viszik a tóra s ott *plutába* (tutajba) *csánnyák*, „teszik bé a vízbe s temetik bé földdel”. Két rúd közé csíptetik, és megnyomtatják, hogy a víz valamennyit jól ellepje s ne maradjanak a felső szálak áztatlanul. A Szászvárra elvetődött Kondor Anna úgy emlékezik, hogy ők Pusztinán *foglalót* tettek a kenderre, vagyis a sorba berakott kenderfejeket hosszába tett kenderköteggel fogták le, mint a szövésnél a mintát, s ezt nyomtatták le aztán földdel, kövekkel. A folyóvizekben a kenderfejeket kitába kötötték, s úgy terhelték meg, hogy ne vigye el a víz.

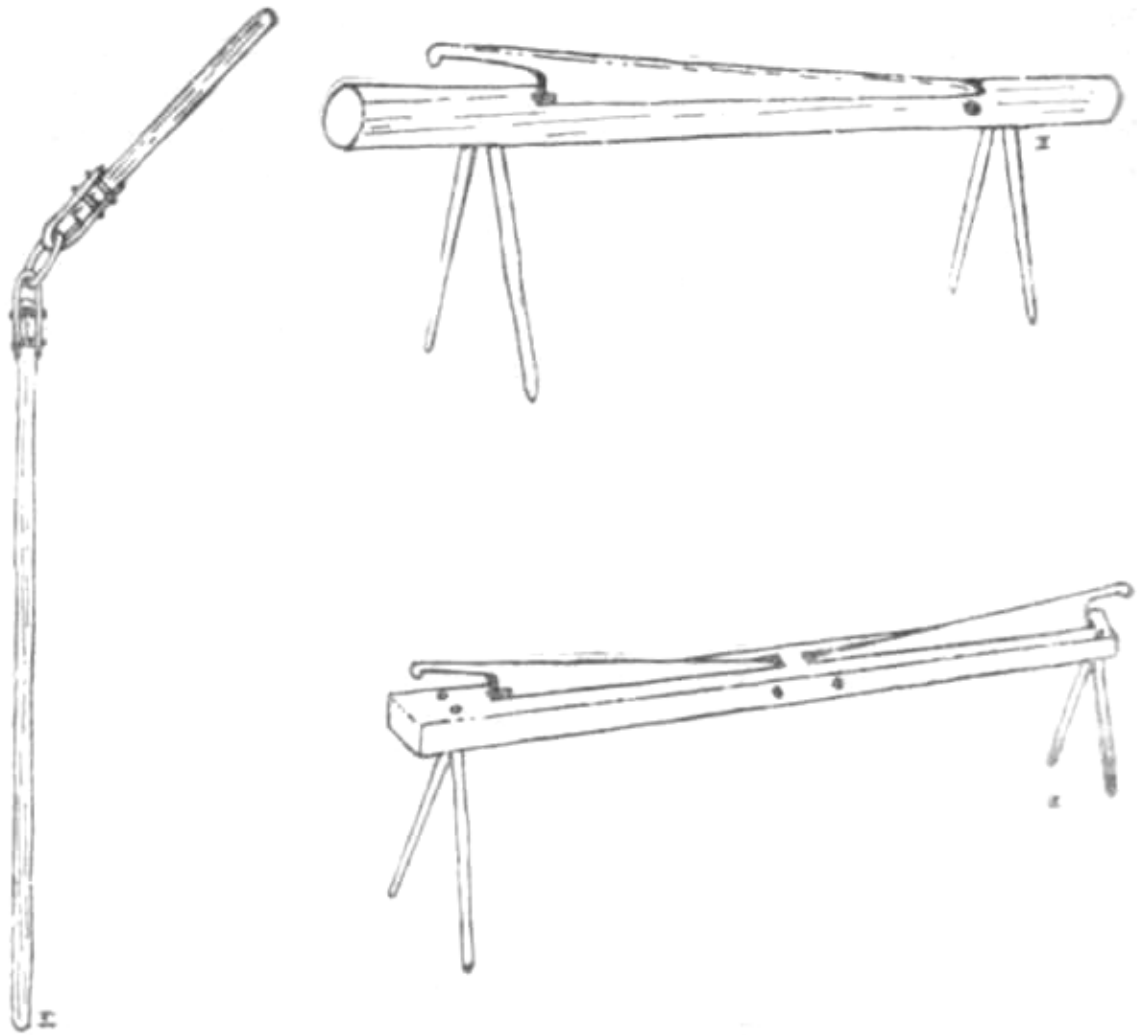
Úgy tartják, hogy a víz hőfoka szerint a virágos 3—6 nap, a magos 6—10 nap alatt ázik ki. Folyóvízben még többet is számítanak. Biztonság kedvéért, mielőtt *kihánynák* a vízből, *látót vesznek*, éppen úgy, mint a kászoniak vagy a szatmáriak, s ha veres, még hagyják. Ha megszáritva törik, s a szála szép fényes, nem csepűs, akkor kivetik, mossák (10.k) s hozzák haza. Trunkon „lepeggetik bé a vízbe, jól béverik, megmossák s a víz martjára rakásba kirakják” (Domokos, 1941. 160—161). El is terítik, hogy asszon meg, s azután kézzel lehúzogatják „a virágosat, hogy menjen le róla”.

A víztől aztán szekérrel hazaviszik, s a kert mellé vagy az eresz alatt a *tőtésen* falhoz támasztva vagy a ház körül elterítik (11.k). Jó *asszu* kell legyen, hogy könnyebben menjen le róla a *pozdorjája*. Terítik el, hogy asszon meg — magyarázza Duma Péterné Bogdánfalván. — Ha megaszott (ha nincs idő mindjárt a rágtatásra), rakják a *padba*, hogy ne *essen meg*, vagyis ha megszáradt, felrakják a padlásra, hogy ne ázzék meg.

Ha a kender megaszott, a száraz kenderfejeket megtörik, *megrágtassák*, teszik a *rágtatóba*. A hálándánt előbb bottal megtörik, mert annak nagyon kemény fás részét nem viszi a rágtató.

Tehát, ha a kender jól megszáradt, „mikor idő van, fogják rágtatni”. Lerágtatják a száraz, fás részeket, mint cserzés előtt rágtatják a bőrről a felesleges húsdarabokat. Van ahol legelőbb *levágtassák* (levágják) a kender tövét; ez a *tilószakadék*. A rágtató és tiló alá behulló *pozdorjaszösz*t kendersizállal *földrevalónak* fonják-szövik.

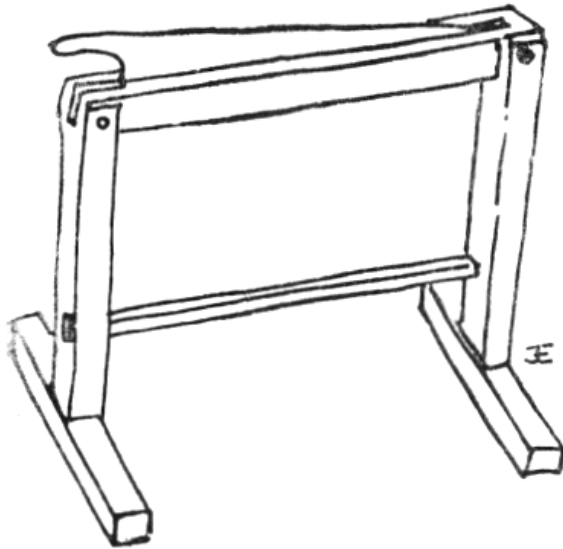
A *rágtatót* (2.r) minden háznál maga az ember készíti, bükkfából. A vályú alakú rágtatónak *lábai* vannak és szegen mozgó *nyelve*, amellyel a ház asszonya *rágtassa* (töri) a kétfelé szakasztott kenderfejeket. A pozdorjává tört fás részek kihullanak a megtisztult szálak közül. Ha egyedül dolgozik, mint Duma Margit Bogdánfalván (12a.k), akkor a *lerágtatott fejeket* felakasztja,

1. Cséphadaró. Bf, 1953.
2. Rágtató. Bf, 1953.
3. Rágtató és tilu. Bf. 1953.

hogy még fújjon ki a szél is a pozdorjából. Ha ketten (12b.k), akkor szaporább a munka. Az egyik rágtatja s a másik a lerágtatott fejeket *tilulja* (Bf), *vonogalja* (L), hogy minden pozdorja kikerüljön a szorosabb nyelvű *vonogaló* vagy *tilu* (4.r) alól. Éppen ezért a rágtatót és a *tilut* (tiló) vagy *vonaglót* legtöbbször „egy fára csánnyák” (3.r). Ezt a típust nevezik a Tövisháton „kétkezes, négylábás tiló”-nak.

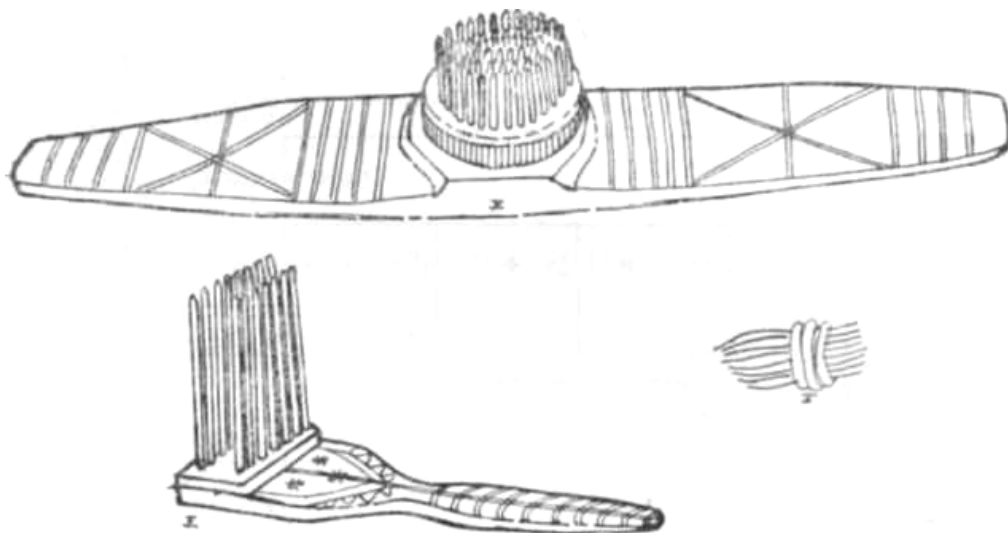
A *lerágtatott* és *megtilult* kenderfejeket aztán kitába kötik. Itt is 12 fej egy kita. A pozdorját elégetik vagy a mezőre viszik (mint Ózdon, ahol varázslás címen szórták el a búzaföldre). A pozdorja közül a szegényebbje még kiválasztja a tilószakadékot, azon tanulnak aztán fenni a kisleányok. A gyo-szényieket éppen *pozdorjásóknak* tartják a „vízentúliak”, mert ott nagy volt a szegénység, a legutolsó időkig nagyban dolgozták a kendert, s *lécserbe* *verték* még a *pozdorjaszösz*t s a *tilószakadékot* is.

4. Vonogaló. L, 1949 (Kós, 1976. 22/a).

A pozdorjától megtisztított kenderfejeket azután megfésülték, mint a kócos gyermekeket. Csak nem a fésűt jártatták a fejen, hanem a *fejbe tekert, rágtatott és tilult kender* egyik végét *felsirítették*, s a másik végét *léhelték*, majd megfordítva, azt is *léhelbe verték* (13.k).

Trunkon *gyírléhel* és *gyakorléhel* (5.r) is használatos, éppen úgy, mint a Kis-Küküllő mentén. A gyéreb, ritkább fogú szegrózsával kezdik, majd a gyakorral, a sűrűbbel folytatják, hogy még jobban felhasogassa, megpuhítsa a kenderrostokat. Az előbbivel nyerik a *léhelt kendert*, és a fogak között marad a *szősz*. Az utóbbival a *pácolt kendert* és a *pácot*. Klézsén és Nagypatakon említették még, hogy régen disznósörte *pácolóval* vagy *esettel* (6.r) is *pácolták* (Kl), *eselték* (N), finomították a kenderszálakat. A szilágysági Bog-

5. Léhel Bf, 1953.

6. Eset, pácoló. Ke (Lükő, 1934. 97. 3. r).

7. Gereben. Bf, 1953.

dándon vaddisznó-sortéból készült az „ecset”, s ennek mintájára a szegrózsás „télhel” (léhel) neve „vasecset” is.

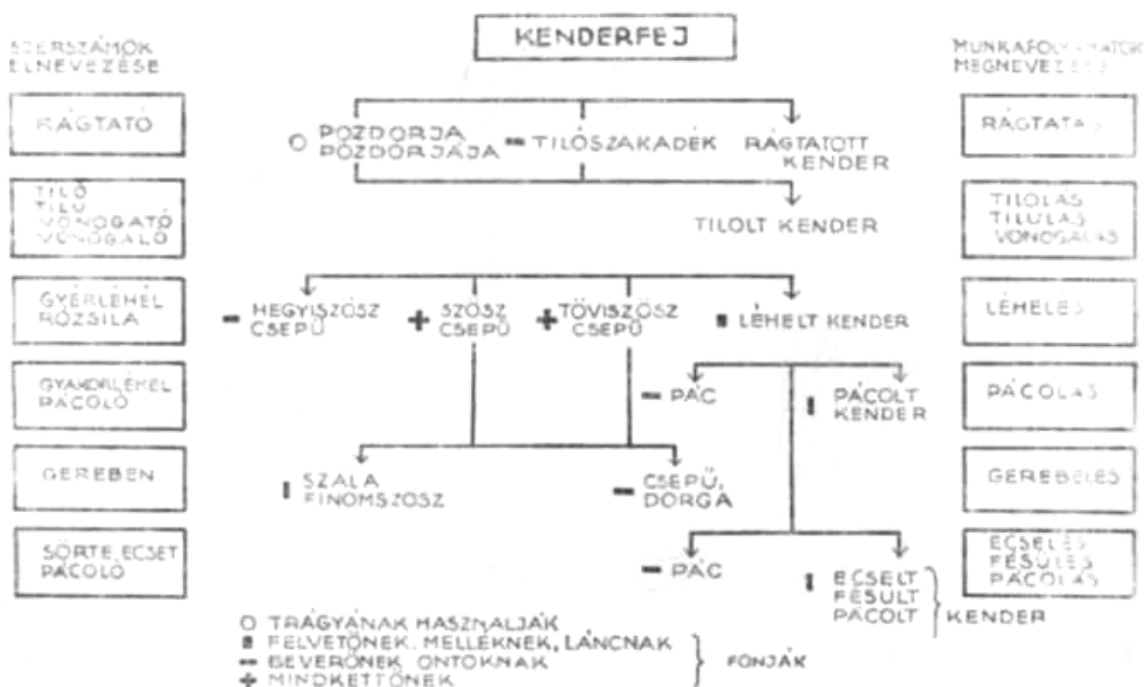
Pácfonallal, pátyaszösszel valamennyi erdélyi szövővidéken találkoztam, ahol még maguk fonták, szőtték ünnepi fehérneműjüket. Ahol a gyapotfonal kiszorította és feleslegessé tette az egész finomra ecselet fonalat, már inkább csak a kétféle szegrózsás eljárást ismerték.

A moldvai csángók is ma már csak a ritkább és sűrűbb vasfogú szegrózsás léhellel dolgoznak, amelyet a cigányoktól vesznek, a szarulemezbe illesztett szegsoros *gerebennel* együtt. (7.r). Mindkettőt lisztért, rossz ruháért vagy pénzért árulják. Lészpeden a léhelt a ház előtti töltés talpgerendájához szegzik, Bogdánfalván térdük közé szorítják, Kelgyeszten (Lükő, 1934. 98) a végére *lépcsőt ütnek* s úgy dolgoznak vele. A léhelt, pácolt kendert aztán ismét fejbe tekerik és 12-ként kitébe kötik.

A léhelt kender szövését *gerebenbe verik* (14a.k). A pácot gerebeletlen fonják meg, majd két gerebennel kitépik a szálát, *gereblik* (14b.k). A *gereblett szálát kájerba csánnyák*, s a gerebenben maradt rövid szálú *csepüt* vagy *csepit összesirítik*. Mikor fonni akartják, nyársba húzzák, nem kötik kájerba. „Mint a szénát a villával, úgy húzzák guzsalba.”

A finomítási eljárásokkal különböző minőségű kenderszálakat és szövőt, illetve csepüt nyernek (8.r). Ezekből a szálását — a léhelt, pácolt és a finom ecselet kendert meg a gereblett szálát — nyújtónak, a csepű- és szövőféléket verőnek, *ontoknak* fonják.

Íratlan törvény a csángóknál, hogy a kenderrostokat még a szedés évében fel kell dolgozni, különben azok megszíjasodnak, *megeződnek*. Na meg a faluban is megszólják érte.

8. Finomítási eljárások szerszámjai, termékei és munkái.

Összehasonlító táblázat.*

I. Nyersanyagok és felhasználásuk

I. A. A kendermunka fontosabb műszavai

Moldvai szóhasználat

virágoskender (dcs)
nyárikender (écs)
magoskender (dcs)
őszikender (écs)

1. Nyövés:

tsipik (Szf)
gyűjtik (Cs)
szedik (Bf)
kiszedik (Tr)
tyépi (J)
kitépi (Bf)
szálonként válasszák (Ka)

3 marék 1 fej (Bf)
fejekbe szedik (Szf)
fejbe kötik (Bf)
fübe kötik (Kl)
berzenye (Bf)
berzsenye (Szf)
kita (12 fej, mcs)

2. Szárítás:

háromlábba válasszák (Np)
lábba teszik (Szf)
asszák (Szf)
aszalni teszik (Szf)
megaszalják (Bf, Kl, L)
papba rakják (Bf, Pl)
poposkát ültetnek a hegyibe (Szf)

Erdélyi szóhasználat

virágoskender (E)
virágas (FM;M)
magoskender (E)
magas (FM,M)

nyövik (Csernátfalva Hf; Nagykend KK)
(Bethlenfalva, Parajd U)
nyüvik (Nagykászón; Magyaró FM)
(Bálványosvára, Szék M)
(Dombó, Királyfalva KK)
(Bikal, Valkó Ksz)
(Désháza, Szilágybála Sz)
szálonként (Nagykászón)
meg kell szálaim a virágaskendert
(Magyaró)
3 jó marék 1 fű (Magyaró; Bika!)
fövekbe kötik (Szilágybála)
fűkbe kötik (Bálványosvára)
fübe kötik (Szék; Valkó)
berzenye (Menaság; Bálványosvára)
berzsenye (Nk), berzoka (FM)
kita (Sz), kalangya (25 fű, FM)

fel- (Nk), kikecskélük (FM)
kikecskézük (Valkó)
szárítják (E)
megszárítják (Valkó)
megszárasszák (Csernátfalva; Szék)
kötélbe rakják, kévébe kötik (Nk)
pap (a felső kéve neve, E)

* Köszönöm Murádin Lászlónak, hogy a Romániai Magyar Nyelvjárások Atlaszának bogdánfalvi és szabófalvi kérdőíveit tanulmányozhattam és felhasználhattam. Külön hálával tartozom V. András Jánosnak — a kötet kiadói szerkesztőjének —, aki probléma-érzékenységgel és rákérdezéseivel, valamint az összehasonlító táblázatok ötletével hozzájárult ahhoz, hogy az összegyűlt rendkívül értékes anyagot áttekinthetőbben tegyük közzé. A táblázatokban felhasználtam még: Nagy Jenő: *A népi kendermunka műszókincse Magyarvalkón (Kalotaszeg)* (Debrecen 1938. 97 l.) és Vincze Lajos: *A kender termelése és feldolgozása Bálványosváraján.* (Kv. 1945. 25 l.) c. munkáit. A táblázatokban a szópárokat, illetőleg a hangalaki változatokat és rokon értelmű szokat a takarékosabb helykihasználás érdekében közöljük egymás alatt (s nem egymás után, ahogyan nyelvészeti szempontból helyesebb volna).

2. Magkiverés:

kendermag (mcs)
kenderpolyha (Bf)
csíp (Bf), súp (Szf)
cséphadaró (Kl)
hadarócsép, hadarog (Bf)
— a nyelve melyik szabja (Szf)
járompáca (Bf), pálca (Szf)
kenderverő-lepedő (Dsz)
szekérlepedő (L)
hammas (mcs)

kendermag (E)
kenderpolyva (E)
csép (E)
másfélfa (Siménfalva U; Vista Ksz)
cséphadaró (a rövidebb fele)
járomszeg (Bethlenfalva; Nagymalmás)
nagylepedő (Valkó)
szekérlepedő (Parajd; Szék)
hammas (FM; Ksz; Sz)

4. Áztatás:

megáztatás (mcs)
tóra viszik (mcs)
látót vesznek (mcs)

áztatják (E)
elviszik a tóba (Bikal)
látót vesznek (Nagykászon)

5. Törés:

rágtatón rágtassák (Bf, Kl)
megrágtassák (Tr, Np)
lerágtassák (J, Ke)
tilón rágtassák (Gf, Pu)
lába, nyelve, szege (mcs)

tilón rágtatják (Nagykászon)
bitón meg rágtatják (Valkó)
kenderverőn kitörik (Csernátfalva)
rontótilón kiutalják (FM)
lába, nyelve, szege (E)

6. Tisztítás:

rágtató és tilu (Bf, L)
tilón tilolják (Pl)
tilun tilulják (Bf)
vonogalón vonogalják (L)
tilószakadék (Bf, L)
pozdorjaszösz (Gy)
pozdorja, pozdorjája (Bf)
puzdorja (Tr), pozsgyere (Szf)

2 kezes, 4 lábas tiló (Bogdánd)
tilolón tilolják (Csernátfalva)
tilón megtilolják (Ózd)
simítótilóval kisimítják (Magyaró)
vonogatón vonogatják (U; Csz; Dcs)
tilószakadék (Nagykend; Valkó)
pozdorjaszösz (Nagykászon)
pozdorja (Nagykászon; Dombó)
kenderpozdorja (Ózd)

7. Fésülés:

léhelbe verik (Bf, Ga, Kl, L)
gyírléhelvel léhelik (Tr)
rózsilával rózsílálják (écs)
gyakoriéheivel pácolják (Tr)
pácolóval pácolják (Kl)
esetvel eselik (Np, Ke)
esetelik (Bf), megfésülik
gerebenbe verik (Bf)
gerebenvel gerebelik (Bf)
meggerebelik (Tr)
felgerebelik (J, Ke)
gerebenön gerebenölik (Szf)

lehelbe verik (Daróc, Valkó)
nagytehellel meghúzzák (Diósd)
héhellel meghéhelik (Hf; M)
kistéhelbe beléverik (Diósd)
pácolóval pácolják (Dombó)
ecsettel megecselik (Diósd)
ecsellővel megecselik (Désháza)
gerebenbe beléverik (Magyaró)
gerebennel gerebelik (Dombó)
meggerebelik (Magyaró)
felgerebellik (Türkös)
gerebelis (Bálványosváralja)

8. Kender- és szöszfélék:

rágtatatlan kender (Bf)	csapatlan kender (Valkó)
lerágtatott kender (Bf)	elcsapott kender (Valkó)
tilult kenderfej (Bf)	tilolt kenderfű (Szék)
lehelt kenderkita (12 fej)	léhelt kenderszál (10 fej 1 kita: Tf)
pácolt kender (Bf)	pácolt kender (Dombó)
ecselte kender (Np)	ecselte kender, kenderfű (Sz)
szála kender (Bf)	kenderszál (Valkó)
kender (Szf)	kender (Magyaró)
szösz (mcs)	szösz (E)
hegyiszösz (Bf)	hegyiszösz (Ksz), hegyiszösz (Tf)
tövíró a szösz (Bf)	töviszösz (Ksz), tőszösz (Tf)
pác (Bf, Kl, Tr)	pácszösz (Nagykászon)
gereblett szál (Bf)	szösz mejjék (Tf; FM; Sz)
gereblett csepü (Bf)	csepü (E)
csepi (Tr)	csüpi (Valkó)
dorga (O, Gf, Dsz)	dorga (Nagykászon)
kendert fejbe tekerik (mcs)	fejbe tekerik (Krizba)
szálát kájerbe csánnják (mcs)	gúzsba kötik (Bácsfalu)
csepit összesírítik (Tr)	guzsalyba tűrik (Krizba; Valkó)

Az összehasonlító táblázatokban használt rövidítések

Css	Csiki szóhasználat	Nk	Nagykászon
Dcs	Dévai csángó szóhasználat	Sz	Szilágyság
E	Erdély-szerte	Szh	Szamoshát
FM	Felső-Marosmenti szóhasználat	Tf	Tízfalu
Gyi	Gyimes	Tv	Tatros-völgy
Hf	Hétfalu	U	Udvarhelyszék
Hsz	Háromszék	dcs	déli-csángó
KK	Kis-Küküllő vidéke	écs	ész aki-csángó
Ksz	Kalotaszeg	mcs	moldvai csángó (általános)
M	Mezőség	szcs	székelyes csángó

GYAPJÚ

A csángó szöttek második legfontosabb alapanyaga. Míg a kender feldolgozása elsősorban asszony mesterség, a gyapjú előteremtése, illetve a juh tenyésztése — különösen újabban, a házon kívül — a férfiak dolga. Bár a csángóság körében nemcsak a juhok gazdák, de a juhok őrzői is magyarok — mint Kós is írja —, a juhtartás szorosan kapcsolódott a helybeli románokéhoz. Így műszavakkal együtt nemcsak az erdélyi rackát cserélték fel a moldvai *curkán johó*val és a finomabb szűrű *cigájával*, de a Szeret mentén a „szép fehér pakulár őrizte ezer báránkját s mentelen sok juhát”. Még Onyest környékén is arra kéri a szerelmes legény a falubeli leányokat, hogy

Ne nézzétek, szennyes vagyok,
Mert én *csobán* legény vagyok,
Hazamegyek, fehért veszek,
S úgy is ügyes legény leszek.
(Rezeda, 1953. 127.)

Csak a betlehemes játékbán költögeti még a *meddüpásztor* az *öregpásztort*, hogy a *fejőpásztorral* egyetemben „Egy kis sajtocskával... Egy báránycskával...” ajándékozza meg a kisedet (Domokos, 1941. 136).

A két világháború között, de még inkább az első előtt, legfeljebb a család számára tartottak néhány juhot, kecskét, s annak gyapjából, szőreből igyekeztek fedezni a család posztó- és pokrócszükségletét. Ezt a néhány juhot a leányok a falu közelében legeltették. Később a nagy seregeket a férfiak, a hivatalos juhászok már a falutól távol eső havasokon őrizték. Azoknak gyapjából szötte aztán az asszony a posztót s a *gyapjúlepedőt*, a *bétakaródzót*. Igaz, annak is a fehére még sokáig csepű volt, a „feketéje” s később a „tar-kája” volt csak gyapjú. A két világháború között is, a nagypataki Farkas Mártonné szerint, „ha nem volt juhacskájuk, s ha kellett a gyepű [a gyapjú], vagy egy tarisznyának, elment dolgozni. A gazda [akkorra már nem a bojár], ha volt neki, gyapjút adott napszámba, vagy pénzt, s azzal vett aztán gyapjút.”

A felszabadulás után minden falu határában több *turma* legelt. A fekete meg a *láj* (szürke) gyapjából *szurtukposztó* vagy *szoknyaposztó* készült. A *béléből* (fehér) *harisnya* vagy *harisnyaposztó*. De volt ott *bukeláj* (fekete orrú), *riszka* (veres orrú), *vákis* (szeme körül folttal), s ezeknek gyapját mind külön válogatták s nyersen vagy festve dolgozták. Különösen becses volt a *szirba*, a fekete s a fehér cigája, mert ezek gyapjából nemcsak szövő-, de hímzőfonalat is fontak, s természetes színében vagy festve szívesen díszítették vele ünnepi *nagyingeiket*, *szikraserveteiket*. Így a juhnyájak növekedésével a lakásdíszítő szöttesek, a padra- és a falravalók, a lécserek mind nagyobb számban és mind gyapjúsabban készültek.

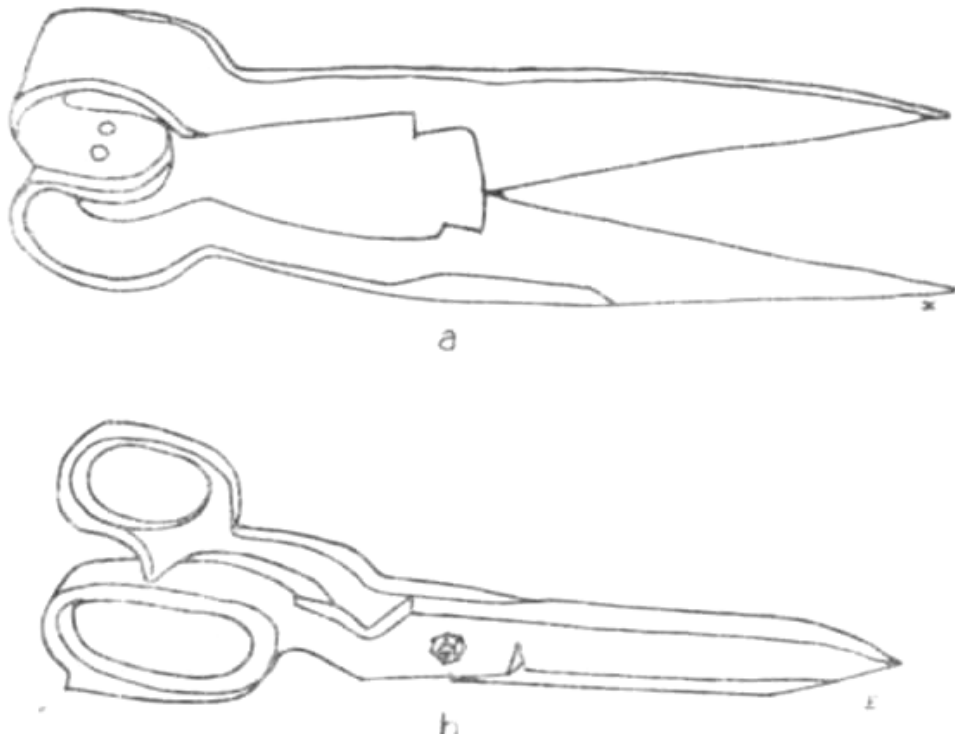
*

A Szeret partján is „mikor fogy ki máj hónapja” (május vége felé) — mesélte Duma Györgyné háziasszonyom Bogdánfalván — nyírják a johókat. De akkortájt *nyírik* a Moldva és a Tatros mentén, meg a Beszterce vidékén is. Kinn az esztenánál vagy *hon* (otthon) nyírják őket. „Ki odaérhet, hogy menjen, asszony vagy ember, az nyírja a városból vett vagy *cigányollóval*, *ollúval*” (9.r). Általában egy jobb *berbécsről* (kos) két-három kilót, a fiatalabbról egy, a *fejősjohóról* (anyajuh) másfél kiló gyapjút számítanak.

„Mikor lenyírik a *gyepűt* [a gyapjút], ki bírja, mossza, s ki nem, készőbb” — folytatta Bori néni. Vagyis az esztenánál vagy a háznál megnyírt juhok gyapját megtisztítják a nagyobb mocsoktól, és felteszik a kádba, cseberbe. *Megforrózzák* (forró vizet töltenek rá), és egy napig (egy nap s egy éjjel) állni hagyják. Akkor viszik a folyóvízre és mossák. Itt nem használják fel a gyapjú levét, mint a Kis-Küküllő mentén, itt jó meleg nyárban a folyóvízre viszik, mint Kászonban.

A nagy gyapjút csak úgy kézben mossák, az apróját a Szeret mentén *szapuban*, a Moldva partján *kosárkában* mossák. (A szapu most *korpinból* [iszalag] készült kosár, régen a *szapucsálók* által készített kéregedénynek volt a neve.) Ezen a venyigekosáron aztán átfolyik a víz, anélkül hogy egyetlen gyapjuszálát is magával sodorna. „Ahol ganyész, ott *megszulkojják* a doszkan” — így Farkas Mártonné — s jól kitisztálják. „Addig mossák a patakban, míg vígan menen a víz”, míg a szép, tiszta szálak között nem akad meg a víz. Aztán *megaszalják*: a mezőn a *gyepes* helyre leterítik, s ott megszáritják. De terítgetik deszkára, kötélre vagy lepedőre is.

9. Johónyírók: a) cigányolló, b) nyírólló Bf, 1953.

A megszáritott gyapjút elteszik, s mikor idejük van — legtöbbször télen —, *megtépi*, majd *szöszgerebennel meggerebelik*.

Ha *flanyélának* (szvetter) szánják, akkor nem gerebelik. Tépés után kötik fel a guzsalyra s fonják. Ha övet, bernyéctet akarnak szőni, akkor a gerebennel kiszedik a szálát, vékonykán megfonják, s a két szálát *összesírítve*, cérnázva szövik. Posztónak, katrincának a szálát nem sírítik. A gerebenből kifésült gyapjú szálát *mejjéknek*, a benne maradt apróbb gyapjút *ontoknak* fonják.

Román környéken — Lükő szerint (1934. 100) — három minőséget választanak: a *szálát*, a *nedzurát* és a gereben fogai között maradt *bukkját*. Ezt még *keptesunokkal*, *gyapjűfűsűkkel* tovább fésülték. Újabban *masinával*, géppel fésülik. A Szeret mentén ha finomabb anyagot akartak szőni, akkor vitték *tépő masinához*, de az *együvé tépi*, nem vesz külön szálát. Akinek kevés a gyapjúja, az megcsinálja otthon, megcsinálta 1953-ban, de még 1978-ban is.

I.B. Gyapjúmunka

1. Gyapjűfeldolgozás:

johó (mcs)
gyapjú (O, Pu, L)
gyepű (Bf, Np), dzsepű (Szf)
curkán johó (mcs)
cigája (mcs)
sereg (O)
turma (Bf, Np)
gyapjú lepedő (Bf, Np)

juh (E)
gyapjú (E)

racka juh (E)
cigája (Szakadát)
sereg (KK), nyáj (E)
turma (Hsz; Ksz)
gyapjúlepedő (Nagykászón)

nyírés (Bf, Np)
nyírís (Szf), lenyírík
esztena (Bf, Np)

hon (Bf, Np)
ollu (Bf, Np)
allu (Szf)
megforrozzák (Bf, Np)
szapu (Bf, Np)
kosárka (Szf)
suljak (Bf, Np)
megsulkojják (Bf)
tépómasina (Bf, Np)

nyírás (E)
nyírík (KK)
esztena (Hsz; Nk; Felszeg Ksz), isztina
(FM)
major (Nádasmente Ksz; Sóvidék)
hon (Hsz; Nk; Csz; U)
nyiróolló, kovácsolló (Nk)
cigányolló (KK)
megforázzák (Ksz)
kas (Nk)
kosár (Nk; FM)
sulyok (E)
megsulykolják (E)
fűsű (KK), fűsűlógép (Nk)

VALÓDI SELYEM ÉS MŰSZÁL

A 30-as évek végén, de különösen 1945 után, mikor „szűk volt a gyapot”, a Szeret menti csángó asszonyok is hozzáfogtak a hernyóselyem feldolgozásához.

Bogdánfalván úgy tudták, hogy az öreg Tankóné hozta a *boránszik-bogarakat* úgy 1947-ben Újfaluból. Azelőtt nemigen dolgozták. *Boránszikruhákat* Trunkon már régebb készítettek. A „gye tot öregek”, a vének csak „kendőszállai ötötték” a gyapotot. A fiatalabbak, a *félkorúak* már a *kendőszálba*, nyersselymet öltöttek. Az *éfiabbak* még selymesebbet, tiszta *boránszikot* viseltek.

Így az egyes falvakban az 50-es években egy-egy jó szövőasszony nemcsak szötte a selymet, de tenyésztette is a selyemhernyókat.

Tankó Ilona, a leánya is megtanulta anyja mesterségét, s azóta a „boránszik-bogaraknak hordja az *águdaleveleket* [eperfalevelet], ügyel rájuk és gondozza őket, amíg megnőnek”.

Hat hétig így táplálja a selyemhernyókat, „hat hétre hoz csereágot, s arra mennek fel a bogarak és sirülnek be gubónak”. Két hétig úgy ülnek, s akkor teszi ki napfényre, hogy elpusztuljanak.

Amelyiket *elteszi magnak*, azt nem rakja ki a napra. Öt-tíz párat szokott eltenni, mert egy 500-at *tojik*. Ez éppen elég munkát ad, és fedezi is a nyersselyem-szükségletet.

A gubókat, amelyekben a hernyókat napon elpusztította, forró vízbe tette, egyszerre vagy 50–70 darabot, és megfőzte egy kicsit. Aztán „töltötte ki *ligiánkába* [mosdótálba], egy orsóval *meghabarította* [megkavarta], s jött a végük”, a 70 gubónak egyszerre. Egyik kezével sirítve rátette a *vertelkére* (tekerőre), a *cigánykára*, s azt hajtva, a szálakat *szkulba* (matringba) tekerte.

Kezdetben csak *verejének* (vetüléknek) használták így, ahogyan letekerték a gubókról. Most már *szálának* (felvetőnek) is. Felvetőnek még száradás után megfonták, megszerítették, beverőnek nem. *Boránszikos* és tiszta *boránszikruhákat* szöttek belőle.

*

A Bákó környéki csángó asszonyok a kendervetések ritkulásával a műszálat is igyekeztek beépíteni saját hagyományos szövőművészetükbe. Moldvában a műszálgyártás fejlődésével rájöttek, hogy a gyárakból kihordott műszál-hulladékot házilag milyen jól fel lehet dolgozni.

Mint Klézsén mondják, „mióta nem termelik a kendert, hozzák Brailából a kösmöst”. 1978-ban ottjártamkor majd minden háznál dolgozták, de árulták különböző színre festve a bákói Péter-Pál-napi búcsún is. Aki nem tud hozatni, az ott szerzi be magának.

Klézsén mesélték, hogy *esszeáltak* vagy tizenketten, lefizettek egy *masint* (teherautót), s meg sem álltak Brailáig. Megvárták, amíg a gyárból hozták ki úgy *locosan* a hulladékot s öntötték le a gödörbe. A férfiak vették ki úgy nedvesen s hozták. „Olyan nagy szagja volt, majd megdöglöttek” a teherautó kőbere alatt.

Mikor hozzák, tele van vegyszerrel. Aztán mint a kendert, viszik a patakra, rázzák ki, még mossák és lúgozzák is, rakják lúgzóba. Éppen úgy *hammast* tesznek, hamut és forró vizet rája, megforrázzák, aztán viszik le a patakra, rázzák ki, aszalják.

Olyan ház is van, ahová 3—400 kg-ot is hoztak. Télen guzsalyra kötik, mint a kendert vagy a gyapjút, nyáron a lókörtőre, s fonják.

„Jó zsáknak, lepedőnek, fehérén. Aztán festettük meg zódet, vereset, kéket, mind szépen fogja. Többet tart, mint a gyapjú”, csak nincs rugalmassága s melege. De falra- vagy padra valónak, ágyvetőnek, *koornak* mindinkább használják.

A leleményes csángó asszonyok, semhogy a megszokott szövőmesterséget felhagynák — bár a ruhaneműt a fiatalság már jóformán az üzletből szerzi meg —, a lakás díszítésére új, olcsó és mutatós nyersanyagot használnak a megszokott, a házilag termelt és a kereskedelemben beszerezhető gyapot, selyem és műszálak mellett.

A FONÁS ÉS MOTOLLÁLÁS

A kenderrostok vagy gyapjúsálak fonallá sodrása a kender- és gyapjúmunka leghosszadalmasabb s alapjában véve legunalmasabb munkafolyamata. A csángó leányok fontak otthon, fontak az úton menet közben, de legszívesebben András-naptól *húshagyatig guzalasokban* (Pl), *gyiléseken* (Bf), *gúzsalyasokban* (Kl).

„Húshagyat napon — mesélte Benke Ferencné Klézsén — hétfőn s kedden este ha fonnak, az hurkává válik.”

Máskor is tettük a guzsalyt az ablak alá, hogy mikor sirülünk, ki ne verje az ablakot — toldotta meg Lőrinc Luca néni. — Aztán sirültünk.”

Aztán jöttek a legények, énekszóval:

Énekeljünk, énekeljünk,
Guzsalyosba merre menjünk.

Mert az őszi betakarítás, kukoricaszedés után, mikor a „kendereket fel-takarították”, szombat-vasárnap kivételével mindennap más-más háznál ösz-szegyültek a leányok és asszonyok, s fontak bár egy-két orsó fonalat.

Perse, perse, orsócska,
Fogyjon le a kájérka.
Ha lefogy a kájérka,
Menjünk haza, guzsalyka.

Perse, perse, orsócska,
Fogyjon le e kájérka,
Ha lefogy e kájérka,
Feküdjünk le, orsócska.

(Kallós, 1973. 139. sz.)

Bogdánfalván a guzsalyosokba hol külön, hol az asszonyokkal együtt mentek a leányok. Duma Györgyné szerint „nem nagyon engedik külön, mert a legények oda bémennek, s akkor nem halad a munka”. Igaz, az asszonyokhoz is bémegy egy-egy, amelyiknek nincs „orcájabőre”, de ott mégis rendezebben megyen a munka.

Ciba kucsa, ne ugass,
Hogy gyűljön e guzsalyas.
Ha meggyűl a guzsalyas,
Attól tova mend ugass.

Ez erdőbe ed farkas,
Neked adom, csak hallgass. |:

Guzsalyasok eljöttetek,
Nem bánjuk, ha elmentek es.
Nyitva zajtó, biéjöhettek,
Üres e pad, leülhettek.

E küldiéstől itt ülhetek,
Marasztástól elmehettek.
Sziékünk sincsen alád való,
Lyányunk sincsen neked való.

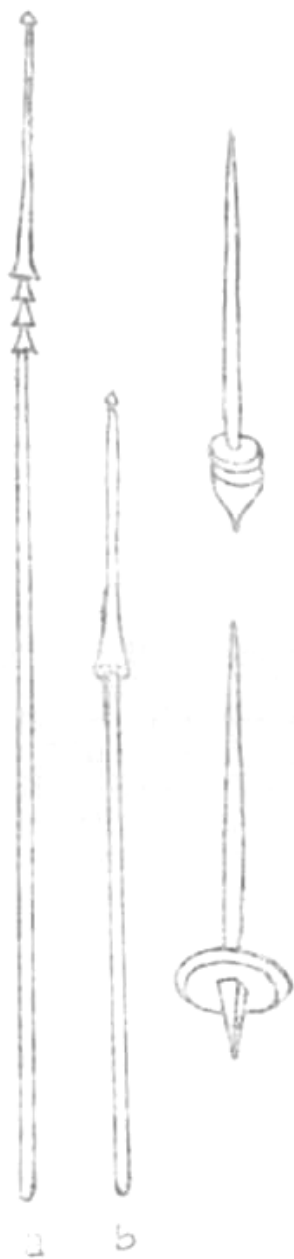
(Kallós, 1973. 134. sz.)

„Elég ha a legény a leánnyal egy héten egyszer, vasárnap a táncban *tanácskozik* — állapította meg Bori néni —, dolognap nincs idő rea.” A fiatalság nem osztotta egészen a Bori néni nézeteit; ha csak tehették, minden este más leányos háznál jöttek össze. Hogy senki őket *restesnek* ne tarthassa, igyekeztek a két orsó fonalat még a kora esti órákban megfogni, mert „dolog végeztével” jöttek a legények. 10—11 óra után már nehezebben megy a munka, beszélgetnek, kacagnak, énekelnek. Az asztal körül a padokon ülnek a nagy-leányok, hátrább a székeken a kicsik, „azok még tanuljanak”.

A legények aztán a nagyobbakkal vigadnak. Előfordul, hogy egy-egy legénynek nincs „orcájabőre”, s túl sokat megenged magának. Akkor a leány a guzsallyal utasítja rendre. Ha eltörik, mást farag a legény. Kós szerint ezt a leánykori guzsalyt nem adják vele, mikor „eladódik”, „hogy életében ne sokat kelljen fonnia” (1976, 215—216. 15. j).

Azért fontak a moldvai csángó fehérnépek leánya koruktól életük végéig. Általában tízéves koruktól már fonták a gyapjút, a kendert, a tilószakadékot, aztán „mind feljebb, feljebb”. Duma Margit Bogdánfalván 170 cm-es *hosszúguzsalyára* kicsi *kájért* kötött (15a. k). Az alját előzőleg *küsrühába*, (Bf) *takaróba*, *servetbe* csavarta, s úgy kötötte fel guzsalykötővel.

Román és Ádzsud környékén inkább a fenyőfából készült 120—130 cm-es *bongosguzsalt* (10a. r) használják — Lükő szerint — övükbe szúrva (15b. k), mint a románok, állva, ülve, menet közben egyformán zavartalanul fonnak (1934. 98). A szeretmentiek Bákó környékén éppen abban látják a különbséget, hogy „a románok övükbe teszik, mi lábunk, térgyünk közé fogjuk”. A ma-

10. Guzsalyok: a) *bongosguzsaly*, Pl, b) *gömbölyés-guzsaly*, Kl (Kós, 1976. 23. a,b).
 11. *Orsó*. Bf, 1953.
 12. *Serítő*. Bf, 1953.

gyarok mind a két típust használják, de egyiket sem tűzik övbe. Onyesten is csak térdük közé fogott rúdguzsalyt láttam. A kurtáról inkább gyapjút fontak, s a *házfődje* és a padlás gerendája közé szorított hosszúról inkább kenderet.

Lészpeden a *gömbölyés-guzsalyt* (10b. r), a díszesebbet, a legények *csány-nyák*, vagy aki *nem ura*, még arra sem képes, az megfizeti egy ügyesebb faragónak.

„János bíró kincsem,
Írj guzsalyat niékem!”
„Írnék bizony, kincsem,
De nincs írókiésem.”¹⁴

(Kallós, 1973. 155. sz.)

Mert a szépen megírt guzsaly minden szónál többet mondott.

Az *orsót* (11. r) *orsósorkával* (Bf), *ursufejjel* (Szf) egy darabból esztergálva vándorcigányoktól veszik vagy helyben csinálják.

A *serítőt* (12. r), amellyel a *cérnát serítették*, illetőleg két szálát *cérnázták*, „össze, a vének *serítűkarikával csánták*. Gajcsánában — Halász szerint (1973. 72. 45. j) — az orsó *virádjára* bőrből készült serítőkarkát húztak. Ezzel sodorták régen a varráshoz szükséges vékony kenderfonalat, később gyapot-cérnát. Cérnának a virágos kender legvékonyabb szálát választották.

A kendernek, kendercérnának igen nagy értéke volt, mert abból kötötték a halászok hálóikat. S a földtelen halász halat adott érte vagy napszámot dolgozott (Kós, 1976. 135). És kenderből verték házilag a kötelet. Miből tették volna különben a *nyűgöt* a lovak lábára, mivel kötötték volna le a nyomtatórudat a szénával rakott szekéren?

Kender- vagy csepűszálból serítették az „élet fonalát” is. A keresztelőn vagy a *menyekezőn* méhviaszból készített gyertyába kenderfonalból húztak belet, s ezt a gyertyát adták a haldokló kezébe is (Balog 1942. 9. l. j), ha „el nem szalasztották”.

Az öreg Farkas Mártonné úgy mondta, hogy mikor a gyermek megszületik, méhviaszból, *hiuzból gyortyát serítenek* neki s felcsavarják egy fára. A viaszba mécses, belet tesznek *pácfonalból*. Régen árulták a házaló emberek a hiuzt, s azt *megengesztelték* (megpuhították), azután elnyújtották, béli nek hármas sirítésű fonalat húztak, s szépen felcsavarták gyertyának egy fára. Ezt nevezték *tőkének*. Később a keresztanya két, majd négy szál gyertyáját olvasztották meg s abba húzták a pácfonalat. A menyeközön aztán a két tőke gyertyáját *esszefonták* négyesen, a *hivogató-pálcára* elnyújtották, a *virágospálcára* (KI) vagy három helyen felkötötték, a végeket pedig meggyújtották. A menyegző után újból megsodorták, de most már két ággal, s a vőfélypálca egy darabkájára felcsavarták. Életük folyamán aztán ebből használtak.

Klézsén Lőrincz Györgyné, a mindentudó Luca néni 1978-ban már azt állította, hogy mikor menyasszony van a háznál, akkor veszik a tál viaszt. „Sirítgetnek sok gyertyát.” Közepibe kender- vagy gyapotszálat, s fonják négyesbe. A vőfélybotra „kötve nagy fejr gyortya s téve egy servet és selyemcsokor”. A virágospálca darabjára, a tőkére tekerik fel szépen a gyertyát. Még 1978-beli lakodalomban is csinálták.

A pusztinai Bálint Péterné már halottas szokásként említette a gyertyaserítést. Mindenki megvette életében a méhviaszt, akkorát, mint egy tányér,

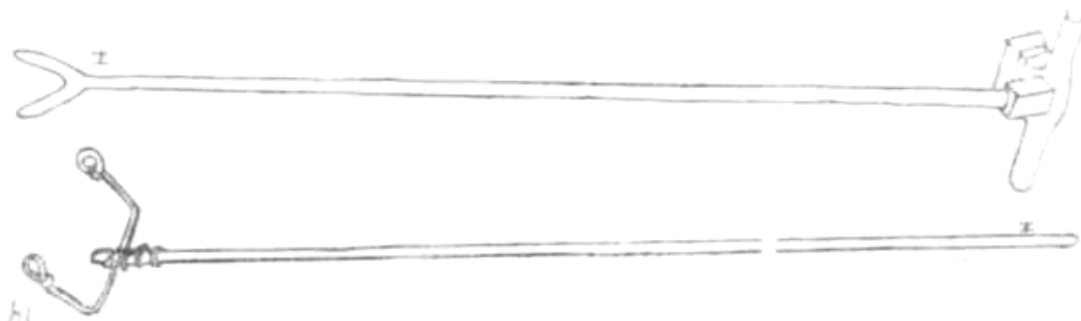
s azt a halottas háznál megmelegítették és elnyújtották. A kenderfonalat belé, s akkorára nyújtották, mint az ember. Egyik oldalán egyet, s a másikon két szál gyertyát, s azt égették, amíg eltemették. „Vót a fejnél két bot a földbe verve, s ahhoz kötötték, és ahogy égett a gyertya, mind tették feljebb-feljebb, hogy a másvilágon is fényes legyen.” A haldokló gyertya nélkül nem halhatott meg. „A kezibe adták, amíg szusszant. Akkor kivették, s a házat megkerülték vele a szomszédok vagy rokonok. Nem családtag, mert az sírt. De nem sírhattott, aki a gyertyával járt, mert akkor a beteg nem tudott meghalni. Ha valaki észrevétlenül, s így gyertya nélkül halt meg, a felesége hótig siratta: Jaj, elszalasztottam.”

Nagypatakon mikor a házaspárból valamelyik meghalt, abból a menyegzőn összefonott gyertyából adtak a kezébe. A második halála után a megmaradt gyertyát felvágják és elosztották a rokonok között, hogy a pár lelkiüdvéért égessék el. Ezzel életük fonalának vége szakadt, életük gyertyája elégett, s a pár földi élete be is fejeződött.

*

A fonallal telt orsókat eltették, és mikor az idő engedte, motollálták. Ha elfogytak az üres orsók, többnyire már elővették a motollát. Lészpeden egyszerűen lehúzták az orsóról a *duiszkót* vagy *duiszkát*, s motollálás előtt ismét beledugták az orsót.

A *matollálás* elsősorban a fonalmennyiség megmérése, mert a Csángóföldön motollában számolnak. Egy-három motolla kendőt, övet vagy zsákot vetnek. Legáltalánosabb a 3—3,5 méteres *motolla* (13. r), de amint Halász is megállapította (1973. 74. 48. j), 1,5—10 singes motolláig különböző hosszúságú és formájú motollákat használnak. A rövidebb, a *félmatollára* vagy *kicsimatollára*. Klézsén kézzel vetik a fonalat. A hosszabb, például a *kilencsinges matollára* már *matollálókával* (Np), *matollálófával* (Kr), *lénével* (J), Lészpeden *restikével* (14. r). Légedi László Andrásné Bilibók Róza is, mint látjuk (16. k), az orsót bal vállához szorítja s a motollálófa segítségével vezeti a fonalat a villás ágú fa végétől a *matolla fejéhez* és vissza. Vigyázva arra, nehogy *kabalát vessen* vagy *felágot*, nehogy a szál irányát megtévessze. Minden orsó fonal után *megolvassa*: 3—3 szál 1 *ige* (igi), 10—10 ige 1 *pászma*; Lészpeden *zseréb* (mint Udvarhelyen). Trunkon Magyarai Antalné szerint (Domokos, 1941. 161) 2 kita kenderből kitelik 1 *mejjék* (Tr), *meljék* (Kl), *mellék* (Szf). Egy mellyékbe (darabba) Klézsén 20, Nagypatakon 10 pászmat számítanak. Természetesen ez függ a fonal vastagsától is.

13. *Motolla*. Bf, 1953.

14. *Matollálófa, léne*. Bf, 1953.

Erdélyben, amerre jártam, mindenütt az ige a mértékegység. Moldvában nemcsak a motollán, a vetőfán: a nyüstön és a bordában 3 szál az ige, de „egy ígét vesz a túre, aki öltöget”, és annyit hagy le vagy szed fel, aki *deszkára* vagy *lapockára emelget*. A hím lehet azután 1—2 vagy 3 ígés, de „olvasni”, vagyis számolni csak ígében számolnak.

Mikor a kellő mennyiséget felmotollálták, a pászmáncént összekötött fonalat leveszik a motolláról. *Keresztyét* behurkolva, a két *szarvon* levő végét összefogják és egybecsavarva a házeresz alatti rúdra akasztják. A vastag (kender vagy gyapjú) *dorgát*, *busát*, ha nem számítják festeni vagy fehéríteni, csak ontoknak szántak, akkor motollálás nélkül, az orsóról egyenesen *gomolyába* tekerik, majd azokat egybekötve a házban, a rúdon tárolják.

A kézzel font nyersselymet, műszálat és egykoron a házifonású gyapotot mind kicsi- vagy félmotollára vetették. Ezt a rövid szálú, egyenetlen sodratú gyapotot csak verőnek vagy ontoknak használhatták. Amióta meg tudják fízetni a cérnázott és színes gyapot- és fejtőfonalakat, azóta az ünnepi szőttesek legkedveltebb alapanyaga, hosszanti és keresztzálnak egyaránt.

I.C. Fonás — motollálás

fon (mcs)
fonal (mcs)

fon (E)
fonal (E)

1. Fonóház:

guzsalyas (Bf, Kl, L, O)
guzalas (Pl), guzalyas (Kl)
gyülés (Bf, Kl)

guzsalyos (Gyi; Hf; Hsz; U; Dcs)
guzsalyok (Krizba)
fonógyülés (Hsz), fonóház (Ksz)

2. Guzsalyak:

simaguzsal (L, Kl)
hosszúguzsaly (Bf, Kl, O)
— írj guzsalyat niékem (Kl)
guzsalykötő (Bf)
kisruva (L), küsruha (Bf)

guzsalyfa (Csernátfalu)
hosszúguzsaly (Székelyföld; Barcaság; Ksz)
írott guzsalyfa (Krizba, Csernátfalu)
guzsalykötő (Szék), -madzag (Nk; Ksz)
küsvovája (Bácsfalu)

3. Orsók:

orsu (dcs), orsó
ursu (écs)
serítű (écs)
cérnaserítő (dcs)
orsósorka (Bf, Kl)
ursufej (écs)

orsó (Hf; FM; M; Sz); ossó (Hsz)
orsou (Valkó)
serítő (Bogártelke)
cérnaserítő (Ózd)
orsósarka (Valkó)
sorkosorsó (Dombó)

4. Motollálás:

matolla (Bf, Ka, Tr)
metula (Szf)
félmatolla (Kl)
kicsimatolla (Kl)
kilencsinges matolla (Pl)
matolla feje (mcs)
(matolla) szarva (mcs)
felmatollál(ják) (Bf)
matuláluk fel (Szf)

matolla (Hf; Hsz; U; FM; KK; **Ksz**)
singes matolla (Türkös)
2 1/2 singes matolla (KK)
3 singes, magyaros matolla (Szék)
matolla feje (Nk; U; KK; Ksz)
szarva vagy ága (Valkó)
felmatollál(ják) (E)

kabalát vetnek) (Lá)
felágot vet(nek) (L)

kabalát vet(nek) (a fölvetőn: FM; Ksz)
felig (Szh)

5. Motollányi fonal:

megolvas(sák) (mcs)
3 szál 1 ige, igi (mcs)
10 ige 1 pászma (mcs)
10 ige 1 zseréb is (L)
12 ige 1 kicsi zseréb (Pu)
24 ige 1 nagy zseréb (Pu)
5—20 pászma 1 darab (R)
5—20 pászma 1 mejjék (Kl)
mejjék (Tr)
mellék, melyék (Szf)

megolvas(sák) (E)
3 szil 1 ige (Hsz; Csz; U; Nk; KK)
4 szál 1 ige (FM; M; Ksz)
10 ige 1 pászma (Nk; KK)*
10 ige 1 zseréb (Zetelaka)
20 ige 1 zseréb (Menaság)
13 zseréb 1 mejjék (Menaság)
5—40 pászma 1 darab (Nk; FM; KK; Ksz)
melyék (szövőre felvetett mennyiség, Nk)
mejjék (1. szösz mejjék: Tf; FM; Sz)
[melléke (Kemence)]

FEHÉRÍTÉS ÉS FESTÉS

A fehérítés, melynek alapja a *lugzás*, a kendermunka jelentős mozzanata. A fonás és motollálás végeztével, de még télen, a fagyon hozzáfognak. Mert nemcsak az erős lúg és a folyóvíz, hanem a fagy is szépen fehéríti és puhítja a kenderfonalat.

A fehér fonal itt is dicsőség a ház asszonyának, s a csúnya *feteke* láttán „még a csókák is kárognak”, s „a kutyák is megugatják”.

Bordás Kati néni Gyoszenyban még 1978-ban is megpróbálta elénekelni nekem, hogyan járt a

Komámasszony
meg egy asszony.
Hétfőn reggel lugzót raktunk,
Más hétfőig mind lugzottunk,
Komámasszony.

... Csak a zöld kancsó tudja,
hol a kádból a búza,
Komámasszony.

... Egy-kettőt supantottam,
Hármat-négyet gulyantottam,
Komámasszony.

... Mikor mük aztat kiráztuk,
Még a csókák is károgtak,
Komámasszony.

135 évvel ennek előtte, amint Petrás Incze János tudósít a leányok „száj-szerinti elmondása után” (1841/1979. 1397, 1408), így csúfolták a rest asszonyt:

* 20 ige 1 pászma (Dcs); 30 ige (M); 40 ige (Ksz); 50 ige (Szh); 100 ige (Sz); 120 ige (Szk).

Nekem olyan asszonyom van
Kétszer seper egy hónapban

Három pászma matóláján
Három hónapja hogy fonján ...

Hétfőn régvél lugsót rakott
Mász hétfőig mind lugoza

Mikor moszni indította
Komászonyát szollította

Zöld kancsóját el nem hagyta
Egyet mostak, kettőt ittak

Mégesz mikor kirakdoszták
E' kutyák esz megugatták ...

Hogy se a csókáknak, se a kutyáknak ne lehessen kifogása, hát igyekeztek megadni a *lugszás* módját. Bogdánfalván előre csak meleg vízben *megvizítették*. Trunkon gyenge meleg vízbe hamut tettek, s ebben 2—3 nap tartották. Jugányban már meszes vízben áztatták. „Akkor egy tekenyőbe *megettördelik, meglágyisszák*. Másnap egy *lepegyőskén* kiteregetik, *homuval* meghintik s a forró kemencébe szalmára rakják.¹⁵ A kemence száját betapasztják, s csak 3 nap múlva veszik ki a melléket” (Lükő, 1934. 99), majd bő folyó vízben kirázzák. (A Kis-Küküllő menti falvakban, így Nagykenen is, a rézgáliccal és hamulúggal sárgára festett kenderfonalat tették sütés után a kemencébe (Kis-Küküllő, 155), itt a lugszás, fehérítés egyik mozzanata.)

A különbözőképpen előkészített fonalat, egyszerre 20—25 darabot *lugszóba*, *lugszóceberbe* tették, rá a *hammast* és arra a hamut. Közben az üstben fővő vizet rámerték, egy kicsit megnyomkodták, *megdöcskölték*. A lecsorgott lúgot tizenkétszer felfőzik, „12 üstöt főzik”, amíg szépen kifehéredik. A fonal közé még zabszalmát is tettek, mert az szépen *sárgítsa*. Mikor szép sárga volt a fonal, vitték a vízre, vágták a léket, s forró vízbe mártva a kezüket, a jeges vízben kirázták, kisulykolták, s hazahozva a kertre vagy a kötélre kiterítették, megaszalták. Ha megszáradt, újra nedvesítették, hogy a többszöri fagyás minél jobban puhítsa és fehérítse ki a fonalat.

I.D. Fonalfehérítés

1. Szapulás:

lug (mcs)
lugszás (mcs)
lugszót raknak (Bf, Kl, Gy)
lugozzák (Kl)
lugaznak (Bf, Szf)
lugszóceber (Np)
lugszó, lugalávaló (Bf)
seber (Szf)
megvizítik (dcs)
megdöcskölik (mcs)

lúg, hamulúg (e)
lúgszás (Nk)
lúgszót raknak (Nk)
lúgozzák (Hf)
meglúgozzák (Dcs)
lúgszókad (Nk)
lúgszóüst (Hf)
ceber (e)
béasztatják (Ksz)
megettöcskölik (Hf)

hamu (dcs), homu (écs)
hammas (Bf, Szf)
hammaska (L), lepegyöske
hammaszsákba teszik (Tr)
(zabszalmával) sárgít(sák)

hamu (E)
hammas (M; Ksz; Sz)
hamással béterítik (Bikal)
hammaszsákba teszik (Désháza)
zabszalmával sárgítják (Hf)

Míg fehéríteni csak a kenderfonalat szokták, festeni már kendert, gyapjút s az ügyesebbek a nyersselymet, sőt a műszálát is megkísérelték. A régi természetes festőnövényekkel és a *kalakánnal* (rézgálic) kivétel nélkül minden vidéken festenek. A *bojálákkal*, a bolti kátrány festékekkel már többnyire *bojálnak*.

A feketét itt is, a Székelyföldhöz hasonlóan, a legutolsó időkig égerhéjből főzték *sulyfűvel*, és kalakánt is tettek a festőlébe, majd belerakták a gyapjút. Csepűt is festettek vele, de a klézseiek azt tartják, hogy azt kékesre fogja. Gyoszenyben Petrás Ilona egy *tikmonykányi* (tyúktojásnyi) timsót is rakott. Aztán beléttette a gyapjút, és egy órát főzte. Levette, s hagyta a lében kihűlni. Csak aztán öblögette ki.

„Vadalmahéjjal meg sárigot fog a kalakán [rézgálic; KI].” De sárigot fog a lúggal is csakúgy, mint Erdélyben Székelyföldről Szatmárig. *Kalakányos borozdát* (L) szőttek a viselőpárnára, lepedőre, de régen, „szűk üdeje a rúdra, a *takargatókra* is”.

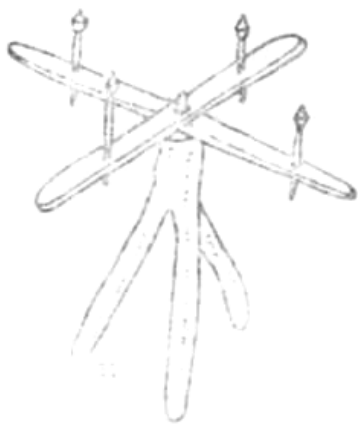
Újabbán *bojálákat* (bolti festékeket) használnak, de azt is a maguk módján *borsba csánnyák*. A borsat — vagy ahogyan még ma is nevezik a vízentúliak, a ciberések — a korpaciberét „egy tál búzakorpából s többecske *puj-korpából* csánnyák”. Hideg vizet tesznek rá, hogy ne *forrósonnyék* meg a korpa. Aztán felfőznek egy üst vizet, rátöltik, és úgy elhagyják egy fél napig. Az magába *megsebesedik*. Csak gyapjú festésére használják.

Bogdánfalván a zöld gyapjúhoz vettek zöld és világossárga Gallus festéket, azt összevegyítve tették belé a borsba, és úgy főzték benne a gyapjút. A többi színt, ugyanolyan festékekkel, mind borsban festették. A *festőbe* (festőlé), a *borsba* sót is tettek. Mikor úgy *heves* (forró), leveszik. Ecetet töltenek rá és betakarják, hogy az *ábur* (gőz) átjárja. Vagy 10 percig betakarva hagyják, akkor tisztálják, szárítják. Még napra is tehetik. A korpacibere, só és ecet olyan jól rögzít, hogy egy cseppet nem megy a színe. Érdekes, hogy Kalotaszegen *hevesküvel* szapulnak, itt *heveslével* festenek.

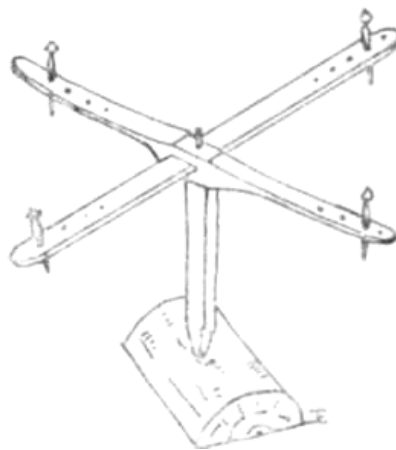
ELŐKÉSZÍTŐ MUNKALATOK

A házilag előállított vagy az üzletben vásárolt fonalakat, aszerint hogy *mellyéknek* (KI), *szálnak* (Bf) vagy *verőnek*, *ontoknak* szánták, letekerik vagy kisebb, esetleg nagyobb csőre felcsőrölik.

A felmotollált kender-, gyapjú-, gyapot-, nyersselyem- vagy műszál-fonalat felteszik a motolla hosszának megfelelő *nagytekerőre* (17. k) vagy *tekerőlevélre*, mely Bogdánfalván háromlábú *cigánykán* (15. r), Szabófalván *sögön* (16. r), butykón forog. A bolti nyers vagy festett gyapjúfonal vagy újabbán műszál kisebb karú *vertelkére* (18. k) kerül. Mindkettőn a keresztbe helyezett tekerőlevelek lyukacskáiba orsókat vagy *melléktartókat* (Szf) dugnak.

15. Tekerőlevél cigánykán. Bf, 1953.

16. Fonaltekerő, nagyvertelke sögön. Bf, 1953.

Ezek aztán megfelelő távolságra tartják, mint egykoron a leánykák, a felmotollált fonaldarabokat. A bogdánfalvi tekerő édestestvérét fényképeztem 1958-ban Széken is. Csak a keresztbe tett tekerőlevelekbe nem orsókat, hanem egy-egy *leánkát*, tekerőszeget tettek (19. k).

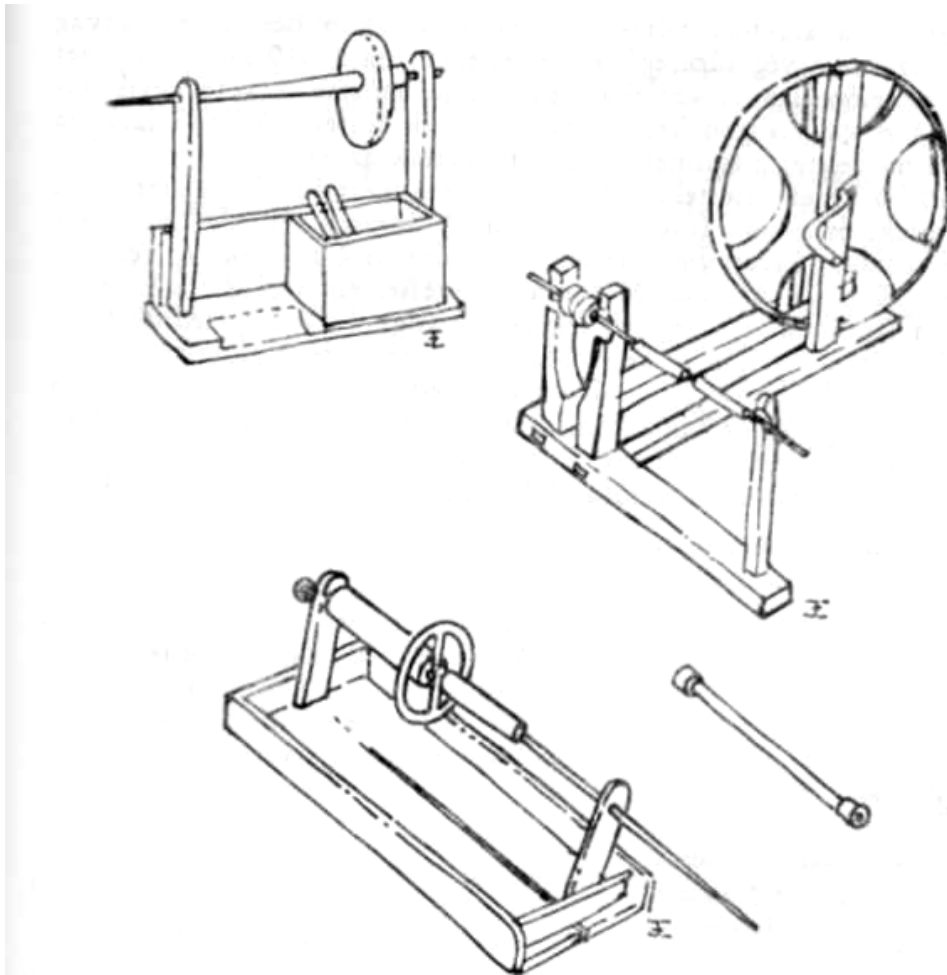
A tekerőn aztán kioldják a fonal *kerestyét*, pászmakötőjét. Régen mind a mellyéknek, mind az ontoknak valót *gomolyába* tekerték, s abból vetették két szálával a *vetőre*, és arról *söllötték* a kis *nád-* vagy *büröksövekre* a beverőt.

1953-ban már a felvetőnek szánt fonalat kb. 30 cm hosszú facsőre, *maszorra* tekerték, s két ilyen csőről nyújtották fel a *vetőre*. Egy-egy ilyen nagy csőre egy egész darabot fel tudtak csőrölni.

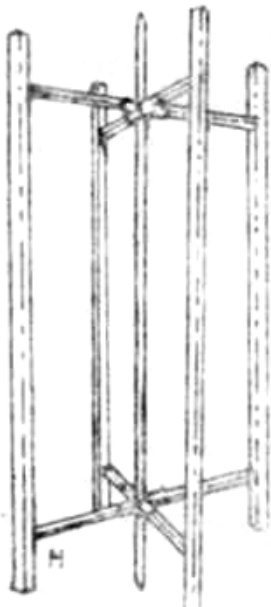
Csángóföldön a csörlőkerek legváltozatosabb fajtáival találkoztunk. A Felső-Maros mentéről és Mezőségről ismert legrégebbi, tenyérrrel hajtott *söllővel* (J, Szf), *csöllőszékkal*, *csöllőlétkával* (O: 17. r) leginkább a beverő fonalat *söllik*, csőrölik. A *létkával* (Bf, Pl: 18. r) és különösen az áttételes, nagyobb teljesítményű *hajtókával* (Ka: 19. r), csöllővel már a felvetéshez használt nagy *maszorokra* (20. r), facsövekre is csőrölnék. A létkát cigánykovács készíti, a söllőt és a hajtókat a helybeli mesterek csinálják.

*

A fonallal telt nagy facsöveket *leánkába*, *alergetorba* (Bf), csőtartóba tesszik, s azokról két szálával vetik a *vetőre* (Bf, Pl), *vetőfára* (Kl, Szf), *vecsüre* (J: 21. r). A *vető* (Erdélyben is *vetőfa*, *vetőkaró* vagy *vetőszeg*), mint mindenütt, a szöttes hosszának, szélességének és sűrűségének megfelelő hosszanti szálmennyiség előkészítésére szolgál. Tengelyét, az *orsót* a ház közepén a *kor-dagerenda* (mestergerenda) vágatába és alul egy tuskóba illesztették. E körül forogtak a *vető* kb. egy-egy singre levő oldalfái, amelyekre csigavonalba tekerték és egyben számolták a fonal hosszát. Biztonság kedvéért azért a vég hosszát előbb lemérték, felvetve előbb 2 szálat a motollára. Ennek megfelelően vetettek aztán 3—4, esetleg 8—10 motollányi véget. Így pontosan ki tudták számolni, hogy egy darab fonalból hány sing vásznat, posztót vagy padralót vethetnek.

17. *Kupás-söllő*; Szf. Kl, 1949 (Kós nyomán) 18. *Létka, létkaszék* Kl, 1949 (Kós nyomán).
 19. *Csöllő, hajtóka* Kl, 1949 (Kós nyomán). 20. *Nagycsű, maszor*. Bf. 1953.

21. *Vető*. Bf, 1953.

A hosszában csiga alakban feltekert fonalak adták a betervezett anyag hosszát, a szálak száma a vég sűrűségét és szélességét. Ha 8—10 motollás véget vetettek, akkor az előre lemért szálakat lenn beakasztották a vető egyik fájába, majd a *csapon* vagy *sögön* keresztelve vezették fölfelé. A felső sarkába beakasztva, ezt a műveletet megismételték, és forgatták az előbbi nyomon visszafelé. Ha rövidebb véget vetettek, akkor az előre kimért fonal végéhez orsót vagy botot kötöttek, és onnan fordultak vissza. A kerestyénél, ahol a fölfelé és lefelé haladó szálakat keresztbe vetették, időnként megolvasták. A vetésnél is 3 szál egy ige, 10 ige 1 pászma. Mikor a felvetéssel elkészültek, a keresztjét elkötötték, s a láncfonalat a vetőről *lekezelték* vagy *kalácsba szedték* (Kl). (De sokat „kalácsoltam” én is a Felső-Maros mentén, de Kalotaszegen is.) A *lácba*, *kalácsba* (Kl), *burokba*, *gecába* (Bf) szedett fonal végét az utolsó hurokhoz kötötték, hogy ki ne bomoljon, míg a szövőszékre fel nem húzzák.

Lészpeden, mielőtt a vetőt kivitték, a legyűjtött darabot még egy kisgyermekkel együtt *meghintőztatták* a vetőfa első keresztjén (Halász, 1973. 83).

I. E. Előkészítő munkálatok

1. Láncfonal:

szál (Szf)
szála (Bf, Np)
mellyék* (Bf, Kl)
mejjék (Tr, Gy)
mellik (J, Ke)

szila (Hf; Hsz; M)
nyújtó, nyúto (Nk; Ksz); felnyújtó (Tf; M)
melyék (Gyi; Tf; Nk); mejék (Lövete)
mejjék (Szék); feleresztő (Nk; FM; Sz)
mellékfonal (Cssz); [mellék (Kemence)]

2. Vetülékfonal:

verő (Bf, Kl)
verű (Szf)
vereje (Bf, Np)
ontok (O, Pu, L, Gy)
osztóka (Kl)
beverőfonal (J, Ke)

beverő (Nk; Sz), béverő (Vista)
belévaló (Szék); verőszál (Bikal)
beléverő (Csernátfalu); [béle (Kemence)]
ontok (Gyi; Tf; Nk; Hsz; U)
öltő (Lövete)
verőfonal (Bálványosváralja)

3. Fonaltartók és részeik:

tekerű (Gf, O, Pu, Ka)
tekerőlevél (Szf, Ke, Pl)
nagytekerő (Bf, Kl)
nagyvertelke (Bf, Kl, Tr)
vertelke (Bf, Ka, Np)
cigánykán forog (Bf)
sögön (Bf, J)
levelek (Szf)
tekerőlevelek (Bf)
orsuk (Bf)
melléktartók (Szf)

tekerő (Bálványosváralja; Bikal)
tekerőlevél (Nagykászon; Kiskend; Vista)
fonaltekerő (Szék; Valkó)
leánka (Kiskend)
gyapottekerő (Valkó)
tekerőlábon (M; Ksz)
gombolyagfán (Nagykászon)
tekerőszárnyak (Szék)
tekerőlevelek (M)
orsók (Nk)
leánkák (Szék)

4. Fonaltekerés:

gomolya (Bf, Szf)
gomolyába tekerik (mcs)
söllik (Szf, J)
csöllik (Bf, Kl, Tr)

gomolya (Nk)
felgomolyozzák (Csernátfalu)
csűrlik (Valkó), csűrölik (Vista)
csöllik (Bálványosváralja)

* A szót ‘motollányi fonal’ értelemben is használják (I.C.5)

5. Cső- és tekerőfélék:

nád- vagy bürökső (mcs)
cső (O, Pu, L); csű (Bf, Kl, Tr)
ső, sű (Szf, J, Ke)
nagycsű (Kl); maszor (Bf)
kupássöllő (Szf, J)
csöllő (Bf, Kl, Tr, Np)
csüllő (Gy, Za), söllő (J, Szf)
csöllőszék (Pu, L, Kr)
csöllőlétka (O)
hajtóka (Ka, Ki)
leánka (Bf, Pu)
alrgetor (Bf)

bodzafacső (E)
cső (Tf; Hsz; Nk; Cssz)
csű (Ksz; M)
nagycső, nagycsű (E)
ládáscsürlő (Szék)
csöllő (Tf; Hsz; Cssz; U, KK)
csüllő (M; Ksz)
csöllökerék (Nagykászton; Korond)
csürlő (Szék)
vencsellő (Korond)
csőfogó leánka (KK); leánka (M)
katica (Nagykend)

6. Fonalfelvetés és szerszámai:

vetik fel (Szf), vetik meg (Bf)
vető (Bf, Pl)
vető (Szf)
vetőfa (Kl, Np)
orsója (Kl, O)
kordagerenda (Kl)
lekezelik (Bf)
kalácsba szedik (Kl)
urokba szedik (Ka)
láncba szedik (L, Pu)
gecába szedik (Bf)
kerestyé (mcs)

vetik, felvetik, megvetik (E)
vető (Bálványosvávalja)
vetőszeg (Sztána)
vetőkaró (Valkó, Vista; Szilágyballa)
vetőorsó (Bálványosvávalja)
mestergerenda (E)
lekulcsolják (Szilágyballa)
kalácsba szedik (Nk; KK; Ksz; Lapád)
lefogják (KK)
láncba (M), láncolatba szedik (Nk)
lekalácsolják (Tf, FM)
keresztje (E)

SZÖVŐSZÉK ÉS SZÖVÉS

A lekezelt, lekalácsoló láncfonalat a *szövőre* (Kl), *esztovátára* (Bf, Kl), *osztovátára*, (O, R, L), *osztóacsékre* (J) húzzák.

Az *esztovátára* ma is fontos kelléke a moldvai csángó háznak. Igaz, a férjhez menő leány pl. Nagypatakon nem visz szövőszéket. „Ahol ember van, ott mind csinál.” A menyecske az új háznál kapja az esztovátát, annak minden kellékével.

Ezért tanácsolta az anya leányának, mikor

„... Iéjű Máttyás király
azt a törviént tette,
hogy szőjjen ién neki
három kenderfejből,
Három kenderfejből
egy kendező-kendőt,
Egy sátorborítót
s ebédelő ruhát.”

„Semmi az, semmi az,
 lelkem, íédes lányom.
 Menj el magad hozzá,
 mondd meg te nekije.
 Hogy csánnyon ő neked
 kiét hollyagforgácsból,
 Kiét hollyagforgácsból
 esztevátát s vetőt
 S egy szóból megmondva,
 mi e szövőhez kell...”

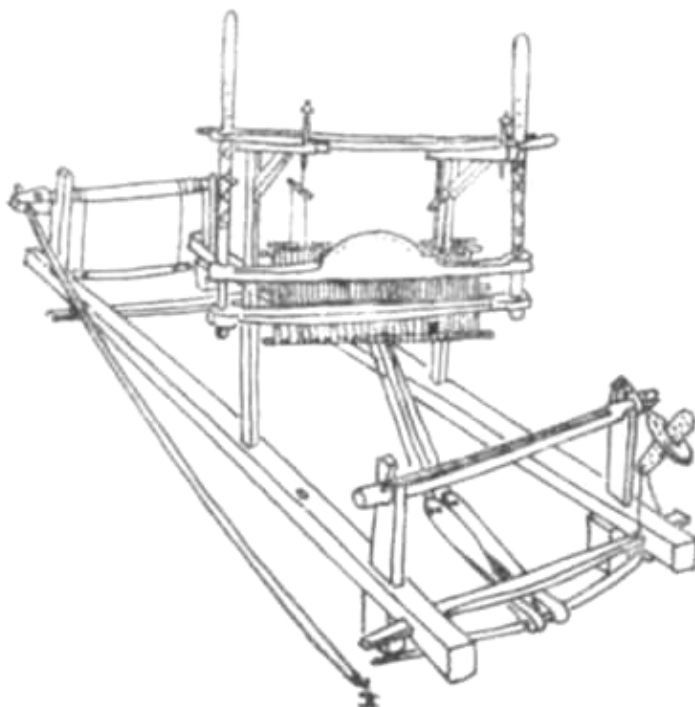
(Kallós, 1973. 17. A.)

Mert Klézsén, ahogyan minden leány vagy asszony értett a fonáshoz, szövéshez, ugyanúgy a férfiember is maga állított elő mindent, ami a „szövőhez kell”.

Most is csinálnak osztovátát. „Az ember, az enyim — mondta Klézsén Antal Bicsók Jánosné 1978-ban — most csinált a menyinek. Csinálnak *félbe* is, rövidet, de így hosszán jobb.”

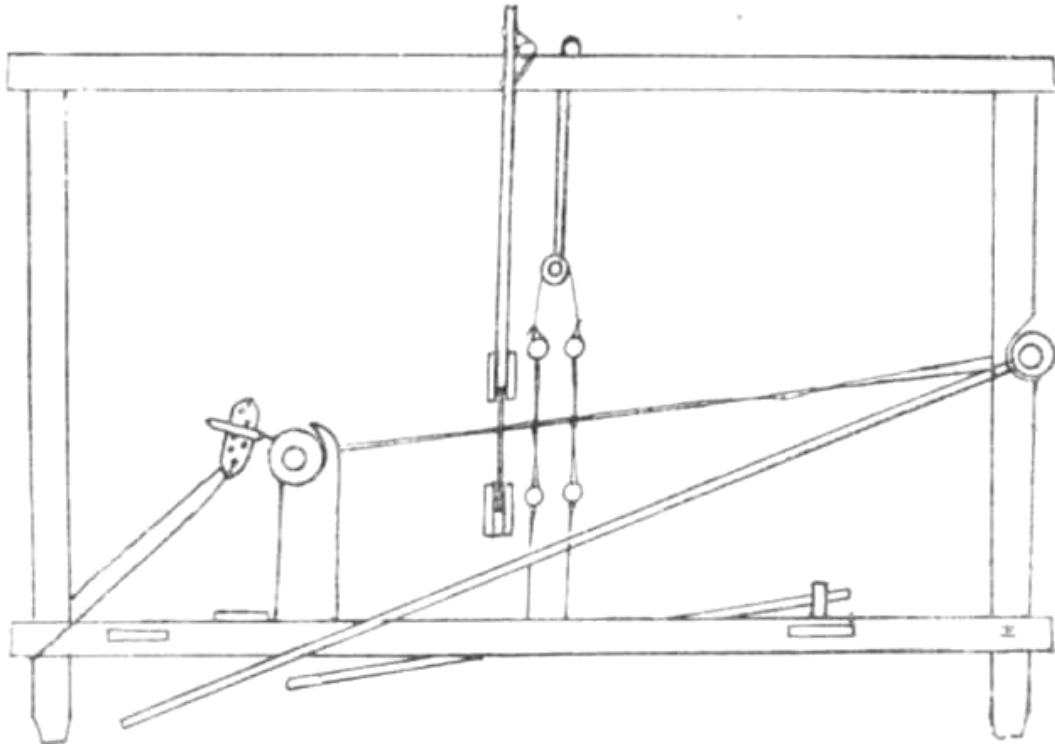
De errefelé nemcsak a szálakat húzzák, a vásznat szövik osztovátán, de Lujzikalagoron a kihúzott bőrt is „felteszik az *osztovátára* [állványra], és az ide becsíptetett bőrt az éles vaspengéjű *vakaróval kitakariccsák*” (Kós, 1976, 161).

A csángó házakban kétféle szövőszéket láttam. A *régi* vagy *magyaros-osztovátán*, a pipás-szerkezetűn (20.r) a nyüstöket és a bordahajat a *talpak* közepétájt beállított *karjára*, *pipájára* akasztják (22.r). A *romános-osztovátán* (Kl, Bf: 23.r) a talpak végébe beállított lábakon hosszában átfektetett gerendán, karján, *tetejefáján* átvett *nyisttartófán* (Bf) vagy *keresztülfán* (Pu)

22. Régi, magyaros-osztovata. Szf, 1949 (Kós nyomán).

23. Újabb, romános-osztóvata. Bf, 1953.

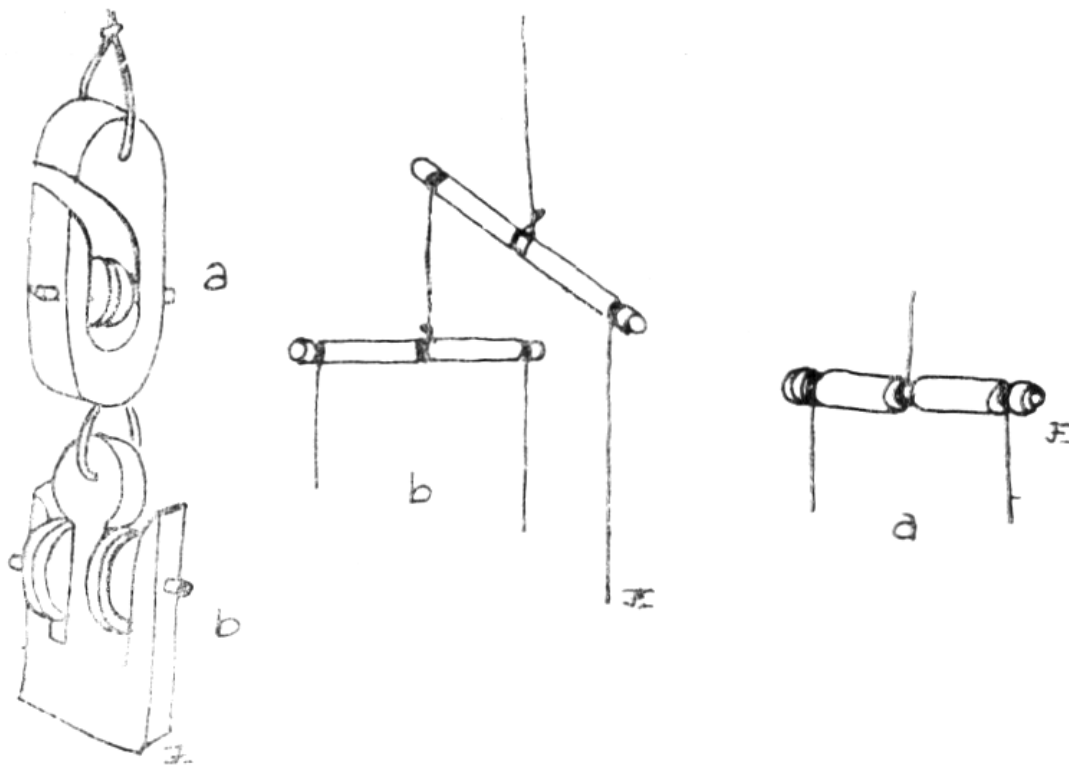
függeszkednek. Mindkét szövőszék részeinek elnevezésével Erdély számos vidékén találkoztam (21.k).

Mert itt a románosnak is *gerendája* van és *talpa*, *karja* és *lába*. Hátul a szálakat *tekerőre* (Bf, Np, Kl, S), azaz lánchengerre csavarják, s a kész szőttest elől a *hasajóra* (Bf, G, On), vásznhengerre húzzák.

„Hasajó, met meg van haszítva — magyarázta Duma Györgyné Bogdánfalván —, aha a szálát húzzák.” De más magyarázatot is adott Bori néni: „Met a hasza odaér az asszannak.”

Onyesten mindkettő hasajó: *esső hasajó* és *kátussó hasajó*, a talpa meg *zálla* s a karja *pipa* (20. k). A hátsó hasajó vagy tekerő kiálló végébe jár egy 2 m hosszú *eresztőfa* (Bf, L, Pu, U), *eresztő* (Ka, Szf, O), Jugányban *erescső*, *eresztőbot*, amellyel a szövőasszony, mikor egy *nyúlást* beszőtt, ültéből ereszti a hátsó hengeren levő szálakat. Az első hasajón a vásznat a *likas-likason* (Ka, Bf) *likasztott* (Szf) vagy *likatos fa* (O) és a *feszicsű* (J) feszíti, rögzíti (29. r). A talpakat még összekötik a *keresztülvalófák* vagy *átalfák* (Szf), a *lábítódeszka*, benne a *lábítófej* (Bf) a *lábítókkal* (Bf, Szf, Ka, Pl, Pu) vagy *liptető*kkal (Szf) és az *ülődoszka*. A régi osztóvátát könnyű állítani, elől a vászonnak keskenyebbre, s a gyapjúszőttesnek szélesebbre. Onyesten a festékesnek még 130 cm szélesre is.

Ennek megfelelően egy osztóvátához van legalább két *nyisttartó-bot* (Pl), *nyisttartó-páca* (O) vagy *nyistfa nyistkarikákkal* (Bf) (24.r). De még az is előfordul, hogy egyszerűen csak *botocskára*, *szolgáló nyistekre* kötik a páros vagy páratlan nyüstöket (25.r). És vannak — mint mindenütt — *bordahíjjak* (O, Pl) s belé 8—10 *nádborda*.

24. Nyüstkarak, tönörgők: a) két nyüsthöz; b) négy nyüsthöz, együtt, ötnyüsthöz szövéséhez (Kós nyomán).

25. Nyüstváltók: a) botocska két nyüsthöz; b) szolgáló nyistek.

I. F. A szövőszék és munkálatai

1. A szövőszék és részei:

szövő (Kl)

régi osztováta (O, Ka)

magyaros-oszrováta

pipásosztovátye (Szf)

romános-osztováta (Bf)

félbe (németes: Kl)

4 lába (Bf, O, L, Szf)

2 talpa (Szf)

2 zálla (O), álla (O, Pu)

2 karja (O), karfa (Bf)

pipája (Szf, Kl, O)

hátussó hasajó (O, Pu, L)

tekerő (Bf, Np, Ff, Kl, S, Kl)

eresztő (Szf, O, Ka)

eresztőfa (Bf, L, Pu)

eresztőbot (Kl)

erescső (J, Ke)

esső hasajó (O, Pu, L)

hasajó (Bf, Gf, Dsz)

likas-likas (Ka, Pu, Kl)

likatos fa (O)

likas (Bf)

szövő (Hsz)

osztováta (Hsz; Nk; FM; Ksz; észtováta (Vista)

észtováta (Gyi; Tf; Hsz; KK; Ksz; Sz)

isztováta (Szék, Bálványosváralja)

asztaváta (Andrásfalva; Magyaró)

[usztováta (Székelykeve)]

4 lába (Tf; Hsz; Nk; Csz; U; FM; M; Ksz; Sz)

2 talpa (U; FM; M; Sz)

2 álla (Nagykászon)

2 karja (Tf; Hsz; Nk; U; FM; M; Ksz; Sz)

járom (Kiskend)

hátussó hasajó (Nk; KK; M; FM)

fejfa (Türkös, Hosszúfalu)

eresztő eszteke (Nagykászon)

fordítófa (Nagykászon)

eresztőrúd (U; KK; M; Ksz; Sz)

eresztőü (Valkó)

első hasajó (Nk; FM; M; KK), — kompostor (Ksz)

hasajó (Szék), hasolló (Hosszúfalu)

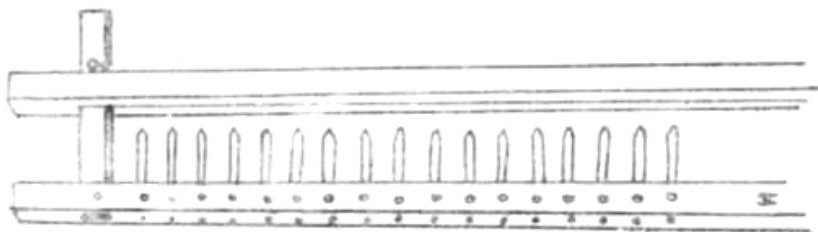
lyukatos lapacka (Szék)

lyukasfa (M; KK; Sz)

furatos (Nk)

likasztott (Szf, Pl)	feszítőfa (Ksz)
feszítő (Bf, O, Ka)	feszítőszeg (Bálványosvára)lja)
feszítű (Szf), feszicsű (J)	feszítőüfa (Valkó), fapina (Szilágyballa)
keresztülfa (Pu)	keresztfa (Tf, Sz)
keresztülvaló fák (O)	közfák (KK)
átalfák (Szf)	
lábítódeszka (Kl)	lábító vésettfája (Magyaró)
lábítófej (Bf, Kl)	lábítófej (Nagykászon)
lábító (Ka, Pl, Pu)	lábító (Gyi; Tf; Hsz; Nk; Cssz; U; FM; KK; M; Ksz)
	lábító (Valkó)
liptető (Szf), lábítóu (Bf)	ülédeszka (K), ülés (Nk)
ülődoszka (Bf, Szf)	nyüstfogó (KK)
nyisttartó-bot (Ka, Pl)	nyisttartó-pálca (Nagykászon)
nyisttartó-páca (O, Kl)	járom (Magyaró)
nyistfa (Bf)	nyüstcsigák (Vista)
nyistkarikák (Bf, Ka, Kl, L)	nyüsttartó-csiigák (Parajd)
	sikolytó (Tf), sikottyú (Nk; KK)
szkripec (Bf, Szf)	nyüspáca (Bálványosvára)lja)
botocska (Szf, J, Ke)	kecskék (Parajd)
szolgáló nyistek (J)	nyüst (Tf; Hsz; U; KK; Ksz; Sz)
nyüst (Szf, Pl)	nyüst (Nagykászon)
nyist (Bf, Kl, Ka, Pu, O)	nyüstmadzag (KK)
nyistmadzag (Bf, KE)	bordahéj (Tf; Hsz; Cssz; U; FM; KK)
bordahéj (Bf, Szf)	bordahaj (Szék)
bordahíj (Ka, Pu)	bordahaj (Bálványosvára)lja; Vista)
bordahijja (O, Pl)	bélfá („akin a borda van”, Hosszúfalu)
verő (Kl)	borda (E)
borda (mcs)	nádborda (E)
nádborda (O, Pu, L, Szf, Bf)	

A *felhúzáson* ketten, de legjobban hárman dolgoznak. Az egyik beleakasztja a hátsó hasajóra vagy tekerőre rögzített *ponkostorba* (Szf) a lekezelt és az osztóvátára hosszan elnyújtott fonál végét. Diószegen Halász szerint (1973. 85) a *ponkostor* neve *örömfá*, Lészpeden meg Pusztinán a madzagé *örömmadzag*, mert kell-e annál nagyobb öröm, mikor az ember megpillantja a fáradtságos munka végét. Igaz, most csak kezdik a felhúzást, most az első asszony széthúzva a felvetőszálakat, a felső keresztjéből *tincsenként* választja a *tekerőbordába*, *fogasba* (Bf: 26.r) a szálakat, amely felhúzás közben tartja majd a mejjék, a felvetőszálak sűrűségét és szélességét. Miközben az első

26. Fogas. Bf, 1949 (Kós nyomán).

asszony csavarni kezdi a tekerő végébe dugott fával, a második az osztováta előtt ülve engedi a *kalácsból* egyenletesen a szálakat. A harmadik igazgatja a tekerőbordát, hogy „a szálak össze ne bolonduljanak”, s a hátsó hasajóra *csépeket* (L), *csipkéket* (Bf) dug, hogy a mejjék egyenletesen tekeredjék. Mikor a lánc végéhez, a hurokhoz érnek, a hátsó hasajót kiveszik és felteszik az osztováta karjára. Előzőleg megszabadítják a *fogastól* (Bf) (felhúzó borda). Ezután az első keresztjébe két *keresztcsépecskét* (L) dugnak, s abból választják ki páronként és adogatják be szálanként a nyüstbe, majd a bordába (22a.k). Mikor szövik, a keresztcsépecskék a nyüst mögé kerülnek. „*Csípveszszűket* teszünk, hogy legyen kiválása” — magyarázta Antal Jánosné Klézsén. A hímes 3—4—5 nyüstösök befogását nem mindenki érti. Ezért ahhoz *felfogó-asszonyt* hívnak, aki adja, *nevezi a szálakat*, s a háziasszony vagy leány aszerint befogja.

A nyüstöket, a 2—3—4—5-ös kender-, gyapot- vagy gyapjúnyüstöt legtöbb asszony maga készíti. Moldvában is, mint mindenütt, ahol jártam, azt tartják, hogy a nyüstkötést leányul kell megtanulni.

„Itt azt tartják — mesélte 1978 nyarán Antal Bicsók Jánosné —, hogy ha az asszony tanul meg nyüstöt kötni, meghal a bocsu [az öreg]. Ha az ember (nem a legény) készít matollát, akkor meghal a baba [az asszony]. Köttem a nyisteket s nem halt meg. Előbb az ember csánta a matollát, de nem haltunk meg. Nyistkötő-doszkát is csáltattam vele, a szövés örökké kell.” S a nyüst kopik, szakad, pótolni kell.

Az osztováta *fogdosásra* készen állt, kértem is Antalékat, hogy fogjanak be bár egypár szálát, de Péter-Pál napja nagy ünnep, ilyenkor nem dolgoznak. „Csak egy *pásmecskát* fogdosunk, az nem munka” — nyugtatta meg lelkiismeretét (22b.k).

A nyüstöket *nyistkötő-lapockára*, sodort kender-, gyapot- vagy gyapjúcérnából kötik. Előbb elnyújtják a lapockán az *innyát*, a többszálú kendercérnát, majd a lapockát megkerülve ráhurkolják előbb a nyüst egyik oldalát, majd a másik oldalát.

Kötnek két nyüstöt fehérnemű-vászonnak: 11, 12, 13 és 16 pásmást kender-, kenderes és gyapotvászonnak, s húspásmást nyersselyem-kendőknek.

Négy nyüstöt kötnék lepedő-, posztó- és övszövéshez: három pásmást övnek, 7-est lepedőnek, lécsérnek, 9-est posztónak. Három és öt nyüstöt, általában a páratlan nyüstöket úgy kötik, hogy a hátsó nyüsten van a szálmennység fele, és a többin elosztva arányosan a többi. Ezeket párnacsúp, abrosz, kendező, Klézsén még ágyvető szövéséhez is használják.

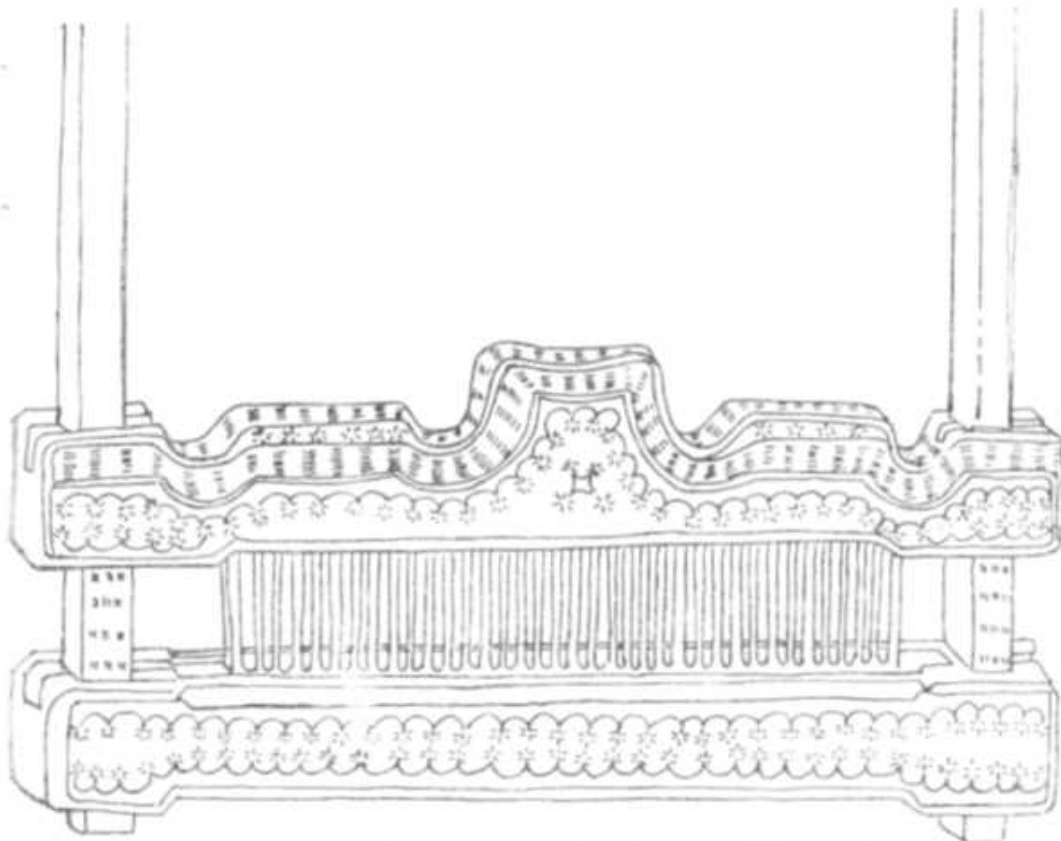
Bordákat is a legváltozatosabbakat találunk a Csángóföldön. Nagypatakon Kotyor Jánosnénál 1953-ban pl. 8 különböző bordát láttam:

1) *Övszövő borda*: hárompásmás (7×22 cm belvilágú), *Ikresfogú borda*: 1 fogába 3—4 szálát tesznek hím után (hogy a színes mejjék érvényesüljön).

2) *Posztószövő*: kilencpásmás (8×97 cm), ikresfogú, 1 fogba 2 szálát tesz. Azért ilyen hosszú, mert a *piválás* (ványolás) után is 50—54 cm széles kell hogy maradjon a posztó.

3) *Lepedőszövő*: hétpásmás (8×75 cm), ikresfogú, 1 fogba 2 szálát számitanak.

4) *Vászonszövő*: a) 11 pásmás (6,5×60 cm) *kendervászonnak*; b) 12—13 pásmás (6,5×60 cm) *keresztvaszonnak*; c) 16 pásmás (6,5×64 cm) *gyapotvászonnak*. Mindháromnál 1 fogba 2 szálát tesznek.

27. Hímes bordahéj bordával. Bf, 1953.

5) *Tarisnyaszövő*: kilencpázmás (5,5×55 cm), 1 fogba 2 szál.

6) *Kendőszövő*: húspázmás (6×70 cm) boránsikkendőnek.

A szálakat előbb a nyüstbe szálanként *hím után* (minta szerint) befogdossák, majd a bordába 1—2—3, esetleg többszálanként vagy *vátakul* (felváltva: 2—1—2—1) beszedik. A nyüstök fölé erősített bordát ekkor előrefordítva a *hordahéj* közé szorítják. Ez a sokszor díszesen kéz alá faragott (27.r) héja a bordának a *verő*, amellyel erősebben vagy gyengébben verik rá az ontokat vagy verőt a készülő szötteshez.

A hátsó hasajó visszakerül a helyére, az eresztőbotot az *eresztőfejbe* illesztik, és a mejjéket hátul rögzítik. Így a nyüstökön és bordán áthúzott szálakat elől *tincsenként* a *kötözőpácához*, *kötözőcsépecskéhez* erősíthetik. Ez addig is, míg a vászon végét a hasajó hasítékába illeszthetik, mintegy összekötő a hasajó és a készülő szöttes között. Éppen ezért három helyen madzaggal ideiglenesen a hasajó hasítékához kötik. Mikor a szöttes eléri a kellő hosszát — bár egy singet —, akkor kiveszik.

Előzőleg a *lábítódeszkába* (O) rögzített *lábítófejbe* (Bf) a nyüstök számának megfelelő *lábítót* vagy *líptetőt* (Sz) helyeznek, s ezeket a nyüstmadzagok segítségével a megfelelő nyüstökre akasztják. Szabófalván Kós még lerajzolta (22.r) azt az egyszerű, kényelmesebb formát, melyben az ülődeszka alatt levő pálcáról előnyúló léptetőkön pihenhet szövés közben a láb. Azon még a gyakorlatlan szövőnek sem kell keresgélnie, különösen a régi kétnyüstösök szövésekor, csak az egyik lábáról ereszkedik a másikra. Én Finnországban szöttem ilyen típusú szövőszéken legelőbb, és ott láttam először a Roman

28. Vetőllő bürökcsővel. Bf, 1953.

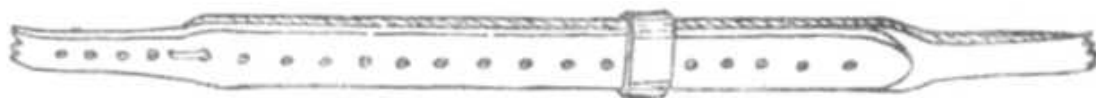
környéki *botocskákkal*, szolgáló nyüstökkel való billenős megoldást (25.r). Egyszerűen egy közepén rögzített botocska két végéről lelógó madzagokkal biztosítják a két nyüst szabad mozgását. Két rúdon átvett botocskával már négynyüstöst és a rajzon ábrázolt felkötési móddal háromnyüstöst is nyugodtan szőhettek. Bákó környékén az öregek még az idők folyamán fényesre dörzsölődött *nyisttartó-boton* (Pl) vagy *nyistartó-pácán* (O) hosszabb madzagon mozgatják a nyüstöket. A fiatalabbak már a *nyistfát* karikákkal, *szkripecsekkel* használják (24.r).

Mikor aztán az összes madzagokat megigazitották, elindítják a *szüvőt*. Lelábitják, s kezdik *őteni* a beverővel (23a-b.k). A vetüléket — rendszeren a lazább fonású kender-, gyapjú vagy más fonalat — a *söllővel* bodzafa- vagy bürökcsővekre *csölik*, s a *bélfacsára* húzva a *vetőllőbe* illesztik. Előbb szőnek fonallal két-három szálát, aztán azzal, amivel *szűnyi* akarják. A szövött anyag kellő feszeségét egyszerűbb vagy cifrább fa, újabban vas *vászonfeszítő* (29.r) biztosítja.

Ha tiszta virágoskendert, de különösen ha fésült szálfonalat húznak fel, akkor *kenőt* (Ke), vagy *kenőcsöt* főznek. Mert az állandó dörzsöléssel kibolyhosodott házifonalat *eszi* a borda. „Kell a kenő, mer szakiccsa a borda, ne borzosoggyék.”

A kenő anyaga *hustya* (máléciberében leülepedett korpá) meg tojás volt. Mások a főtt kukoricakorpát mozsárban megtört kender- vagy tökmaggal és szappannal *sikították*. De láttam rozskorpát búzaliszttel is összefőzve. Lükő még savanyított lágy korpakenyér-kenőről is ír Jugányból (1934. 99). Régen két kukoricacsutkával, újabban két kefével sikították meg a fel vetőszálát, egy-egy *nyúlást*, mindig hátrafelé, a bordától a hátsó hasajóig simítva a kenderfonal apró szálait. Moldvában a hosszú osztovátához azért is ragaszkodnak, mert a röviden, „a félen bajos a kenés”. Kényes dolog a kenés, amennyit használ, annyit árthat is. Ha igen hamar szárad, akkor a szál megkeményedik s könnyen elpattanhat. Éppen ezért nyáron lehetőleg hűvös helyen, árnyékon, pincében szőttek.

Ha a férfiembernek nem akadt sürgős dolga, akkor, különösen a fiatal házasok, besegítettek az asszonyok munkájába, de még a legény is besegített

29. Vászonszító, parang. Bf, 1953.

a szeretője szövésébe, hogy a szabogatásra minden készen álljon. Trunkon még a párosító is azt mondja:

Luca szű ě pinciében,
Sz Gergely csüll ě görlicsbe.

(RMN 169.)

Ott aztán, fenn a házban, családi segédlettel vagy anélkül, a csángó asszonyok és leányok is a legváltozatosabb szőtteseket készítették. A szövés ideje legtöbbször télen, a fonal szapulása után kezdődött, és tartott a tavaszi munkák beálltáig. De szőttek nyáron is az őszi betakarodásig. Akinek nagy-leánya volt, s akinek sietős, az csak meszeléskor vitte ki az osztovátát a házból. Klézsén még 1978 júniusában is nem egy háznál csattogott a szövőszék.

I. F.

2. A fonal felhúzása:

felhúzás (Bf, Np)

felnyújtás (Kl)

ponkoston (Bf, Szf)

örömfá (Dsz)

örömmadzag (L, Pu)

tekerőborda (Ka)

fogas (Bf)

csépek (L, Pu)

csiépkék (Bf, Tr)

csípveszűk (Kl)

sipkék (Szf)

keresztcsiépkék (Bf)

keresztcsépecskék (L)

felhúzás (KK; Vista Ksz), feltekerés (Magyaró)

osztovátá megvetése (Bálványosvárálja)

ponkoston (KK; M; U), komposton (Vista)

fonalfelfogó-pálca (Hosszúfalu)

madzag (KK)

felhúzóborda (FM)

felhúzó (Ksz)

csépek (U; KK)

csépecskék (Csernátfalu)

csípveszű(k) (Vista; Szék)

bogáncsok (KK)

keresztpácák (Magyaró)

keresztcsépek (U; KK)

3. Nyüstbe-fogás:

felfogóasszony (Bf, Kl)

nevezi a szálakat (Bf)

fogdas (Szf, Bf, Kl)

biéfogja (Bf)

a nyüstkötést leányul kell megtanulni (mcs; = Tf; Nk; KK; M)

nyüstkötő lapocka (Bf, Kl)

innya (Kl, Ka)

nyüstveszűcske (Bf)

hím után (Kl)

befogóasszony (Valkó), fagdasó- (Lapád)

adja a szálakat (E)

fogdos (Nk; FM; KK; M)

béfogja (Hsz; Ksz)

nyüstkötő lapicka (Ksz; KK)

innya (Sztána; Kiskend)

nyüstpáca (Valkó)

minta után (E)

4. Bordák:

ikresfogú borda (dcs)

posztószövő borda (dcs)

övszövő borda (dcs)

lepedőszövő borda (dcs)

vászonszövő borda (dcs)

borítottfogú borda (Nagykászon, Kiskend)

posztószövő borda (Tf; Nk; FM; KK; M; Ksz; Sz)

övszövő borda (Gyi)

lepedőszövő borda (E)

vászonszövő borda (E)

5. A szövés elindítása:

kötözőpáca (Bf, Kl)
kötözőcsépcske (Kl)
elindítják a szüvőt (Kl)
szünnyi akarják (Kl)
vetöllő (Bf)
bélfá (Szf), bélfácska
vászonfeszítő (Bf)
siptetű (Szf), macska (Pu)
parang (Kl)
kenő (Ke, J)
kenőcs (Bf, Np, Kl)
nyúlás (Bf, Szf)

kötözőpálca (Szék)
kötözőcsép (Nagykászon)
elindítják (Magyaró)
szönni akarják (Nagykászon)
vetöllő (Tf; U; FM; KK; M)
bélfá (Valkó)
feszítő (FM)
feszittyű (Parajd)
porong (Barcaújfalu)
kenő (Nagykászon; Korond)
kenőcs (Valkó)
nyúlás (Nagykászon)

II. SZÓTTESEK

SZÖVÉSMÓDOK

A Bákó-vidéki Mezőségen a legidősebb adatközlők emlékezetében még úgy él, hogy „mindet síkon szöttek, 2 nyisztbe, 4 nyisztvel csak a kerekítőket, a katrincákat”. No meg a ványolásra kerülő posztókat. Buláj Györgyné, aki idestova 100 esztendő volt, Bogdánfalva leghíresebb felfogó asszonya úgy emlékezett, hogy a „nyüszösöket csak a nagy verekedés” — 1916 — előtt kezdték szöni. A „mamájának” a nagyanyjának „nem vót 3 nyisztvel gyelok”. Vagyis a nagyanyja nem hozott férjhez, nem is ismerte a hímes-nyüstös szövést egyáltalán. Azért addig is, két nyüsttel és egy deszkával emelgetve, a legváltozatosabb szötteket tudták előállítani. Mert aszerint, hogy egy vagy két szálat fogtak egy nyüstbe, és egyet, kettőt, esetleg többet, egyenletesen vagy váltakozva szedtek egy-egy bordafogba, más és más szövedéket nyertek. Valóban, a kétnyüstösök elnevezésével már mind találkoztam valamennyi szövő vidékünkön, de a négynyüstös *fenyőágas*, *barackmagos* meg *villás* szötte-hímesek is jól ismertek a Székelyföldről vagy Erdély más tájairól. A Moldvában kedvelt háromnyüstös sok helyen a *deszkával emelés* helyébe lépett, mert úgy gyorsabban és kevesebb anyaggal lehet a *babosrendeket*, *pattanásokat* kihozni. Az ötnyüstös meg a barackmagos hímeket formálhatták mutatós díszítő-sorrá. A hímes négynyüstösökkel, az egyszerűbb takács-hímesek falusi szövő-székre, négy nyüstre való alkalmazásával csak a második világháború után ismerkedtek meg a csángó asszonyok, természetesen román közvetítéssel.

Így az idők folyamán ezen a vidéken is készültek:

Sima szöttek, amelyeket *síkon* szöttek;

Kétnyüstösök, *kettős-szöttek* lehetek: *mindjőba*, *beleznásan*, *vátakul* vagy *borozdásan*;

Négynyüstösök: *rendes négyes*, *villás*, *fenyőágas* és *barackmagos*;

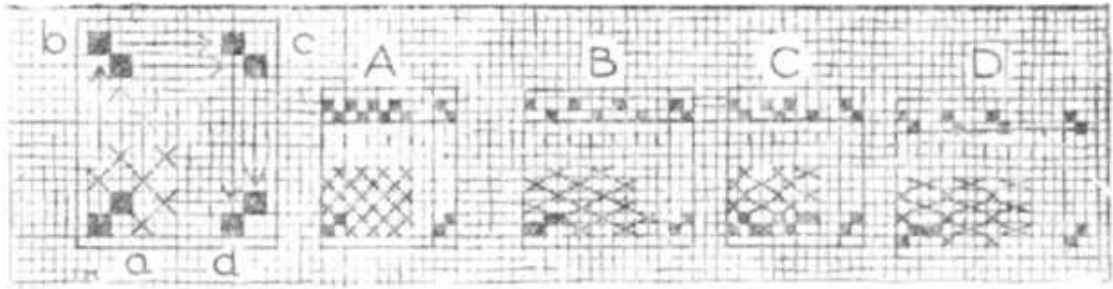
Hímes-nyüstösök vagy *nyüstös-hímesek*;

Háromnyüstösök: *kisi-* és *nagy-háromnyüstös*;

Ötnyüstösök: *apró-* és *nagykarikás*, *karikás* és *kupás*;

Hímes-négynyüstösök: *nációnálos*, *optos*, *almás*, *kapcsos* és *újfogások*;

30. Kétnyüstösök: A. *Kettősön*; B. *Beleznásan*; C. *Vátakul*; D. *Borozdásan*; a) szövött anyag képe; b) nyüst befogás; c) borda befűzése; c) lábító kötése; d) lábítás.

Szedések-emelések: deszkával vagy kézei szedettek;

Választottak: festékesek vagy gomolyások;

Bernyécek.

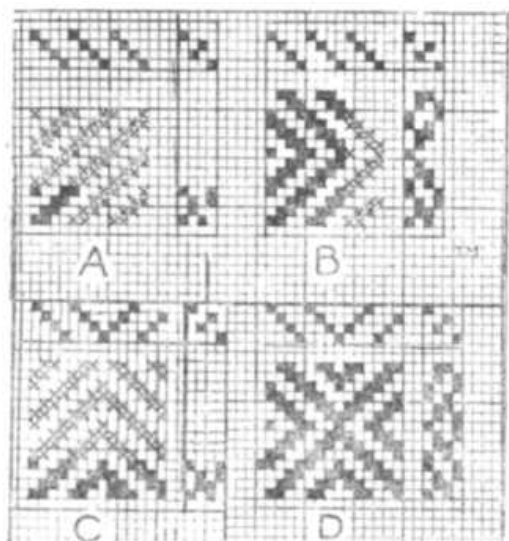
Két nyüstben (30.r) igen változatos szőttesek készültek; a legsűrűbb, legvékonyabb virágos kendervászon, majd a boránszikos ruha meg a legvastagabb *ribanclepedők*, esetleg *festékes lepedő* is.

Kettősön (Bf, Ka, Kl), *mindjőba* (Gy) (30A.r) szöttek elsősorban a testi fehérműket. Két nyüstbe fogták egyenként, két szálát fűzték a bordafogba, és természetesen egyenként lábították. Így készültek még a viselőkendezők (24.k), párnaszínek, lepedők és abroszok. De kettősök voltak a ruhacsukák, a servetek, legfeljebb a szélükre került egy kevés emelt vagy szedett hím. Mindenesetre itt is, mint mindenütt a világon, kettősön, vászonszövésével állították elő a legvékonyabb és ugyanakkor legtömöttebb szőtteseket.

Beleznásan (Bf, Ka, Ta), *laposan* (O, L, Pu) (30B.r) ripszben, ritkább-vastagabb anyagot nyertek. A két nyüstbe egy-egy vastagabb szálát fogták és egyet egy bordafogba, vagy két-két vékonyabbat egy-egy nyüstbe, s ugyanannyit egy bordafogba. Így szöttek kezdetben a *ribanclepedőket* vagy *ronygy-pokrócokat*, a vastagabb *betakarózdó ágyvetőket*, *gyapjúlepedőket*, a *nagy-csokrosokat* s végükbe a színes *búcsús tarisnyákat*. De így készültek kezdetben a fejtős színes szőttesek, a párnafejek (25. k), *kendezővégek* és *abrosvégek* is, mivel a színes gyapjú vagy fejtő a felvető kenderszálát teljesen elfedte.

A *belezna* eredetileg takács műszó, szövés hibát, hiányt jelent. Vagyis a jó, a bordafoganként 2 szálú vászomból hiányzik egy, tehát hiányos. Kásonban *egyes*, Magyarón és Kis-Küküllő vidékén *lapas* a neve. Beleznás szöttessel először a hétfalusi csángóknál találok. Ott is beleznásan szöttek a legrégibb szedetteseket. Így a ritka, fehér, vastagabb felvető szálát a vékonyabb, színes beverő teljesen takarja, ezért kiválóan alkalmas színes gyapjú vagy fejtős szövésére. Enyhén bordázott felületén sokkal jobban érvényesülnek a színek, mint a kettősön, a jóban szövött anyagokon, ahol a felvető megtöri azokat. Kalotaszegen a szó még megőrizte eredeti jelentését: a vászon akkor volt *beleznás*, ha a felvető szakadt szálát elmulasztották bekötni. Így két első vagy második nyüstre fogott szál került egymás mellé, és mindkettő laposan haladt, mint mikor tévedtek a befogásban és tévedésből ugyanarra a nyüstre két szálát fogták. A csángók már vagy még mind a két változatra alkalmazzák a *beleznás* elnevezést, de ők szándékosan hagynak ki a bordából egy szálát vagy fognak ugyanarra a nyüstre kettőt.

Vátakul (Gy) *másodegyesen* (Bf, Kl; 30C.r) akkor szőnek, ha a két-nyüstöst a bordába egyenlőtlenül fogják. Egyik fogba egy s a másikba két szá-

31. Négynyüstösök: A. Négyesen; B. Villásan; C. Fenyőágasan; D. Barackmagosan.

lat fűznek vagy egyiket üresen hagyják — tehát a szálak befűzését változtatják. Így készültek kezdetben a kockás padravalók és falravalók, s másod-egyesen, egy fogat üresen hagyva, borítottfogú bordában, akárcsak Kászonban a puha, meleg csergék.

Borozdásan (Gy; 30D.r) az újabb kockás gyapjúlepedőket s a falravalókat, lécsereket szövik. Sűrűbb, például 20-as bordába tesznek 10 pászma fonalat. Egy fogba két szálát fűznek, a másikat meg üresen hagyják. Így nem verődik annyira, mint a beleznás. Kevesebb anyag megy bele, s ez manapság sem megvetendő szempont. Ugyanakkor hosszában önmagából enyhén csíkozott felületet nyernek. Lészpeden egy fogba még négy szálát is fűznek, s egyet üresen hagynak. Így a borozda még jobban érvényesül. (Borozdás: barázdás, mint a frissen szántott anyaföld.)

Négyesen (Ka), *négy nyüstvel* (Kl), *rendes négyesen* (Bf), Gyimesen „tisza négyesen”, *sikon* (31A.r) (egyenlő oldalú sávolszövés) elsősorban a *kerekítőket* (Ke), *katrincákat* szöttek, mégpedig a *lepedő-* vagy *csepükatrincákat* és a gyapjúkat egyaránt. De így készültek a *ványolt* vagy *pivált posztók*, később a *féligványolt posztók* is. Idővel négyesen szöttek, s a két világháború között a *négyeságyvetőket*, padra- és falravalókat s végükbe a virágos, *búcsús-tarisnyákat*, később a viselőket (26.k), gyapjútól és csepüből egyaránt. Valamennyit négy nyüstbe, rendszeren (sorba) fogták. A két szélső lábítót a két szélső nyüsthöz, a két közbelsőt megcserélve kötötték. Ha vékony volt a kattrinca felvetője. Bákó környékén 3—4 szálát, Gyimesen még 7—8 szálát is tettek egy bordafogba, hogy a színes beverő csak kivillanjon a felvető közül. Ez a világszerte ismert négynyüstös *posztóhímes* hosszú ideig az egyetlen többnyüstös volt a csángók körében. Állítólag csak ebben a században terjedt el a többi, a Székelyfölddel és más vidékekkel azonos elnevezésű egyszerű négynyüstös hím.

Villásan (vetülékirányú törtsávoly; 31B.r) csak férfi és női öveget látam. Rendszeren négy nyüstbe fogják, de a lábítást hét, kilenc vagy tizenegy

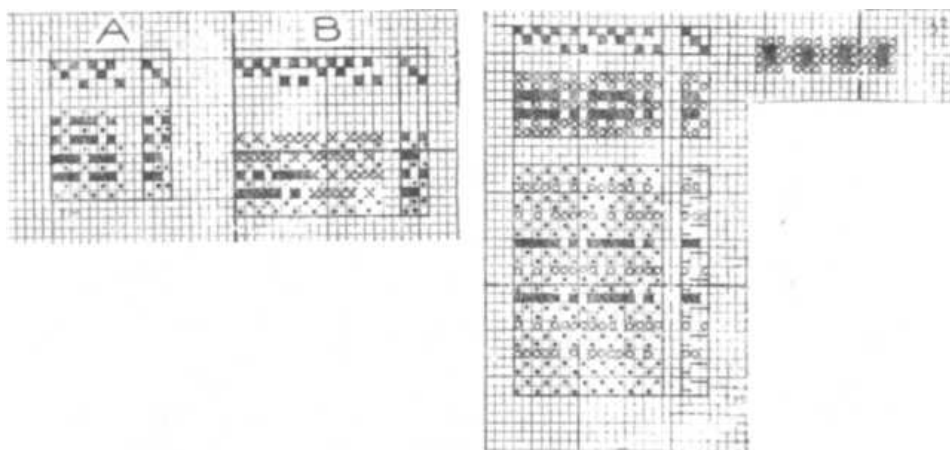
szál után megfordítják. Így a sima négynyüstös *rendjét*, *sorát* megtörik, s ez a tömött színes felvetőszálaknak hullámzó, érdekes játékot ad.

Fenyőágas (Bf, Ka, Kl, Np), *rozsfeyes* (láncirányú törtsávoly: 31C.r) hímmel elsősorban *őket* vagy *övedzőket* szőnek. Kiválasztanak hét, kilenc vagy tizenegy szálat, azt befogják sorba, majd megfordulva ellenkező irányba fűznek ugyanannyit. A rendes négyes szerint kötik a lábítókat, és ugyanúgy lábítanak. A széles öveken szívesen vetnek egymás mellé különböző vastagságú szálat, amelyek mintegy kidomborodnak a szövött csíkok felületéből (27.k). Ha a rendet színek szerint törik meg a befogással, akkor Kalagoron *tarkavillás* a neve. Ezt a szövésmódot (még *ökörhúgyos* elnevezéssel) gyapjú- és vászonszötteken Erdély-szerte használják.

Barackmagosan (Ka, Np) szőtték (ék alakú törtsávoly; 31D.r) a menyasszonyok a lakodalmas övet. De készítettek *innaplóabroszt* (28.k) vagy *servetet* is az első „verekedés” után. Ezt ugyanúgy fogják négy nyüstbe, mint a fenyőágast, de bizonyos távolságra, a lábítással is *megsirülnek*, mint a villás szövésekor. Barackmagos abroszok, kendők valamennyi szövő vidékünkön ismertek. A Szótörténeti Tár is mint egyik legrégebbi hímes szötteünket tartja számon (SZT I. 574).

A *nyüstös-hímesek* vagy *hímes-nyüstösök* közül a páratlan nyüstösök a közkedveltek. Érdekes, hogy a moldvai csángók hamarabb kezdték a három-, majd az ötnyüstösöket, s csak azután, jóformán a második világháború után a mintás négynyüstösöket.

A *kis-* és *nagy-háromnyüstösöket* (32.r) elsősorban párnafejekben és kendővégeken úgy a századforduló táján indították. Egy nagy nyüsttel és két kisebbel dolgoztak. A hátsó nagyra került minden páratlan, s a két elsőre felváltva a páros szálat. Ezzel a befogással szőhették egy végbe egyszerű *síkon*, vászonszövással a párna *színét* vagy a kendező *mezejét* — és minimális fejtőmennyiséggel a párna fejét vagy a kendező, az abrosz szélét (29.k). Ezzel a szövással így a színén a fejtő kidomborodott, s a fonákján a fehér

32. Háromnyüstösök: A. Kis-, B. Nagy-háromnyüstös. ■ = híme, mintája; ● = vászonnal csipteti.

33. Háromnyüstös *pattanások* három vetélővel. ■ — vastag fekete, 0 = vastag piros; ● = vékony fehérrel csiptetve, vászonszövés.

gyapotszálak között csak áttetszett a színes fejtő. De így készültek fehérben a *kerpák* vagy fejrevaló *ruhák* (kendők). Itt a kétféle szövést, a vászon és a háromnyüstös nagyobb lépéseit a vékonyabb, fénytelen kendőszál és a vastagabb, fényes fénypamut (DMC) is hangsúlyozta. A mezejére egyszerű *kandar-gót* (hullámvonalat), s két végére szélesebb *nyistelt* hímeket szöttek. A párna-fejeket egyszerű *rendek* (Kl), *vreszták* (Bf), *babok* (Ka), *pattanások* (33. r) díszítették, akárcsak az ingvállakat. Ez a szövémód, különösen a nagy-háromnyüstös, bizonyos fokig a lapáttal vagy deszkával való emelgetés helyébe lépett.

Az *ötnyüstös* szövése állítólag Klézséből indult. Ügy tudják, hogy „Csomósné bába [a vén Csomósné] egyszer talált egy rongyot. Oszt bécsánta az ajtókat, s mind csánta, amíg feltalálta, hogy kell csánni. Ennek vagyon vagy 100 esztendeje [?]. Horgyestbe is csánták már akkor az ötnyüstest, de másutt nem.”

Klézsén a 82 éves Máris Jánosné Ilona bába, aki úgy a század elején nekifogott *kerpákat* szöni Milus Péterné Rózával, a megyebírónéval, Kotyornét is emlegette. Szerinte „Kotyorné Csomósnéval nekifogtak, egy seprűt tettek az ajtóba [hogy mindenki azt higgye, mind elmentek hazulról], oszt csánták, oszt lett ötnyüstes, csánták Csomósné meg Kotyorné. A kicsikéről találgatták. Vagy 30 éve [1920 táján] kezdték a módosok a kockásokat Moldovába, s annak a végébe szöttek az ötnyüstest.”

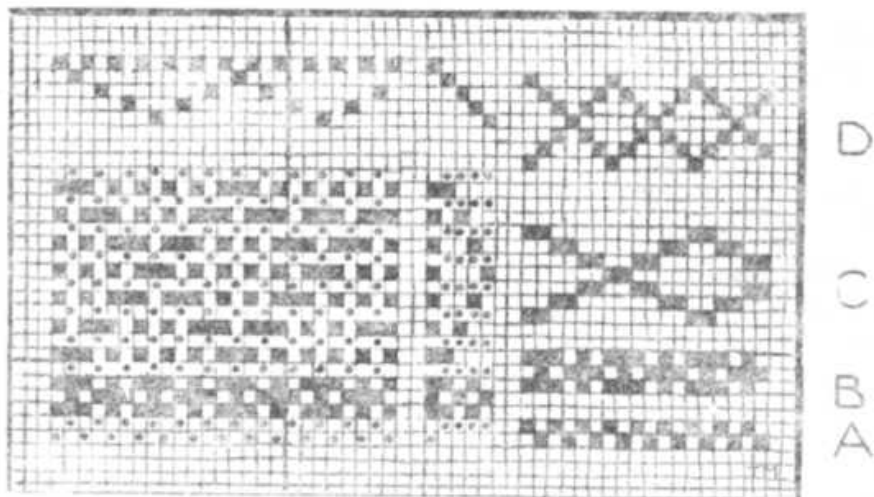
Buláj Györgyné bába Bogdánfalván a legjobb fogdosó. Ő csak adta, csak *nevezte*, s mindig a háziasszony fogta be. Ő Trunkból tanulta az ötnyüstös szövését. Azóta szőtt *kendőket*, *vállakat*, *ingeket* és *lepedőket* Somoskából hozott hímekkel. Mert *fel tudta fogni*, de nem tudta még szöni. Később *árnyicsal* vagy *cigájával* szötte.

A lészpediek állítólag Kalagorból tanulták. Mindenesetre szövik ma is, ha igazán szépet akarnak, vagy ötnyüstbe fogják, vagy „deckára szedik s lapockázzák ott hátul”.

„Az ötnyüstöshöz négyes nyüstkarika-fejet (24b. r) teszünk — magyarázta Demse Antalné, Magdó néni Klézsén 1953-ban. — Két nyüstet kötünk az egyik karikára, kettőt a másikra. A négyes nyüstkarika madzagjához kötjük az ötödik nyüstet, a nagynyüstet.” Ebbe fogják a páratlan szálakat (1—3—5 stb.) és a másik négybe a párosokat, s aszerint hogy *apró-* vagy *nagykarikás* (Bf), *karikós* (Ke) vagy *kupás-ötnyüstöst* (L) akarnak szöni, „egyszer vagy kétszer megyen el egymás után a fogdosása”.

Az *apró-ötnyüstös* (Bf, Kl) befogása: „egyszer fogja a nagynyüstre, az ötödikre, s egyszer a kicsikére, az első négy közül éppen a sorosra [5—4, 5—3, 5—2, 5—1], s akkor *megsűrül*, megfordul [5—2, 5—3 stb.], s megint előlről [34. r]. Lábítása: lenyomja az 5—4-et és hármát felhagy, átölti, ekkor lenyomja az első négyet [1—2—3—4] s átölti. Akkor a nagy a harmadikkal [5—3] és fel a másik három, átölti, majd lenyomja megint az első négyet, átölti, 5—2, átölti, első négy, átölti, 5—1, átölti, első négy, átölti. S ekkor fordul. Ez a mintás része a kendőnek, kendezőnek”.

A *nagykarikást* (Bf) vagy *nagy-ötnyüstest* (Kl) hasonlóan fogják, de „kétszer megyen el egymás után a fogása s a lábítása” (35. r). Ezzel a fogdosással is egymás után könnyen szöhetnek sima vásznat, három- és ötnyüstös *karikás hímek* (Kl). A csángó asszonyok variálós készségére jellemző, hogy egyeden kendőn vagy párnafejen — aszerint hogy egy, kettő vagy három vetélővel szövik — a legváltozatosabb mintákat érik el. Háromvetélős változatot más vidéken eddig a népi szötteken nemigen láttam. Nagyon szeretik ezt a szö-

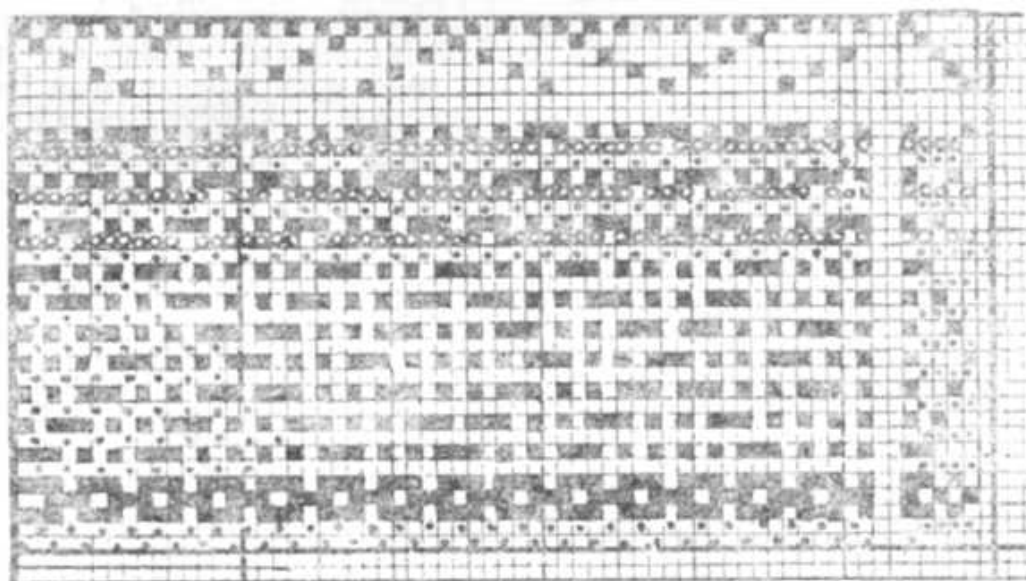

34. Apró-ötnyüstös. A. vászon; B. háromnyüstös hím; C. egyvetélős; D. kétvetélős.

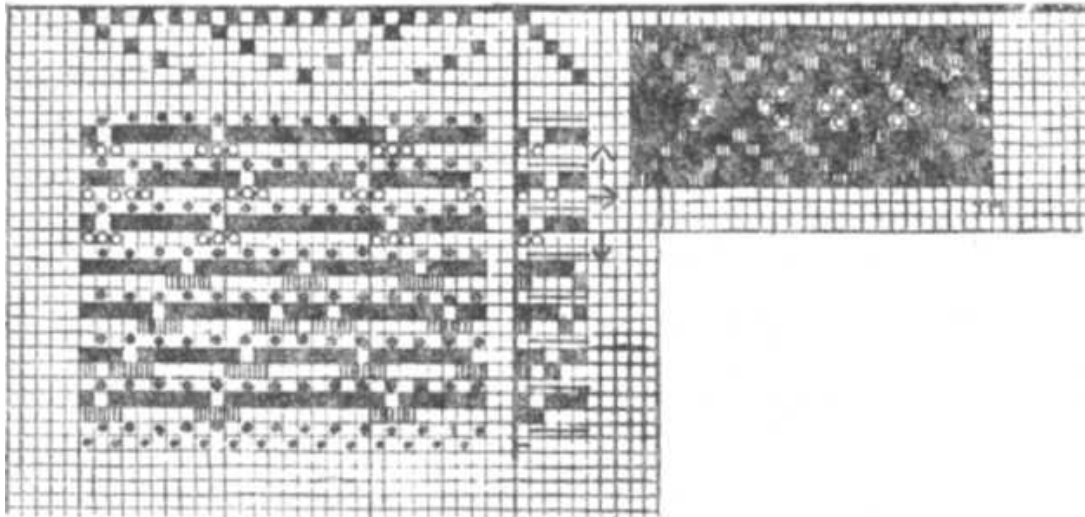
vésmódot, mert a hímét jól feladja. A szöttesnek a színén majdnem teljes mértékben érvényesül a színes fejtő vagy a cigája.

Az ötnyüstös, aszerint hogy melyik faluból hozták a mintát vagy látták először, annak nevét is magán viseli. Így Bogdánfalván szövik az odavalósi *karikóst* (30a. k) és a *trunkiformát*. Mindkettőnek „a rendje háromszor megyen el”, de a bogdánfalvi apróbb kétvetélősnél sokkal mutatósabb a vastagabb szálú háromvetélős trunki (30b. k).

Egészen más a klézsei ötnyüstös. Ott, aszerint hogy a mintát csak fehérrel vagy egymás után két színnel csíptetik, tehát 2, 3, sőt 4 vetélővel szövik, hosszában vagy keresztben elnyújtott *keresztkupás-rendeket* sorakoztatnak egymás mellé (30c, k).

35. Nagyötnyüstös szövése.

36. Kalagori kupás (L).

A lészpediek a *kalagori kupás* párnafejekén és kendezőkön ezt még tovább fejlesztették (36. r). Ha kandargó vonalát megtörik és a minták közepét még egy színnel hangsúlyozzák, alapjában véve ugyanezzel a technikával még változatosabb mintát sikerül kihozniok.

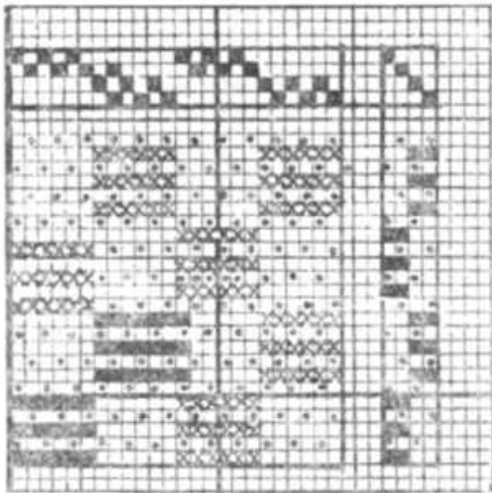
Az ötnyüst elsősorban a színes vászonszöttesek, ingvállak, kendezők, párnafejek, nagyabroszok kedvelt díszítési módja. A lécserek és ágyvetők díszesedésével aztán rendre-rendre rákerült a gyapjúsztötesekre is.

A *hímes-négynyüstösök*, a *nációnálos* (Bf), *optos* (Kl), *almás* (Kl), *kapcsos* (Gy) és más *újfogások* (Ka) csak a második világháború után terjedtek el a Szeret-téri Mezőségeen.

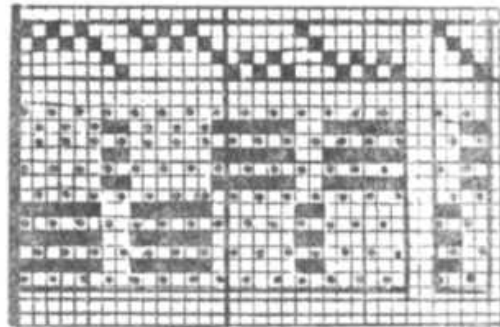
A *nációnálos* (37. r) 1953-ban, ottjártunkkor volt terjedőben. 1978-ra már a színezéssel csángóvá alakították. A kétvetélős, *kísérős* szövessel már a három- és ötnyüstösökön megbarátkoztak, hisz azokon is a gyapjú- vagy lejtőmintát vékonyabb kenderrel vagy gyapottal kísérték, *csíptették*. A hímes négynyüstös előnye, hogy nincs színe és fonákja, így mindkét oldalán egyformán használható. Az egyes mintákat a két első vagy a két hátsó nyüstre fogják, s az igényi kockákat két-két szállal *válasszák*. Ezt az Erdély-szene szövőtanfolyamokon elterjesztett mintás szövést a Kis-Küküllő vidékén táblásnak (Kis-Küküllő 15. r) és Kászonban csángóabrosznak (Kászon, 29. r) nevezték. A Szeret-téren elsősorban gyapjúlepedőket, falravalókat szöttek így, de láttam nációnálos kendezőt is. Az *almás* és *optos* padravalókkal Klézsén (6. k), az *újfogásokkal* Kalagoron különösen a fiatal leányok kelengyében találkoztam 1978-79-ben.

Kapcsos koorokat (Gy: 38. r) is szöttek az utóbbi időben. Ebből is egy ige került a két hátsó és egy a két első nyüstre. „Két lábító *virág*, kettő a *csepűje*, avval *foglították le* a gyapját — tanított Duma Jánosné Gyoszenyben. — A *virágját* nem tették vetélőre, csak a *csepűjét*, az alapját. Ezt csak *pupusával* [baba] szöttek színek szerint.”

Újfogások (Ka: 39. r). Kalagoron 1979 nyarán az új hímek özöne fogadott. A leányok mennek munkára mindenfelé, el egészen Konstancáig meg Gyergyóig és Csíkiig, hozzák a szöttesdarabokat, s arról addig forgatják, amíg befogják az *újfogásokat*. Legtöbbjét négy nyüstbe rendre fogják, 1—1 ígét

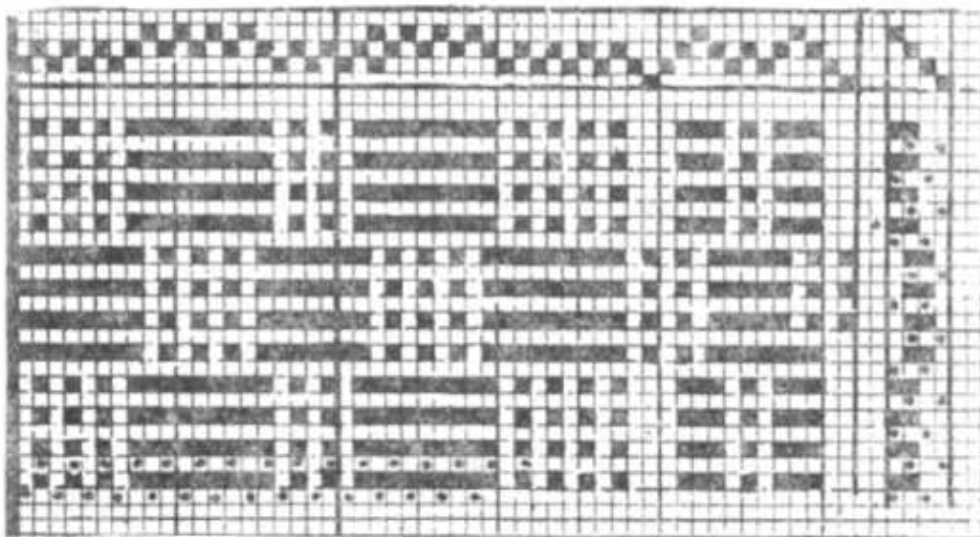
37. Nációnalos (Bf).

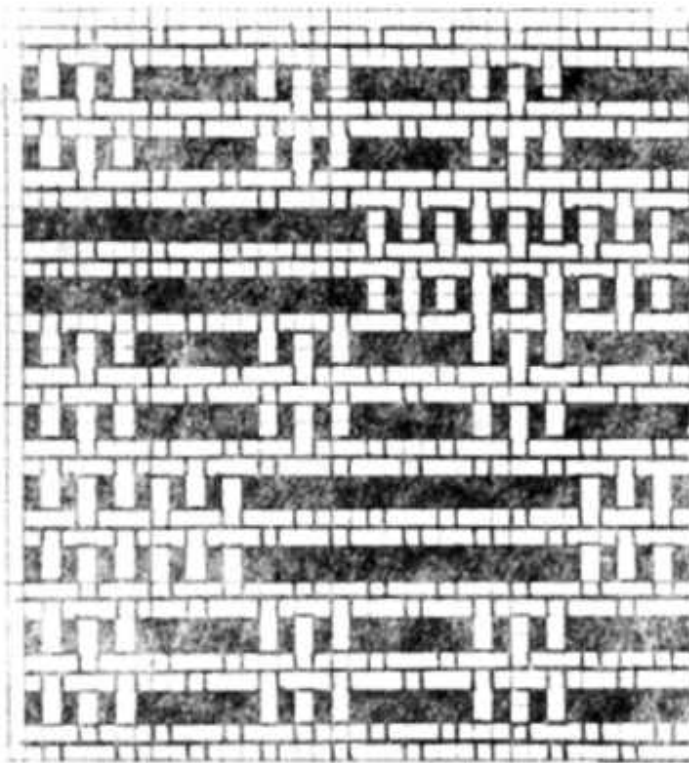
38. Kapcsos (Gy).

számítva egy kockára. Így közvetve vagy közvetlenül a székely hímes ro-
kolyák szöttesmintái ismerhetők fel csíkos, kockás kendővé vagy abrosszá át-
formálva.

Az *emelést deszkára* (Pu) vagy *lapátra szedést* (Ka: 40. r) tartják Bákó
kornyékén a legrégebbi mintás szövésnézőnek. Foghatták a szálakat két, újab-
ban négy nyüstbe, szedhették a bordába jóba, beleznásan vagy vátakul, „szöt-
tek egy morzsát, hogy induljon a szövő — Farkas Mártonné nagypataki szövő-
asszony szerint —, akkor a nyüsten hátul emelték a szálakat s dugták a desz-
kát”. Kalagoron *lapátra*, Lészpeden *nyistkötő-lapockára* szedik, akár csak Ka-
lotaszegen. A *kicsi emeléssel* Nagypatakon 4, másutt 3 szálát, egy ígét szedtek
elől az orsó hegyire, mint Széken vagy Kiskenden, és ugyanannyi maradt le,
s ennek nyomán dugták a nyüst mögött a deszkát. A *nagy emeléssel* ugyan-
annyit emeltek, de annak háromszorosa maradt le, így ritkább pontsört nyer-
tek. Mikor a többszálú fejtőt vagy színes *cigáját* (kidomborodó hím) szötték,

39. Újfogás (Ka).

40. Emelés deszkára vagy lapátra szedés.

akkor a lábítót elengedték, csak fordították a deszkát, s „fut a vetöllő”. Tehát a felállított deszka nyomán öltötték át a vastagabb színes fonalat. Minden sor után lábítottak, és fehér vagy vetélővel szőtt színes szállal csíptették, lefogták. A 3 szála, egy igére szedett emeléssel és kétvetélős színessel szőtték a *kiskereszteket*, a nagyemeléssel a nagyokat. A *nagykeresztek* közepét nagy-túvel vagy kézzel is szedték, akkor 9 szálat emeltek és ugyanennyit hagytak le. A *kétkeresztest* mindössze 3 szál, egy ige eltolódással szőtték (40. r).

Ez a Moldvában napjainkig alkalmazott egy- és kétdeszkás emelés tulajdonképpen a deszkára vagy csépre szedett szövés alapja Ploskucénytól Sárközöig. Így szedték, egykor nemcsak Moldvában, de a Gyimeseken át a Székelyföldön, Mezőségen, Szilágyban és Szatmárban a *násznagykendőt* (31. k), a csokros, színes szőrlepedőt, *gyalogasztalra-való takargatót* (32. k), *radinás-kendőt*.

Érdekes, míg a hímeszakácsok közelében dolgozó asszonyok 30—40 csépecskével igen bonyolult szötteseiket egy, legtöbb két színnel készítették, a 3—4 csépest *restasszony-hímecskének* nevezték Pürkerecen. A moldvai csángók legtöbbször csali egy-két deszkával dolgoztak, és színekkel gazdagítva alakították ki sajátos, lineáris szövökultúrájukat. Ott megőrizve az egyszínű alapot és az alaptechnikát, a párszálás színes *izecskék* (Bf), *borozdák* (Gy), valamint az anyagból kidomborodó, gyöngysorhoz hasonló díszítősorok adják e darabok szokatlan művészi hatását. Az újabban megismert nyüstös, hímes technikák dacára ez az egyszerű emelés napjainkig megmaradt. A 70-es években készült *kétkeresztes deszkás servet* fő mintáját (33. k) a kalotaszegiek már a század elején a szélen alkalmazták, mert a vőfélykendő (34. k) díszített végének középső részét, a fejlődés törvényének megfelelően, már akkor, kb. 70 évvel ezelőtt a szélesebb, látványosabb mintasorok foglalták el.

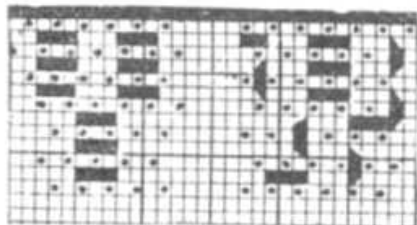
Hétfaluban már a múlt század utolsó negyedében javában szőtt *csillagos, rózsás* hímek (35. k) a Szeret mentén csak most vannak terjedőben. Szedik deszkára vagy fogják *kicsi nyistecskébe*, de szövik a *kulusvári* (36b. k) és *konstancai hímeket* (37. k) párnára, abroszra, katrincára.

Mert újabban a katrinca szövéséhez is a deszka helyett *kicsi nyistecskéket* használnak. A rendes két vagy négy nyüstbe fogott szálak mögött a deszkára szedettek féloldalas nyüstbe fogják. Klézsén is „a kereszt katrincát két kicsi nyistvel és négy nagyval — szötte Burgya Mihályné 1978-ban —, a főggyit négyvei, s a hímnél emelik a nyistecskét s dugják nyomán a deszkát s ötik”. A szedett nyüstös változata a csángóknál csak most kezd elterjedni. Moldvában a románok 50—60 nyüstöt is szönek. Erdélyben románok, magyarok számtalan ilyen félnyüstöskével dolgoznak újabban. A Kis-Küküllő mentén ezt a szövésmódot *száznyüstösnek* nevezik.

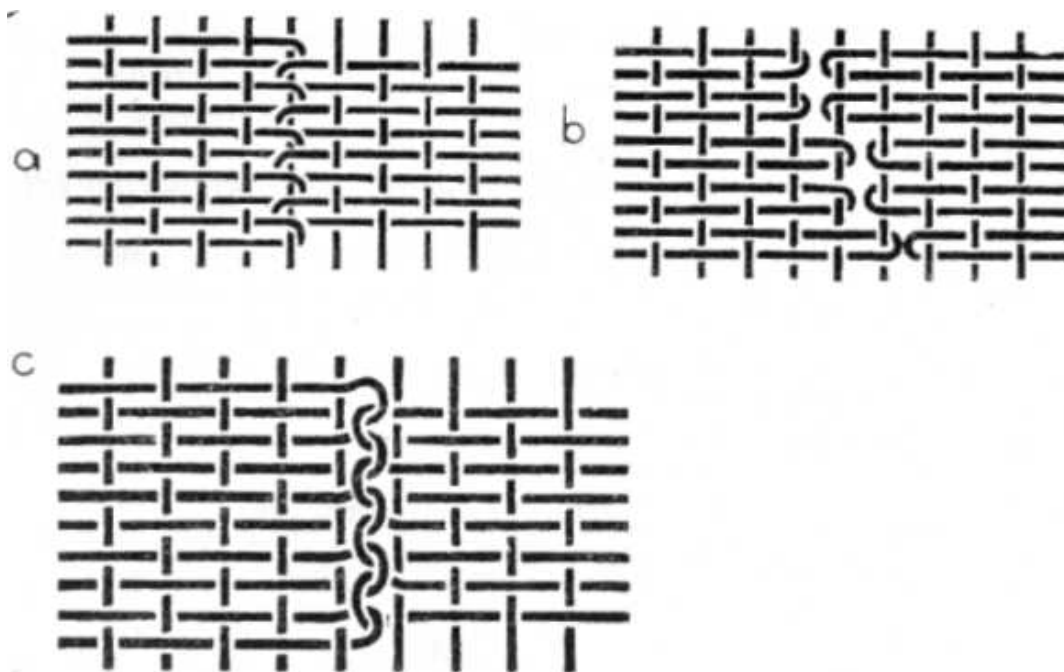
Szedett, kézvel választott fejrevalókat és jegykendőket — mint mondják — „sok ideje csánnyák”. Vékony *menyecskendő* (Ka) végébe, *virágospácára* (Kl), *varniselbotra* (Ka) csavart *tarkaruva* (Tr), *varniselservet* (Ka, vőfélykendő) szélére keskenyebb vagy szélesebb *választék* kerül. Ehhez nem ért ám mindenki, csak a jobb szövőasszonyok. Mert a két nyüstbe befogott szálakat elnyitják, ellábitják, és a nyitott *szád* közé szedik (41. r) a kisebb-nagyobb *babokat*, *babocskákat*, *horgos-borgos választékot*, *ökörhúgyot*, *karikákat*, *kereszteket*, *kucsanyomot* stb. A hímeket vastagabb fehér vagy színes szálal rakják, itt is 3 szálal, egy ígét számítva. Míg a deszkára emelt hímek összefüggő sort képeznek, itt a mintasort különálló kis díszítőelemek alkotják. A románok ezzel a szövésmóddal egész felületet töltenek be, a magyarok itt is megmaradnak a sordíztetés mellett. Ezt a szedésmódot láttam a Gyimesekben és csíki párnafejekken is. 1953—1956 között szebbnél szebb rúdravaló-, párna- és kendővég szöttesekről jegyeztem le Zarándban, a Zsil felső folyásánál és a Bucsumokban.

A *festékest* vagy *gomolyást* Moldvában is két nyüstben, ikresfogú bordában, másodegyesen „csánnyák, de kézvel válasszák”. Itt a Székelyföldről ismert (Szentimrei, *Székely festékesek* B. 1958. 11) közös foglалószálra való aggatás mellett nemcsak a hegyes szögek észrevétlenebb, simább találkozását kedvelték (42. r), de Román környékén kapcsolták a beverőszálakat moldvai módra is. A szép életfás, alakos román szőnyegek mintáit nem, de szövésmódját alkalmazva megmaradtak — egészen a második világháborúig — az egyszerű mértani formák mellett.

A második világháború után a Szeret-balparti falvakban kezdték szőni a nagyvirágos *koorokat hertyikákról* (papírminták). Mint mondták Tamáson 1953-ban, „a románok ezt a fajtát már régen szövik”. Sajnos, ez a fekete alapra nagy vörös rózsákkal és fehér középpel szőtt minta (nem tévesztendő ösz-

41. *Választék*

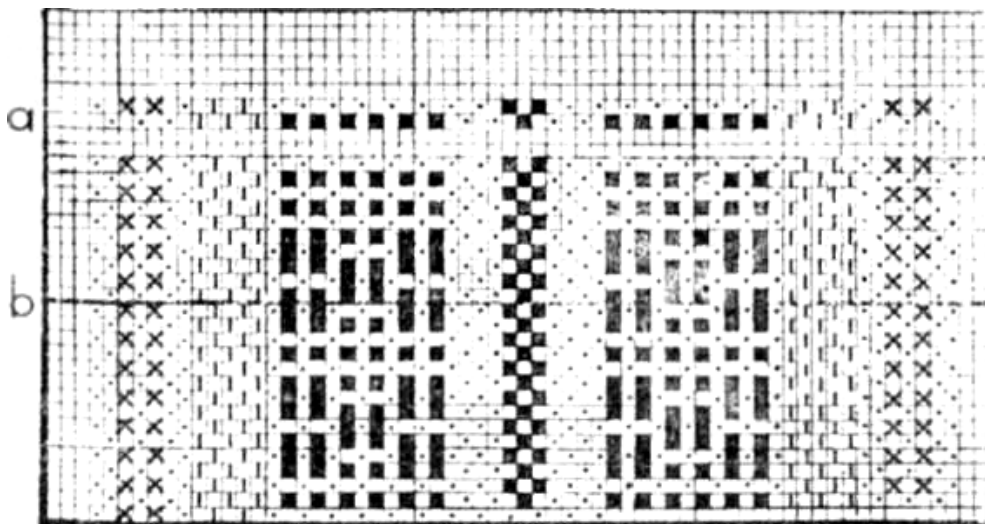
42. *Festékes, gomolyás* szövése: A. Erdélyi módra; B. Kapcsolás nélkül; C. Moldvai módra.

sze az egykori csodálatos besszarábiai szőnyegekkel) a Kárpátokon túl és innen számos vidéken lépett a hagyományos, szép népi gyapjúszőttek helyébe. Ennek az alapját vetélővel szövik, a rózsákat, méregzöld leveleket *papusákról* (babák). Ez a szövés mód mindvégig idegen maradt az egyszerű, vonalas díszítéshez szokott csángó asszonyoknak. Míg Erdélyben a sok szín használata bizonytalanította el a falusi asszonyok esztétikai érzékét, addig Moldvában a naturalisba hajló növényi díszítmények billentették meg a formák és színek közötti biztos egyensúlyt.

Szerencsére az iskolás fiataloknak már nem sok ideje marad a rakosgatásra, s ők szívesebben szövik ismét a nyüstösöket *csángósan*. Mert a kelenyébe még ma is sok kell. Még ma is megkérdik a leánytól, mielőtt felkontyolják: „Szöttél-e, fontál-e, vagy faluba futtál?”

A *bernyéc* (keskeny öv) szövéséről is szólnom kell még. Ezt tulajdonképpen szövik is, szedik is, mégpedig a vetélő *bélfájával*, amelyre a *nádsövet* húzzák. Az egyszerű *síkbernyécet* két nyüstben (43. r), de borda nélkül szövik, és *bernyécszövő-fával* (fakés) verik. Így a tömött, erős övön kizárólag a színes felvető érvényesül. Ha egymás mellé több színes szálát vetnek hosszába — csíkos, *rendes, sík* lesz, a *bernyéc*. Ha, mondjuk, egy ígét szálanként váltanak, akkor *fogas* vagy *babos*, ha a szálakat aztán *kézzel* vagy *bélfával* szedik, illetve átsegítik egy-egy *ötésen*, akkor *pattanásokat, kereszteteket, virágokat, kupákat, asztallábat*; Gyimesen, *kégyófejet, tűzvasat* nyernek.

Az egyes színeket, kidomborodott formákat még különböző minőségű és vastagságú felvetőszállal is hangsúlyozzák, az ünnepi *rakott-bernyéceken*. Gyönyörben azok a leányok, akik még csángósan ünnepelnek, abba járnak, hogy minden nagyobb ünnepre más *bernyécet* kössenek. De hogy a munkát megtakarítsák, csak a felét vagy csak az utolsó derékméretet rakják, a többi úgy is takarja a felső, s így sokkal szaporább. Az egyszerű hosszanti csíkos részről aztán jól leolvasható a *bernyéc* felvetése. Az öregek megmaradtak a sík-

43. *Beryéc szövése.*

bernyécnél, a fiatalok, bár rakják, de soha nem jutottak el a múzeumokban őrzött figurális vagy növényi díszű román bernyécek szintjére. Az egyszerűbb, régebbi formát itt is megőrizték, s napjainkig hordják és készítik a fiatalok is, mert sok kell még a kelengyébe.

Összehasonlító táblázat.

II. Szóttések.

II. A. Szövés módok

1. Kétnyüstösök (vászonszövés és ripszek):

kettős (Bf, Np, Ka)
két nyüstben (O, L, Pu)
mindjóra (Gy)
lapos (O, Pu, L)
beleznás (Bf, Ka, Ta)
belezna (Bf, Szf)
másodegyes (Bf, Kl)
vátakul (Kl)
borozdás (Gy)

kettős (Tf; Hsz; Nk; KK; Sz)
kétnyüstös (Ksz)
jóba (Szék)
lapos, lapasba (KK)
beleznás (Csernátfalva, Pürkerec)
belezna, eblábat fog (Ksz)
másodegyes (Nagykászon; Kiskend)
egyes (Nagykászon)
koróba (Szék)

2. Négynyüstösök (sávoly és törtsávolyok):

négyes (Bf, Np, Ka)
rendes négyes (Bf, Kl)
négynyüstös (O, Pu, L)
négynyüstvel (Kl)
villás (Bf)
fenyőágas (Bf, Np, Ka, Kl)
rozsféjes (O, Pu, L)
tarkavillás (Ka)
barackmagos (Bf, Np, Ka, Kl)

négyes (Tf; Nk; KK; Sz); ponyvahímes (U)
tisztá négyes (Gyi); sima négyes (KK)
négynyüstes (KK); nígnyüstös (Ksz)
posztóhímes (Hsz; Csz; Nk; KK)
gyapjúhímes (Tf)
fenyőágas (Gyi; Tf; U; FM; KK)
rozsféjes (Nagykászon); bitangos (Hsz)
ökörhúgyos (Gyi; Nk)
barackmagos (E)

3. Hímes szövések:

háromnyüstös (Bf, Np)
kicsi-háromnyistes (Kl, S)
nagy-háromnyistes (Kl, S)
ötnyüstös (Kl, S)
karikós (Kl)
aprókarikás (Bf, Np)
nagykarikás (Bf, Np)
nacionális (Bf)
kapcsos (Gy)
újfogás (Ka)

hármás (KK); sima háromnyüstös (Sz)
borsós (Tf); borshímes (KK); kőhímes (U)
libabőrös (Szér); libaszemes (Parajd)
ötnyüstös (Nagykászon)
ötnyüstös cifra (Kiskend)
kiskoszorús (Kelementelke; Korond)
nagykoszorús (Kelementelke)
kicsitáblás (Magyaró; Kiskend)
csángó négynyüstös (Nagykászon)
soknyüstös (Lapád); száznüstös (KK)

4. Szedések, emelések:

emelékes (Pu)
deszkás (L, Pu)
emelés deszkára (Kl, S)
lapockára emelget (L)
lapátra szedés (Ka)
választék (Ka)

szedékes (FM; Sz), csépinszedett (Lövete)
döszkás (Barcaújfalu)
diólevélre szedés (Pürkerec)
bogáncsra, lapockára szedés (KK)
felszedett (Barcaújfalu)
választék (Magyaró)

KELENGYE

A leány kelengyét — *ronygyát* (Ka), *gúnyját* (Ke), Gyimesen *rakományát* — *zesztréjét* 14 éves korában kezdik készíteni. De a 8—10 éves leány, amelyik ügyesebb, „lopva béül az osztovátába, bár a ribanclepedőbe”, s mikor már elég jól dolgozik, szövő édesanyjával csepüből, gyapjúból a lepedőket, az ágyra-, a padra- vagy a falra valókat. Motollaszám a zsáknak, a hammazóknak valót. Péter Jankóné Lujzikalagoron a rongyában csak zsáknak három motollát, egy *türedéket* (Kl, Ta), *valatugot* (Gy, Ka) hozott, 8 db 3 singes zsák lett belőle. Hammast négyet kapott, *csepüst csepübe*. Tette a hamura lúgozáskor, de tette az ágyra is, hogy az *ágyvető ne szennyüljön* (3. k). Hozott mindenből eleget, mert félt, hogy ha eladódik (férjhez megy), „meglepik a kölykök” (sok lesz a gyermek), s nem jut ideje szőni. Mindenki ettől fél, s ezért, ha csak a módja engedi, új otthonába egy életre való *gúnyját* visz. Így szövik a vásznat is végszámra, mert legalább 10 inge kell hogy legyen a menyasszonynak, de kilenc-tíz kell hogy szabjon a *nyirel* (vőlegény) számára is. De kell egy szép az örömanyának, egy az örömapának is. (Érdekes, hogy itt csak a legénynek lesznek örömszülei, a leánynak *búsanyja* és *búsapja*. Mert a vőlegény háznépe örül, azok hoznak, a menyasszonyéi búsulnak, mert onnan visznek.)

Igaz, a *szabogatásra* (a vászon feldolgozása) csak a *kézfogó* után kerül sor, addigra szövessel-hímzéssel mind el kell készülnie. Így nyáron is, eső után, ha nem mehetnek a mezőre, a családbeli *népek* (a ház nőtagjai) kiülnek hímezni (38. k) az évközben megfont, megszótt ingvászonra. Így bármelyik percben kéri a leányt, mindig készen várja a *szabogatókat*, akik aztán vidám énekszó és kínálás közepette elkészítik a szabni-varrnivalót.

Addig a *türedékek*, felrakva motollaszám az *esztretartóra* (Kl) vagy *zesztretartóra* (Bf) (festett vagy faragott láda), szépen *összerételve* díszeli a

háznak (39. k). De sok kellett egy leánynak, és egyre több kell. Mert a *menykező*ben a vőlegény rokonai számba veszik, számon kérik, hogy mit csinált addig a leány.

Trunkon még ottjártunkkor, 1953-ban így búcsúztatták a leányok a menyasszonyt:

Maszt válik ki, szíp lyány...
Fantál-ë vaj varrtál,
Vaj faluba futtál?...
Vaj pukkan szunnyodtál,
Vaj faluba futtál?...
Pukkan szem aludtam,
Faluba szem futtam...
Ládámat tütöttem,
Adódni készültem ...

(RMN. 18. sz.)

Megszólják, ha üres a láda, nincs tele inggel, gatyával, pendellyel. Ha üres az esztretartó és a rúd. Mert ott az egész falu szeme láttára viszik a *ronygyát* és *tornyozzák fel* újra, most már a fiatal pár otthonában.

1953-ban egy szegény leánynak, ha volt egy hammasa, jó volt az ágyra meg a szapulóba is; egy padra- s egy falra valója, két párnája fejjel — egy az ágyra hálni s egy az esztretartóra —, egy *csergepokróca*, s ha nem, bár egy ribanclepedője, már vitték. Az 1880-ban született Buláj Györgyné Bogdánfalván úgy emlékezett, hogy a nagyanyja idejében „még nem vótak zeszt-rék. Akkor csak annyit szóttek, amit a fejek alá tettek. A párnának nem vót semmi híme. Akkor kenderből csak lepedőt s vásznat szóttek. Aztán mind feljebb, feljebb.” Azóta szóttek még 3—3 kendezőt, innaplót és viselőt. Egyiket akasztották a kendőszegre, másikba meg a kezüket törölték. Aztán minden leány azon igyekezett, hogy vigyen legalább 10 inget. Olyan is akadt, aki minden ünnepre mást varrt magának. De legalább néhány motolla vásznat mindenik vitt, hogy abból varrjon aztán magának meg az urának. És vitt legalább hat katrincát, mindenikhez egy-egy hozzávaló bernyéct, s két-három őt, *övedzőt*. És a fejére fehér és színes végű kendőt vagy tizet. Hogy legyen dologra meg ünnepre, s a *rúd* se maradjon üresen a *nagyházban* az ágy fölött. És nem hiányozhatott a *hímes-kozsók* (Bf) és a *bunda* (Kl) sem. No meg a nagy posztó *szürkeszoknya*, amelyet szintén a rúdon tartottak, és *palástul* (vállra vetve) hordták a templomban.

Nagy eltérést a módosabb leányok kelengyéje sem mutatott. Legfeljebb a számok megkétszereződtek, s a háziszóttos fejre való kendő mellé újabb, bolti rózsás *tulpán* került. Igaz, akinek jobban futotta fejtőre, megtarkázta a kendezők szárát, s 1953-ban az első leány már meg is kockázta. Bogdánfalván olyan is volt, aki vitt öt-hat párnát is, kockásat meg tarkát. Piros-fehér-felete kockás volt a *színe*, s három- vagy éppen ötnyüstös a *feje*. Akinek már bőven volt pénze gyapotra meg fejtőre, az az *esztretartóra* mind tarka párnát tett, csak a viselőnek volt *fehír* gyapot a *szála* és kender a *vereje*.

Petráséknál Kalagoron — lévén leányos ház — az ajtóval szemben a padra feltett hozományos ládán 1953-ban, ha nem is akkora, mint Lészpeden (39. k), de jó magas zesztre tornyosult: az alján

3 révelt csepillepedő,
 1 viselő csepü-padtakaró,
 1 paplan (azelőtt cserge),
 2 csepü viselőágyvető,
 8 párna színnel,
 2 inneplő kockás ágyvető,
 2 inneplő padtakaró, kockás-lécsér,
 1 inneplő padtakaró, kettős,
 1 inneplő tarisnya.

Mellette a padon és a falon csepülécsér, s a falon 4 db kockás *háromnyistes* kendező. A másik sarokban még az anya kelengyéje is szépen tartotta magát. De a szötteményeken látszott a generációs különbség.

Alul révelt zsákvászon vagy fehér-fekete kockás csepülepedő.

1 csepü-ágyravaló,
 1 párna piros-kék emelékes,
 1 gyapjú barackmagos ágyvető,
 1 párna, fekete emelékes,
 1 inneplő gyapjú-padravaló,
 1 piros-kék párna, emelékes,
 2 csepü-padravaló,
 1 párna, piros-fekete-sárga kettős, emelékes.

Aztán ott volt az ágy, alul csokros ágyvetővel, s hogy ne *szennyüljön*, csepülepedővel letakarva. Mögötte a fal csokros lécsérrel *felöltöztetve*. Az ágy fölött a kockás rúdravalóval leterített rúdon kendők, katrincák, fóták és bernyécek sorakoztak (3. k).

A leggazdagabbak természetesen a leány-zesztrék (39. k), mivel még nem szabták fel az új lakás méreteinek megfelelő falra- vagy padravalókat. A ribanclepedők, zsáknak és hammasnak valók is mind a magas, összerévelt szöttes-oszlop alapjai. De változnak a gúnyák, ronygyák és a szobában látható szöttesek falvanként és nemzedékenként. A kalagori Petrás János nagyháza (3. k) a két világháború közötti közepes módú háztájat mutatja. Mindössze a kockás kendezők és a rúdravaló készült az 50-es években. 1979-re is csak egy *újfogású* ágyvető s a rúdon néhány virágos tulpán jelezte az idő múlását. A 71 éves klézsei Róka János ablakos sarka már jóval gazdagabb és színesebb (I. 1). Az elrendezésben is vannak különbségek. Bogdánfalván például az összerévelt zesztre alján van egy párna, s arra kerülnek a lepedők, majd az *ágyszínek* s közéjük a lécserek, hogy *meztartálják*. Gyoszenyben alul kerül a ribanclepedő és a tetejére a párna. Közül jönnek az ágyvetők és lécserek, meztartázva fehér lepedőkkel. Klézsen a párnákat az ágyra teszik a nagyházba, s a zesztrére csak a színes csepü- és gyapjúágyvetők meg lécserek kerülnek (4. k). Lészpeden a zesztre tetejére tornyozzák a *fehér színű, vett fejú, tótos* vagy ötnyüstös párnákat (39. k).

A Tatros menti Gyimesekben, ahol szintén őrzik még a régi délkelet-európai viseletet, 1956-ban lényegesen szerényebb volt a kelengye. „Nálunk olyan kevés a rakomány” — mentegetőzött Tankó Andrásné még 1971-ben is Középlok Hidegség nevezetű patakjában. — „Ez gyapjúlepedő, cserge, ezt ajándékba kaptam. Ez *padlásterítő, padlásronygy* [rongyszőnyeg], kender a mellyék, csepüvel ötve. Ez kékfestővel festve, négynyüstös, *koszorús*. Ez festékes ágyterítő, négynyüstös, *ponkos*.”

1956-ban, ottjártamkor, még így kísérték a menyasszonyt a vőlegényes házhoz:

Az ajtónkon fából a kilincs,
Az ágyunkban mégcsak szalma sincs.
Szalma vóna, de lepedő nincs,
Lepedő vóna, de ha párna nincs,
Párna vóna, de ha cserge nincs,
Cserge vóna, de ha leán nincs,
Leán vóna, de ha legény nincs,
Így hát nálunk semmiféle sincs.

1971-ben Középlokon Tankó Jánosné szerint „Gyimesen a legények el sem veszik a leányt, ha nincs neki:

3 *csergége*,
6 *szép párnája*,
3 *viselő párnája*,
12 *csipkés lepedője*,
6 *rend változója*,
12 *négynyüstös ágyterítője*, s mindeniken egy-egy csipkés lepedő. Vót öröksége, s azután még csinált is hozzá.”

A jobb módú leány már vitt:

20 *törülközőkendőt* (1 csík gyapot, 1 csík kender),
20 *kender edénytörlőt*,
7 *ágytakarót* (2 vett s a többi háziszóttos),
8 *nagypárnát*,
2 *csergét* (ott télen nem lehet cserge nélkül),
15 *abroszt* (vettet s szóttet vegyesen),
10 *szóttos lepedőt*,
10 darabot mást,
2 db 26 és 36 singes *fogásos szőnyeg*, *kender mellyék*, *gyapjú ötővel*, s *kender kísérelővel*.

De a legszegényebb leány is kapott legalább:

2 *csergét*,
1 *paplant*,
5 *festékest*,
5 *foglalót*, a falra, *falvédőt*,
6 *párnát* legalább,
12 *barackmagos kendezőt királynécérnából* és ugyanennyi viselőt.

1978-ban is elállt szemem-szám, mikor láttam, hogy mi mindent adott Klézsén pl. Antal Jánosné a nagyobbik leányának. Mégpedig annak, aki a Kós 1976-ban megjelent könyvének címlapján szopja az ujját. A kép egy korábbi gyűjtés idején, 1949-ben készült.

Igaz, *magyaros*, hosszú párnát csak négyet kapott, de volt 4 *gyapjúlepedő*, 1 *paplan*, 4 *motolla optos gyapjúlepedő*, 5 *motolla almás gyapjúlepedő*,

5 motolla négyes csepülécser, 6 motollás türedék zsáknak (papióta a szála s brailai metásszal ontokolva), 4 motolla földrevaló rongyszőnyeg.

Adott még: 6 kendezőt, falraalót, 2 nagyabroszt (1 mindennapisat, 1 innepnapisat), 3 servetet a baba szemire és 11 motolla servetet (kb. 170 darabot), mert „mindnek adnak a népségnek, akik vannak a lakodalomba. Mikor teszik le a pénzt a menyasszonytáncba, akkor adják a servetet.”

Aztán 6 szedett tarisnyát búcsúra, vásárba, „másik tarisnyát marasztanak a zsákból viselőnek, bár egy hármacska abból is kell”.

Kapott még: 4 kicsiabroszt, hogy „takarja a málét”, 6 viselő kendezőt, „legyen mivel törölje a szemit”, 4 hammast csepüből.

Bár Klézsén is a fiatalok már városi ruhát hordanak, azért kapott: 10 ingei inneplőt, varrottat; 6 inget viselőt, szőttet; 4 övet; 4 katrincát; 4 beryéctet, „amennyit lehet”; 1 fótát ünnepelni, néhány fustát (szoknyát) viselni.

„Ehhez még 6 ruvát virágosat. Most ezt veszik a fejükre, fehér ruvát már nem szőnek. Most ha mennek menyeközbe, kapnak. Trunkban szó még egy asszony, s vesznek onnan.”

Pál Luca a sepsiszentgyörgyi Oltul Textilgyárban dolgozik, és természetesen teljesen kiöltözött, nadrágban jár. De otthon, Gyoszenyben a zesztréje ott magasodik a szobában.

Van ott 5 motolla (15 méter) ribanclepedő, 1 ötméteres búzáshímes koor, 1 fehér lepedő gyapotból („ez válassza a lécsereket”), 1 csepülécser a falra („réggen tették az ágyra is”), 1 kenderszáli csepülécser, 1 gyapjú virágos koor (édesanyja szötte), 1 fejer lepedő („úgy szép, ha fehér lepedő válassza”), 1 optoska lécsér („kender a szála s vereje; az optoska mezeje fekete, a virága tarka”), 1 lécsér kenderszála kender, gyapjú és gyapottal verve, 1 fehér lepedő, 1 fekete gyapjú mezejű koor, lilimoska, színes virágokkal 1 tikmonkás-ágyterítő, s a tetején 1 párna.

A ribanclepedőt már tízesztendős korában, legelőbb azt szötte. Még nem érte a lába a lábítókat, de lecsúszott az ülődeszkáról és szött. Azután lécsert, azután mindent, „soknyistest is, emelgetőt”.

Hogy mi lesz ezeknek a sorsa? Aki eljön hazulról, már csak látogatóban találja meg haza az utat. Aki otthon marad, mint a klézsei fiatalok, az felhasználja magasabb igényekkel berendezett lakásában (6. k).

És a régi kelengyék?

Évek során a kelengyébe kapott szöttesek, párnák megfogyatkoznak. A 77 éves Bóra Mihályné öreges esztréjében még mindig hat színes ágyvető, megtarkálva fehér és fehér-fekete lepedőkkel, lécserekkel. A rakomány nagyját a négy hosszú párna teszi (40. k). Valamennyi régi fejer színű. Majd ezekkel vetik meg a halottaságyat. Ilyeneket ma már csak hálóágyon látni Gyoszenyben. Még az „első verekedés” előtt és alatt készültek.

Pál Péter Rózsijának öreges jesztréje (41. k) az ágy fejénél már erősen a végít járja. Már csak két párnájuk van, egy fejer s egy tarka, csíkos színű s néhány csepü- és gyapjulécsér, ágyvető. „Majd beadják a misébe vagy istennevibe.” Adnak a szegényeknek, rokonoknak is, mikor meghalnak. Tesznek a koporsóba is. „Mikor jött férjhez, a plafonig ért — magyarázza az öreg Pál Péter. — De elszakada mind. Adott a leányoknak, az unokáknak mind.” Mert Rózsi néninek (született 1909-ben) igaz, 10 gyermeke volt, de csak egy leányt kellett kiállítani. „Három meghala”, s a hat fiúnak (György, Tamás, Demeter, Mátyás, Péter, Miklós) csak egy-egy párnát adott, a többit hozták a menyecskek. Így az öregeket halálukig kiszolgálja a szöttek holmi. Jut belőle

a koporsóba is. A temetésért, a miséért is azzal fizetnek, s a halótsiratók és a rokonok is kapnak egy-egy darabot istennevibe. Az unokák már elvitték az őket illető részt, bár egy-egy darabot, hogy az öregeket a haláluk után is megemlegessék.

Addig is tavasszal és ősszel a ház előtti rúdon megszellőztetik. „Fútasszák a szélvel a zesztret”, mint Kata Antaléknál Bogdánfalván (42. k). Mert ki-rakják a fiatalok is, bár évente kétszer, különben *kárré megy* a sok gonddal és idővel megszótt drága holmi.

VISELŐSZÓTTESÉK

A moldvai csángók még a második világháború után is mind a testi fehéreneműt, mind a gazdaság számára *zákot*, *tarisnyát*, *gacskócskát* túrónak, sónak, *lepedőt* hammasnak, ágyra, mind házilag állították elő. De így készült a dézsára szerelt *szűrővászon* a juhászoknak, s egykoron a *szótháló* a halászoknak s utóbb a halászó asszonyoknak is.

Mivel Moldvában a legutolsó időkig a férfiak is „fejírbe jártak”, kellett a vászonnemű szegénynek, gazdagnak egyaránt.

A vászonfélék

Régekte igen fontosak voltak a vászonfélék a csángó házakban. Mint Gegő Elek is írja jó 140 évvel ezelőtt,¹⁶ a románok „alsóruhát gyapjúból hordoznak... [a csángók] kender, len, pamut és gyapot önszövetet viselnek” (43. k). Viseltek is, mégpedig az első perctől az utolsóig, a bölcsőtől a koporsóig. *pendejronygyocskába*, *gyenge gyócsruhába* takargatták, mihelyt a „bábaaszony kivette a feresztóvízből”. Ezt veti édesanyja szemére a „nagyhegyi tolvaj” felesége is Bogdánfalván:

Mikor takargattál
Gyenge gyócsruhába,
Tekerhettél lenne
Tüzes paraszába...

Ahogy a gyermek a *pendejruhácskából* kirúgta magát, *kicsidinget*, s idővel mind nagyobbát kapott. Hosszú *pendejesingben* szaladgált a leányka, s kicsi *aszalosingben* a legényke még ottjártunkkor is. Fehér vászonban nőtt fel, abban leánykodott, abban legénykedett, mindössze a külső, felső ruhák készültek a hidegebb napokra gyapjúból, bőrből. De az emberi testet közvetlenül az asszony szótte fehér vászon takarta mindvégig (44. k) életében és halálában egyaránt.

Mikor eljött az utolsó órája, feladták az öreges inget. A koporsóba a szalmára is szép fehér vásznat tettek. Belé vászonból párnát, rá a halottat, s a *szemfödélvászonnal* le is takarták szépen. A fejénél és lábánál kiszakították, „hogy lásson és járjon a másvilágon is”.

A két világháború között mindenki, aki tehette, szép gyapotvásznat, bár egy *türedéket* készített magának s az urának. A szegénynek jó volt a fehérített

kendervászon is. Onyesten Domokos (1941. 132—133) szerint, mikor indították a halottat, elébe a földre egy darab vásznat terítettek *pallónak*, mely e világból a másikba vezet. Aztán azzal vétették föl, akinek szánták. Onyest környékén, de a Szeret mentén is, a koporsót mindig *gyóccsal* engedték le. „Pusztinán is — emlékezett Kondor Anna — a gödörbe kendervászonnal engedték. Egy-egy motolla vásznat felszabtak, úgy két hatméterest, hogy jusson egy oldalára 3—3 méter. Négy ember engedte szép csendesen. Aztán a vásznat kihúzták s magik között elosztották, elvágták. Rokonság nem ásta a gödröt, csak a szegényebb.” Bogdánfalván „akik vágják a gödröt, azoknak vásznat adnak — magyarázta Kata Mártonné —, amennyit a szíve húzza.” László Gyula¹⁷ az ősvallás nyomait véli felfedezni abban, hogy még a XX. században is így énekelnek:

Vegyétek ki a szívemet.
A szívemet, a májamat,
Mossátok meg ürmösborba,
Takarjátok gyenge gyócsba...

Ezek szerint a kendervásznat, különösen a vékony fehérített *kenderszálú vásznat* (gyolcsot) (Bf, Np) és a vastag *csepüvásznat* a legrégebbi idők óta készítették. De szőtték még 1953-ban is. Viselő, hétköznapi fehérneműt szabtak az előbbiből a fiataloknak, az utóbbiból az öregeknek. A gyapot megjelenésével aztán tisztán és vegyítve a legváltozatosabb vászonfajták készülnek még ma is.

Rendes kendervászon (Bf, Kl) szála és a vereje a jobban vagy kevésbé finomított *kenderszál*. Egy végbe 5—10 motollát vetnek. Két nyüstbe fogják és 12-es bordába *mindjét tesznek*. Bogdánfalván három nyolcsinges motolla vászonhoz (16 méterhez) 20 pászma verőt számítanak. Régen ünneplő, 1953-ban már csak viselő *inget*, *gatyát*, *pendejt*, *párnaszínt* s pár szálás árnicshímmel *viselőkendező*t szabtak belőle.

Virágos-szálvásznat valamikor a legfinomabb virágoskender, mégpedig disznószőr ecsettel fésült, pácolt *pácfonalból* szőtték. A pácolt kender szálát felnyújtották és az ecsetben maradt finom páccal, a *puhacskával* ontokolták. Ezt 14—16-os bordába is tették. Valamikor nem is készülhetett másból a völegény inge, csak virágosvászonból. A gyapotfonal megjelenésével kikopott a használatból.

Csepüvászon jó volt az öregeknek s a szegényeknek viselőnek, s ha megszorultak, még ünneplőnek is. A gerebennel meghúzott szálát fonták szálnak, mejjéknek, s a benne maradt *csepüvel* (Bf); *dorgával* (O, Gf, Dn) ontokolták. A ház számára lepedőt, hammast is ebből szabtak, s gacskócskát túrónak, sónak. De ebből szabták munkára a legrégebbi, keleti szabású *kemeszojt*, melyet Erdélyben *firizs*, *friskó* néven ismernek.

Kenősvásznat akkor kezdtek szőni, mikor még a gyapotot is házilag fonták, s a laza, rövid szálú, egyenetlen fonalat csak verőnek használhatták fel. Ennek a szála kender, s mivel ezt kenni kellett, a nevét is innen kapta. Ebből is néhány motollával vetettek, és mint a rendes kendervásznat, 12-es bordába. Régen ünneplő fehérneműnek szőtték.

Keresztesvásznat (Bf), *vegyített* (Kl) később sokkal szívesebben szőtték, mert a 16/2 vagy 20/2 cernázott gyapotszálát már nem kellett kenni, s inkább ezt ontokolták kenderszállal vagy szöszfonallal. „Innaplóinget, gagyát, ingal-

jat, pendelyt, s a tisztaházba párnaszínt és párnatokat mind ebből szabtak. Ebből is 5—10 motollát vetettek, 12—14-es bordába.” Itt is kb. ugyanannyi verőt számoltak, mint a kenderszál-vászonnál. 1953-ban a módosabbak ebből varrták a viselőfehérneműt.

A *felemás* (Kl) vagy *felemásos* (Bf) vásznat szerették itt is a legjobban, mint Erdély-szerre az *elegyest* vagy *elvegyest*. Itt is a szála egy kender meg egy gyapot volt, és tiszta gyapottal verték. Előnye, hogy kevesebb gyapot kell, mint a tiszta gyapotvászonba, s ha lehet, még szebb, s „nem töri a testet”. Leányoknak, asszonyoknak inget varrtak belőle. „Embernek nem, mert — Kata Mária szerint — nem való nekik.”

Gyapotvásznat (Bf, Kl), *dzsapatvásznat* (Szf) is szöttek a csángó asszonyok. Ennek a szála *szakác*, nyers 16/2 gyapot, s a vereje 3 szálú *veres*, sárga fehérítetlen vagy kézzel font gyapot. Ezt 14-es, de még 16-os bordába is tették, s *idnapi* (ünneplő) inget, gatyát s az elsőházba párnaszínt szabtak belőle.

Szakácvásznat is szöttek a módosabbak, mihelyt megjelent újra a gyapot a második „verekedés” után. A 16/2 vagy 20/2 *szakác gyapotot* fehérítettet 6-os, 8-as *mulé*, sodratlan fehér gyapottal verték. 5—10 motollát vetettek ebből is, 14—16 pászmat. Egy motollához, 8 singeshez 5 *látat* számítottak szálának és 2 *csavarékot* verőnek. A módos gazdák aztán ebből szabták ünneplő ingeiket embernek, asszonymak egyaránt. De ebből került a tisztaházba a párnaszín is.

A gyapotvásznat nem, de a kendervásznat fehéríteni kellett, hogy szép fehér *gyócsvászon* váljék belőle. Szövés után ki is viszik a víz partjára vagy a kutak mellé. Visznek egyszerre 5—10 motollával, s megmártják a vízbe. Három nap mind mártják és szárítják, de nem egészen *aszalják*. Terítik el a víz partján a jó füves részen, s mikor majdnem száraz, „hányják fel a fejükre” (46. k) s viszik vissza a vízre, hogy újra megmártsák. Negyedik nap teszik lúgzóba. A vásznat szépen összerételik. Három darab kerül egymás mellé. Arra jön egy kendő, s még más darabok, akkor egy hammas. Arra hamut szítálnak, rá 3—4 üst forró víz, s *feldugják* a lúgzót. Majd leeresztik, s viszik ismét a vásznat a patakra, kitisztálják, aszalják, s olyan lesz, mint a patyolat. Száradás után kettőbe fogva *valatugba* tűrik s úgy megvárja a *szabógatás* napját.

Addig is elteszik a ládába, mert a két láda s benne a zingek vagy a vászon a zesztre alapja. Belőle a *nyirel* (vőlegény) 9 ingnek valót kap („a tyáboroknál [nagyzadák] szokot”, többet, „a szegínyeknél keveszet”). „A leány csánya, Bogdánfalván 1 matolla 1 ing, 1 gatyá. 10 matollát vetnek.” Úgy látszik, ebből leszöve 9 ing jön ki. „Keresztes vászon üszelőnek, az gyapotvászon inneplőnek” (Bf).

A posztófélek

Gyapjúból készülnek, de Bogdánfalván ezeket is viselőszötteknek számítják. Mert a posztót mindenki megszőtte magának, és hűvösebb napokon a *szurtuk* mindenki felsőruhája volt szeptembertől ápriliséig (46. k). Egyes falvakban, mint Nagypatakon 1953-ban, még vittek eladni is a városba. Az árából aztán bocskort, gyapotot, s a leányoknak, legényeknek újmódi ruhafélét hoztak. Az öregek meg ma is „megcsányák” maguknak, amire szükségük van, nem adnak pénzt érte. Akkor már csak sötétbarna meg szürke posztót készítettek, de régen szöttek fehérét is *harisnyának* (Kl), icárnak (Bf).

A *fejér harisnyposztót* régen 7-es ikresfogú bordába, rendesenégyesen, posztóhímesen szőtték, mint a székelyek. A *béle* (fehér curkán juh) gyapjából csepűgeregennel kihúzott szálát nyújtották el, s a benne maradt vastagabb, apróbb gyapjával ontokolták. Valamikor ebből szabtak 3 singből egy pár fenék nélküli harisnyát. Idővel a harisnyákat fehérből is fenékkal szabták. De készült még *fejér szoknya* (zeke)¹⁸ is az asszonyoknak.

Feteke- meg *szürkeposztót* a *feteke* vagy a *láj* gyapjából szőtték, de szövik még ma is, csak régen 7-es bordába, 1953-ban már 9-es ikresfogú bordába tették, mert amabból nem jön ki a nadrág *priccse*. A régi, keskenyebb posztóból szabták a szürke harisnyát, most a szélesebből már nadrágot varrnak. Előzőleg *piválni* (ványolni) a románokhoz vitték. Mivel ezt a posztót a juhok természetes színű gyapjából szövik, így hamuszürkétől vereses árnyalatig, de a barna különböző árnyalataiban is, az égetett szienától az umbráig minden színbe játszik.

Az igazán szép fekete juh gyapjából — akinek van —, cigájából szövi az Ünnepi felsőruhának való szép, sötétbarna posztót, a *szoknyát*. Mert a posztót s a belőle szabott ruhadarabot egyformán így nevezik például Klézsén.

Fonjunk, fonjunk, bendéreddzünk,
Bújjunk e ládába,
S e ládába kiét sing szoknya,
Vigyük korcsomába.
(Kallós, 1973. 149. sz.)

Tehát a szoknyát egyszer singgel mérik, máskor a nyakba akasztják.

Haza legiény, haza,
Honn vagyan e szoknya,
Ez ajtó sorkára
Fel vagyan akasztva.
Fel van szerádozva,
Fal es van bongozva,
Haza legiény, haza,
Akaszd e nyakadba.
(Kallós, 1973. 124. A)

Mert *szoknyaposztóból*, röviden *szoknyából* szabták aztán a szép vonalú *szoknyákat* embernek, asszonynak egyaránt (47. k). Mikor nem viselik, helye a nagyház (Ka) vagy tisztaház (Kl) rúdján van. Sötét tónusával igen szépen aláhúzza a színes katrincák, főták és a fehér fejrevalók vonalát (I. 1).

Féligványolt fehérposztót állítólag a csángók már a múlt század közepén viseltek. Imecs szerint (44) „a ráncokba rotytanó harisnyanadrágot” féligványolt posztóból készítették. Ugyanaz a nadrág a múlt század közepén még *harisnya*, a század végétől pedig *icár*. A Lükő leírásából, aki „rombusz alakú idomok”-ról ír, a Román megyében készített icárról mint posztófajtáról (1934. 101) arra következtettek, hogy egyszerűen házilag vízbe vert gyapjúszőtesről van szó, amely mint a kalotaszegi fodorvászón, a kissé túlsodrott fonalnak köszönhetően, férfiember számára megmagyarázhatatlan szőtesmintát eredmé-

nyez. Mindenesetre az 50-es években már — vagy még — ványolatlan vagy féligványolt fehér *curkája* posztóból szabták hétköznapi és cigájából az ünnepi fehér icárt.

Féligványolt szürkeposztót is készítenek már a csángó asszonyok, amelyből a szabók városi mintára szabják a *bufánt*. Amerre jártam, mindenütt ez az átmenet a háziszöttes és a gyári szövetek között. Ebből könnyebben szabják a *priccsest*, a *vesztát* (mellény) és a *vesztont*. Az idősebbek, akik megvarrják maguknak, még ezeknél a ruhadaraboknál is ragaszkodnak az egészványoltas szürkeposztóhoz. Itt is kiszolgálja még az öregeket, mint a felsőmarosmenti Magyarón, ahol még 1945-ben is élt olyan idős ember, aki nem vett a testére csak a felesége szötte és varrta vászon és posztó ruhadarabot. A harisnyát már elvitte a szabónak, hogy kiszabja, de varrni még ő maga varrta.¹⁹

A zsák- és lepedőfélék

Ugyancsak fontos kellékei a csángó háztartásnak.

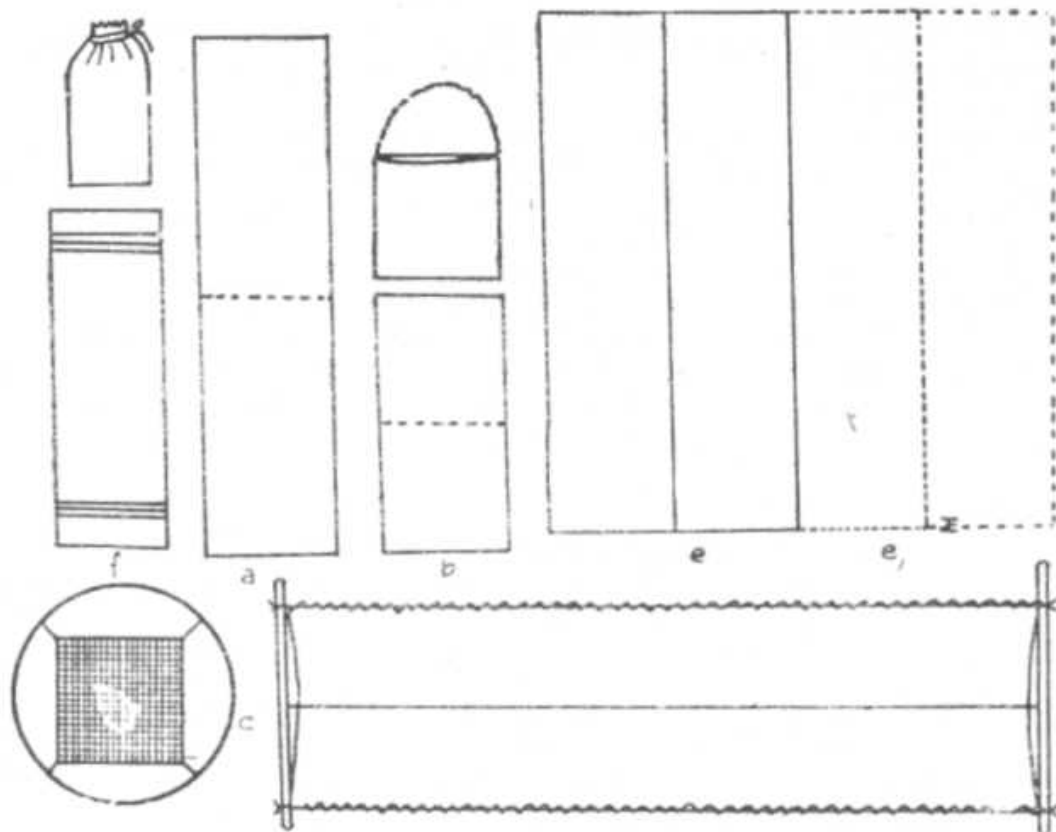
A *zák* (Bf) vagy *zsák* (O, Pu, L) a legutolsó időkig kenderszálból készült és csepűvel ontokolták. A lisztnek *vresztás* (csikos) zsákot szöttek, a gabonának sima kettőst. 3—5 motollával vetnek még ma is. 8-as bordába teszik (*mindjőba*), s ebből szabnak 50—52×100—105 cm nagyságú zsákokat. Ebben viszik a *pujt* vagy a rozstot a malomba, s hozzák a lisztet. De ebből vetettek is a gépek megjelenése előtt. „Összekötötték a zék fenekét a szádával”, a férfiak nyakukba akasztották, s *szórták* (vetették) belőle a magot. Vitt is minden leány legalább egy hárommotollás türedék zsáknakvalót, mert abból aztán az új háznál 8 db háromsinges zsákot szabhatott (44a. r). Klézsén a nagyobb zsákok neve *emberölő*. Szerintük, aki az urát nem szereti, az nagy zsákot ad neki, mert az előbb vagy utóbb *megszakassza*. Az erdélyi Sóvidéken meg azt tartják, hogy az anyós akkorára szabja a zsákokat, ha nem állhatja a vejét, hogy előbb vagy utóbb kifogyjon belőle. Gyoszényben Pál Luca kelengyében a zesztre aljában egy türedék *kösmös*, műszálból szőtt zsáknakvalót is láttam 1978-ban. Hiába, változnak az idők...

Tarisnyát Klézsén a *zsákból* (zsáknakvaló) „marasztanak viselőnek, bár egy hármacskát”. Tehát egy végben szövik, s kb. másfél singből varrják (44b. r). Így egyvékás tarisnyát nyernek, s kendert vagy kukoricát vetnek belőle. De viszik, vitték étellel a mezőre is. Kalagoron 1979-ben a viselőtarisnyát is megtarkázták, megcsíkozták. Gyapotba szöttek, és mint régen az ágyvetőket, a fehérít csepűvel s a feketéjét gyapjával ontokolták.

Zacskócskát (O), *gatykócskát* (Bf) „csánnyak *vászonból* [vékonyból], *lepedőből* [csepűvászomból], kinek hogy telik”. Túrónak való. A juhtejet megoltják, s teszik belé túrónak. Inkább ritkább vászonból csinálják, hogy kifolyjon a savó (Bf).

Sógatykócskát sótartónak *lepedőcskéből* vagy gyapjúból szönek. „De a szó eszi meg a gyapjút, s nem tart.” Ezért több helyen vászonnal bélelik. „Egy háznál legalább 3—4 gatykócska van” (Bf). Lükő szerint e zacskóféle Román vidékén (1936. 11. k) ismeretes *szütkü néven* (sütkü?) is.

Deszágot (átalvető) „szúk üdeje nem csánnak”. „Kölökkorában” látott utoljára Duma Györgyné Bogdánfalván. Azt is zék végébe, kb. 3 singre szöttek vászonból, lepedőből és gyapjúból egyaránt. Vásárba terűvel vagy nagy útra vitték.

44. *Viselőszöttek* a gazdaság számára: a) *zsák, zák* („1 zsák 3 sing” = 52×105—105 cm); b) *tarisnya* („1 vékás 1 1/2 sing” = 52×52 cm); c) *tejszűrő-vászonya* (kb. 50×50 cm; Kós nyomán); d) *szótháló* (Kós nyomán); e) *hammas* (1 szél 3 sing; szabják 2, 3, 4 szélből); f) *törlő, viselőkendő* (46×134 cm)

Vászonból vagy lepedőből szabták a tejszűrő vásznat, de szöttek hálót is. Egyiket az esztenán a sajtkészítéshez használták, a másikkal halásztak.

Tejszűrő-vászonyán (kávára feszített kenderszálvászon-darabon (44c. r) szűrték át a juhtejet, majd vele takarták le az oltót az *oltóseberben*, rá pedig *gúnyái* terítettek, hogy a tej alvadását meggyorsítsák. Vászonba vagy zacskóba tették az aludttejet, azzal fogták össze, azzal *szoriccák, apriccák* ki belőle a savót (Kós, 1976. 127). Ordának való vásznon szűrik át a felfőzött savó levét is, és benne marad a friss, édes orda. Valamennyit szálvászonból készítik, hogy a savót jól áteressze.

Szótháló is készült a Szeret mentén, nem is olyan régen. Igaz, már „nagy ideje” tilos a használata, mert „igen szapora volt”. Még az apró halakat is mind kifogta. De Trunkon — Kós szerint (1976. 138) — a két világháború között is használták, mégpedig az asszonyok, mert „régén az asszonyokra nem volt törvény”, „őket nem fogták meg, csak az embereket”. „2—3 mm sűrűségű [valószínűleg kenderszálvászon, hogy a vizet minél könnyebben áteressze], 4—5—6 m hosszú és két szélből összevarrott háló.” „Két végéhez egy-egy karó van kötve [44d. r]. Két asszony vagy leány úgy kanyarítja a vízparton, hogy az itt melegedni összegyűlt halakat bekerítsék vele.” Ezt is úgy szóhatték, mint a viselőkendőket, lepedőket, csak a kívánt méretre szabták, varrták.

Lepedők és hammasok is kellettek a házhoz az ágyra, a csépléshez, szórás-hoz, szapuláshoz. Kellett a leány *ronygyába* is.

Hammas és *lepegyű* (Ke, J), *lepedő* (Bf, Kl, L, Pu) között nem mindig tesznek különbséget. Van ahol ugyanazt a darabot teszik szapulandó na, aztán az ágyra. Szükség esetén azon csépelnek és szórnak. Ezért legalább egy hammast a legszegényebb leány is vitt a ronygyában. Két, három, sőt négy szélt is össze toldanak (44e. r), hogy minden célnak megfeleljen. Aki különválasztja, az például Kalagoron egy-egy motollával sző 7-es vagy 9-es bordába magosken-derből, tehát a legdurvábból, nyolcsinges motollával. A hammasnak kettőbe, a lepedőnek háromba vágja. Általában mindkettőre egy-egy motollát számíta-nak. Mindkettőt szőhették csepüst csepűbe, vagy pedig gerebelt szösz szálát nyújtották és csepűjével verték. A keskenyebb hosszabb hammast teszik „a hamura, mikor lúgoznak, hogy ne menjen a fehérnemű közé”. Illetve for-dítva: alul teszik az ingeket, reá a hammast, arra a hamut, s úgy töltik reá a forró vizet. De ezt a hosszabb hammast az ágyra is teszik, hogy az ágyvető ne szennyüljön. Akinek sok a gyapjúja, az csak kendert vet és gyapjával veri, mert a gyapjú puhítja a kendert. Pokolpatakon is a viselőlepedőt csepűből szövik, de barnával, feketével tarkázzák. A csepűt *divóhéj*jal festik barnára, égerfahéjjal és *súlyfű*vel feketére. Igaz, kicsit kékeset fog, nem úgy, mint a katrincának festett gyapjú. Kalagoron olyant is láttam, hogy a lepedő *fejéit* csepűből, a *feketéit* gyapjúból szőtték. Kezdetben lepedő, hammas *mindjőba* (két nyüstben) készült. Idővel négy nyüstbe is tették. Rendes négyesben szőt-ték, mint a katrincát. De szabtak is belőle katrincát még a második világhá-ború után is. A „nagy verekedés” után, amikor szűk volt a gyapjú, a sze-gények még jártak Trunkon négynyüstös *lepedőkatrincában*, *csepűkatrincában*. Bogdánfalván is — legalábbis a Domokos 1929-es gyűjtése szerint:

Hidló végén, padló végén

.....
Elöl járja János bíró
Gombos dolományba,
Maried asszony hátul járja
Csepü rokolyába ...

(Rezeda, 1953. 138.)

Újabban a lepedőfélék is fokozatosan szétváltak. Egyrészt a juhtenyésztés fejlődésével mind gyapjúsabbá és színesebbé lettek, másrészt a gyapot és a műszál feldolgozásával egyre fehérebbek és egyre finomabbak. Mert szőtték a lepedőt már gyapotfelvetővel is négy nyüstben. Sőt! 1978-ban a Pál György-né ágyán Gyoszenyben már hófehér, de santunghoz hasonló egyenlőtlen verőjű lepedőn háltam. Ha nem mondják, magam sem tudtam volna kitalálni, hogy *királynécérnába*, (fehér kötőgyapot felvető) házifonású kösmöst vertek. A gyári hulladékot addig szapulták, fehérítették, amíg olyan lett, mint a hó. Visznek is belőle a mai leányok egy-egy 5—10 motollás türedéket. Hogy a reka-miékre már ebből szabjanak 5—10 vastag, de hófehér lepedőt.

Viselő- (O, L, Pu) vagy *üselő-* (Np, Bf) *kendezőre*, *kendőre* (Kl) (44f. r) is nagy szükség volt a háztartásban. Ennek is, mint a szőthálónak, gerebelt kenderszál volt a felvetője és a heverője. 5—10 motollát vetettek, s 3 motollához 20 pászma szálfonalat számítottak. De ezt már a két szélén néhány szálás hím (24. k) megkülönböztette a zsák vagy a tarisznya vász-

nától, ugyanakkor jel is volt: így mindenki megismerte, és könnyen meg tudta különböztetni a másik leány vagy menyecske kelengyétől. Ebből a legszegényebb leány is vitt bár nyolcsinges motollával. Így 4 jókora kendezőt szabhatott új háztartásába. Idővel a viselőkenedzők is egyre finomodtak és színesedtek.

Kalakányos takargatót is szöttek régen simán négy nyüstben, úgy 42×82 cm nagyságban. A csepütakargató egyik végén mindössze három hármás *sinór* s egy kicsi, a *fia*. Felső végén beszegték, s a csikos felén a rostokat kettőnként összekötötték, majd négyenként összesírtették. Boggal a végén nemcsak befejezte, de díszítette is a régi rúdra való legegyszerűbb formáját. Mert Bála Jánosné szerint „szűk üdeje a rúdra takargatót tettek Lészpeden 10—15 darabot, kalakányost. Azután tették hosszan a rúdterítőt. Ezt a kalakányos takargatót még édesanyám [Bálint Jánosné, 1896—1974] szötte. Akkor nem volt olyan fejtő. El kellett adják a marhát, hogy pénzhez jussanak, hogy fejtőt vegyenek.”

II. B. Viselőszöttek

1. Vászonzöttek:

vászan (Szf), vászany (Bf)
 vászon (Kl, L), vászony (Bf)
 rendes kendervászon (Bf, Kl)
 kenderszálu vászon (Bf, Np, Ka)
 virágos-szálvászon (Kl)
 csepűvászon (Bf, Np, Kl, Ka)
 szőszvászon (Bf, Szf)
 kenősvászon (Bf, Kl, Ka)
 keresztvászon (Bf)
 vegyített (Kl)
 felemás (Kl)
 felemásos (Bf, Np)
 gyapot-gyócsvászon (Bf, Kl)
 dzsapatvászon (Szf)
 szakácvászon (Bf, I.)

vászan (Magyaró; Szék)
 vászon, vászony (E)
 kender- (FM), kenderesvászon (Hf)
 kenderszálvászon (Nagykászón)
 kenderfü- (Sz), virágosvászon (Nk)
 csepűvászon (Magyaró)
 szőszvászon (E)
 fonalásvászon (Krizba)
 gyapattasvászon (FM; KK)
 vegyített (Nk), vegyesvászon (Hf)
 mis-más (U); mis-más vászony (Ksz)
 elegyes-, elvegyesvászon (KK)
 gyapotvászon (E)
 gyapatvászon (FM; M)
 serített vászon (Kiskend)

2. Posztözöttek:

fejér harisnyaposztó (Bf, Kl)
 féligványolt fehérposztó (Kl)
 féligványolt szürkeposztó (L)
 szoknya, szoknyaposztó (Bf, Kl)
 szurtukposztó (Bf, Ka)

fehér harisnyaposztó (Gyi; Tf; Hsz; U)
 szőnyeposztó (Nagykend)
 feles-(Csz), félványoltas (FM)
 szokmányposztó (Csík)
 szürkeposztó (Hsz; Csz; U; Tf)

3. Zsákzöttek:

zsák (O, Pu, L, Kl)
 zák (Bf, Np, Tr, Szf)
 tarisnya (Bf, Np, Kr, Kl, J)
 gatykócska (Kl, Bf)
 deszág (Bf, L)

zsákvászon (E)
 zsák (E)
 tarisnya (E)
 acskó (Barcaújfalu)
 iszák (Csernátfalú; Ksz)

4. Lepedőfélék:

lepedő (Bf, Kl, O, Pu, L)
lepedő (Bf, Np), lepedű (Szf)
lepegyü (J, Ke)
lepedőcske (L, Pu)
hammaslepedő (Bf)
lepedőkatrinca (Tr, Np)
csepűkatrinca (Bf)

lepedővászony (Mákó, Ksz)
lepedő (E), csepűlepedő (Szék)
lepedőü (Valkó)
lepedőcske (Gyi)
hammas (Gyf, Ksz)
csepűkarinca (Gyi)
viselőrokolya (Nagykászón)

5. Viselőkendők:

viselőkendező (O, Pu, L)
üselőkendező (Bf, Np)
kalakányos takargató (L)
rúdra való lepedő (L, Ka)

törülközőkendő (Sóvidék)
törlő (Gyi)
takaróruha (Sóvidék)
rúdra való (abrosz) (Ksz)

Színes vászonszöttések

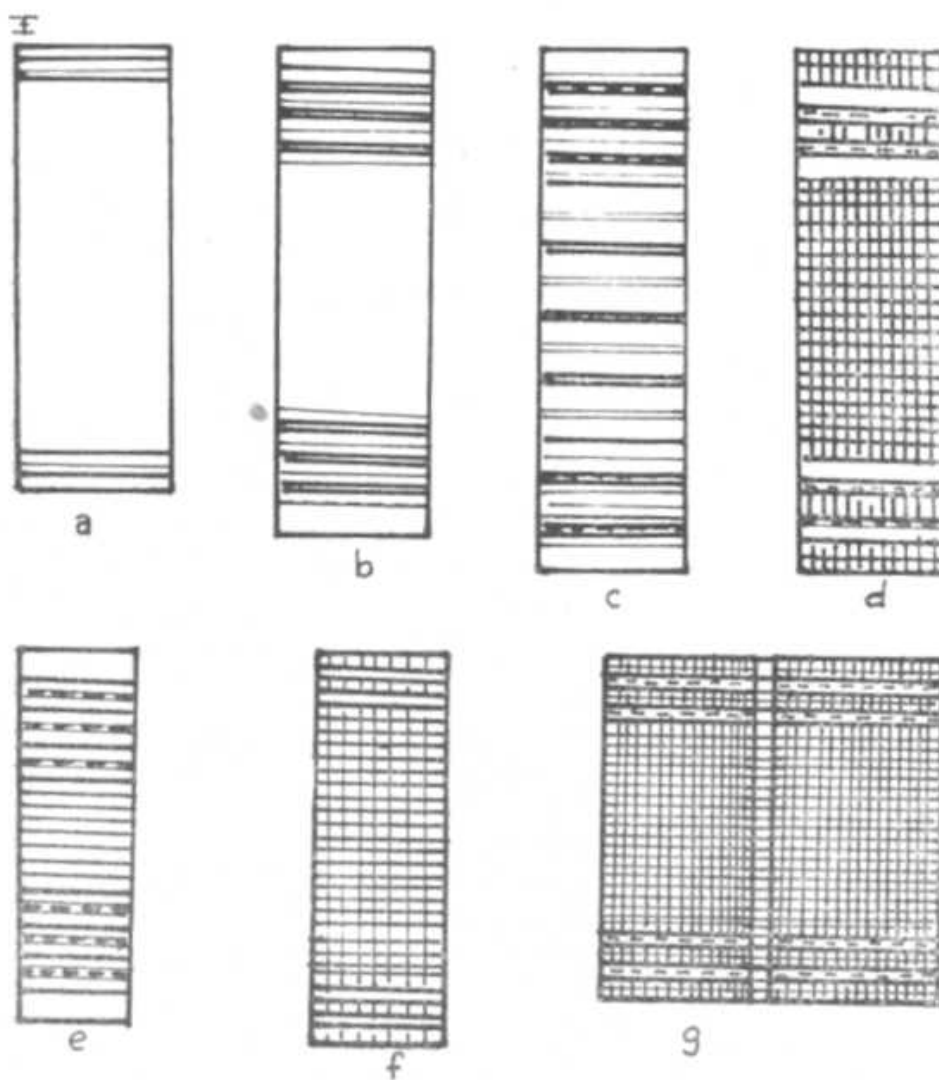
Kendők, párnák, abroszok mind díszei a csángó háznak. Alapanyaga valamennyinek a kender, majd a gyapot megjelenésével előbb a kézzel font, majd a gyári fehér és színes gyapot, az *árnics*. Ezek aztán nagy lendületet adtak a csángó házakban is a vászonszöttések fejlődésének, kiszíneződésének. De nemcsak szövőgyapotot használtak fel a csángó asszonyok. A sokszínű DMC hímzőfonaltól a *papióta* (varrocérna), *ibrisin* (csőselyem), melána és mindenféle szövő-, hímző- és kötőfonal belekerült ezekbe az élénk színű, érdekes szín-harmóniájú szöttésekbe. Nem szorítkozhatunk csupán lakásszöttésekre. Hiszen az alkalmi szöttések lakást is díszítettek és egyben viseletdarabok is voltak. Így a leányok jegykendője, a násznagy- és radináskendő, de még az asszonyok fejrevalója is mind az előbbiekből és technikájával, és mind teljesen szabás nélkül készült. Előbbiek megőrizték a kendezők, párnák és nagyabroszok díszítésmódját, s pontosan nyomon követték a fejlődés vonalát is. A fejrevalók anyagához még hozzájárult a *boránzsik*, de formájában és technikájában szorosan kapcsolódott az egy szélből való kendőkhöz, kendezőkhöz. Így a színes szöttések leírása teljesebbé teszi a lakásbelső és a viselet ilyen természetű szötteményeinek megértését.

A *kendezők* szervesen hozzátartoztak a csángók életéhez, otthonához. A *törülközőkendezők*, az *üselők* — napi használatra készültek. Az *innaplókendezők*, a *szegrevalók* rendszeren a lakást díszítették, de lekerültek onnan, más szerepet is betöltöttek az öröm és a gyász ünnepén.

A *kendő* (Kl), *kendezők*,²⁰ amelyeket mindennap használnak, régen tiszta kenderfonalból készültek (48. k). Később gyapotfelvetőbe kendert vertek. Bogdánfalván úgy tudták, hogy ha „tyábur” (nagyon módos) volt a leány, 10—12 darabot is vitt férjhezmenetelkor. A szegényebb megelégedett öt-hattal is. Tiszta fehér volt, csak a szélére tettek egy kicsiny díszet, *kicsicsokrot*, egy-két vagy három fekete, veres, majd *zúd* csíkot (45a. r). Egyre többféle színűt. Háziasszonyunk, Duma Györgyné Bogdánfalván, úgy 1913 táján már gyapotot vetett fel és kenderfonallal verte. Kettősön, *jóba szötte*. Két singet számított egy kendezőnek (46×134 cm). A két végén, összesen 7 cm szélességben két háromszálas veres kicsicsokor közé egy kétszálas fekete csokrocskát

öltött (48. k). Egy fél nap alatt le is verte. Abból az időből mégládájában őrizett egy-két türedék *törülközőkendezőnek* valót (Bf: 24. k). Egyik öt, tiszta veres, másik három veres-fekete árniccsal, fejtővel, *elvegyesen* csíkozva. Ezeket csak törülni vagy törülközni használják, de befogják a régi, fakult ünneplőkendezőket is.

Az *inneplőkendezők* (Bf) már sokkal díszesebbek (49—58. k), és az idők folyamán mind színesebbé váltak. Ezekkel díszítették nagyobb „innep”-eken a *nagy-* (Ka), *első-* (O) vagy *tisztaházat* (Kl: IV. 1), ilyen vagy ehhez hasonlót adtak menyeközön vagy temetésen a rokonságnak (45b-d. r). De inneplő került a násznagy vállára a lakodalomban (IV. 2), s inneplő *rodinavivőbe* (IV.3) fogták a betegasszonyok az ételt.

45. *Kendők, kendezők*: a) *viselő-, üselőkendő* (Bf, 46×134 cm); b) *fehér inneplőkendő* (Gy, 38×120 cm); c) *tarka-kendő* (Ka, 45×161 cm); d) *kockás-kendő* (Bf, 46×160 cm); e) *násznagykendő* (Pu, 31×117 cm); f) *kockás násznagykendő* (Kl, 35×120 cm); g) *rodinavivő* (L, 62 X 106 cm).

A kendezőket és párnaszíneket általában egy végben szövik. Régen valamennyi vékony kenderfonalból készült. Bár a gyapotfonalat már az első világháború előtt is használták, még 1953-ban is sokan „gyapotszalat vetettek és kendervei öttették”. Míg Duma Györgyné már 1922-ben innaplókendezőjét (49. k) gyapotfonalból szötte, jó harminc évvel később a 28 éves Kara Mari — szintén Bogdánfalván —, bár 12/2-es gyapotfonalat vetett, még kenderfonallal verte. Mindkét fajtához 12 pászma gyapotot nyújtottak, csak az ontok különbözött, no meg a hím a végében. A tiszta gyapotot piros és fekete fejtőből négy *kicsicsokor* között három *nagycsokorral* díszítette. Kata Mari a kenderrel vert kendezője végében a piros-fekete árnicot már zöld és rózsaszín cigájával is színesítette. Egy nyolcsinges motollából szerintük 3 párnaszínt vagy 4 kendezőt szöhetnek. Fogták hát két vagy négy nyüstbe, de még háromba is. A közepét előbb *síkon* (simán) szöttek (45b. r), később *megtarkázták* (45c. r), megcsíkozták. Mint Nagypatakon is mondták, „a kendező lehet fejr vagy tarka”.

De lehetett kockás is (45d. r). A fejlődés a sima fehértől vezetett a kockásig (45a-d. r) már ebben a században, s különösen a két világháború között, de még után is. Az, hogy valaki melyiket szötte, az sok mindentől függött. Elsősorban anyagi helyzetétől, mert a fejtő drága volt. De más volt a fejlődés üteme a Szeret két partján, nem is beszélve a Tatros vagy a Beszterce vidékéről.

Gyoszenyben például Pál Péterné az első világháború után a kendező *mezejit* megtarkázta (50. k), de csak két nyüstbe fogta s egy deszkával emelgette. A szélén szötte három nagycsokorba fehér alapon piros, a sárgán fekete rendeket (IV. 1) szedett.

Klézsén Benke Mártonné Kotyorka Erzsí meg úgy tudta, hogy „1928-ban aki megtarkázta (46a. r) a kendező főgyit (51. k), az első leán vót. Én első vótam.” A 30-as években, különösen a végén, feltűntek a kockás kendezők. Demse Antalné szerint állítólag ennek divatja Klézséről került át Bogdánfalvára. Mindenesetre 1953-ban, ottjártunkkor csak kevesen szöhetnek kockás kendezőt, de álmodni valamennyi férjhez készülő leány kockásról álmodott. A 70-es években Lészpeden még csíkos közepű kendezőket fényképeztem (52. k), de a radinavivő már ott is kockás volt (IV.3). Az új kelengyében Klézsén csak piros-fehér aprókockást láttam (46b. r).

A *rendek* (csíkok) a szélén szintén időben és térben, de egyénenként is változtak. Előbb a két-, majd a négynyüstös szélét 1—2 deszkával emelt sorokkal díszítették. A három-, az ötnyüstösök, majd a hímes négynyüstösök szélét 2—3—4 vetélő adta változatos hímekkel gazdagították.

Lujzikalagoron az 1893-ban született Petrás Jánosné *kettős-kendezőjét* 1912-ben síkon, kenderből szötte, csak pár szál fejtővel tarkázta. Szélein a rendeket piros-fekete árniccsal s 2 deszkával emelgette (53. k). A háború után már *négyes-kendezőt* készített tiszta gyapotból. A széleit szintén két deszkával emelte, de csak veres fejtővel (53c. k). Az 1930-as évek elején már neki is futotta kockás kendezőre, mégpedig piros-fehér-feketére. Ezt újra kettősön szötte, de csak egy deszkával, feketével emelte (53b. k).

Bogdánfalván Duma Györgyné 1922-ben 12 *numeros* fehér gyapotot 8-as muléval ontokolt *háromnyistes nagyfogású* (33. r) *innaplókendezőjén* (49. k). De a két végén már a 4 kicsi- és 3 nagycsokor „nyistelészvel van bele csánva,

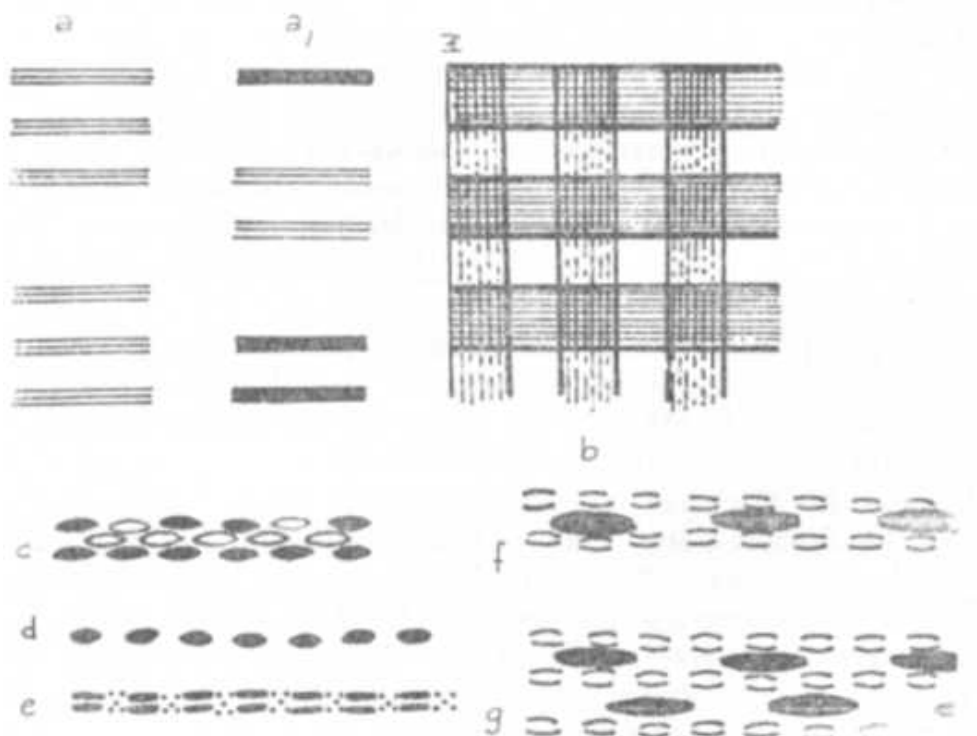
ész fekete vreszta fejjel pattanva (46c. r). Fiúckák, pattanász tehérvél isz vereszvel. Két végén rostya”, rojttá sodorva.

Klészén már 1928-ban Kotyorka Erzs, a falu első leánya, piros-fekete ötnyistes kendezővel *kevékedett* (51. k).

Trunki forma után, *nagyfogású ötnyistes kendezőt* (30b. k) szőtt Buláj Györgyné, Bogdánfalva első nyistfelfogó asszonya, a két világháború között unokájának, Vironikának. A közepe sima vásznas, de a szélét már szokatlanul gazdagon díszítette.

Mikor a színes fejtő újból elérhetővé vált, amennyi fiatal volt, mindnek színes kockás, ötnyüstös kendező kellett; majd 20—25 év múltán már előjáró törülközőkendezővé vált, és helyét a nagyházban sokkal színesebb újfogású inneplőnek adta át (54a-b. k). Kata Péterné 1953-ban bolti cérnából fekete-fehér-piros kockás földű kendezője végét szintén nagyfogású ötnyüstös hím (35. r) díszítette szélesen. A végére rojt helyett bolti csipkét tett (55. k). A 27 éves Dobár Veronika hat osztályt járt. Ura asztalos, mind a legújabbat keresi. *Nációnalos-kendezője* (56b. k) földjét nemcsak megtarkázta, de nyistelte is. Hát még a szélét! A vörös és fekete fejtő mellé rózsaszín, zöld, kék és sárga cigáját meg hárászt öltött. Valamennyit Bákóban vásárolta. Mintája, mint Elena Secoşan a helyszínen megállapította, a románoknál megszokott szövési mód.

Lészpeden a 70-es években szőtték a háromvetélős, ötnyüstös *kupást* (52. k), de szedték még deszkával is az *egy- és kétkeresztet* (57. k), de még a *pitánost* is (58. k).

46. Ünnepi szöttesek közép- és szélhímei: a) *síkon megtarkázva, egymódú, a,) elvegyesen*; b) *síkon, kockásan*; c) *nyistelve, pattanva emelt közép*; d) *pattanások, emelékek, emelt rend*; e) *kereszteskék kiskeresztek*; f) *nagykeresztek*; g) *kétkereszt deszkával és kézzel emelt szélhímek*.

Pusztinán is nagyon szép *emelékesek* készültek (IV. 2), ott is szőtték a pattanásokat, rendeket, kis- és nagykereszteket (46d-f. r). Ott az elsőházba egy leánynak 12 piros és 12 fekete kendező kellett. Úgy is volt a házba „tisztá veres, elvegyes, vót fekete. De azt nem akasztották ki, csak ha meghalt valaki.” A másoknál meg egy piros volt kitéve, s egy fekete a szegre. Ha halott volt a háznál, a vereset leszedték.

Érdekes, Pusztinán a kendőket rövidebbre szövik (45e. r), de kétharmada színes a halottaskendőnek éppen úgy, mint a násznagyénak. Míg a halottaskendőn a kis- és nagycsokor fekete, és csak a kis- és nagykeresztek lábait meg egy-egy *borozdát öt*enek bordóval, ugyanazt a csíkelosztást a násznagyén piros nagycsokorral díszítik. A kicsicsokrokat ezért zölddel szövik, hogy a vereset még jobban kiadja. Mindezt egy *morzsányi sáriggal* megragyogtatják. A pusztinaiak úgy tartják, hogy amit ők zölddel szőnek, azt Bákó környékén kézzel kedvelik.

Az inneplőkendezők két végét valamennyi faluban egyre gazdagabban díszítik. A halottaskendő kivételével az uralkodó szín a veres. Minden kendőben van veres és fekete. Ezenkívül tesznek — mint Nagypatakon mondják — „minden módút isz: kiket, szárigot, züdet, rúzsát”, de csak finoman megragyogtatják vele.

A *rodinavivőt* két szélből szabták 62×106 cm nagyságban (45g. r), a szélén 17—20 cm-es hímmel. Azt is mindig a kendezőkkel egy végben szőtték. Ezt a *szedett deszkás kockás rodinavivőt* (IV.3) Puskás Antal Anna 1971-ben két nyüstben, egy deszkával és kézzel szedte egy- és kétkeresztes hímmel. „Két kendezőt eszevarrtunk, az edényt tettük belé, a servetet a tetején, s vittük. Kevéldedtünk vele. Három asszony, négy asszony mindegyiknek kötelék a kezibe, a vállukon tarisnya. Régebben vittünk a betegasszonynak egy fél kiló pálinkát s egy kiló bort. De nem ültünk le az ágyikba, hogy megegyük. Most leülnek. Viszik, s meg is eszik.”

A *párna* a testi szerelem, a házasság szimbóluma a Szeret-téren is. A vőlegény anyja itt is párnát nyújt át jövőendő menyének. Hétfaluban gazdagon rakott párnát sző vagy szőtet külön erre a célra. Itt az örömanya saját kelenygyéje legszebb párnáját adja első éjszakára a fiatal párnak.

Trunkon a szerelem fokát is párnával fejezték ki:

Tégy párnát még kettőt is,
Én teszek még hatot is,
Oda fekszem magam is,
Oda fekszem magam is.

(Rezeda, 1953. 7.)

Lészpeden viszont a kényszerházasság nehézségét, mint Erdély legtöbb vidékén, így panasolja fel a menyecske:

Jaj de bajos egy párnára feküdni,
Aki egymást nem jó szívből szereti.
A párnának a négy szege kiszakad,
S a közepe tiszta ujjonnan marad.

(Rezeda, 1953. 47.)

Bogdánfalván meg az eltiltott szerelmes leány keseregte így a búját:

Ha neki fia volt,
Nekem szeretóm volt.
Ha neki édes volt,
Nekem édeseb volt.
Elhálhattunk lenne
Ketten egy párnán es,
Havas oldalán es,
Benn az ágy alatt es.

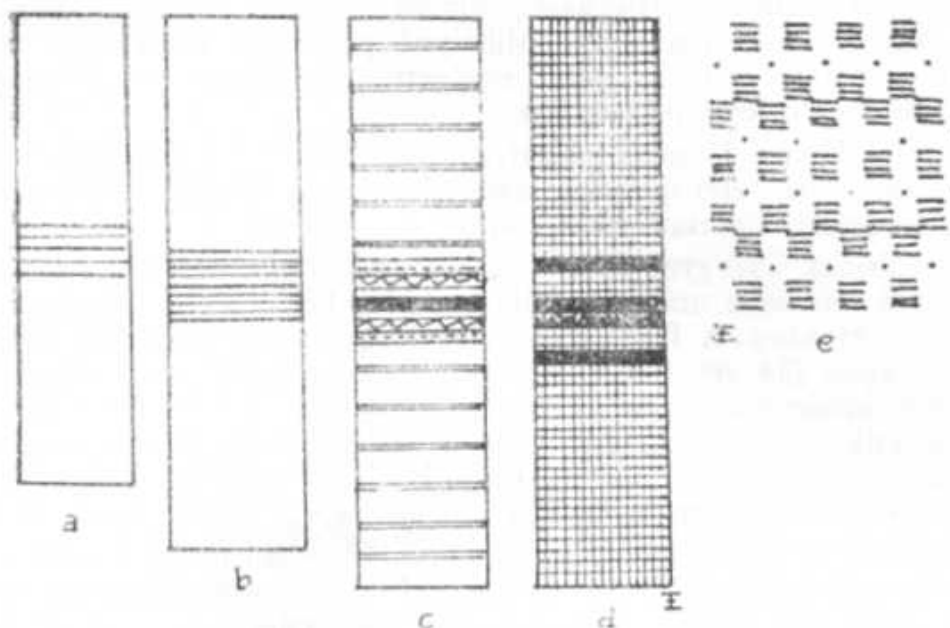
A *párnák* (59—67. k) szere-száma idők folyamán alakult a csángó házban is. Régen — Buláj Györgyné (sz. 1880-ban) szerint — „csak annyi párnát szöttek, amit a fejek alá tettek. Akkor nem voltak zesztrék...” A régi szötteket „arnics előtt szelyemvel hímeték. Azelőtt lennel, de azt nem festették. Az első verekedés előtt kezdték a háromnyüstösöket, azoknak már külön szöttek a fejét és külön a fejr színét.” A *színét* (sima felét) sokáig *síkon* (simán) is szöttek.

A két háború között a legszegényebb leány is vitt bár két párnát. Egyet a *hálóágyba*, egy viselőt s egy *hímest* a zesztre tetejére. A módosak 8—10 párnájából egy-kettő került a hálóágyra. Abba jó volt a szalma vagy a csepű is. A kelengyére aztán tettek két-három, esetleg négy párnát is, mód és helyi szokás szerint. Ezeket inkább *tolluval* töltötték. Ha a varrogatás során még néhány párna elkészült, összefogva a ládába került. Addig külön a *párna-színek* és a *-fejek* türedékben tarkázták a zesztrét.

Pusztinán a 30-as években a szegény ágyban még csak csepülepedővel leterített deszka és szalma volt. Ha többen aludtak egy ágyban, ha „lábasan feküdtek” (kettő lábtól és kettő fejtől), akkor két párnát tettek az ágyba, ha csak „oldalt” (egyoldali), akkor egyet.

Lészpeden még 1979-ben is találtam az újabb párnahuzatok alatt *borozdás* párnafejet a hálóágyon (47a. r). A kendersizettes párnán csak mintegy jelölték néhány szál *kalakános*, meg feketére áztatott lenszállal vagy égerfahéjjal feketére festett csíkkal a fejét. A *fogas* (47e. r) párnahéjat már fejtővel szöttek a háború előtt. „Ez vót a finom a hálóágyon. Ötöcske van, öt sinor, öt csík. Feteke fejtővel. Akkoriban [az első világháború alatt] szűk volt a fejtő” — magyarázta Bála Jánosné. „Ezt még édesanyám [Bálint Jánosné, 1896—1974] szötte leányul a hálóágyra. Régen csak a koporsóba tettek hímes párnafejet.”

A *viselőpárnákat* 1953-ban Nagypatakon még csak *fejérből* két nyüstben szöttek, szegények-gazdagok egyaránt. Ahol szűkibe volt a pénz, ott tiszta kenderből. A jobbmódúaknál a szála gyapot, de a vereje kender volt, mert az nagyon szépen szapulódott. Általában a vászon szélességnek megfelelően (45—50×100—125 cm) egy párnának három singet számítottak, és 12-es vagy 14-es bordában, *jóba* szöttek. De befogták viselni a megfakult, divatjamúlt régi ünneplőpárnákat is. Bogdánfalván már az első háború előtt is a viselőpárnák fejét pár szál piros-fekete csíkkal díszítették. Duma Györgyné ágyán is két nyüstben, egybeszótt viselőpárnát láttam. A párnafej részén mindössze 9 egyszerű csík *rend*, kb. 10 cm szélességben (47b. r). Állítólag ezt soha nem tették zesztrétartóra, ezt csak a fejük alá használták.

47. Párnák: a) borozdás viselőpárnahéj fejjel együtt 3 sing (L, 38×90 — 90 cm) 1914 előtt; b) *rendes viselőpárna* (Bf, 45×98 — 98 cm); c) *tarka inneplő hímes fejjel* (L, 45×110 — 110 cm); d) *kockás párna hímes fejjel* (Kl, *színe* 1 1/2 — 1 1/2 sing, a feje 1/2 sing); e) *fogas párnahím*.

Az *inneplőpárnák* (47c-d. r) már jóval díszesebbek. Ezekbe már legtöbb háznál *párnatok* (L) vagy *párnahíj* (Kl) került, és a sima fehér, csíkos, majd kockás színre beleznás, emelgetett, három- vagy ötnyüstös, vagy székelyes párnafejet varrtak.

A *párnatokot* vagy *párnahíjat* virágos kenderből 12-es vagy 14-es bordában szőtték, éppen úgy, mint a völegényinget. (Lisztből főzött keményítővel kenték meg belül, hogy a tollat ne eressze át.) De a gyapot előtt ebből szőtték az *ünneplőpárna színét* (díszítetlen részét) is.

A *párnaszínt* (Bf), az *alját* (Pu), a *szárát* (L) eredetileg úgy szőtték, hogy kenderszálnak kenderszálat öltöttek. 1 motollából 3 párnaszínt számítottak a tizenkettős bordában, jóban szőtt vászonból. Általában már a két világháború között is a viselőpárnának is *fejet* varrtak. „Fejir, kender-, majd gyapotas vászon volt az alja. A fején késsel és zölddel szegett veres és veressel szegett fekete virágok” (csíkok) váltakoztak Pusztinán.

Bogdán falván Erdélyi Jánosné viselőpárnáját (59. k) édesanyja. Nagy Mihályné (1870—1926) 1910-ben még piros-fekete *rendes fejjel* szőtte. Színét már „gyapotmejjékre kenderszállal ötötte”. Akkor hét éves leánykájának *ünneplőnek* szánta. Ötvenéves korára már a hálóágyon a helye. A nagy gonddal és három nyüsttel szőtt párnafejet *fordított gyűtéssel* varrták a színhez. A fehér részét csak egyszerűen *összetűzték*.

A Szeret-téren általában úgy mondták, hogy a párna színét, szárát a 30-as évekig tiszta fehérén „csálták” (47a-b. r). Csak a fejét díszítették (59, 60. k; V. 1, 2, 3). „Mostanában [1953-ban] csak tarkát szőnek [V. 4]. A régiéknél fejtővel, árnicsal hímettek. Régebb raktak bele sok vereset, feketét, kevés világos szárigot, zódet, kéket.”

A *párnafejet* kezdetben beleznásan, hímesen szőtték (V. 1) és deszkával emelgették. Így készült még Petrás Mihályné párnafeje. Kata néni század elején szőtt párnafejét két deszkával emelgették és *elvegyesen*, veres-fekete gyűjtéssel erősítették a fehér párnaszínre.

A somoskai Duma Jánosné párnafejét már három nyüsttel „nyistelték” (V. 2). A somoskai párnafej tanúsága szerint kezdetben nyüstös eljárással pontosan a deszkás hímet, a pattanásokat szőtték.

Klézsén Lőrincz Györgyné fehér szárú *hosszúpárnája* háromnyüstös fejfel (60. k) „az első verekedés után” készülhetett. Még Lőrincz első felesége hozta férjhez, a 20-as években. A fehér színre elegyes gyűjtéssel *veresfödű*, *elvegyes* és *másmódú*, színes (34 cm széles) fejet varrt. A közbülső nagycsokrot kétoldalt két-két kicsicsokor (csíkcsoport) veszi közre. Valamennyit egy-egy *virág* (mintás csík) *válassza*. A fejet keskeny *szélhím* vagy *fiacska* szegélyezi. Ennek már a *pusztája* (fehéren hagyott része) is hímes, azt is „nyistelte”. Tehát a mintás szövést nemcsak a színes csíkok szövésekor, de közben is alkalmazta.

Bogdánfalván az ötvenéves Erdélyi Jánosné 1953-ban még a zesztretartón őrizte *fejér hosszúpárnáját* [V. 3]. Állítólag 1933-ban egy nap alatt szötte. Ezen a párnafejen már eltűnik a deszkás emelgetés emléke, és a három nyüst adta lehetőségek kerülnek előtérbe. Ezen három nagycsokor váltakozik négy kicsicsokorral. És a fehér gyapot alapon a veres és fekete fejtő mellett feltűnik a fényes sárga DMC hímzőfonal. Érdekes, hogy a fejtő a szárához egy színű feketével, de hosszában már a párnát elvegyes piros-fekete gyűjtéssel varrta össze.

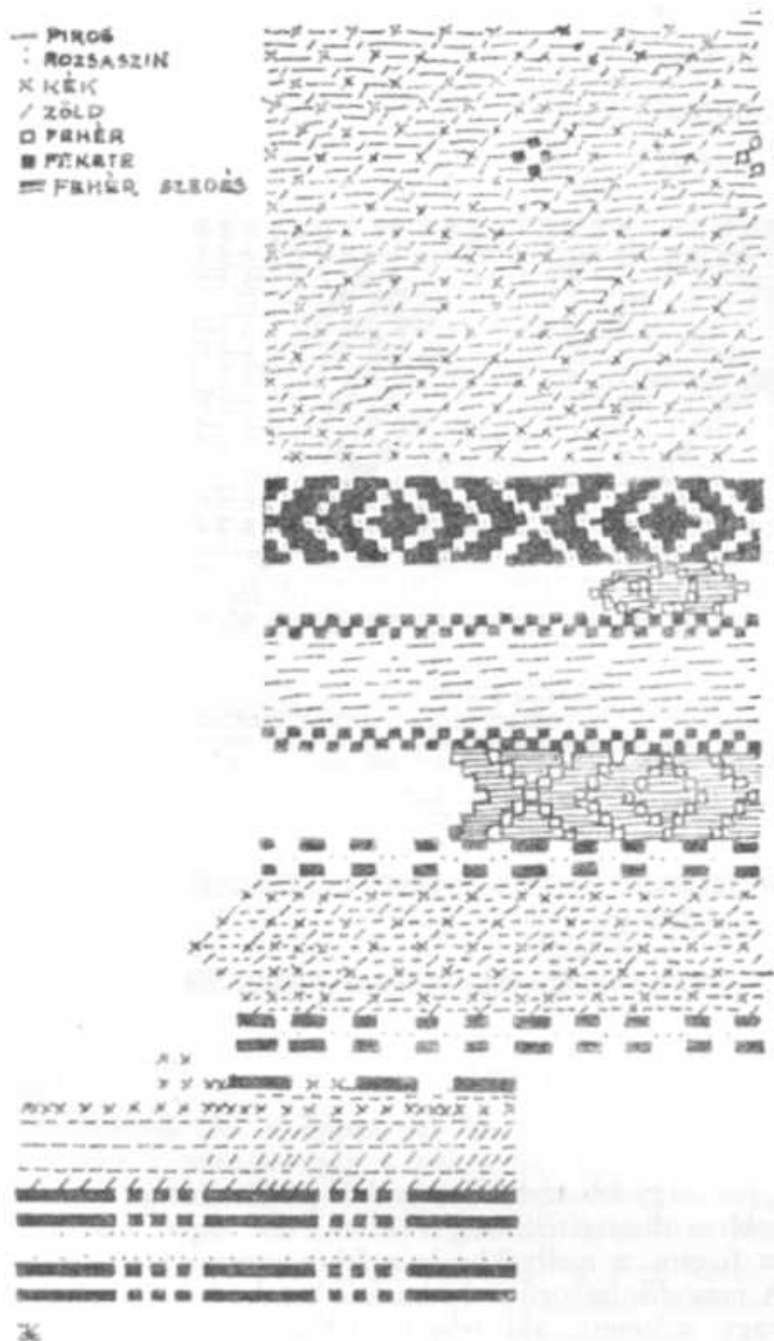
A szintén bogdánfalvi Petrás Mihályné mindössze három évvel fiatalabb Erdélyinénél, de ő már ötnyüstös fejtő varrt a párnájára, és a színét is *megtarkázta* (megcsíkozta). Ezt 1953-ban csak dísznek tartották, akár a zesztretartóra, akár az ágyra tették, de rajta nem aludtak. Némelyek úgy tudják, hogy az ötnyüstös Trunkról került Bogdánfalvára, a klézseiek meg úgy, hogy tőlük tanulták. A lézpediek Kalagorról hozták. De valamennyi falu jóformán ugyanazzal a befogással egészen más karakterű szöttest hozott létre. Bogdánfalván sokkal apróbb mintás (V. 4) és egységesebb felületet képez (61. k). Klézsén lényegesen nagyobb a közbülső nagycsokor (48. r), és jóval keskenyebb 2—2 kicsicsokor szegélyezi (30c. k). Lészpeden a legtagoltabb, akár veressel (V. 5), akár elvegyesen szövik (36a,c. k).

A mintás három- és ötnyüstös szövését már nem minden asszony értette, de a hozományhoz a hímes párna egyre inkább hozzátartozott. Így sokan szöttek párnafejtő is vásároltak (62. k), Lészpeden székely vagy tótos szöttestnek tartják. Kallós hétfalusi csángó szedettet is látott Lészpeden.²¹

A székely párnavégék már az első világháború előtt is elterjedhettek, mert Kalagoron az 1893-ban született Petrás Jánosné már leánykorában a háromnyüstös, deszkával emelgetett (63b. k) párnafeje mellé *négynyüstös párnafejét* (63a. k) deszkával emelte, s mint mondja, székely párnavég után a többit kézzel szedte. Előbbit kenderrel csíkozott, utóbbit fehér gyapot színre varrta. Érdekes, míg az egyszerű mintás csíkos párnavég a gyimesi, múlt század végén készült *öreges-párnákkal* (64a. k) tart rokonságot, a szedett párnavég inkább a bukovinai székely szöttesekre emlékeztet (64b. k).

Tamason Iker Istvánné (sz. 1883-ban Ketrísen) is szötte többdeszkás párnafejtő 1903-ban, ifjú menyecske korában (49. r). „Vagyon emelve 7 deszkára,

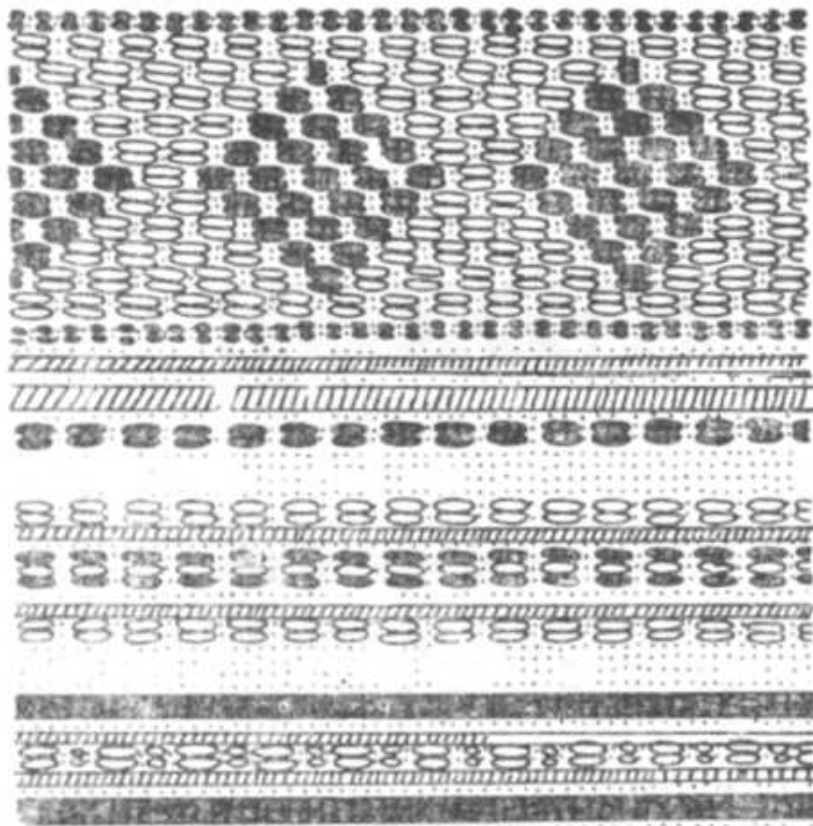

48. Ötgyüstös párnahím. KL, 1978.

nincsen semmi sima” — mondta. Tehát a nagyobb mesterek a többdeszkás lehetőséggel is megpróbálkoztak, de többnyire megmaradtak az egy-, kétdeszkás megoldásnál. Nagypatakon is úgy emlékeztek, hogy régen raktak a párnákra *rakothímet*. Virágdísz, „veres-fekete elvegyest. De már elsemmiztük” — mondták. Hogy ezek a rakott hímek vetek voltak vagy háznál készültek, szőtték vagy varrták, azt már nem tudták megmondani. Mindenesetre ezek még az egyszínű fehér párnaszínekre kerültek.

- ∴ Fehér vászon
- // Piros vászon
- Piros szedés
- Fekete szedés

49. Hétdesz-kás párnahím 1903-ból. Ta, 1933.

A színes fejtő egyre nagyobb térhódításával a párnaszíneket is, akár csak a kendezőket, mind jobban díszítették. Míg a 20-as évek végére már általános lett, és aki meg tudta fizetni, a mellyékbe is a fehér gyapot mellé piros meg fekete szálát vetett. A második háború után kockás kendező mellé kockás párnahuzatot is szőtt vagy szőtetett, aki tehetett. 1952-ben a fiatal Erdélyiné Filep Anna már piros-fehér-fekete kockás párnákkal ment férjhez. Édesanyja egy vég három- meg egy vég ötnyüstöst húzott fel. Abból szőtte leányának a párnákat és kendezőket. Mindkét végben a kockás párnaszíneket síkon szőtte, a fejeket egyiken „háromnyisttel nyistelte”, és a csokrok közepét egy deszkával emelgette, a másikon ötnyüstös hímmel díszítette (65a-b. k). Ezekon már a párnahajakat egybeszőtték, így a hosszanti piros-fekete csíkok igen érdekesen mintázták a három- vagy ötnyüstös párnafejeket is.

Gyoszenyben ez a kockázás lényegesen kevésbé hangsúlyozott. 1956—57-ben a sokkal halványabb kockás alapra Buláj Péterné egészen más jellegű párnákat szőtt Bot Veroni kelengyéjébe. „Anyám nem ízelt, ő jól megfizette” —

mondta Veroni 1978-ban. Tehát gyoszényi fogalmak szerint ez abban az időben a legdíszesebb párnának számított. De legszebb volt a maga idejében az anyósától kapott háromnyistles fejű kockás párna. Fehér-veres-fekete kockás párnát adtak az „emberinek”, Ráfel Györgynek. Ezt mint a legszebbet őrizte meg az öreg Ráfelné „fiának”, „menyinek” (66. k).

Lészpeden még a hatvanas-hetvenes években is a külön párnafej járta. Aki szerezeni tudott, székely párnafejet varrt párnájára, akinek családjában akadt ügyes szövő, avagy meg tudta fizetni, az nagy ötnyüstös vagy kupás párnafejet szőtetett magának. Bála Jánosné Bálint Marika 1,50 lejes fehér cérnát nyújtott el és 5 lejes *triblikkel* meg 5—6 lejes színes árniccsal szőtte. A *nagyvirágokat* mindhárom vetélővel szőtte, a *kicsi fogását* és a széleken levő *kicsi virágját* kettővel (V. 5). A fejeket mind egy végben szövi, *veresest*, *elveygest* (67. k). Aztán ki-ki magának összegyűjti, rávarrja a maga párnaszínére. A testvéreinek mind ő szövi. A mintát Kalagoron tanulta, s Lészpeden aztán kedve szerint formálta.

Gyoszényben, Klézsén napjainkban a *magyaros hosszúpárnát* mind kockásan szövik (47d. r). A *rományos* négyzet alakú párnát bolti damasztból készítik.

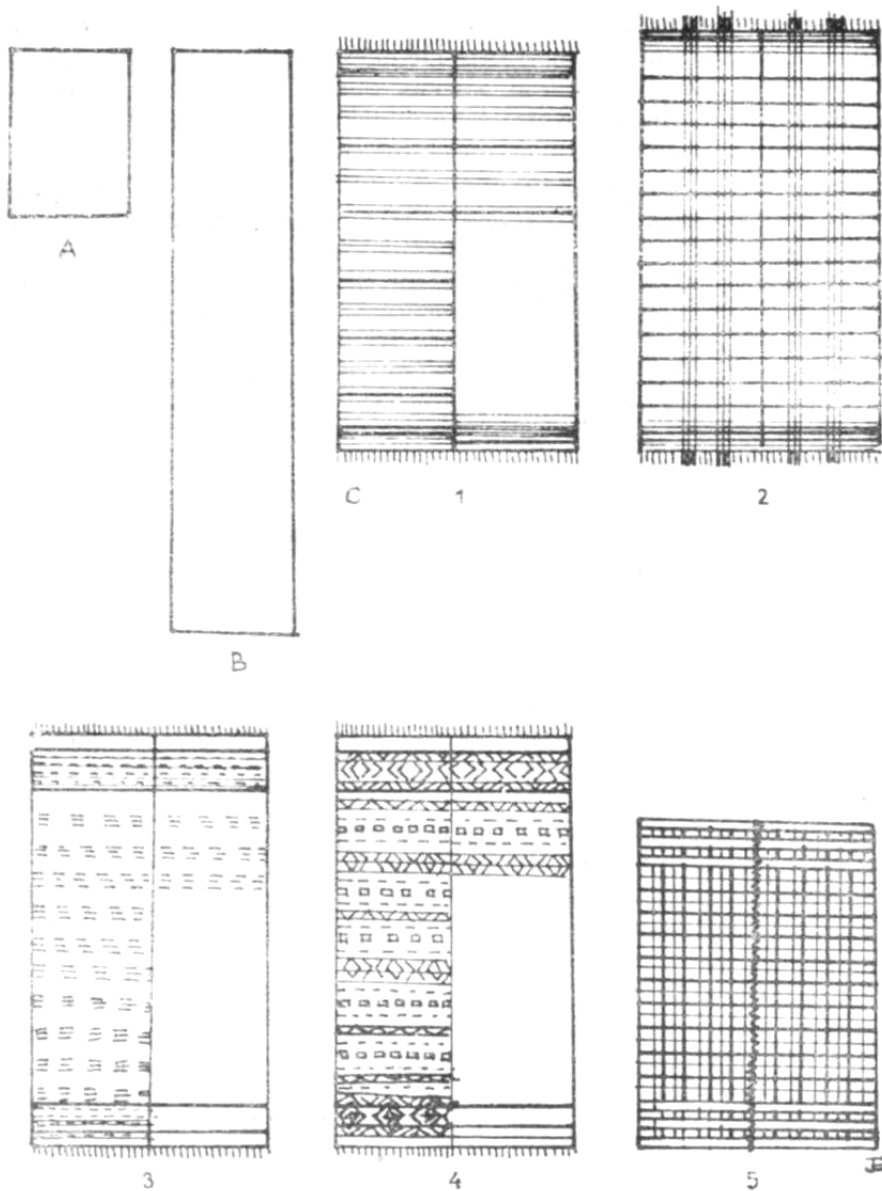
Gyoszényben még a második világháború után is párnával és seprűvel próbálták ki a menyasszonyt a menyeközön. Mikor a menyasszonnyal odaérnek a vőlegényes házhoz, „fogják s járják a *nyirászatáncot* az asztal körül — mesélte Pál György 1978-ban. — Akkor vannak ilyen ifjúasszonyok, a *nyirelnek* [vőlegény] barátai, s azok veszik a párnát és leteszik a padra, ahová a *nyirásza* [menyasszony] kell hogy leüljön. Akkor kell hogy vigyázzon magára, hogy meg ne csalatódjék. Nehogy felüljen a párnára, mert ha felül, akkor *restes* [rest] lesz és mindég keresi, csak párnán üljen. Teszik a seprűt is eléje, s kell hogy lesse, hol a seprű, hogy fogjon seperni, hogy *barbát*, serén menyasszony, menyecske lesz. Elveszi a párnát s eldobja. Neki nem kell párna, őt nem azért vitték, hogy párnán üljön.”

„Nekem is tettek — vette át a szót Pál Györgyné. — Azt a párnát kihajlítottam a seggem alól. Nem vagyok restes. Kaptam a seprűt, megsepertem a házat.”

Az *abroszok* (50. r) éppen úgy hozzátartoztak a csángó leányok hozományához, mint a párnák vagy a kendezők. Ebben a században minden leány vitt legalább egy-két ünneplő nagyabroszt, és ki-ki módja szerint 4—6, 10—15 viselőt. Ebben aztán volt néhány kisabrosz és egy-két hosszúabrosz is.

Kisabrosszal (50A. r) „vetették meg” a kicsi kerek evőasztalt használat előtt. Olyan két-, majd négynyüstös vászonzól szabták, mint az ágyravaló lepedőt. De abba takarták a málét az asztalon, meg a mezőre a tarisznyában is. Mert az utóbbi időkhöz nemigen láttak kenyeret sem a tarisznyák, sem az evőasztalok. A kisabroszok éppen olyan sima kendervászonzól készültek, mint a tejszűrővásznak vagy a szőtthálók. Mindössze egy szélből egy-másfél singet vágtak, de a mezőn is, mint otthon, fehér vászon kisabrosszal adták meg az étkezés, a délebed módját.

A *hosszúabrosz* (50B. r) az ünnepi alkalmakon (búcsú, lakodalom vagy halotti tor) került a sebtében ácsolt, cölöplábú hosszú asztalokra. Az is éppen úgy egy szél volt, mint a kicsiabrosz, de hossza a rögtönzött asztal méretéhez igazodott. Legtöbbször ott helyben szabták fel a szép fehér töredékből a vastagabb vagy vékonyabb kendervásznat. Olyan volt tehát, akárcsak a *palló*

50. *Abroszok*: A) *kisabrosz* (Bf); B) *hosszúabrosz* (Bf); C. 1) *tarka nagyabrosz* (Bf); 2) *nagykockás* (Bf); 3) *nyistelt tarka* (Bf); 4) *ötnyüstös-* (Kl); 5) *aprókockás-nagyabrosz* (K, szegett szélű).

(l. 234. l.), hisz legtöbbször ez is küszöböt jelzett: a hosszú fehér vászon leánysorból asszonysorba, legénysorból emborsorba, vagy ugyanúgy: e világból a másikba vezet. Hímet ma sem szőnek reá — mondták 1953-ban —, mert az egybegyűltek egyik alkalommal sem az abroszt nézik.

A *nagyabroszt* (Bf, Np, Kl) vagy *asztalterítőt* (Gy: 50C. 1—5. r) már nagy gonddal díszítették. Ezek elsősorban a nagy- vagy tisztaház nagyasztalára kerültek, és legtöbb esetben csak a második vagy harmadik nemzedék kezén váltak viselőkké. Éppen ezért a mindenkor használatos lehető legjobb

nyersanyagból és a legszebb szövémóddal készültek. Többnyire együtt szőtte — mégpedig a ház első szövőasszonya — a hímes kendezőkkel és párna-fejekkel.

A talált legrégebbi, jóformán tiszta kenderfonalból készült nagyabroszok „végecskéje *rendes, vresztás*, a közepe sima” — hogy az 1898-ban Klézsén született Kádárné szavaival éljek. Minden dísze néhány feketével szegett veres és veressel szegett fekete csík egy csokorban, mint a pusztinai viselőpárna feje. Leánya, Antal Jánosné Kádár Magda (sz. 1923-ban) már „csánta a -nagykockásokat”. 1978-ban mindent piros aprókockáson szőtt, akkor már nem kellett a színes fejtővel takarékoskodni.

A legrégebbi nagyabroszok éppen úgy, mint a kendezők és párnaszínek, csak két nyüstben készültek. Virágos kenderszált vetettek és ecselt, pácolt szösszel ontokolták. Szélébe pár szál fejtőből öltötték a rendeket.

Bogdánfalván az öreg Petrásné (1883—1949) kelengyéjébe már a kendervászon alapot három-három veres és fekete csíkkal megtarkázta (50C. 1. r). A két nyüstben szőtt ünneplőabrosz végét veres-fekete hármassal díszítette, majd a felvető rostját rojttá sodorta. 1953-ban unokaöccse házában már viselőabrosznak használták. Abban az időben az ilyent már nem sokra becsülték. Legfeljebb viselni ha szőtte még valaki (68. k).

Akinek módja volt — mint Nagy Mihálynénak (1870—1926) —, az már az „első verekedés” előtt nagykockás abroszt szőtt (69. k). Ennek már szála-vereje gyapot volt meg fejtő. De ez akkor nagy dolog volt Bogdánfalván. „A szála: 5 ige veres, 1 pászma — 10 ige — feje, 5 ige fekete, 1 pászma feje. Ide menyen a szála, idefele a vereje” — magyarázta leánya, Erdélyi Jánosné. A szála nagyobbra van vetve, mint a vereje (50C. 2r), mint a régi kockásoknál általában. „A vége, a rendek nyiszteléssel vannak csálva”, három nyüstben, mintásan. Tehát a század elején megjelennek a háromnyüstös tarka és nagykockás abroszok, de még az ötnyüstösök is. Buláj Györgyné, a híres szövőasszony ötnyüstös nagyabroszt is sző 1910-ben (70. k). Mégpedig a *mezejét* (közepét) is *nyisteli* és *tarkázza*. A két szélt csipkével *gyűjti* (foglalja) egybe, s a végén már nem seríti a rostját, de be is szegi.

Tankó Györgyné régi tarka viselőabroszát még nagynénje, Petrás Katalin (1879—1932) szőtte 1910 táján. Szála-vereje fehér gyapot, közepe pár szálas piros és fekete, hármassal tarkázva (50C. 3r). Két szélén a mindössze 3 cm széles veres-fekete rendekben már megjelenik a zöld és „ruzsa” cigája. Tehát már az első világháború előtt az abroszokon — noha csak kevesen szőhettek ilyeneket — felsorakoznak a későbbi anyagok, színek, szövémódok.

Nagypataki forma szerint tarka *barackmagos* nagykockás abroszt (28. k) is szőtt Petrás Mihályné 1918-ban. 1953-ra már ezt is viselőabrosznak használták. A nagyon finoman feketével csíkozott alapon a középrészén centiméterenként váltakoznak a veres, fehér, fekete, fehér csíkok. A két szélén három-három *csokor* (csíkcsoport). Közepén fehérrel szegett zöld és szürke csíkokat pár szálas sárga szegessel ragyogtatta meg. Az egésznek szépségét fokozta a csángóknál meglehetősen ritka, színenként változó *barackmagos* szövés.

Klézsén még a két világháború között is készültek kétnyüstös nagykockás abroszok (71. k) emelgetett széllel. De szőtték az ötnyüstös nagyabroszokat is, már akinek módja volt rá, mint Benke Mártonnénak, hogy még az abrosz *mezejét* is nyisztelve tarkázza (72. k), mert az lényegesen több fejtőt emésztett fel, mint ha síkon szőtte.

Kalagoron Péter Péter Jankóné a háború alatt már aprókockás nagyabroszát cérnából szötte. A két szövőtt szél közé vett csipkét varrt. Régen a két szél *kandargóval*, farkasfoggal, esetleg színessel kötötték össze. A 40-es évektől, aki tehetett, már a városból vett fehér csipkét. Az abrosz szélén meg majdnem mindenki *rostyát hagyott*. Az összesodort és megbogozott rostok igen szépen díszítették a nagyabroszok végét. Később már a szegett szél vált általánossá (50C. 5r).

A két világháború között, de még 1953-ban is legtöbbször „az innapló nagyabroszt három nyistbe szövik mindig”. Szála, heverője gyapot és árnic. Középe *tarka*, aprócsíkos. A tarkázás a mezején mindig csak fekete, fehér, veres, fehér vagy csak veres, fehér. A szélhím mindössze egy csokor volt. Az újabbakon már három csokor kerül a két szélre (kettő egyszínű), a közepre pedig egy szélesebb tarka.

A század elején, de még a 30-as években is ritkaság számba menő kockás és ötnyüstös abroszok a 70-es évekig általánosabbakká váltak. De már 1953-ban is, aki csak tehetett, új ünneplő nagyabroszát megkockázta, mégpedig aprón (73. k). Míg régebben pászmás vagy félpászmás csíkokat vetettek, vagy a fehér felvetőt csak halványan csíkozták hosszában, fokozatosan mind több fejtő került a mellékbe is, és a kockák elaprósodtak. Mindössze 2—3 ígét, 12—18 szálat vetettek egy színből, és nyüstbe azt is *fiasan* fogták. Így szötte Petrás Mária is 1952-ben leánya számára háromnyüstös nagyabroszát, illetve abrosznakvalóját. Kétszálú gyapotot vetett, fehérét, feketét, veresét, mindből 12 szálat, és ugyanúgy bekockázta (29. k). A két szélét már a veres és fekete fejtő mellett zöld műselyemmel, kék, zöld és sárga „árniccsal nyistelte”. Egyelőre *rostját hagyott* a végnek, mert még fel sem szabták. Úgy várta türedékben a szabogatókat.

A nagyabroszok fejlődését, alakulását jóformán lemérhetjük egy-két ház viselő és ünneplő meg szabogatóra váró abroszain. A klézsei Antal Jánosné vagy a bogdánfalvi Petrás Mária szötteinek fejlődésvonala a virágos kendervászon pár szál színes-fejtős szélű nagyabroszától az apró piros-fehér kockás ötnyüstös vezet. De ezt követték nemcsak a párnák és a kendezők, de még a szerelmi zálogba adott *ruhácska* vagy *servetek* is. De napjainkban ezek is átadják helyüket az élénk színű *csillagos* és más *újfogásoknak* (74a.k), a *kulusvári* (74b. k), temesvári vagy konstancai újfajta nyüstös szedetteseknek.

II. C. Kendők, párnák, abroszok

1. Kendők:

kendező (Bf), kendező (Szf)
 mellyik kendezőhöz megkendel (Kl)
 szegrevallók (Bf, Np)
 innapló-, inneplőkendező
 kettős-kendező (Ka)
 négyes-kendező (Ka)
 szedettekendő (L, Pu)
 deszkáskendő (L, Pu)
 násznagykendő (L, Pu)
 rodinavivő (L)

törülköző, törülközőkendő (Tf; Nk; FM;
 szegrevallók (Mezőség)
 széleskendő (Szék; Szilágyballa)
 szötteskendő (Türkös)
 barackmagos kendező (Gyimes)
 szedettekendő (Hosszúfalu)
 cifrakendő (FM, KK), díszkendő (KK)
 násznagykendő (Vista, Bánffyhunrad)
 radinásruha (Hsz; U; Nk)

2. Párnák:

párna (mcs)
üselő-, viselőpárna (Bf)
fejér hosszúpárna (Gy)
tarka hosszúpárna (Bf, Np)
kockás párna (Gy)
magyaros párna (hosszú, Gy)
rományos (négyzetű, Gy)
-vánkos, ha szalmával van töltve (Bf)
párnatok (Bf, L)
párnahij (Kl)
párnaszínye, -szénye (Szf, Bf)
párnafej (Bf, Np, Kl, S, Ka)
székely párnafej (L)
tótos párnafej (L)
rendes fej (Bf, Kl)
párnaszíne (Bf, Kl)
párna alja (Pu), — szára (L)

párna (E)
viselőpárna (E)
hosszúpárna (Krizba; Csernakeresztúr)
sokcsíkos párna (Kelementelke)
kockás párna (Magyaró; Felenyed; Dombó)
magyaros párna (Csernakeresztúr)
németes párna (Csernakeresztúr)

párnatok (Nk; Vista)
párnahéj (Nk, Ksz), párnahaj (Vista)
vánkoshéj (Nk)
párnafej (Dcs; FM), párnafő (KK)
csángó szőttes (Nk)
tótos párna (Nk)
pirosfőtös, sokcsíkos (Nagykend)
tódása (Dombó)
párna szára (Nagykend; Szék)

3. Abroszok:

abrosz, abrasz (dcs)
vetís (Szf), — vetették meg (az asztalt)
kisabrosz (Bf, Ka, Np)
hosszúabrosz (Bf, Np, Ka)
nagyabrosz (B, f, Np, Ki, Ka)
asztalterítő (Gy)
barackmagos abrosz (Ka)

abrosz, abrasz (E)
evőabrosz (Magyaró)
kontyolóabrosz (M); lakodalmi abrosz (Nk)
inneplőabrosz (Magyaró)
asztalterítő (Nk); asztalkeszkenő (KK)
barackmagos abrosz (KK)

Jegykendők és fejkendők

Anyagukban és szövés módjukban, de formájukban és feltelosztásukban is szorosan kapcsolódnak a hímes vászonszőttekhez a jegykendők és a fejkendők. Ezek a négyzet vagy téglalap alakú szőttek kezdetben ugyancsak vékony virágos szálvászomból, majd *kendőszállal* készültek, s mindössze két végükbe került pár szál színes jegy vagy jel, hogy a legény megismerje és meg tudja különböztetni leány- vagy asszonytársaikétól.

A *jegykendők*, *kisruvák* (Bf), *tarkaruvák* (Tr), *ruhacskák* (Pu) — újabban mindenféle *szervetek* vagy *servétek* — mindössze méretükben különböznek a kendezőktől, de a színes fejtő és a különböző bolti hímző- és szövőszálak megjelenésével színben, mintában ugyanazt az utat követték, mint a többi hímes vászonszőttek (VI. tábla).

„*servet* fn. ‘kendő, törülköző; asztalkendő’ — írja Márton Gyula (1972. 515). — A *servet*, akivel megdörgölődnek.” Itt valóban törülköző. „A lány, mikor lefekszik [valószínűleg Luca napján, hogy megálmodja jövőbelijét], tesz egy oglindát, egy fésűt, egy kalácsot, szervétet a párna alá.” Itt már érzésem szerint jegykendőről esik szó. A *servetet*, a *ruhacskát* én a legkisebb, ugyanakkor a legbeszédesebb, legsokoldalúbban felhasznált szőttesdarabként ismertem meg.

A leánykának már „hétéves korától kezdik a *servetet* [szőni] — magyarázza Duma Györgyné Bogdánfalván. — Ahol sok a leán, ott csánnyák csak

a nagyobbaknak. Azután a többinek. Mert sok kell egy leánnak!” Nagypatakon úgy tartják, hogy ha egy leány betöltötte a 10. évét, már maga is szöheti, varrhatja a servetet.

Kezdetben csak a kiskert virágainak szárát fogták belé vasárnap délelőtt, „mert a virág nem szenvedheti a kéz melegét” (75. k). A templomban aztán arra térdelték, hogy a sötét katrinca vagy a fóta ne piszkolódjék. A 14—16 éves leány már szépen összefogva derekán a *bernicébe* tűzte (76a-b. k).

Lujzikalagoron a 18 éves Petrás Virika szerint, ha egy legény egy leányt vasárnap este hazakísér, csak a kapuban beszélgethetnek (NJ: 1. k). „Kettedik” vasárnap már kéri a servetet, a *jegyet*, hogy ő a szeretője. Következő vasárnap a szépen összerélt, az övbe tűzött kiskendő a falu számára is tudtul adja, hogy kinek a leányát szereti és nem reménytelenül. De ha a legény másnak a derekán is az övéhez hasonló ruhacskát vesz észre, azt már nem nézi jó szemmel. Ugyanakkor a leány sem hagyja szó nélkül, ha az ő servetjét máséval cseréli fel.

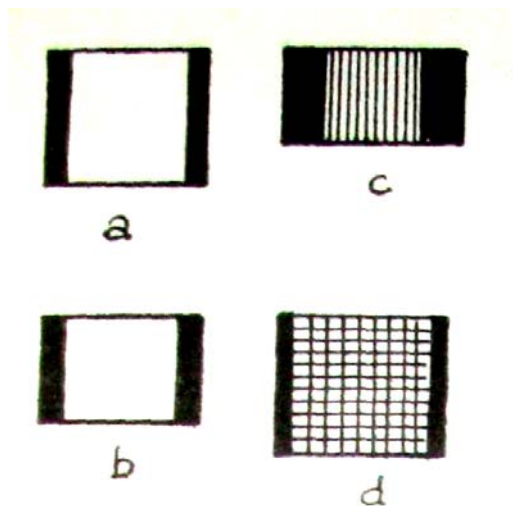
Le az utcán s még vissza,
Servetemet add vissza!
Mert ha vissza nem adod,
Kitépem a hajadot! —

énekeltek és hujjogtatták Bogdánfalván. Mert a becsület úgy kívánja, hogy ha a legénynek nincs komoly szándéka, legkésőbb mikor elmegy katonának, a kendőcskét vissza kell adnia. Akinek jegykendőjét magánál tartja, az bizton számíthat, hogy leszerelés után megtartják a lakodalmat.

Pusztinán, de a többi faluban is, a legénynek nemcsak ruhacskát adtak, de „felrakták pántikával, gyöngyvel a kalapját. Mentünk szombat este a leányokkal egymáshoz gyöngyöt fűzni, servetet varrni. Egész este fűztünk és varrtunk, hogy legyen meg karácsonyra vagy húsvétra — emlékezett Bálint Péterné. — »Most te *rakod fel* a kalapomat«, mondta a legény, és akkor sietünk, hogy minél szebben felrakjuk.” A félrakott kalap és a szép *himes-ruhacska* az övben mindenki számára tudtul adta, hogy például Bálint Péter Kondor Annát szereti (77. k).

A ruhacskák vagy servetek aztán mindenütt lehettek szöttek vagy varrtak. A szöttek, éppen úgy, mint a kendezők, előbb fehérek, fehér közepűek, majd tarkák, csíkosak, végül kockások (51. r), az időnek, módnak vagy a helyi szokásnak megfelelően. Kezdetben a téglalap alakú (25×29 cm), virágos kender- vagy lenvászon-ruhacskákra mindössze pár szál, majd pár centiméteres szövött vagy varrott hím került. Később vékony gyapotból 8—10, még 12 pászmát is vetettek, és 25—35 cm szélességben 35—40 cm-t szöttek. Falvanként, de leánykánként is változtak a servetek. Mert a legény évek múlva is megismerte, hogy melyik darabot ki szötte. Általában legtöbb leány kendezőjének egy kicsicsokrát szötte a servet végére (VI. t), apróbb vagy nagyobb hímmel deszkásan emelve, vagy nyistelve, vagy mindkettőt (VI. 1—3). Mind megannyi ismertetőjel. De minden kendőcske a falvak sajátos vonását is magán viseli. Lészpeden a Puskás Antal Anna *kétkeresztes, szedett deszkás servetei* közül messze kivirított a széles végű veres *kis- és nagykeresztes ruhacska* (VI. 4—5). „Úgy van hozva Pusztináról — magyarázza Anna. — Ott ilyenek vannak. Olyan lakodalom vót, úgy adták. Vagyon esztendeje már [1970-ben]. Lakodalomban a *nyámoknak*, a *véreknek* adják. A *nyirel* és a *nyírásza* testve-

51. Jegykendők, ruhacskák, servetek: a) *hímzett fehér* (Kl, 35×40 cm); b) szövött sima fődű fehér vagy tarka (L, 25×45 = 4—37—4 cm); c) szövött tarka *pusztinás* (25×45 = 11,5 — 22 — 11,5 cm); d) *kockás* (Kl, 38×40 = 3 — 34 — 3 cm).

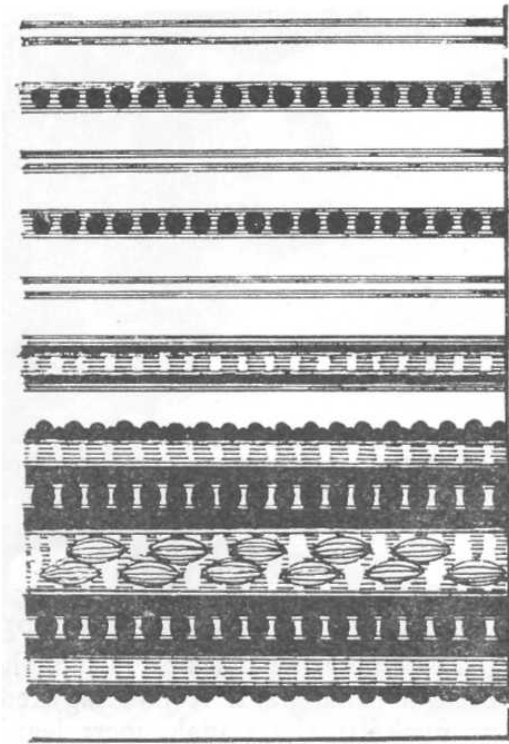
rinek. Meg a keresztapa vállára teszik.” A Szászvárra elvetődött Bálint Péternét széles végű servetjéről ismertem meg, hogy pusztinai. Akkor láttam, hogy a násznagykendő (IV. 2) egy csokrát szőtte a ruhacskára. A násznagykendőjét, amelyet a lakodalomban a keresztapa nyakába akasztanak, mert legtöbbször aki keresztelte, az férjhez is adja, meg is házasítja keresztgyermekét.

A *gyászruhacska* (VI. 3) még Pusztinán is a legkeskenyebb hímű. Mindössze egy kicsicsokor és mellette a *kicsihím* vagy *fiacska* fekete, kevés bordóval díszítve. A „mindenember-szövésével” (Dcs), fogazással mesterkedett kicsihím mindkettőn jellegzetesen pusztinai. Az idősebb asszonyok szerint „mindenki megszőtte magának és az urának, hogy legyen. Mikor valaki meghalt, a tisztaszobában elnyújtották — emlékezett Kondor Anna 1978-ban. — *Ágyat vetettek* egy ablakhoz, ahol a nap jő fel, napkeletnek. Egy párnát tettek, fekete végűt, s a fejéhez egy gyászkenyézőt. A virrasztóknak mind ilyen gyászruhacskát adtak. Csak a gyászolóknak, csak a háziaknak.”

Szedett deszkás tarka-servet járja általában Lészpeden (78. k), járta még a 70-es évek elején is, 1979-ben már *pusztinást*, széles végűt is készítettek (79. k). Akinek van, még a régi gyapotból szövi. Az ilyeneket nagy ünnepkor meg mikor „a leány megyen férjhez”, falra teszik (80. k). A zesztrére kiterítve, a falra többrét, összetűrve teszik. A lészpedit 28×40 cm nagyságban, két végén mindössze 4—5 cm hímekkel, a pusztinást 11 cm-rel, széllal, 1—2 nagykeresztel szőtték. Újabban a mezejét is *deszkára emelgetik* (52. r). Ilyen servet kerül „a buba szemire” is. (81. k)

Barackmagos, keresztbehánt kockás servetet szőttek Lujzikalagoron a leányeknek. Petrás Virika 12 pázmát vetett. Egyik bordafogba két, a másikba három szálát fűzött. 12 szál vereset, ugyanannyi feketét meg fehérét vetett és „tizenkettővel vesztrálta”, csikozta (VI. 6). Akkor a Szeret-téren már minden leány abban járt, hogy kockás servetet adjon a szeretőjének, és azt szőjön a lakodalomra.

A *pesztelka* (L, Pu, Kl), *peszcselka* vagy *ruha* (Kl) nagyobbacska servet már a mátkaság jele volt. Klézsén Demse Mártonné még az első világháború után, mikor elmátkásodtak, a hosszú fehér ingaljas ingre pesztelkát kötött (82.

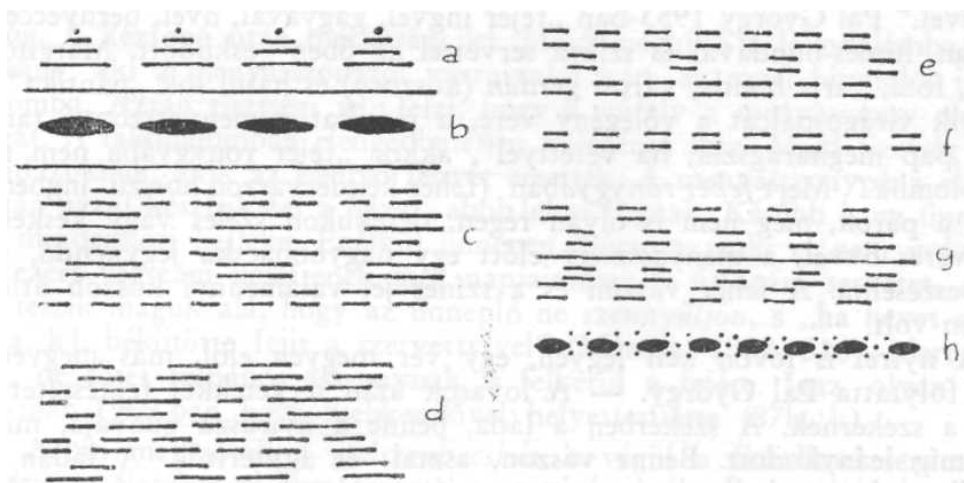

52. Kétkeresztes-servet (részlet). L, 1971.

k). A leány így adta mindenki számára tudtul, hogy most már foglalt. Míg a féloldalt tűzött ruhacska a várakozás jele, az elől kiterített ruha az átmeneti állapotot jelzi a leánysorból az asszonyéba. Valószínű, hogy e gazdagon végigdíszített, 48×50 cm-es, nagyobbacska előruha helyébe került a későbbi rojtos kendő, a *tulpán*.

Ez a Kallós Zoltán gyűjteményében őrzött nagy-ötnyüstös klézsei pesztelka (83. k) szélső csokra, a többi servethez hasonlóan, mindössze 5 cm. De sűrűn csíkozott mezején veres alapú csokrok váltakoznak fehér alapon apró fekete hímekekkel. A veres csokrokat csángó módra megtarkázták. Így a viszonylag egyhangú csíkritmust színekkel élénkítették. Fehérrel megvilágított, hasogatott kattrincaelőnek tűnik. Vagy széles fejkendővég? Átmenet valamennyi között.

„A hívogatók jelvénye a pálcára kötött servet” — ahogyan Csúry Bálint is megjegyzi (1930. 4). Klézsen, igaz, csak a menyasszony vőfélyének botjára, a *virágospácára* (84a. kicsavarnak kiskendőt, a vőlegénynek „csoré” pálcával hívogatnak. Lujzikalagoron a felvirágozott *vurniselbotra sirítik fel* a *vurnisel servetet*, a *hívogató-kendőt* (84b. k). Mikor mennek a menyasszony után, „a vurnisel veszi kezibe a botot, s úgy hozzák”. Lujzikalagoron a servetet a *vurnicsásza* szövö. Trunkon a *kisnyoszolyók*. Két, négy vagy hat darabot. 1953-ban már „papióta vót a szála; a vereje: veres, sárig, feteke árnic, meg zöld és ruzsa cigája”. Ezekre a hímes servetekre, aki értette a módját, mint Péter Péter Jankóné, még fehér *fogakat*, zöld *rendeket*, *vresztákat*, *fecskefarkot* és *prücsköt* is szedett (53. r). Hogy volt-e ezeknek az egyszerű mintáknak

53. Szedett, választott hímek (a—d Ka; e—h Gy): a) fogak; b) szedett rendek; vreszták; c) fecskefarok; d) prücsök; e—f) apróhím és kicsihím; g—h) furkulicás-katrincahím és kicsihím.

egykor mágikus jelentése, ki tudná azt már megmondani? Az állati fogak valamikor a vadászok talizmánjai lehettek. A fecskefarok, a prücsök? 1953-ban már nem tudtak erről számot adni.

A jegykendő és a virágospálca, az életfa kicsinyített mása különben komoly szerephez jutott a lakodalomban. A szombati siratóról Domokos is megemlékszik (1941. 163). Mikor a vőlegénynél és a menyasszonynál összegyűlnek, elsiratják a legénységet és a leányságot, s „a küsnyszolyók összegyűlnek és kötnek egy virágos pálcát... amelyre fölfonnak, négybefonva, négy gyertyát...” A két ember életének fonala itt — a gyertyán — fonódik egybe. Ezután már közös utat világít meg a gyertya, amelyet Nagypatakon születéskor, Klézsén a lakodalomra készítettek s fontak fel a servettel és selyemcsokorral ékesített virágospálcára. „Mikor készen van, megtáncoltassák — írja tovább Domokos. — A hívogató egy leánnyal közrevéven a virágos pálcát... és úgy táncolnak körbe vele.” A pálcát táncoltatásán a vőlegény is részt vesz, mégpedig szép varrott jegykendővel „felkészített” baltájával. Tehát megtáncoltatják a tüzet, a munkaeszközt, de még az ételmezt, a töltött káposztát is (Csúry, 1930. 4). A pálcát gyertyáit aztán minden táncoltatáskor, templombamenetkor, menyasszonyhozáskor meggyújtják. Vajon e gyertyák az ifjú pár evilági útját — mint a haldoklóknak a másvilágit — hivatottak beragyogni, megmutatni?

A leányos háznál aztán a keresztapa pénzzel váltja ki a virágospálcát éppen úgy, mint a *gúnyát*, a kelengyét aprópénzzel vagy édességgel. Tehát képletesen megveszi a leányt mindenestül, kifizeti mindennemű hozományát.

Servettel, ruhacskával nemcsak a virágospálcát díszítették fel. Az 50-es évek elején még kikendőzték a muzsikásokat, de még a lovakat is. „Felkészítették servettel — magyarázta Pál György 1978-ban Gyoszenyben —, úgy vitték a vőlegényt. A nyírei összeszedte a véreket, a nemzetségbeli legényrokonokat. A felkészített lovak derekára *kislécsert* tették. [Ezek a kislécserek őrzik Gyimesen, de még Déva mellett Csernakeresztúron is a legrégebbi *festékes* szötteselemeket.] A véreknek »egymódus«, egyforma volt az öltözetjük a vő-

legényével.” Pál György 1953-ban „fejér ingvel, gagyával, övel, bernyéccel, bakancsban, hímes-bundával és szikra servettel az öben” esküdött. Margiton fehér ing, fóta, varrt bunda, városi *gerdán* (koszorú) és hátul sok „pántika” volt. Az egyik virágospálcát a vőlegény vére, a másikat a menyasszonyé tartotta. „Ha a pap megharagszik, ha vétettyél”, akkor „fejér ronygyába nem mensz a templomba.” Mert *fehér ronygyában* (fehér kendervászon hosszú ingben) esküdtek a párok, még nem is olyan régen, derekukon széles vagy keskenyebb rojtos veres övvel, a menyasszony előtt egy nagyobbacska jegykendő, servet vagy peszcelka. A fehér vászon és a színes jel valamennyi küszöb átlépésekor jelen volt.

„A nyirel is lovon kell legyen, egy vér megyen elől, más megyen hátul — folytatta Pál György. — A lovasok után servetekkel felkészített más két lú a szekérnek. A szekérben a láda, benne a nyírása gúnyája, mit csinált, amíg leánykodott. Benne vászon, asztal- és ágyterítők. A ládán a lécserek összevissza csinálva szépen, s a tetején a párnák. Az esztrén körül vannak a *hujogtatók*, mind a vőlegény nyámsága...”

Kikendőzik, felkészítik egy-egy kicsikendővel a lovakat, muzsikásokat, de servétet kap mindenki, aki egyszer tevőlegesen részt vett a lakodalomban. Ahogyan Szilágyban is az 50-es években, de még 1979-ben is kikendőzték a lakodalmásokat fél-, egész- vagy hosszúkendővel, kinek-kinek a betöltött szerepéhez mérten. Csángóföldön megmaradtak a legkisebb méretűnél, a színes jegykendőnél. Itt servet került a vőlegény derekára, nyakába és baltájára. De azt kap a keresztapa a búcsúztatásért, a keresztanya és segítsei a *bekerpázásért* (felkontyolásért). De adnak az örömapának és örömanyának, a vőlegény és a menyasszony testvéreinek. És megtisztelik a vendégeket azokkal a servetekkel is, amelyeket a menyasszony leánybarátnői varrtak a lakodalom előtt. Trunkon azok a leányok „lesznek az úgynevezett kűnyoszolyók, akik a nagy ünnepi öltözet mellett felkötik a fejükre a gyöngyvei rakott piros servetet, a nagykócínát” (Domokos, 1941. 162—163. — NJ: III. 3 színes). Volt idő, mikorra menyasszonypénzt is ruhacskával viszonzták. Ilyen változatos felhasználás mellett nem csoda, ha a Szeret mentén már kislány korukban kezdték szőni-varrni a szebbnél szebb serveteket, kisruhákat. Ezért készített ruhacskát az anya, a leány, a nyoszolyóasszony és a kisnyoszolyók. Klézsén még 1978-ban is 11 motollával szőtt Antal Jánosné leányának, hogy elég legyen a lakodalomban. Pedig egyes falvaikban, mint Nagypatakon, már 1953-ban kezdték felhagyni a servet-adást. „A nuntán csak az öregeknek adnak, a fiataloknak már nem — magyarázta Farkas Mártonné. — A nunta csak megvan, de servetet már nemigen adnak.”

Klézsén, Lészpeden még külön szőnek a „buba szemire” díszes *ruhacskát* (85. k). Régen ugyanaz a darab, az a kis szövött vagy hímzett kendő végigkísérhette a moldvai csángó embert vagy asszonyt egy életen át. Csak nem az újszülött, hanem a serdülő kapta vagy készítette, mindenesetre viselte először, mintegy jelezve, hogy ő már szerelemre érett, vele már lehet tánc után a kiskapuban beszélgetni. Kezdetben csak a virág szárát csavarta belé, és szelíden odaterítette térdeplőzsámolyára. Aztán már derekára tűzte, hogy el lehessen kapni vagy kérni egy csók fejében. Egy gazdagon hímzett vagy szépen szedett ruhacska minden szónál többet mondott, hiszen egyben vallott a leány ügyességéről és módjáról. Nem véletlenül tartotta meg a berukkoló legény a legszebbet a kapott kendőcskék közül. Mert a lehetőségek közül a legügyesebbet és a legmódosabbat választotta. A katonaságnál aztán szerelmi

zálog. A kézfogó után mátkasági jel. Majd meghívó a lakodalomba. Mert az a leány, aki a menyasszonytól varrnivalót kap, az ezzel hivatalos is a lakodalomba. Aztán tisztségi jel. Jelzi, hogy a vőfély a menyasszony részéről hívogat. A lakodalomban elengedhetetlen vőlegényi dísz. Majd fizetség és emlék mindazoknak, akik az esküvő fényét emelték. A menyasszonypénz ellenértéke. Aztán azzal készítik fél a házat, ahol lakni fognak. Később is az ünnepi öltözet mindenkori kelléke. Enélkül ünnepen, búcsúra senki el nem indulhat (86. k), ezért végszám készítenék még napjainkban is újfogású servetet. A búcsún ezt teszik maguk alá, hogy az ünneplő ne *szennyüljön*, s „ha hevet süt a nap [87a. k], békötötte fejit a szervettyivel” (Márton, 1972. 516). Mert leánykának, de sötét tulpános asszonynak is felkerül a fejére. Igaz, olyan is akadt, aki már 1960-ban bolti zsebkendővel helyettesítette (87b. k).

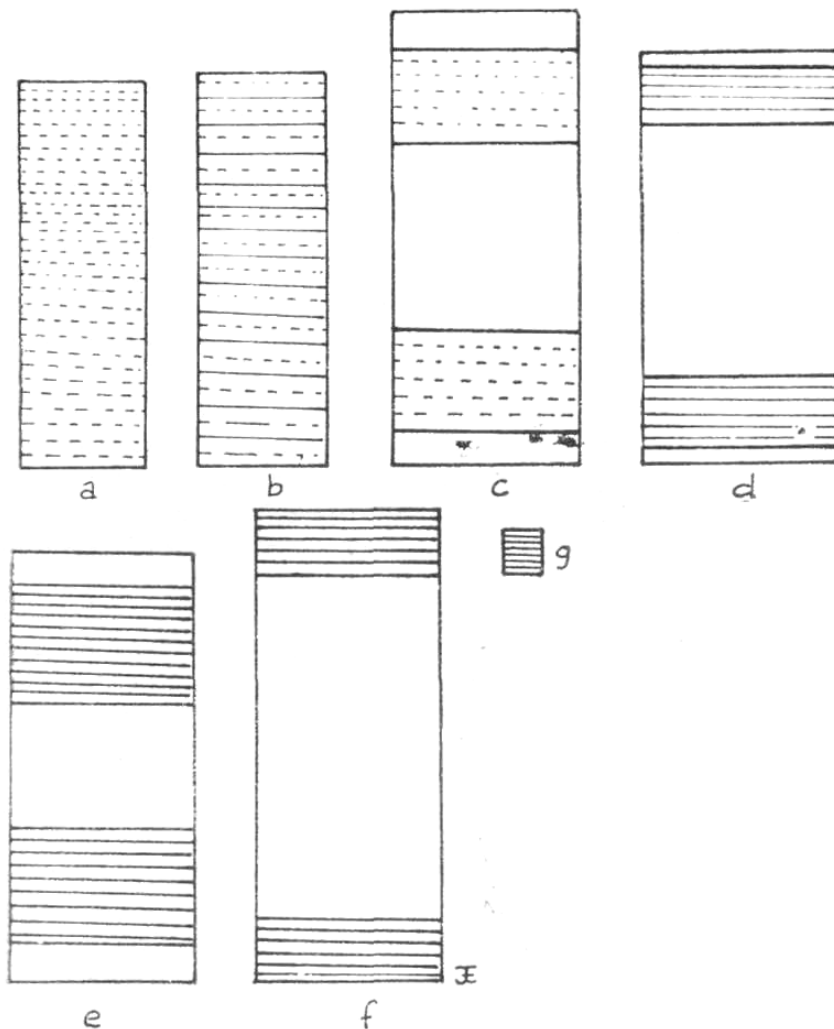
Aztán megszövik a *gyászruha*cskát, s végül a fiatalkori servetekkel — amelyeket életében el nem osztott — a virágospálca gyertyájával együtt odaadják a halott rokonainak, hogy halála után is megemlegessék. Egy-egy szép servetet még adnak a papnak, a *diáknak* (kántor), a harangozónak, aki viszi a keresztet. Akik „vágják a gödröt”, azoknak vásznat adnak Bogdánfalván, „amennyit a szíve húzza”.

Így egy-egy háznál a legváltozatosabb időből és különböző falvakból találunk jegykendőket. Egymás mellett ott vannak például Lészpeden a pusztinai *rakott-*, a lézpedi *deszkás* és a klézsei *szikraservet*. A kilérben még ott sorakoznak a 40—50 év előtti kicsi tarkák és fejérek. Melyik a legszebb, ki tudná azt ma eldönteni. És melyik kinek mit jelentett a maga idejében? És mit örökített át napjainkra?

A *fejérruha*, *kurtakendő* és *hosszúkendő* az ősi, anyag diktálta viselet emlékét őrzi. A fehér szötteskendős asszony (88. k) a tűzhely, az otthon, a nyelvi, zenei és tárgyi hagyományok rendíthetetlen őre, mielőtt levetné egykori természetes, Iorga szerint „fenséges” (lásd 1. j) fejviseletét, érdemes annak készítemési és viselési módját alaposabban szemügyre venni. Mert a kalagori *kurtakendő*s (89. k) fiatal asszony éppen úgy, mint a gyoszényi *fejérruhás* idős asszony (90. k), egy célszerű szép viseletdarabot, a paraszti virágosvászon és az úri patyolat, fátyol, bulyavászon, majd a boránszik, nyersselyem — tehát nyugati és délkeleti anyagok és viselési módok helyi változatait mentették át napjainkra.²²

Gyoszényben 1978-ban a János-napi búcsúra nekem is a mostani divat szerint, a legszebb fekete alapú rózsás kendőt kötöttek, mert szerintük „asszonyembernek fejét nem sütheti meg Isten áldott napja”. Moldva hevet sütő napja kis híján hogy fel nem főzte az agyamat az év leghosszabb napján. A 80 esztendő Kelderár Ilona néni a búcsúra egyedül, egyetlen izzadságcsöpp nélkül lépegetett hosszú *fejérruhájában* (90b. k), kendőjében. „Ezt fényképezze le — szolt reám az egyik búcsús —, ezek így jöttek Keletről.” És nem véletlenül maradt fenn jóformán napjainkig, mert ez a kender, gyapot, majd nyersselyem kidudorodó csíkokkal és mintákkal átszótt vászonfajta, a hajdani „bulyavászon”, megfelelő nagyságban, az időhöz és alkalomhoz illően felkötve, kiválóan védett a hév napsütés, eső és szél ellen, pontosan úgy, ahogyan azt Moldva éghajlata megkövetelte.

A *fejérruhákat* (Bf, Kl, Np), *fejérekendőket* (Ka, Gy) 1953-ban a Szeret-téren még javában hordták. Egy-egy háznál még a legváltozatosabb *leány-* és *menyecskeruhákat*, *hosszú-* és *kurtakendőket* (54. r) volt alkalmunk megfigyelni (91. k).

54. *Fejrevalók*; a) *fejér kerparuva* (Gy, $43 \times 140 = 2-136-2$ cm); b) *tarka kerparuha* (Kl, 44×14 cm); c) *leányruha* (Bf, $67 \times 161 = 12-36-65-36-12$ cm); d) *menyecskeruha* (Bf, $60-147 = 2-20-93-20-2$ cm); e) *választott nagyvégű ifjú-menyecske-ruha* (Ka, $60 \times 155 = 15-41-43-41-15$ cm); f) *hosszúkendő* (Gy, $60 \times 220 + 22-176-22$ cm); g) *ingváll* (Bf, $11-14$ cm).

A *kerparuha* (Bf, Kl), *kerparuva* (Bf, Gy) vagy egyszerűen *kerpa* (Bf, Kl, Pl) került az új menyecske felfont hajára *be-* vagy *felkerpázása* alkalmával a lakodalom napján, s azt még a koporsóba-sírba is magával vitte. Így vált a kerpa a házasság s a velejáró gond szimbólumává:

Zöld pántika könnyűd gúnya,
Mert azt a szél könnyen fújja.
Kerparuva nehéz gúnya,
Mert azt a bú földig nyomja —

énekeltek Bogdánfalván ottjártunkkor.²³

A *fejér kerparuvát* régen finom lenből vagy virágoskender láncfonalból szőtték, és végére mindössze pár szál gálicos sárga Fonalat vertek. 1953-ban

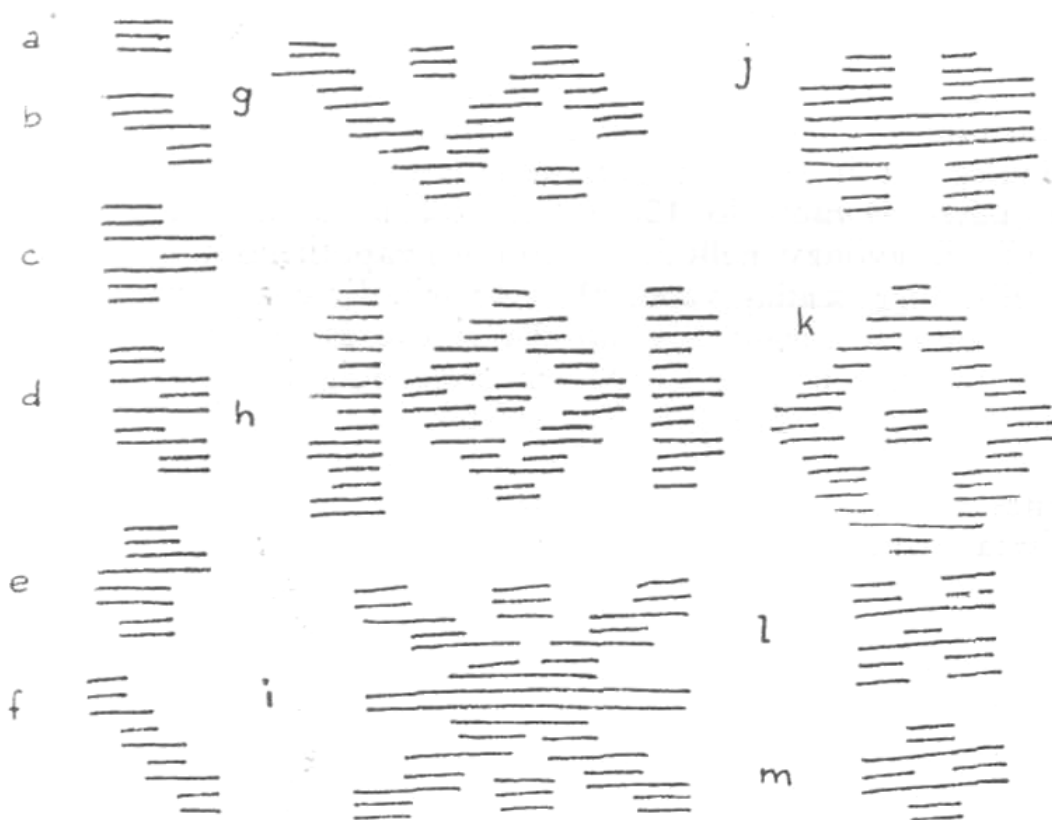
már a fiatalok 20/2 *szakágyapot* fehér felvetőbe 6-os szintén fehér mulét szőtték. Rendszeren egy-két motollát vetettek, 12 pászmásat. Egy motollából 3 kerpát számítottak 40 X 140 cm nagyságban. Három-, majd ötnyüstösbe fogva a két végét kb. 2 cm szélességben nyistelték Bogdánfalván. Régebben hétköznap is, például az állatok mellett, magára is viselték.

Ki nyíresbe, bié nyíresbe
Tarka bornyúk járnak,
Sziép menyecske fut utánna,
Rezeg e kerpája.

(Kallós, 1973. 148. sz.)

1953-ban már csak ünnepnap kötötték. Otthon „magára is viselték, de mezőre már ruhával mentek”, Kata Mártonné szerint. A fiatalabbak tiszta gyapottól három nyüstbe szőtték és nyisteléssel *egyszinten*, magából mintázták. Végére keskeny csíkkal, rendszerint veressel, középen egészen vékony kék csíkkal díszítették. Az idősebbek megmaradtak a kendőszáznál, de már bolti, „sárig metászval” hímelték. Szélét *szálvonással* vagy serített *rostval* fejezték be, s egyben díszítették.

A második világháború előtt a könnyebben beszerezhető fejtőnek köszönhetően már a kerpák is kezdtek kiszínesedni (92. k). Két szélén pár centis tömött veres-fekete, kevés kék renddel, középen a fehér mezejét piros kis-

55. Választékhímek (a-k Ka; l-m Bf): a-d) egy, két, három és négy bobóka, bobókaska; a) négy szegre; f) neszekita; g) horgos-borgos választék, ökörhúgy; h) fésűs választék; d) pánk; j) pitán; k) karika; l) kereszt; m) kucsanyom.

és nagycsokorral (VII. 1), veres-fekete hímmel, három- vagy apró ötnyüstösbe szőtték. Ezt ma már a *karika* emlékére, amelyre régen felcsavarták, csak *karikára tűrik* (93. k), hogy legyen mire a ruhát vagy kendőt feltűzni. Aki még az „első verekedés” előtt leánykodott, mint Ilona néni is, le nem került róla a „fejír kerpa s a madzagnyakú bezeresing” (94a. k). 1978-ban még a „fáluközé” is azzal ment. Tiszta fehér kerpáját kendőszáלבól és szakácgyapotból szötte egykor, és a nyüstölő fém pamut volt (94b. k). Fehér fényes, sodrott hímzőfonallal nyüstölték a magából mintás fehér anyagot. Gyoszfényben már csak két 80 körüli asszony maradt fehérkerpával.

A fiatalok csak akkor tesznek kerpát, „mikor vagyon lakadalam, akkor teszik a fejükre [95. k] és hujogatnak. Csak akkor, ha az emberemnek a testvére *hásodik* [házasodik] — magyarázta Pál Györgyné —, csak akkor hujogtatok. Akkor örvendünk, hogy hoznak. Örvendünk, hozunk a legényes háznál.” Ezért nevezik csak a legény szüleit örömapának, örömanának. „Sírunk, visznek a leányos háznál. Ezért síróing a menyasszonying, s ezért búsapa és búsanya a menyasszony szülei. A kerpát a nyámok, a rokonok adják. Felteszem a fejemre, s kell hozzá ruha.”

A kerpát inkább nyáron viselték. Télen is, mikor havazott. „Kinek van, kerpára boránzsikot köt — mondta még 1953-ban a 42 éves Kata Mártonné Bogdánfalván. — Kinek nincs, megy anélkül.”

A *kurtakendőt* (96. k) Kalagoron mindössze másfél sing tiszta fehér, keskeny, rakott vagy szedett széllal készítették. Hátsó két sarkát összekötve igen kellemes, szellős és nagyon szép nyári viselet volt még 1960-ban is.

„A *ruhát*, akárcsak a kurtakendőt, nyáron viselik — magyarázta Erdélyi Jánosné Bogdánfalván 1953-ban. — Még rég is így viselték. Rövidebb, s a végek rakottak, varrottak vagy szövöttek. A régiek szála és vereje is gyapot. A *rendek* [a díszítése] selyem. A *kendő* hosszabb, azt csak télen viselték”, mégpedig leányok, asszonyok egyformán. 1953-ban már csak ünnepnap tették fel a leányok, *sután*, kerpa nélkül, az asszonyok kerpára kötötték (97. k).

Fehér lenkendőről olvashatunk Petrás Ince tudósításaiban (1841/1979. 1326). Valószínűleg ezt is *rostos* inggel készítették, mint a virágos pácfonal és a kendőszál *vászonkendőt*. Jó 100 évvel később Emilia Pavel (1976. 26) már — gyöngyös és gyöngy nélküli — rojtos gyapotkendőt emleget. A két világháború között még száda-gyapottal is verték. Erre a románoktól is nagyon kedvelt anyagra is átment a *kendőszál* elnevezés. Akkor már a kendők közepe egyszínű fehér, s a vége 2—22 cm szélességig lehetett fehérrel vagy színessel nyüstölve vagy szedve (91. k). Szőtték három és öt nyüstben. Szála fehér gyapot, később boránzsik, verője szélén fehér selyem, s a legszélén a *szovákja* színes cigája (VII. 2—4). De szőtték az egész mintás részt (20—22 cm-t) is tiszta színes cigájával. Gyoszfényben úgy tartják, úgy hujogtatják:

Fejér végű kendőbe
Menjünk menyeközőbe.

Szedett végű kendőbe
Menjünk ki az erdőbe.

Leányruhát, menyecskeruhát 1945 után is még nagyon díszeseket szöttek. 20-as bordába 15 pászmát *vátakul* (2—1—2) tettek. Egy-két motollánál kevesebbet senki sem nyújtott, mert egyből mindössze három ruha készült. Kata

Anna megelégedett Bogdánfalván a gyapotszállal, s boránzsikkal verte. A se-lyemhernyó-tenyésztő Tankó Ilona már boránzsikot nyújtott, s azzal is onto-kolt. Az *emelgetője*, *nyistelője* bolti *metász* (műselyem), *ibrisin* (csőselyem) meg színes cigája vagy bolti hárász. A leányruhákat csak nyistelik. A menyecske-ruhákat rakják vagy választják. A hímet a régi ruhákról veszik. „A régeket csánnják.” Azokat szeretik. Azok a szebbek. A kereszt s a *kucsanyom* (ku-tyanyom).

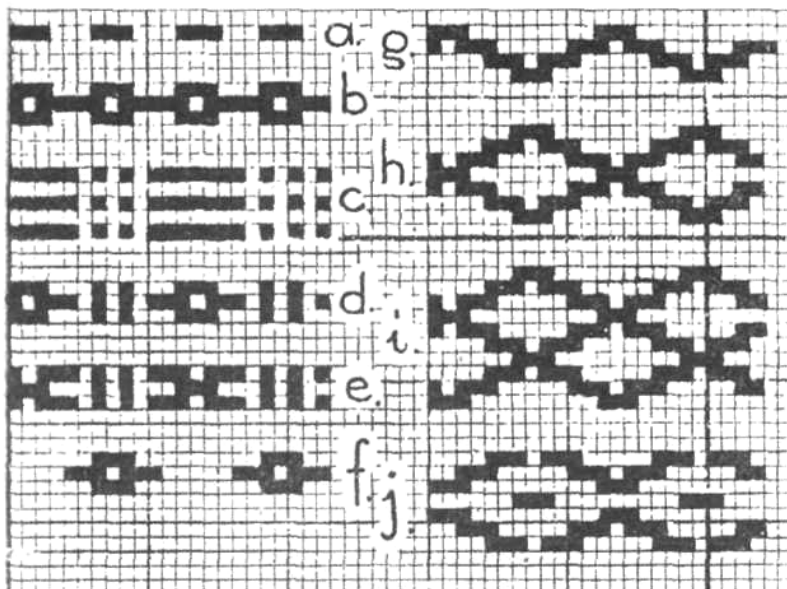
Rakott ifjúmenyecske-ruhákat szőtt Tankó Ilona 1953-ban tiszta borán-zsikból. A 15-ös bordába 66 cm szélességben 155 cm-t számított egy ruhára, a rakott vége 41 cm, a széle 15. A szélén a kandargó *mura* (bordó) csőse-lyem. Két háromnyüstös rész közé fehér műselyemmel kandargót szőtt, aztán háromnyüstös rúza cigája következik, s ugyanaz fehér műselyemmel. A színes rész közepén megint bordó csőselyem kandargó, és itt fordul a minta. Most már a rakott rész következik, a *villás forma*. A kezével rakja, s közbe ölt há-rom szál nyersselymet. Elválasztja a szálakat, lábít, és a nyitott szádba 13 igére *tesz egy villát*, s közbe „hágy” 20 igét. Tehát nem szálát számol, nem cm-t mér, hanem a XX. század közepén is *igét olvas*.

Lészpeden, ahol a régi csángó rétegre újabb székelyek is települtek, ott az 1896-ban született Bálint Jánosné már négyzet alakú vásári portékát kötött a fejére. A mezőre is főkötőben jártak. „Tettük fel a *kontyot*, csavartuk fel a hajunkat, húztuk belé a főkötőt, tettük rea a fehérkendőt. Ha hideg volt, fa-csartuk meg s kötöttük elé. Ha meleg volt, facsartuk meg s kötöttük hátra, s úgy kapáltunk.”

A *boránzsikot* vagy *borondzsikot* nagy ünnepre azért Lészpeden is még 1960-ban is felkötöttek. Mégpedig *főkötőre*, a székelyektől jól ismert *cse-peszre* (98. k). 1979-ben már csak a vendég kötött Lészpeden háziszöttes fejre-valót (99. k). A helybeliek mind színes *tulpánban* ünnepeltek. A *lapikendőt* (boránzsikos kendő) Pusztinán még a *sapkára* (fez) erősítették. Kondor Anna szerint a fiatalt abban is temették el. „Sapkát tettek a fejire. Kenderből fon-tak copfot, a haját rea. Egy kendővel lekötötték, s akkor a sapkát rea, s arra lapikendőt.”

A *választott menyecskekendőt* Kalagoron éppen úgy, mint a kurtakendőt, még 1960-ban is kerparuhára erősítették (100. k). Ott ezért a rövidebb, mind-össze 144—150 cm-es menyecskekendő járt. Legalábbis ilyeneket szőtt 1953-ban Szászka Jánosné Petrás Virikának. Fehér középrészén 110 cm-en csak vá-lasztott szemek, *bobok*, *bobókák*. A végén 20 cm-re tömött *választék*, s a leg-vége, a *szovákja* mindössze 7 cm. A menyecskekendők legkedveltebb *választék-hímei* a Szeret-téren a *bobókák*.

A *leányruhákat* már nem választják. „Jó azoknak a nyistelés is.” Azt szélesebb vagy keskenyebb színes széllal, de hosszabbra, még 160 cm-re is szö-vik. Tankó Ilona „egy nap levert egy ruhát nyistelve, de rakva két nap is megtart”. A leányok is *félyes ruhát* (Bf) hordtak még 1953-ban, legalább a verője nyersselyem kellett hogy legyen, ha nem az egész. Az öregeknek jó volt a gyapot meg a kenderszál is. A fiatalok ruháját öt nyüstbe fogták, mert azzal is sok szép hímet ki tudtak hozni. A *pattanások*at és a *háromnyistre-va-lókat* három nyüstell is szöhatték volna, de a *kereszt*, a *kucsanyom*, *koklánc*, *kandargó magára*, *két* vagy *három kandargó összeütve*, *kupa*, *keresztecske* vagy a *feteke kandargó* (56k. r) mind apró-ötnyüstöst kívánt. Demse Antalné Klé-zsén meg Petrás Mihályné Bogdánfalván is nagy mesterei voltak az ötnyüstös kendőknek (VII. 2—4). 1978—79-re a leányruhák már csak ünnepélyen ke-

56. Apró ötnyüstös hímek leányruháról (a-j Ka; k Kl): a) Pattanás; b) háromnyüstrevaló; c) kucsanyom; d) kereszt; e) koklánc; f) kandargó magára; g) két kandargó összeütve; h) három kandargó összeütve; i) kupa; j) keresztbe.

rültek elő, s legfeljebb lakodalomba ha felkötötték. Más ünnepélyes alkalommal a színes *tulpán* (virágos fejkendő) foglalta el helyüket. 1960-ban Bogdánfalván az idősek még „inghez, szoknyához mind fejérruhát” kötöttek (101, 102 k). Gyoszenyban 1978-ban csak három öregasszony hordta. Ők már ebben az életben „nyárba ruhával, télbe kendőbe járnak”.

Kendőt (Bf), *hosszúkendőt* (Gy) „akkor tesznek, ha fúj”. Télben, mikor nagyon hideg van. *Perisorból* (vastag fehér gyapot) három vagy öt nyüstben szőtték. Az öregek még mindig csak fehérét viselnek. Két végét azért egy-egy fél sing hosszban önmagából megcsíkozták. A fiatalok még szedettvégűt tettek. „A mostaniak már nem hordozzák — sajnálkozott Szabó Ilona néni Gyoszenyben. — A ruha *kurticska*, két és fél sing, a kendő, az van három és fél sing is. Az keccer van a fejire tekerve” (103a. k). „Felvettem a kendőmet — állított be Ilona néni —, mert menek a vígságba” (103b. k). Mert a *ruha* (kendő) viselése nemcsak az évszaknak megfelelően, de az alkalom, sőt a gazdája hangulata szerint is változott. A mindkét végén leeresztett kendő komolyságot, nyugalmat sugárzott. Templomba, búcsún fiatal, idős mind így hordta. De viselték az egyik vagy mindkét végét felvetve, vagy egyiket szakállszerűen az áll alatt megkötve (75a. k).

1979-ben, a Székelyudvarhelyi Táncház-találkozón a klézsei résztvevők a régi táncok és énekek mellett a régi és újabb fehér, *babos* és *rendes* kendőket és azok viselését is bemutatták (104. k). Már a nagyleány ünnepi *felfont haját* — a kalotaszegi leányokéra emlékeztető *kantárral* — is sokan megcsodáltak. Hát még az ifjú menyecskék kerpáját, a fiatal és idősebb asszonyok leeresztett, egyik vagy mindkét végén felvetett ruháit, kendőit! Számomra is ritka élmény volt együtt látni ezeket a különbözőképpen szőtt és felkötött hosszabb és rövidebb sálszerű kendőket, a XV—XVI. századbéli *patyolat*²⁴ kései utódjait. Vajon az ilyen vagy a hasonló hosszú szötteskendő volt-e a

ráfogat Nyitjában, *bulázó* Tardoskedden, *bíbor* Sárközben és *kontyoló* Kalotaszegen? És vajon azokkal is ennyi mindent ki lehetett fejezni, mint ezekkel a nap és szél ellen jó szolgálatot tevő fehér szőttesdarabokkal? ²⁵

Ingek, ingvállak

A régi típusú csángós női ingen foltban a lehangsúlyosabb a *szőttes váll* (103. k), majd a függőleges vagy ferde rendekkel díszített ujj. A kettőt összeköti vagy választja a vállfoltba a szélesebb ujjat enyhén betartó, csipkeszerű *vállazó, szedés*.

A *vállfolt* célja eredetileg, mint a neve is mutatja, a feszítésnek jobban kitett helyen, a vallon, az anyag erősítése, megduplázása volt. Ezt a részt a viselő *fehéringen* is kettőbe hajtott vászonból szabták. A veressel szőtt vagy varrt vállfolt nemcsak tartósabbá, de a legények és emberek számára vonzóbbá is tette az egykori leány és menyecske ingvállait (104. k). Vélt mágikus erejével pedig óvta viselőjét az igézéstől, szemmel veréstől. Ugyanakkor vízszintes csikozásával igen érdekes vonaljátékot adott, és szépen kiegészítette a függőleges csikozású vörös elejű katrincát. Az anyag megerősítése, a vonzás és a védelem lehetett az eredeti cél a kalotaszegi *vállfü* meg a Nyitra-vidéki *vá-hegy* esetében is.

Az *ingvállakat* a viselőingeken külön szőtték, s a váll vásznára varrták. Az ünneplőkön különféle *visszaforgatott* vagy *babagyűjtéssel* fogták össze. A *vállaknak* (54g. r) külön vetettek 3 vagy 4 pászma fonalat, 1 vagy 1/2 motolla gyapotot. Régen jó volt a kenderszál is. Kalagoron az öreg Kácsangó Jánosné (sz. 1873-ban) 1918-ban még 4 pászmat vetett 11—14,5 cm ingvállához. „Két szálát tesznek [1953-ban] 8-as vagy 12-es vászonszövő bordába, de a 8-asba jobban kije [kijön], jobban tetszik [látszik]. Veres és feteke, sárig meg más árniccsal ontokolják. Két ujjhosszat szőnek, aztán *emeléssel* és *keresztcsékkkel* szedik. Deszkacskákval emelgetik” (46d—e. r). Az idősebb asszonyok, de a leányok is böjtbe, gyászra *fetekét*, a leányok és fiatalok, de a múlt századból valók is *veresfödűt* viselnek (XI. 5—6). Duma Györgyné 1928-ban a fehér gyapotot 3 nyüstbe, de beleznásan fogta, 2—2 szálát s veres alapon „feteke *fiackákval* és *keresztes szedészvel*”. Általában 2—3 nyüstbe tesszik „két nyüstvel emelve vagy három nyüstvel nyüstelve szövik. Szála gyapot, vereje árniccs. Emelése többszálú árniccs vagy cigája. Ötnyüsttel is szövik, nagy-ötnyüstes.” Utóbb selymet is tettek bele, „egy-egy *morzsa* zódet, rúzsát”. Szövik *rudas-* és *keresztshímmel* (XI. 7). Kenderfelvetőre még 1945 után is dolgoztak színes gyapottal és árniccsal. Ezt a fiatalnak való feketés ingvállat Kata Ilona 1947-ben szőtte beleznásan, a veresrendeket zöld és kék emeléssel, s mellettük kétoldalt *fehér fiackákval* (XI. 8).

Az ingváll általában lehetett sík vagy szedett, előbbit viselő-, utóbbit ünneplőingekhez szőtték. Színei az ingujjéhoz alkalmazkodtak, illetve az ujjakat a váll színeinek megfelelően feketésen, veresen vagy *elvegyesen*, esetleg *mindenmóduval* varrták. Az ifjak *rúzsát* is tettek bele, meg *zúdet* egy-egy morzsát.

Érdekes, míg az 50-es években a szövött ingvállat felcserélték hímzettel, sok esetben az ingujj-hímzés helyébe háromnyüstös szedettszőttes lépett.

1953-ban szövött ingvállat gyakran, de szövött ingujjat még nemigen láttam. „Nagypatakon 1900 előtt — magyarázta az 1893-beli Farkas Mártonné — csak varrott ingujjakat hordtak. A vállat örökké szőtték. A szőtt ingujjakat csak „a verekedés” után kezdték, mióta szűkebb az árniccs. 1916 előtt

„szóttek *csurt* [fémszál] is az ingvállakba három nyüstvel”. 1960-ban a bogdánfalvi Krecsuny Péterné, a 32 esztendőes Magdi így magyarázta a teljesen szövött ing elkészítését Gazdáné Olosz Ellának: „Az *ingvállát*, *ingujját* és *csupágakat* három nyüstbe szövik. Az ingvállnál kettőt fognak egy bordafogba, az ingujjat szálanként fognak. Minden első szálát az első és minden másodikat a második nyüstre kétszer és a harmadikra is kétszer.” Vagyis *nagy-háromnyüstös* hímmel szövik (32B. r). A vásznát 1., 2—3 lábítják, a kicsicsokrok és a nagyok közepét *nyistelik*, a nagycsokrok, rendek szélét *síkan* (simán) egy és két vetélővel öltik. Itt a *beleznásan* fogott ingváll sötét vagy világos alapon megőrzi a vastag, keresztben csíkos jellegét. Az ingujj vékonyabb, hosszában csíkos vagy apró szemekkel teleszórt hímes felülete *alárendű* vagy *tekerményes* ingujj hatását kelti. A kettő között a szedéssel vagy keresztcsékkkel varrt *vállazó* is megőrzi a maga eredeti szerepét. Mivel az ujjakat az *alárendű* ingek mintájára hosszában, de a szövőszék adta lehetőségek szerint rendszeren csíkozzák, az ing derekát is keresztbe szövik és megfelelő helyeken a *csupágokat* is hímesen nyistelik. Akik még viseletben járnak, ezt a hímes szövött inget hétköznapra s az öregek még nagyünnepre is felveszik. Az újfalusi Zitár Gergelyné, a 71 éves Mari néni még a gyoszényi búcsúra is *alárendű szóttésinget* vett. Mint mondta, ingét 1976-ban 3 nyüstben szótte s a hímeket fekete cigájával nyistelte (164a—b. k: ing eleje-háta).

II. D. Jegykendők és fejkendők

1. Jegykendők:

jegy (Ka, Bf)
kisruva (Bf, O)
ruhacska (L, Pu)
servet (újabbán, mcs)
hívogató-kendő, vurnisel-servet

jegykendő (E)
kisruva (Hsz), küsrovája (Hf)
zsebruha (Hsz), zsebkendő (KK; Sz)
szervét (asztalkendő, Dombó)
vőfé- (Hsz), vőfikendő (Ksz)

2. Fejrevalók:

fejemközepe (Kl)
fejkötő (Kl)
főkötő (piros, L)
fejér-kerparuva (Gy, Bf)
fez, sapka (Pu)
ruha (Bf, Np, Kl)
kendezű (Szf)
kendű (Bf), kendő (Ka)
lenkendő (Kl)
leányruha (Bf, Kl, Np)
menyecskeruha (Bf, Np, Kl)
kurtakendő (Ka)
hosszúkendő (Gy), -kendű
keszkenyő (J, Ke, Szf)
fátyor (Szf)

kontyoló (Ksz)
fehér főkötő (Hétfalu, Lövete)
csepesz (fekete, Székelyföld)
fehér csepesz (Apáca, Krizba)
fűkötő (Ksz)
ruha (Hsz)
fejérekendő (Vista)
kendő (E)
[fehér patyolat, (Bölcske)]
[bíbor (Sárköz)]
sárig keszkenyő (Apáca)
[ráfogat (Nyitra)]
[bulázó, (Tardoskedd)]
keszkenyő (Ksz)
fátyol (Hétfalu; Torockó)

3. Szövött és választott hímek:

síkon megtarkázva (Bf, Kl)
elvegyesen (Bf, Np, Tr, Kl)

sima csíkos (E)
vegyesen (Tf); elegyes (KK)

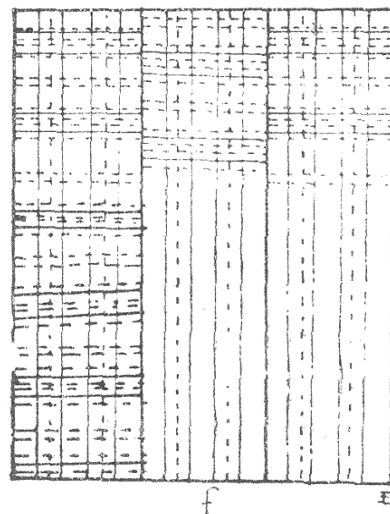
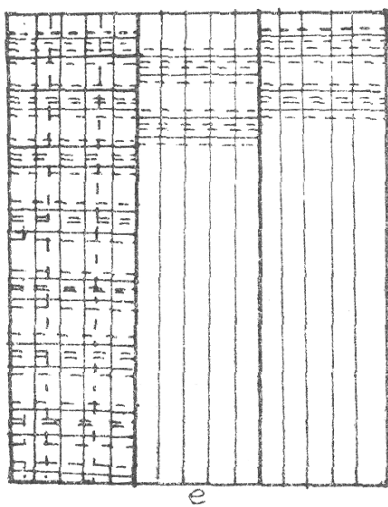
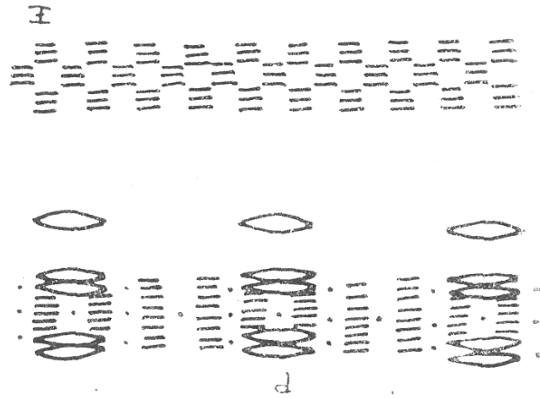
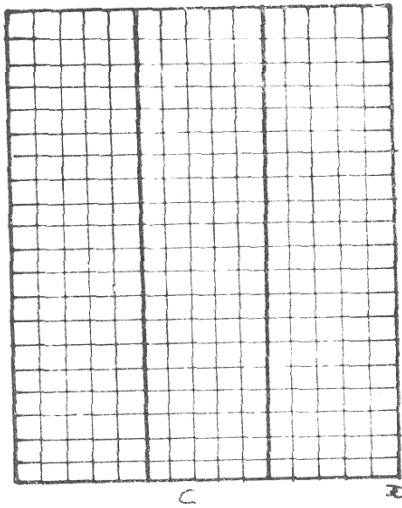
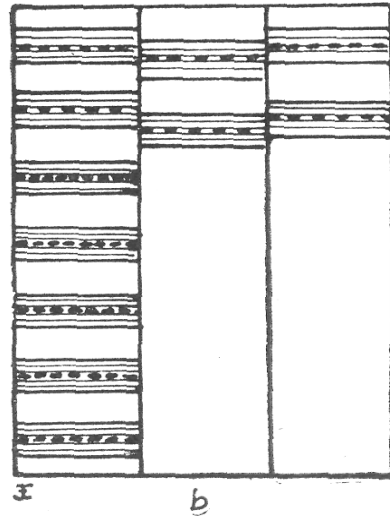
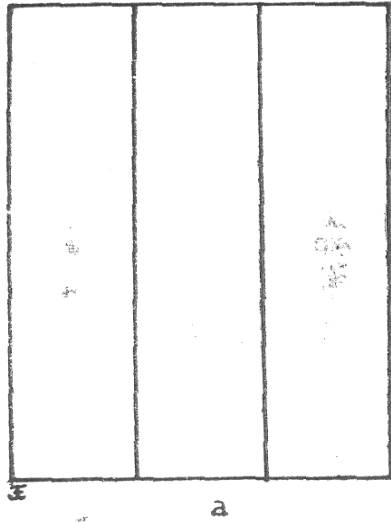
síkon kockázva (Bf, Kl)	sima kockás (E)
borozdás (Gy, L)	sinyoros (Barcaújfalu)
ízecskék (Bf)	hasogatva (Nagykászon)
fogas (L, Pu)	fogas (Tf); mindenember-szövése (Dcs)
farkasfog(as) (L)	farkasfogas (Ózd; Lapád; Szék)
emelt rend (Kl)	szedés (Hf)
pattanva (Bf, Kl)	kicsi-, nagysinyor (Krizba)
szedett rendek (Bf, Ka)	cifracsíkos (Szék)
vresztás (Bf, Np)	sokcsíkos (Kelementelke)
fiacska (Bf, Ka)	fióka (Szék)
fiasan (Kl)	csitkó (Kelementelke)
virágok (Pu, L)	virágja (mintás része, Pürkerec)
csokros (Bf, Np, Kl, Ka)	apróvesszős (Nagykászon)
fecskefarkok (Ka)	fecskefarkas (Inaktelke)
apró-, kicsihím (mcs)	szíl, szélminta (Ksz)
kis-, nagykereszt (L, Pu)	csángóhím (Nagykászon)
kucsanyom (Bf, Ka)	macskanyom (KK, M); egérnyom (Ksz)
kandargó (Bf, Ka)	kanyirgó, kanyargó (Ksz)
kandargó magára (Bf)	folyó (Ksz); vízfolyás (Nk, Sz)
két, három kandargó (Bf)	kétrendes (Farnas)
karikó (mcs)	karikó (Gyerőmonostor)
szemek (mcs)	szemek (E)
babok, bobok (mcs)	babok (E)
négyszegre (Ka)	négyszegű hím (Pürkerec)
horgos-borgos választék	horgas (Bánffyhunrad)
ökörhúgy (Ka, Bf, Np)	ökörhúgyas (Gyimes; Szék)
fésűs választék (Ka)	fűsűs (Nk)
pánk (Ka)	pánkos (Szék)
pitán (Ka, L)	pogácsás (Vajdakamarás)
kupa (Bf, Kl, Ka)	rózsa (Györgyfalva)
keresztcske (Bf, Np, Kl)	asztalláb (Györgyfalva)

Színes csepű- és gyapjúszőttesek

A moldvai csángóknál nem volt olyan éles a határ kender- és a gyapjúszőttes között. Még a *kerekítőket*, a *katrincákat* is gyapjúból csak a módosak viselték, a szegényeknek hétköznapra régen jó volt a sűrű, serített és festett kendervászon is.

Lepedők, *ágyterítők*, *padra-* és *falravalók* még 1953-ban is igen sok háznál készültek nyers vagy festett csepűből. Igaz, ezek a szőttesek nagyobbára 1978-ra már a földre kerültek, a *ribanclepedő*, a rongyszőnyeg mellé. Így a „lepedő”, legyen az fehér vagy színes, szőjék kenderből, kenderes, gyapotos vagy tiszta gyapjúból, esetleg rongyból, mindig csak lepedő marad (57. r). Hívják még *ágyvetőnek* (Kl, Bf, S) vagy *ágyravalónak* is, de az sem mutatja, hogy miből is szőtték tulajdonképpen, akár csak az egyszélből szabott *padra-* vagy *falravalókat*, a *lécsereket*, *festékeseket*.

Az *inneplőlepedőt*, mint a múlt századbeli öregek mesélték, Klézsén „csak lenből megszőtték. Egy-két-három rendcske vereset szúrtak bele. Fetekécske, veresecske, többecske vót az inneplőben. A tarkázást csak a nagy verekedéstől idedefelé kezdték csánni. Elhagyták már vagy 30 esztendeje. Azóta mást szőnek. A lepedő csepűcske, lenecske, fejrít vót [57a. r]. A lányoknak csán-

57. Lepedők és ágyvetők: a) *fejír csepülepedő* (K1); b) *csokroscsepü- vagy gyapjúlepedő* (Bf); c) *kockás-csepü vagy gyapjúlepedő* (K1); d) *beleznás-lepedőhímek: fogas, szemes, desz-kára emelt* (T, U); e) *csokros-kockás-ágyvetőlepedő* (S); f) *emelgetett gyapjútakaró.*

tak egy rendet gyapjúból, megtarkálták. Veres vót. Megzódította, kékítette, fetekélte, sárigta is.” Veres alapon zöld, kék, fekete és vékony sárgával csíkozta. „Két nyistre szőtte, a csokrot felszedte [57b. r]. Kocka nem vót!” — állították határozottan.

1953-ban 10—12 darab lepedőt is vitt egy bogdánfalvi leány. A szegények kenderszállal, csepüverővel, a módosabbak már gyapjúsabban szőtték. Általában nyers kendert vagy gyapjút húztak, és színesen verték. Aki bőviben volt a gyapjúnak, annak „szála, vereje gyapjú” volt. „A tyáborok színest is húznak fel. Minden módot, a mintája kockás.”

„Régen, mikor a leánnak el kellett hogy adódjon, szőtte a fejér-fekete *gyapjúlepedő*ket — emlékezett 1978-ban a klézsei Lőrincz Györgyné — s a *csepülécsereket*.”

„Nem festették; a fejér gyapjút fejéren, a fetekét fetekén tették. Olyan is volt, hogy a fetekéje gyapjú s a fejerét csepüvel szőtték. Vettek olyan festett cérnát, s abból is ötötték. Ezt viselőnek vagy az öregeknek innaplónak tették az ágyba vagy 25 évvel ezelőtt [úgy az 1950-es évek elején]. Ilyen kockás még édesanyámnak is vót. de festett lécsér csak csíkos” — mondta az 1922-ben született Luca néni.

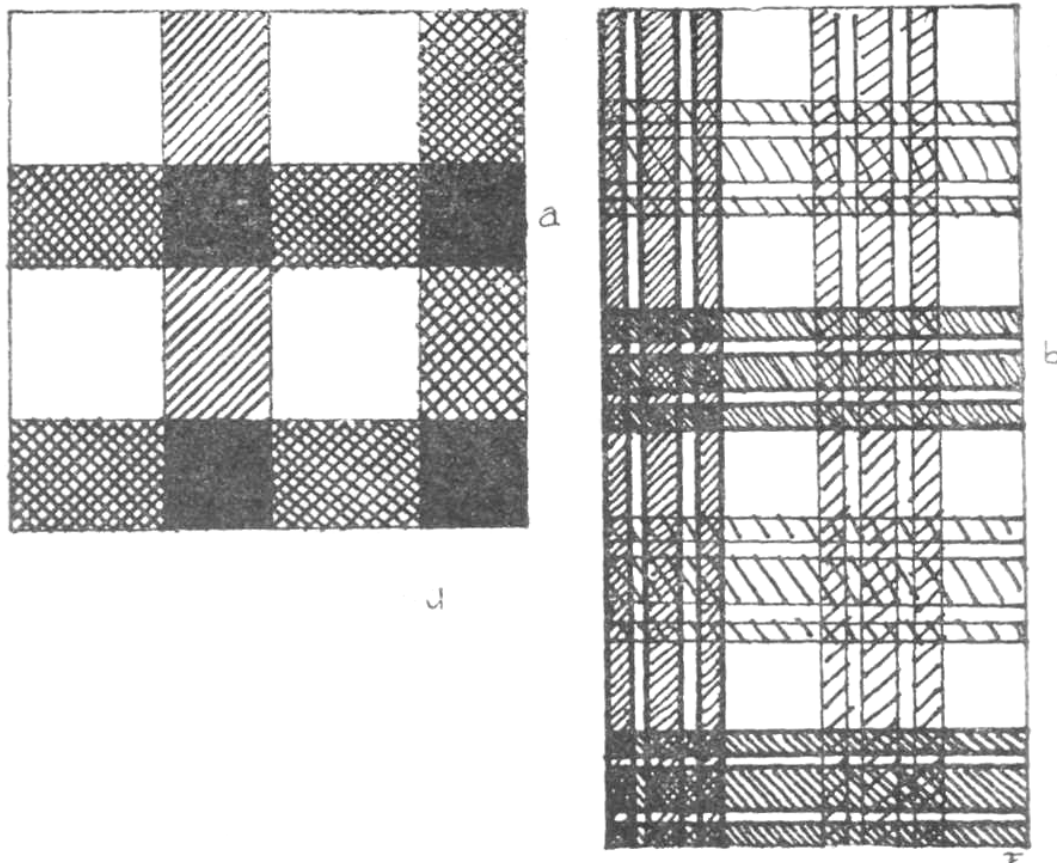
A *kockás-fetekelepedő* (Np), a *fejér-feteke viselőpokróc* (L), a *fejér-feteke gyapjúlepedő* (Bf, Kl, Ka) az országszerte legrégebbi gyapjútakaró típus; itt állítólag csak ebben a században terjedt el. Ezt szőtték szapult és szapultalan vagy *égerfahéjjal* és *súlyfüvel* festett kenderrel, csepüvel. Szapult kenderrel és fekete gyapjúval, fehér és fekete gyapjúval, ki-ki módja és tehetsége szerint. Ez került az ágyra *bétakarózó gyapjúlepedő*nek (Gy), s ha elváslott, jó volt gerendára függesztett *bűcsű*, *ringó* gyanánt is (105. k).

A *kockás-lepedőt* (57c. r) már négy nyüstben szőtték 7-es, 9-es, majd 10-es *ikresfogú* bordában. Ilyenek készültek még a 40-es években is, mikor drága volt a festék és a gyapjú. Akkor is ilyent szőtték viselőnek s az öregeknek innaplónak. Legfeljebb pár szál színest öltöttek bele. A legegyszerűbb valamennyi közül az a változat, amelyhez egy pászma fehérét és fél pászma feketét vetettek, s úgy is öltötték (58a. r). Az 1902-ben született Tankó Györgyné még 1943-ban is kenderszállra egy pászma fehérét és egy feketét vetett, de már *fiasan* ontokolta. A széles csíkok mellé egy-egy ige fehérét, illetve feketét is öltött (106. k). Ehhez hasonló kockás lepedőt szőtt még akkoriban kenderből és csepüből. De „benne hármastagolású veres és fekete csokrokat váltogatott. Közül egy nagycsokor, szélről két kiscsokor (58b. r). A hálóágyban ez volt az alsólepedőjük, az előbbi gyapjúlepedő pedig a takarójuk.

Csergét (107. k) az öreg Farkas Mártonné szerint a nagypatakiak nem készítenek. A 20-as évektől Csernovicból vették. Mert szűk volt a gyapjú. Szerezhetnék volna pedig Gorzafalváról is, mert ott még 1945 után is szépeket szőtték. Pusztinán vastagabb ványolt pokróccal takaróztak.

„Narancs *szegény csergével* takaróztunk — emlékszik Bálint Péterné. — Volt 9—10 *tyilus*, ez 4 tyilus berkegyapjú. Nem használtuk, megkíméltük, akkor ez járta. Nagymamám segített, hogy ne fonjam túl vastagra. Csergeszövő bordában szőtték. Éjjel-nappal ezzel volt letakarva a szegény ember ágya. Deszka, szalma s magoskender-csepü lepedővel leterítve. Két végén két párna. Négyen háltunk alatta.”

A *ribanclepedőt* — a gyoszényi Pál család szerint — „szőtték ágyra, takarózni is megvették. Szála kender, ma gyapot. Két nyüstbe beleznásan szüvik. Vereje ribanc²⁶ (rongy) volt minden időben.”

58. *Lepedőkockák*: a) fehér-fekete gyapjús kenderlepedő-kocka (Bf), b) veres-fehér-fekete csepülepedő-kockák.

Ribanclepedőt — 5—10 motollával — ma is minden háznál szőnek. Ha takarózni már nem is használják, de régi vagy újabb csepülécserrel meg ezzel terítik be a deszkapadlót. Ezért ma is becse van a kelengyében. Az *elváslott* régi ingek, katrincák, övek utolsó állomása a ribanclepedő. Lészpeden a *ribanszos* (rongyos) zsákból még számos *hagyult* hímzésfoszlányt sikerült megmentenem, mielőtt elnyelte volna a ribanclepedő feneketlen szádja.

Csokros-ágyvetőket (108. k), *ágyvetőlepedőket* (K1) rejtegetnek még ma is a hálóágyak a Szeret-téren. „Betakarózó gyapjúlepedőnek a régieket, a csokrosokat (VIII. t) veszik — mutogatták nekem Gyoszéyben a postán 1978-ban. — Arra kerülnek az újabb, vékonykockás gyapjúlepedők.” *Szedettes-csokros-ágyvetőket* már a múlt század 70-es éveiben is igen szépeket szőttek, Bogdánfalván Duma Jánosné nagyanyja állítólag 1870-ben kenderszálla téglavörös alapú ágyvetőjét még kecskeszorból készítette. A csángó színritmus már ezen a hagyult régi gyapjútakarón is észlelhető. Benne a téglavörös alap nem egyéb, mint ritmikusan ismétlődő, féloldalt megtört vörös csík, melynek keskenycsíkos — *fias* — oldala simán szövött kék, illetőleg zöld sáv felé fordul. A változatosság kedvéért a zöld sáv *fia* mindkét oldalán kék, és megfordítva. Ezek szerint a gyapjúlepedőn zöld és kék közepű vörös csokrok váltakoznak. Igen ám, de e csíkcsoportok közé már fehér-fekete-sárga szedett közepű csokrok kerültek, mégpedig egyszer fehér, aztán barna, majd sárga

alapon. A kétféle vörös és a háromféle szedett csíkcsoport váltakozása erdélyi szemnek merőben szokatlan, újszerű a csángó csíkos szőttesekben.

Érdekes még, hogy a csángó Mezőségeen az ágyvető és lécsér *csokros*, de a keskeny csík már *vesztra* vagy *vreszta*. Pusztinán viszont 1940 előtt még virágos, csíkos tarisznyát szőttek. Még ma is *virág*, ha *egyigés* keskeny — fehér, sárga vagy zöld — csíkok közé *kétigés* vagy *háromigés* fekete, veres vagy zöld sávot öltenek. (Valószínű, hogy régen Bákó környékén is így nevezték.)

Tamáson Kádár Péter nagyanyja, Istók Verona szőtt vagy 100 eszten-deje igen érdekes beleznás ágyvetőt. Újfaluból származott, s ott abban az időben ilyen járta (VIII. 1). A 124×224 cm-es ágyvető kenderfelvetőjét szintén kettőnként fogták nyüstbe és bordába. Mindenesetre kihasználva a beleznás szövés kétvetélős lehetőségeit, egyetlen deszkával, a többi faluban szokatlan módon alkalmazta (57d. r). Így *veresszeg* (indiai vörös) alapon fekete csíkon fehér emeléssel és fehérén feketével meg két vetélővel szőve a későbbi három- és ötnyüstösökhöz hasonló hímet nyert. A nagyobb pattanások között a kicsi csokrok közepét csak nyistelte, s így szőtte a régi csokros ágyvetők egyik legszebb darabját. Ez az ágyvető is élő példája annak, hogy a csángó asszonyok már ezelőtt 100—120 évvel milyen változatossá tudták tenni a vonalas díszítményt az egyszerű szövőszéken is. Két nyüstben milyen szokatlan színhatást és feltelosztást tudtak elérni. Az egyszerű *síkon* (simán) szövött rendeket hideg színben tartja, zöld alapot kékekkel váltogat. A *veresszeg mezejű* csokrokat már szembetűnően kidomborítja. Tömegében egy szélesebb, mélyebb árnyalatú nagycsokrot egy keskenyebb világosabb kiscsokorral tart egyensúlyban. Tanult iparművész becsületére válna, ha ilyen egyszerű eszközökkel ilyen szín- és térhatást tudna elérni. Mert az öreg, hagyult ágyvető szinte él, lélegzik.

Beleznás-csokros-ágyvetőt szőttek még a századforduló után is a Szeret-téren. Felvetője kender volt. Pál Péterné is ilyent kapott anyósától Gyoszényben, „mikor Péter bácsi volt mirel”. Ezt még az öreg Pálné magának szőtte a század elején, s nászajándékba adta menyének, párnával és kendezővel. Ezt szánta akkor *bétakarózdó gyapjúlepedőnek* a fiatal párnak. Szélesebb csík-csoportokkal, de csak egy deszkával emelgette.

Nagycsokros-ágyvetőlepedőt Klézsén még 1940 előtt is javában készítettek. Kádárné (sz. 1898-ban) 1933-ban olyan dekoratív veres-fekete ágyvetőt szőtt leánya, Antal Jánosné *ronygyába*, hogy az 1960-as kolozsvári iparművészeti kiállításon csodájára jártak (VIII. 2). „Két nyüstbe van szőve, 9-es, ikresfogú bordába, beleznásan. Szála csepű, vereje gyapjú — mondogatta Magda néni. — A *módja* [mintája] régi.” Tízéves leányának olyan ágyvetőt szőtt, amilyen az ő gyermekkorában járta.

Négyes-csokros-ágyvetőt is szőttek már a századfordulón Nagypatakon. Ezeket is olyan nagyobb csíkokkal, mint a beleznásokat. Antal Mihályné (1854—1944) 1900-ban tiszta veres gyapjút vetett, és több színű festett gyapjúval ontokolta. „Négy nyüstbe szőtte, s a hímet deszkával emelte.” Farkas Mártonná Antal Margit szerint a gyapjút a városban *bojáltatta* (festette). „Mikor efiu voltam, ilyen hím járta. Azután nem volt juhacsánk, s ha kellett a gyapjú vagy egy tarisznyának, elmentem dolgozni, s a gazdám, ha volt neki, gyapjút adott napszámba, ha nem, pénzei vettem gyapjút. Régebben szélesz vresztákat szőttek. Veresz szélesz vreszta, fetékén fejr emelgetéssel. Zöd, veresszel, lila.”

Bogdánfalván még a két világháború között is *négyes-csokros-ágyvetőt* szőtt Erdélyi Jánosné, mégpedig *hárommódú* csokorral. A közbülső kisebb csokor ritmikusan váltakozott a kétféle nagycsokorral. Az egységes veres alap, a mindent átszövő veres sávolyos, négynyüstös rendek meglepően összehangolták a lilát, zöldet és a parasztrózsaszínt. És mindezekből szinte gyöngyszemen domborodtak ki a fehér, sárga és zöld emelések (VIII. 3).

Ugyanakkor Demse Antalné *csokros-kockás-ágyvetőjéhez* már színes gyapotfelvetőbe verte a festett gyapjúfonalat. Ő még egyszerűbben szötte, mindössze 30 szál vereset változtatott 30 feketével, és köztük 4 szál fehérrel hasogatta. A szedéshez 3 párat, 1 ígét hagyott le, és ugyanannyit vett fel a deszkára. Mikor kellett, „csak emelintette fel és úgy verte” (57e. r).

Ötnyüstös-gyapjúlepedők (109. k) is szép számban készültek, különösen Klézsén. A legrégebbi darab talán „Mesterkéné néne Rózsától maradt.” Valamikor Kányánné anyjáié volt, most, 1978-ban, Bálint Józsiné ágyát díszíti. Ennek is veres a *fődje*, de aszerint hogy késsel, zölddel vagy sárgával *csípteti* és mellette milyen alapon szövi a szédést, mintha ecsettel kevernék a színeket, egészen más árnyalatú vöröst nyernek. Luca néni így sorolta nekem a csíkbeosztását: „kék [lila], fejjel csíptetve, aztán veres és fekete mellette; terzsin [bordó] jó keresztesen, benne sárig van középhelet, a szedés zöd; veres mező, zöddel csíptetve, fekete mező, fejjel; veres mező, késsel csíptetve” stb. Végeredményében egyenlő szélességű nagy-ötnyüstös csíkokat változtatnak, csak-hogy minden negyedik rendet emelik ki, illetve hangsúlyozzák egy vagy két, sötét vagy világos alapú keskeny díszítősorral.

A *nációnalos-ágyvetőt* (110. k) is csángómód szövik. Ezt a románoktól 1940 táján megtanult hímes négynyüstöst is veres alapon kis- és nagycsokorral készítik. Bár a szövése a terülődész kialakítására kiválóan alkalmas volna, ők továbbra is ragaszkodnak a csíkhathoz.

Kapcsos-kovort (111. k) is készítenek újabban. Ez már terülődéses; ilyen nemigen láttam csángó házakban. Igaz, a *nagykócina* mintáját ültette át Duma János Lucika Gyoszenyben gyapjúszöttekre.

A *csokros-kockás-ágyvetőlepedőt* (57e. r) igen kedvelték a Szeret-téren. Már a század elején, akinek volt bőven gyapjúja, kezdetben fehér és fekete gyapjút vetett fel és színessel verte. Ez alul csak tónuskülönbséget jelentett, mikor bevették rá a színes gyapjút. Így Ambrus Katalin Somoskán már az 1900-as évek elején igen érdekes gyapjúlepedőt szőtt. „Szálának vetése 45 szál fekete, 45 szál nyers fehér. Szála, vereje tiszta gyapjú.” Az egyes csokrok, csíkcsoportok közepén a 3,9 cm szilvakéket 2,2 cm-es meggyveres csíkok veszik közre. A hármas tagolódású csokrok között 2,8 cm sárga és zöld rend váltakozik. A zöld csíkokat 2—2 szál sárig, a sárgát 2—2 szál fekete és zöld határolja. De ugyanaz kerül a sárga bal oldalán lévő meggyveres szélére is. A zöld és a sárga jobb felőli veres csíkot 2 szál fehérrel választja a mellette levő kéktől. Így a szélesebb csíkcsoportok között váltakozó zöld és sárga, valamint a pár szálalás vonalak más rend alapján való ismétlődése érdekes ritmushoz vezet. És az egész mintha hullámoznék az alatta áttetsző fehér-fekete felvetőszálak hatására.

Az 1920-as évek óta a módosabbak már színes gyapotfelvetőbe is szöttek kockás ágyvetőt. Azt is négy nyüstbe fogták sorba, de már 12-es bordába, 12 pászmát vetettek, így tehát a láncfonal már jobban érvényesült a szövetben. Egy-egy színből 8—8 szálat számított Erdélyi Jánosné Bogdánfalván, csak a vörösből vetett 16 szálat, hogy valamennyire is egységes veres alapot adjon

kockás ágyvetőjének (IX. 1). Érdekes, hogy Csángóföldön soha nem találkoztam a színes gyapjúlepedőkön azonos kockázásokkal. Mindig más ritmust követtek a láncfonalak és mást a vetülékfonalak. Éppen ez adott ezeknek a gyapjúszőtteseinek egészen újszerű, csángós jelleget.

Emelgetett gyapjúágytakarót szőtték még a háború alatt is Kalagoron. Péter Péter Jankóné felvetőnek bolti cernát vásárolt, és festett gyapjúval verte. A vörös-fekete láncfonalat egyszer hosszában fehérrel tagolta, majd keresztben a vetülékben is követte valamennyire a felvető rendjét, de más ritmus szerint fehérrel és sárgával csíkozta, illetőleg a kis- és nagycsokrokat emeléssel gyöngyszemen megragyogtatta (112. k).

Borozdás-kockás-ágyvetőt és *lécsert* szőtték a 60-as években is a „cébrések”, ahogy a gyoszenyiek nevezik a klézseiéket. 8 pár feketét vetettek meg 9 pár vereset, s választották 2—2 pár fehérrel és sárgával, két nyistben, deszkával emelgetve. Az indiaivörös alapon négyféle kis- és nagycsokrot váltogattak. Az emelések mindig fehér, sárga, legfeljebb zöld gyöngysorszerű kidomborító sorok lehettek.

A régi gyönyörű moldvai szőnyegeknek²⁷ nyomát sem láttam a csángó otthonokban. Ellenben 1945 után *hertyikákról* (kivágások, papírminták) kezdtek szőni a legkülönbözőbb természetes nagyvirágos csipkemintákat (103. k háttere). Sajnos az ilyenszerű *koorok* a Szeret bal partján különösen elszaporodtak az utóbbi időben. Főleg a középnemzedék kedveli. A fiatalságnak nem nagyon van ideje ilyent szőni, *deszenről* (rajz), *hertyikéről* (papírminta) másolgatni. Sokkal szívesebben dolgoznak a szaporább hímes négy- vagy ötnyüstös gyapjúlepedőkön. Míg a rózsás szövése két hétig is megtart, amazz csángómód megtarkázva két nap alatt leverik.

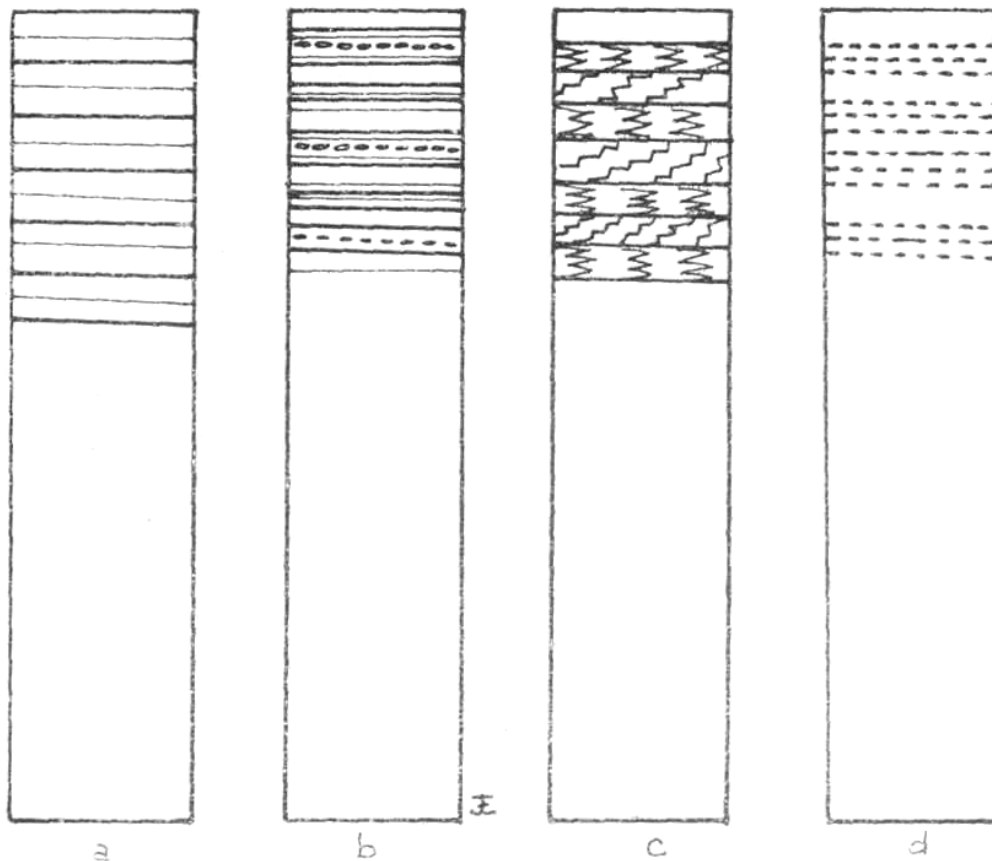
A *halattaságyraivalónak* is valamikor fekete alapra piros csokrokat szőtték. (Pusztinán azzal *vetettek ágyat* a halottnak a két mosószerre rakott deszkákra, párnákra.) De azon nyoma sem tetszett jobban vagy kevésbé stilizált rózsáinak. A *kisvirág* volt a keskenyebb s a *nagyvirág* a szélesebb világos színnel beszegett csík. Klézsen nem szőtték külön erre a célra. Ott ilyenkor a legszebb gyapjúlepedőt tették az ágyra. „Azt nézi az egész: »Jaj, milyen lepedővel vala megvetve!«” — magyarázta a jó esztendeje ágyban fekvő Lőrinc György.

A lepedőt — legyen az tiszta fehér két- vagy négynyüstös, *tarka-* vagy *csokros-beleznás*, *kockás* vagy bármilyen forma — mindig három szélből *gyűjtötték össze*, mégpedig a *szabógatók*.

A hálóágyba 1978-ban már *vánkos* (szalmazsák) is került. Melána a szála, és kézzel font kösmös a verője, akárcsak a szép fehér *négyeslepedőnek*. Érdes tapintású ez a műanyag háziszőttés; meglehetősen szokatlan fogalom az eddigi néprajzi irodalomban. A kézi fonás egyenetlensége határozottan előnyére válik a műszálnak.

A szalmazsákon színes *bétakaródozó ágyvető*, azon *négyes-gyapjúlécser*. A megszokott csángó lécsereken használt színeket alkalmazzák egyenlő széles rendekkel. Mint mondták a háziak, romános, „de mi ezt is szeretjük”. Rajta sarokra állított fehér nagypárnák s közbül egy kicsi. Középen színes virágos servét. Az ágy mögött nagyvirágos falvédő.

Míg Erdélyben a sok szín lehetősége bizonytalanította el az egy színhez szokott és egy színben erős díszítőhatású szőttesek és varrottasok készítőit, addig a moldvai csángók csodálatos biztonsággal adagolták a legmerészebb anilinszíneket is a maguk egyszerű lineáris szőtteseibe vagy hímzéseibe. Az

59. Padravalók és falravalók: a) mivesnapi vagy dolognapi lécszer (Ka); b) inneplőcsokros-lécszer (Ka); c) festékes (Gy); d) halottaság elé térgyeplő-festékes (P).

iskolában és nyomtatványokon, szőtteseken látott virágdíszes motívumokat már ők sem tudták megemészteni, zökkenőmentesen átvenni. Ezek a harsány színű természetes virágok éppen olyan idegenek maradnak, mint országserte mindenütt, ahol a hagyományos szövő-hímzőművészet örökébe léptek.

A padravalók és falravalók, festékesek, lécserek (59. r) eredetileg a cölöplábú falócákat takarták.²⁸ Lehet, hogy valamikor egyszerű csepűvásznon volt, valamivel durvább, mint a hosszúabrosz. Idővel aztán, hogy szebb legyen, megtarkázták, öltöttek bele egy-egy színes csíkot, virágot (P).

Az öregek csepűlécserek, mint a Tankó Györgyné nagycsokros padra- lója, még kenderfelvetővel két nyüstben készültek (IX. 4). A vastag, kissé pozdorjás csepű színéhez igein jól talál a kalakánnal festett sárga s a bojálával színezett veres, veresszeg. A csepűt az égerfahéj kissé kékesre fogta, de annál szebben simul az idő koptatta meleg színek közé.

Az újabb padra- és falravalók alapszíne már legtöbbször veres vagy veresszeg, éppen úgy, mint az ágyvetőké. Ezeket az egy szélből való hosszú csepű-, gyapjús- vagy gyapjúsőtteseket rúdra, falra, padra, ládára, mindenre teszik. 1978-ra már a kilér falát is szép csepűlécszer díszítette Pál Péteréknél (113. k). A régiék lekerültek a földre vagy ki a kilérbe. A csokros hagyultabak a háló- vagy kicsiházba. A nagy- vagy tisztaházba színes felvetőjű kockás vagy csokros lécszer került, már ahol nem váltották fel a nagyrózsás falvédők.

„Az első verekedés előtt nem tett senki a falra lécsert, falravalót — emlékezett 1953-ban az 1894-ben született Duma Györgyné Bogdánfalván. —

Azután kezdték tenni egy rendvel, kettővel. Akinek módja van, még három rendvei is tesz a falára. Azelőtt csak padra tették, mert azelőtt nem fáztak a falak, most fázni kezdtek s takarjuk bé. Akinek módja van, még szó a leán zesztréjébe. Teszi a lepedők közé, hogy tarkálja meg” (hogyan változatosabb legyen).

Mívesnapi, dolognapi csepülécsert (59a. r) Kalagoron 1945 után is szőttek. Fehér csepű alapon fekete, barna, kék, zöld csíkokkal, sima négyesen még igen szépet szőtt Péter Péterné. Szapult és szapultatlan kenderszalat vetett, és barnával, feketével szegett kékkel, zölddel csíkozta (114a. k).

Inneplőlécsertét (114b. k) már tiszta festett csepűből készítette, s fenyőágasan fogta, a 66×300 cm hosszú padraalóját veres alapon szélesebb fehér és fekete, meg keskenyebb zöld, sárga és lila rendekkel csíkozta.

Andor Veronika éppen *csepülécsert* szőtt, mikor 1953-ban felkerestem Bogdánfalván. Három motolla festett kenderszalat vetett, 7 pászmát 9-es bordába tett vátakul (1—2—1—2 szalat váltakozva). Általában vagy 7-es bordában szövik beleznásan, vagy 9-esben vátakul. „6 ige fekete s 6 ige veres csak *fiasan van téve, egymódulag*” — magyarázta.²⁹ Vagyis 4 igét, azaz 24 szalat egymás mellé fogott a négy nyüstbe, s egy-egy igét a két szélen megcserélt. Így a 24 fekete mellé 6 szál veres, majd 6 szál fekete került, s csak azután következett a 24 szál veres. Négyesen fogta és festett csepűvel öltötte. „Zöld, kék, szárig, rúza síkok veresz földön s fehér, fekete *szedve, emelgetve* háromszálsalag.” A többi szint vetélővel szőtte, a szedést csak kézzel húzta a deszka nyomán. „Ha nincs elég *vetelő*, orsóra tekerik a *belévalót* s azt ötik a *nyitáson* át” — magyarázta Veronika. A deszkát a szedésnek megfelelően „a nyüstön hátul tette”. Édesanyjával ketten dolgoztak. Az egyik a borda előtt választotta a szálakat, s a „választott *sokrocskákat*” (szálcsomókat) a másik a „nyisten hátul szedte a deszkára”. A *síkokat* (sima csíkok) a nyüst nyomán öltötte, és emelkedéskor a deszkát élére állította, „úgy nyílt ki”, azaz egy ige emelkedett, egy ige süllyedt a deszka nyomán, s az így képződött szádon át húzta be a háromszálsalag fehér vagy sárga csepűt. És így nyerte a tőlem 1933-ban megcsodált kidomborodó gyöngysorokat.

Az *öreges szedett-csokros-lécsereket* (59b. r), éppúgy, mint az ágyvetőket, két nyüstben szőtték. Ezek nagyon finom színűek, szép egyenletes a felépítésük. Legtöbbnek a *fődje* nyers csepűsín vagy téglavörös.

Gyoszenyben Petrás Györgyné 1890 táján igen szép nagycsokros lécsert készített saját kelengyéjébe. Két nap alatt szőtte, télben, mikor volt idő. Kender a szála, vereje gyapjú. Ikresfogú 7-es bordába, beleznásan fűzte. Két nyüstben szőtte, s egy deszkával emelgette.

Tamason még 1953-ban láttunk részben természetes színekkel festett elég egyszerű lécsert. A mesterséges, az anilinfestékek közül a kék és rózsaszín gyakoribb. Az alap barnát dióhéjjal, a sárga csepűt kalákánnal, a feketét cser-vagy égerfahéjjal festették. A sárga gyapjúhoz *pedurechéjat* (Ta) használtak.

Legtöbbször egy-egy házon belül együtt van két-három korosztály lécsere (115. k). Így láthatunk kender-, gyapot vagy gyapjufelvetőbe nyers és festett kenderrel vagy gyapjúval, újabban kösmőssel szőtt csíkos és kockás lécsereket. Az uralkodó szín a veres vagy veresszeg (tégla- vagy indiaivörös, esetleg meggyvörös). Azonkívül használnak még *mindenmódút*. Elengedhetetlen a fekete és a fehér. Színeik még a kék, zöld, kevés sárig és rúza.

Szivárványos-lécsert (IX. 3) is szőnék a 20-as évek óta. Szerintük nevét onnan kapta, hogy olyan színeket tesznek belé, mint a szivárvány. Érdekes,

hogy Bogdánfalván, de általában a Szeret-téren, az azonos tónusú zöld és lila vagy középkek, a fehér meg sárga váltogatása vagy egyiknek másikkal való behelyettesítése is igen gyakori.

Négyes-gyapjúlécserén (IX. 1) is ezt az elvet követte Erdélyi Jánosné Bogdánfalván. Veres alapon, ha más rendszer szerint is, de ugyanezeket a színeket váltogatta. Veres alapon kék „fiasan szőtt” zöld kicsicsokrot váltott késsel, és „fejérvél *töltött*” három fekete rendet, sárgával.

„A *lenser* — Lükő szerint (1934. 100—101) a Román környéki Jugányban is — félig gyepűből készült... kenderszálat nyújtanak fel, de gyepűt vernék be, mégpedig csikosan fehér és sötét színűt. Szegény ember sokszor kenderfonallal veri be a lensert is, mégpedig *buséval* [csepű], hogy vastagabb legyen [ma földre használják], de ezt is csikosan festi. A *lenser* rúdra, ágyra, padra, falra kerül, akárcsak a *serge*. Ez már lehetőleg tiszta gyapjúszőttes, csak szegény embereknél kender a szála.

A *serge*, cserge uralkodó színe a *veress*, benne keskeny *feketye* s még kevesebb fehér, kék csíkkal.”

*Falhúzó*t vagy *falra*valót a pusztinaiak szintén veres alapon kenderfelvetőbe gyapjúból szőttek. „Ezt húzzuk az ágy megé” — magyarázták. *Farkasfoggal* és szedéssel díszítették. Ezt nevezték a bukovinai székelyek *mindenember-szővésének*. Itt meg *köztves* a *padlója* (a közte való sima rész).

A *kockás-lécsereket* Bákó környékén kb. az első „verekedés” óta kezdték szőni. Akkor drága volt a „veres bojála”, s megszerették a tarka kockás lécsereket is.

Petrás Ilona (sz. 1927-ben) csinált pl. egyet 12 éves korában használatra, nem kelengyébe. „A mómája csánt ilyet, de a mamikája [a nagymámája] nem.” Gyoszenyben 1945 után nagyon elterjedt. A felvetésbe 4 szál fehér, 9 fekete, 4 fehér, 12 sárga, s itt fordul. A beverésben 12 szál zöld, veres, sárga, zöld, fekete, sárga, veres, zöld és fekete sávokat 4 szál fehér vonalak választanak el. S mindez négy nyüstben összeszöve igen érdekes színhatást eredményez.

Klézsén inkább a veres-fekete szín gyakori a kockás lécserekben is. Benke Ferencné Hodorog Mária édesanyjával 1924 táján 12 pár feketét vetett s 12 pár vereset, köztük pedig 2—2 ige fehérét.³⁰ „A feteke csiknak *fejér fia*, a kék csokorba *fejér horgasszedés*: egy emelés deszkával, egy nagytüvel. A következő feteke csikba sárig szedés egy deszkára.” Nagyon érdekes sottis (kockás) hatást ad, amelyből kiemelkedik a fehér *horgas-* és a sárga *simaszedés*.

A 30-as években a módosak a lécserek színes gyapotfelvetőjét négy nyüstbe s 15-ös bordába fogták. Ezek jóval sűrűbb, vékonyabb szőttesek, lényegesen kevesebb beverőt, gyapjút emésztettek fel.

Az ötgyermekes Kádár Jánosné 3 leányát állította ki. Egy-egy lécsert „télén 2 nap alatt vitt”. Egy motollára való gyapotszálat vetett: 4 pár fehér keretezte a 8 pár feketét, s 4 pár fekete a 8 pár vereset. Festett gyapjút vert bele, s a széles veres és fekete sávot pár szál fehérrel és sárgával megragyogtatta.

Nagypatakon szeretik a *piros-veres* és a *fetekeszeg*, téglavörös és bordó *fődű* lécsereket. Ezeken a kockázás és a szedés erősebben elhatároltak.

Fenyőágas-kockás-lécserek is készültek a 20-as évektől fogva, mikor a különböző színű felvetőszálakat a módosabbja már meg tudta fizetni. Így már a felvetőben vörös alapon egyenlő szélességű kék és zöld, fehér és sárga sávok váltakoztak. Bizonyos fokig itt is megtartották a bogdánfalvi színritmust; a heverőben megjelenő rúzákat, parasztrózsaszínt a mellé- vagy beleszőtt fehérrel tompították (IX. 5).

A *lészpedi pad-* és *falravalók* közül — Olosz Ella 1960-as gyűjtése szerint — még kockások is készültek csepüből. Csorba Péter Kati csepűpadravalóján a felvető kenderszálat is vörösre festette, és 16 szál pirosat 4 szál nyers kenderrel váltogatott. Ezt az összetételt bizonyos fokig a szöttes alapjának tekintette. Úgy látszik, számára az azonos tónusú zöld és narancs biztosította a kívánt egyensúlyt. A sárga és zöld váltakozására Nagypatakon is felfigyeltünk, de ott a csíkok erősebben tagoltak, és a fekete egyetlen színes csepű- vagy gyapjúsztötesükből sem hiányozhat.

Borozdás-lécsereket csak 1978-ban láttam. Ezeket a lényegesen vékonyabb gyapjús szötteseket, újabban még műszálasokat is, éppúgy, mint a *bétakaródzó ágyvetőre* terített *négyes-gyapjülepédőket*, Bákó vidékén a Szeret mindkét partján szövik.

Érdekes, hogy az egyes falvak mennyire figyelemmel kísérik egymás munkáját. A nagypatakiak úgy tartják, hogy a bogdánfalviak szeretik a sárgit. Többet tesznek, mint a nagypatakiak. Ahová ezek fehéret tesznek, amazok inkább sárgát. A gyoszényiek szívesen használják mind a kettőt a felvetőben is, de csak pár szállal „válassza, fejjével meg sárigval” — a veres-fekete csíkos alapot. A pusztinaiak úgy tudják, hogy ők a *zöldesek*. Mert ők zöldet tesznek, ahova a Bákó környékiek kéket. De — mint láttuk — nem egy faluban szívesen váltogatják az azonos értékű hidegebb vagy melegebb kéket és a zöldet is. Pusztinán kedvelték a *rózsálitát*, a ciklámenszint is.

Halottaságy elé térgyeplő-festékest (59d. r) is szöttek Pusztinán. „Én a márnámtól ilyent láttam — mondta Bálint Péterné. — Fekete földön piros csokrok. Piros alapú fehér csíkok, kék és rózsálila *keresztés szedés*.” Keskeny és széles csíkok: náluk ezek a *kis-* és *nagyvirágok*. Érdekes, én rózsával, liliommal vagy éppen pünkösdirózsával a Csángóföldön sohasem találkoztam. Az *trandafír* volt, *liliák* meg *buzsor*. Csak a legújabb nagyvirágos gyapjúsztöteseken (116. k) meg hímes ingeken. De *virág, csokor* nyílt már a legegyszerűbb beleznás szöttesen vagy a vásáros gyapjútárisznyán és a halottaságy elé térgyeplő-festékesen. Formája a legkevésbé sem hasonlított a mi virágképzetünkhöz, de színében, hangulatában veres alapon a fehér vagy sárgával szegett zöld vagy kék, fekete alapon a veressel szegett fehér csík is felidézte a vásárnapi csokorba kötött kiskerti virágokat. Mint ahogy a festékes sem mindig *gomolyás*, mintás; lehet az egyszerűen csíkos, rendes is. Mert a csíkot Bogdánfalván csak vetélővel öltik, síkon szövik. A szédést a deszka nyomán „kézzel húzzák”. A festékest is szöhetik *síkon* vagy *gomolyásan* (Szf).

Festékest, gomolyást, mint Kós is észreveszi (1976. 151), főként a Tatros völgyében szönek. „Néha székely módra, kiszélesített osztovátán, 1,30 m szélességben 3 asszony szövi a festékest. (...) mintáit kézzel *vetik be*, kis *gomolyacskákat* (O) csinálva a színes fonalból. Onyesten a székely szőnyegetek hegyesszögű mintákkal, a gorzafalviak meg csíkosan [rendesen] szöttek” (117. k). Lükő szerint a *színes-lensert* dupla szélességben és hegyesszögű idomokkal szövik Kelgyeszten és Jugányban (1934. 101). A szintén Román környéki Szabófalván Minuc Jánosné (kb. 40 éves) szött festékesét (III. 2) *gomolyásnak* nevezte.³¹

A *csángórózsás-festékeseket* (118. k) éppen úgy megtaláltam a Tatros menti gyimesi csángóknál, mint a Kászontól 20 km-re levő lesődfejeknél. De ilyent fényképeztem a dévai — egykori bukovinai — székelyeknél is. Még sok háznál őrzik, mert valamikor ez volt a ló hátán, mikor a vőlegény és a vérek megindultak a menyasszony után a násznép élén.

A *lakásdíszító csepű- és gyapjuszóttések* a moldvai csángó házaknak sajátos, egyéni szint adnak. A szegény özvegyasszonytól a módosabb családokig mindenki abban jár, hogy *házát*, ha egy szobából és *színből* áll is, de legalább egy-két sor padra- és falra valóval felöltöztesse. Bóra Mihályné is kicsi zsúpfedeles házában a színben főz. „Ott készítem az étvelt [étel] — mutatja kemencéjét tűzhellyel a színben (119a. k) —, ott készítem az üstlábon, de a hálást itt hálom a jóágyban” — simogatja végig tekintetével szép csokros ágyvetővel letakart ágyát s fölötte két rend meggyvörös fődű falra valóját. Mert a takarók majd mindenütt *veresfődűek*. A viselők még egy-egy helyen fehér alapúak, az ünneplődarabok meg bordók.

E szóttések fő jellemvonása, hogy megőrzik a székely és általában a magyar vidékek szótteseiben általános meleg alapszint, a románságtól is használt élénk anilinszíneket pedig nagyon finom érzékkel adagolják. Érdekes, hogy a románok lineáris szótteseiken egységes alap nélkül és hasonló értékű és tömegű színekkel egészen más hatást keltenek. Viszont más, romániai magyar vidékek gyapjuszótteseiben, pl. a csiki festékesekben kizárólag kevés színnel sikerül művészi szépet előállítani. Mihelyt áttérnek a sok és élénk szín használatára, hagyományos jó ízlésük megbizonytalanodik. A csángóság viszont, amíg megmarad a maga *rendes*, szövőség adta legegyszerűbb lehetőségei mellett, éppen úgy „virít, de nem rikít”, mint a kalotaszegi, csak mélyebb regiszterben.

Még 1978-ban is örömmel láttam, hogy noha az életszínvonal gyorsan emelkedett, a megnövekedett lakások és igények mellett is nem egy idős család otthona megőrizte 25, illetve 40—50 év előtti meleg, lakályos hangulatát.

A régi csokros lécserek a *kicsiházba*, a tulajdonképpeni hálószobába (120. k), a *hálóágyra* kerültek. A tapasztott földre már sok helyen deszkapadló s arra nyüstös csepű- vagy ribanclepedő terült. A padokon és a falon régibb és újabb gyapjúlécserek, valamennyi csángómód megtarkálva. A sarokban a szegen és a képek körül csüngő tarka és kockás kendezők az ágyon levő ötnyüstös párnával egy családból valók. A meszelt rakottkemence a sok színes szóttés között megvilágítja a szobát (III. 1). Boldogan ellaknék ebben a szobában, de még a színben is, mert Rókáéknál Klézsén a falra és padra terített vidám szóttések itt sem hiányoznak.

Hát még a *nagyházban* vagy *tisztaházban* (4. k). A földet, újabb szokás szerint, itt is ribanclepedő borítja. A bejáratnál szemben a magaslábú asztalon ötnyüstös *nagyabrosz* s üvegcannában apró fehér élő virág. Az egyszerű deszkapadon és a falakon *szedett csíkos- és kockás-padra- és falra való*k. Az egységes veres alapot valósággal megragyogtatják a fekete, kék, zöld csokrok között a fehér és sárga csíkok és gyöngysorok. Az asztal mögött az öreges *zesztrében*, *ronygyában* fehér négynyüstös zsáknakvalók, csepű- és gyapjulepedők, fehérek és színesek szépen összeréteglve, s legfelül a hosszú, csíkos *magyaros-párnák*. A tálasról és kendezőszegről lecsüngő fehér és kockás kendezők igen szépen ellensúlyozzák a falon végigfutó vörös vagy bordó alapú szóttéseket. A másik sarokban levő ágyat az asztallal a fal mentén körülfutó padok és lécserek kapcsolják. A fehér kender- és színes gyapjulepedővel letakart ágy fejénél tíz hosszú magyaros párna magasodik (I. 1). Részben az első, részben a második asszony hozománya. Az ágytól a kemencéig a gerendára erősített rúdon szóttés *rúdilepedő*; rajta sorakoznak szépen összefogva az asszonyok ünnepi katrincái, bernyécei, mindkettőjük szürke szoknyái, színes

hosszú övei. Mindezeket ritmikusan elhelyezett fehér ruhák, kendők, servetek világítják meg.

Más vidéken a rúd már régen kikopott a házból. Legfeljebb a kamrában a szennyes ruha tárolóhelye. Itt még eredeti rendeltetéséhez híven tartja az ünnepi ruhákat, s egyben igen szépen díszíti a tisztaházat. De a rúd végén kap helyet a felmotollált nyers fehér és szürke gyapjúifonal meg a felgombolyított kenderfonal. A bejárati ajtó mellett, a szoba végében a *falszóba* áll, a beépített, lemeszelt rakott kemence. „Túl belül, a kicsiházban tüzelnek, de meleg erről is” — világosítanak fel a háziak. Tehát megoldották ésszerűen a nagyház fűtését is, anélkül hogy a féltett szötteket egyetlen csepp füst vagy korom érné. Itt a szobát nemcsak dísznek tartják, de télen is a szép meleg háziban nyugodtan odahúzódhatnak — fonhatnak, varrhatnak. Itt a szép szöttek nem felesleges dísz tárgyak, hanem ma is őrzik a maguk természetes rendeltetését.

És őrizték 1953-ban is. Akkor még oly természetesen vált egyik nemzedékről a másikra az ünneplőlécserből viselő, került aztán a *bubatekenyőjébe*, azzal vetették meg, abba *csongolyították*, vagy azzal takarták le még a *mezei bécsüben* (Pu) is. A buba tekenőjének megadták a módját. Hisz abban vitték a kicsit, ha mezőre vagy hosszabb útra mentek, búcsúra, vásárra (121. k).

Nagypatakon a buba tekenőjének vetése — Csurár Krisztina szerint — „*gyapjúlécserste* vagy *katrinca*, hogy legyen melegecske. A *párnacska* szövött vagy hímzett, *párnahímmel*. Be van kötve *ruhacskába* s *kötőcskébe*.” A *takarócskája* lécsere, piros kockás, hogy meg ne igézzék. Kockás takarócskába, vékonyabba vagy vastagabba fogta a kicsit és *küsrühával* letakarta, aki nem vitte messzi útra (122. k).

A Tatros menti Gyimesközéplekon a szakadozott *csángós-ing* javába *bépelekázták* s fogták a *rúdilepedőbe*, a *pókaszknyába*, *pókakötővel* bekötötték (123. k). Kászonban *pókaszúrbe* tették.

Lészpeden az újszülöttet *pendejronygyocskába* fogták. „Szüttünk neki, olyan aprón, aprón *elveresztráltuk* [elcsíkoztuk], *pokrócocskát*, vagy karincába tekertük belé s *bernyéckével* lecsongolyítottuk — magyarázta Bálint János Anna néni 1971-ben —, hogy *ne folyjon el, ne szertüljön el.*” (124. k).

Tehát a gyermek s kivált a leányka már pár hetes korában felvette a bernyéccel leszorított *karincát* vagy *katrincát*, hogy abba nőjön fel, abban dolgozzék, abban ünnepeljen s azzal tegyék a sírba is. És alul *pendejronygyocskában* van, fején *ruhacska*. Csak méreteikben változnak majd a ruhadarabok. De anyagában és lényegében egy életen át ugyanazt hordja.

Régen a keresztanya (125. k) adta a servetet vagy a bernyéct, hogy *leszoriccsák*. De adott neki „*két láb fejtőt*, hogy szőjenek a szükségire”. Aztán vásznat, *kolozsnát*. Később adtak egy *pokrócocskát*, bernyéct, egy rendgúnyát s egy servetet a buba szemére. Újabban már kap *skutyigot* (pólyát) s paplant is, mint a menyasszony. Most egy-két keresztanya van, régen csak egy vót s az is adta férjhez. „Drágába kerül — sokallta Bálint Erzszi 1971-ben —, kettőnek nem kerül annyiba, mint egynek.”

Aztán mikor ezek a gyermekek megindultak, mind hosszú pendelyes inget kaptak. A leánkák a hosszúingre — Moldvában éppúgy, mint Gyimesen — pár szál színes gyapjút vagy keskeny bernyéct kötöttek, megőrizvén a *fehérnép* legrégebbi öltözetét. Aztán a *katrinca* vagy *karinca*, mellyel eredetileg a bőcsüt vagy a tekenőt vetették, meg belécsongolyították, a derekukra kerekítették. Klézsén s a többi faluban is régen a leányocskák *gecákat* hord-

tak s benne *paracskát*. *Pénzes-leánkák* voltak (126. k). Lészpeden a 60-as években már nem fontak pénzt a hajukba, de Márton Erzsike, bár még az ujját szopta, könyökbe varrott magyaros ingéhez karincáját már nagyok módjára felakasztotta (127. k), hogy hófehér ingalját mindenki megcsodálhassa, éppúgy, mint a Székelyudvarhelyi Táncház-találkozóon 1979-ben.

És ezeknek a gyermekeknek még a *szóbaköze*, a rakottkemence meleg kucójába vetettek ágyat egy-egy kockás lepedővel, katrincával.

II. E. Lepedők, takarók, padra- és falravalók

1. Lepedők, takarók:

lepedő (Bf), lepedű (Szf)
 inneplőlepedő (Bf, Np)
 ágyvető (Bf, Kl, S, Ka)
 ágyvetőlepedő (Kl)
 gyapjúlepedő (Kl, S, Gy)
 vetís (Szf)
 kockás-fekete lepedő (Np)
 fejr-feteke viselőpokróc (L)
 fejr-feteke gyapjúlepedő (Bf)
 bétakaródzó gyapjúlepedő
 tyivált pokróc (Bf, Szf)
 cserge (Np), serge (Szf)
 szegény cserge (Pu)
 ágyraaló (Tr, Ka)
 átterítő (Bf)
 csokros-ágyvető (Bf, Np, Kl)
 szedettes-csokros-ágyvető
 beleznás-csokros-ágyvető
 négyes-csokros-ágyvető
 barackmagos-ágyvető (Ka)
 ötnyüstös-gyapjúlepedő (Kl)
 nációnálos-ágyvető (Bf)
 csokros-kockás-ágyvetőlepedő
 emelgetett gyapjúágytakaró
 barozdás-kockás-ágyvető
 ribanclepedő (Gy, Bf)
 földrevaló (Kl)

lepedő (E)
 innaplőlepedő (KK)
 sörített lepedő (Vajdaikamarás)

 gyapjúlepedő (Vajdakasmarás)
 takaró (E)
 kockás pokróc (Magyaró)
 fehér-fekete viselőpokróc (Magyaró)
 szőrlepedő (Magyaró; KK, M)
 gyapjúpokróc (Vajdakamarás)
 ványolt pokróc (Ózd)
 cserge (Gyi; Nk), csergő (Magyaró)
 lomospokróc (KK)
 átyterítő (Kispetri)
 ágyterítő (Gyimes; Szék)
 soros pokróc (Magyaró)
 fagdassatt szőrlepedő (Vajdakamarás)
 egyes gyapjúlepedő (Vajdakamarás)
 festékes ágyterítő, ponkos (Gyimes)
 négyenyüstös ágyterítő (Gyimes)
 ötnyüstös keskenytáblás szőrlepedő (KK)
 fogásos szőnyeg (Gyimesközéplak)
 kockás szőrlepedő (KK)
 kóróbaszótt gyapjúlepedő (KK)
 vertszünyeg (Buza, Feketelak)
 rongypokróc (KK), pokróc (Kőszegremete)
 padlásrongy, padlásterítő (Gyimes)

2. Padraalók:

padraaló (Bf, Gy, L)
 padraaló festékes (Kl)
 festékes (Gf, O, Bf, Gy, Kl)
 rendes-festékes (KII)
 farkasfogás-festékes (Pu)
 kupás-festékes (Ka)
 gomolyás (Szf)
 hímes-festékes (mcs)
 lécsér (dcs), lenser (Écs)

padraaló (Pürkerec)
 padtakaró (Dombó)
 festékes (Gyi; Nk; Cssz; Dcs)
 pántikás festékes (Nagykászon)
 farkasfogás festékes (Nk; Cssz)
 csángórózsás ~ (Lesődféje; Gyi; Dcs)
 dugacsolt (Ördögösfüzes)
 aggatott (Nk); rakottas (FM)
 lécsér (Gyi)

5. Falravalók:

falravaló (Bf, Kl, Gy, L, Pu)
falhúzó (Pu)

fálvédő (E)
foglaló a falra (Gyimes)

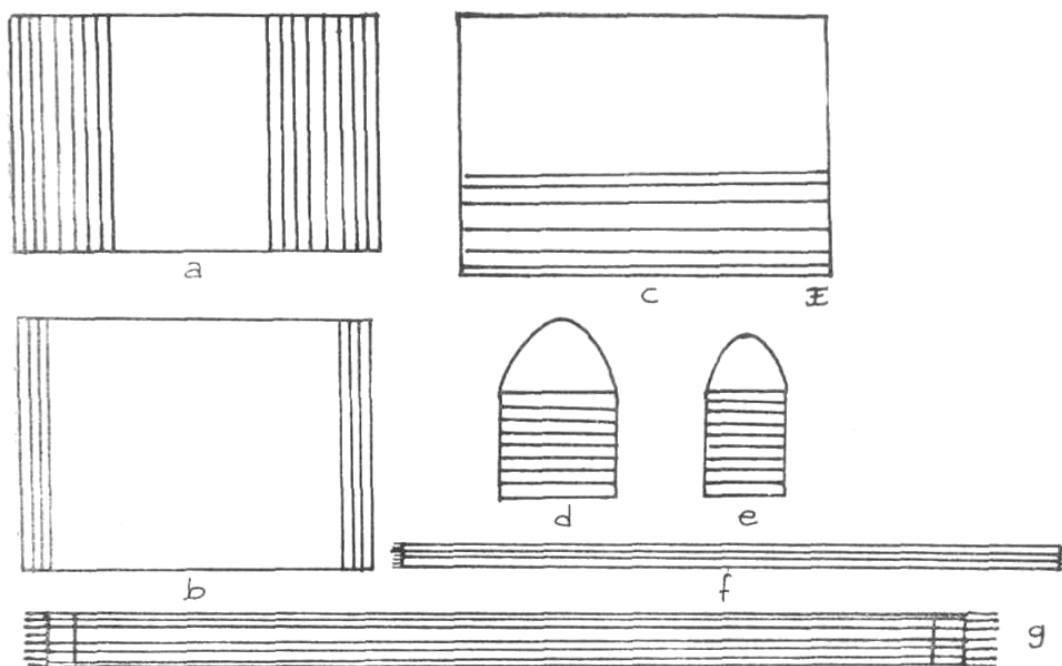
4. Bölcsőtakarók:

búcsú, ringó (mcs)
mezei bécsü (Pu)
bubatekenyője (Ka, Np)
— a buba tekenyőjének vetése (Np)
gyapjúlécszerke (Np)
lepedőcske (mcs)
párnácska (mcs)
takarócska (Ka)
pokrócocska (L)
pendejronygyocska (L)
bubakötő (L)
bernyécke (Ka, L)

ringó bölcső (E)
mezei bölcső (M); hintóbölcső (KK)
tekenyő (KK), teknő (Ksz)
gyapjúruha (Ózd)
kicsi lepedőcske (KK)
párnácska (E)
szőrlepedőcske (Lapád)
pókaszúr (Nagykászon)
házirongyok (KK); pókaszkonya (Gyimes)
pókakötő (Gyimes; Décese; Lapád)
szőristráng (Ózd)

Lepelszoknyák, tarisnyák, övfélék

Ezek a szövésfélék (60. r) nem határolódnak el teljesen a takaróktól. Alapanyaguk közös, és a mi fogalmaink szerint egyiket sem szabták. Ollót vagy vágószerszámot valamennyi csak akkor látott, amikor a szövéséről levágták. No meg mikor a *szabógatók* lakodalom előtt a végből felsabták, s amint kellett: *esszegyűtögették*, *behányták* vagy egyszerűen *kirostozták*. Valamennyi hő kísérő társa a csángó asszonynak, s jórészt az embernek is, egy életen át.

60. *Katrincák, tarisnyák, övek*: a) *rendes-katrinca* (Ka, 85×40 cm; „veresse” 40 cm, „fetekéje” 60 cm); b) *pestimánrendű-katrinca* (94×155 cm; „veresse” 10 cm); c) *fóta* (Kl, 141×95 cm, *ruzsája boránsikból* 37 cm); d) *tarisnya* (Kl, 40×46—46 cm); e) *kicsi-tarisnya* (40×30—30 cm); f) *bernyéc* (Ka, 4×237 cm + rojt); g) *ő, ővedző* (K, 21×352 + 10 cm rojt).

A *lepelszoknyák*, a *katrinca*, *karinca* (L, Gy) és a *fóta* (60a-c. r) a moldvai fehérnépek egyik legjellegzetesebb ruhadarabja. „...egész Moldva területén — mint Kós is megállapítja — az egyszerű fekete szövetlapból álló katrinca vagy selyemfóta az uralkodó mind a román, mind az itteni magyar (csángó) és ukrán (hucul) népviseletben. A fóta Törökországon át Indiából hozott selyemszövet, melynek viselete szoknyaként derék köré csavarva, ing nélkül, egészen Indonéziáig követhető. Moldvában azonban nyáron és hosszú ing fölött viselik. A mérsékelt égöv eredeti lepelszoknya-anyaga azonban a háziszóttos gyapjúkatrinca, melyet Moldvától kezdve Ukrajnán és Dél-Oroszországon át egészen a volgai finnugor és török-tatár népekig követhetünk.”³²

A katrinca, karinca — vagy ahogyan még a múlt században emlegették: *kerekítő* vagy *kerítő* — idős adatközlőim emlékében is úgy él, hogy a legrégibbi *négyes* szóttos, amelyet *rendesen* vagy *horcosan* készítettek. Aki csak tehette, a vékonyan font fekete gyapjúsálat megvetette és fekete meg két végén széles vagy keskenyebb színes rendekkel ontokolta. 14—19 pászmat is vetettek, „milyen kell magasságra”, kinek milyen magasnak szánták. Minden leány vagy asszony megszötte magának. A viselőt rackából, az ünneplőt s a fiatalokét cigájából, berkéből még selyemmel is öltötték. Igaz, láttunk Trunkon *lepedő-* vagy *csepükatrincát* is, s a múzeumban a Román környéki Jugányból kecskeszörből. Valamikor jó volt a vénasszonynak az is. A 95×127 cm nagyságú lepelszoknya két végén 36 cm szélességben fekete alapon 2 cm széles zöld, narancsvörös, meggyvörös és kék harántcsíkok díszítették (MNM. 133. 969). A menyecskének ott is puhább és *veresebb* (95×160 cm) katrincát szöttek. Neki már 43—43 cm-es és piros alapon zöld, sárga, narancs és kék csíkos volt a két eleje (MNM. 133. 974).

Kalagoron a szélesebb elejű katrincát és a *pestimánrendűt*, vagy *pestimánmódút* egyformán viselték (128. k). Mindkettőnek elejét síkon szöttek. De a rendes katrincának (60. r) 85×165-ből 37—37 cm volt a *veresse* és 81 cm a *fetekéje*, vagyis az előtt 37 cm szélességben veres alapon fekete, fehér, zöld és sárgával csíkozták (128a. k).

Pusztinán, Bálint Péterné szerint, az első gyermek után már vették a *sötét katrincát*. A menyasszony, a fiatalasszony még világosban járt. 30 év körül már feketét is tettek a két *elejébe*. A *dósza*, a hátulja tiszta fekete, „négyenyistes, mindig avval szönek katrincát”. Az elejét *megvirágozzák*, csíkozzák. A katrincába a két háború között „nem szoktak *szedést*, csak az övébe”. A sötét katrincát hordta az idősebb hótáig (haláláig). „Nagymámimtól kezdve ezt ismerem. Felvető *bobina*, verője gyapjú, hétköznapra ment. A berke finomabb inneplő” (MNM. 77.87. 1—8). „Gazdasszonynak való — mesélte már élő szóval Szászváron, mikor felkerestük —, aki *bátáskatrincát* tud szöni. A *szarádost* Pusztinán megszölták, hogy nem tud szöni szélt. Így összehajtvá vót a *rúdon* s rajta egy *kendő*” — mutatta.

A *pestimán* vagy *pestemánrendű*, *-módú-katrincákra* (60b. r) mindössze három rend kerül, az is a 88×160 cm nagyságú fekete négyes gyapjúszóttos elejére. A bolti, talán Erdélyből, Brassóból vásárolt gyapotszóttoshoz hasonlóan lehetőleg parasztrózsaszín csíkkal díszítik. Fekete cénára fekete cigájagyapjúval verik. Érdekes, hogy míg a Bákó környéki, például corbascai románoknál — Emilia Pavel szerint (55—57) a pestimánt két nyüstben és gazdagon szedett elővel szövik, a csángók mindössze 6—9 cm széles 3 rend „rúza berkével” hangsúlyozzák.

A gajdári leány *választott elejű katrincája* (129. k) emlékeztet inkább

a fent említett román pestimánra. Ennek elején látott fehér *fogak*, veres, sárig, kék és fehér *fecskefarkok*, rózsá pattanások (53a-c. r) és zöld fehér *izecskék* a völegénynek adott jegykendő elemeit és elnevezéseit idézik. Állítólag a „második verekedés” után kezdték hordani.

Lészpeden a sima *gyapjúkarinca* elejébe (X. 6.) a kicsi *izecskéket*, 1—2 szálcsíkot berkével, bolti hárasszal öltötték. Régen — Bálint János Anna szerint — tiszta gyapjúba, 13 *zserébben* (ott nem pászmában számoltak), 4 nyüstben szőtték, kettőnként fogták a bordafogba. A *berkekatrincát* (85×134 cm) 15-ösbe teszik. Azt is négyesen, de kettőt egy nyüstbe s 4 szálcsíkot egy bordafogba. „A házi gyapjú nem ereszti így össze — magyarázta —, szélén piros-zöld szarád egybevarrva. Amíg szép, vasárnap kötik. Azután miesnap (hétköznap).”

Nagydeszkás-katrincát Lészpeden úgy az 50-es évek végén kezdtek hordani. „Ez most jött ki — mondta Puskás Antal Anna 1971-ben. — Mostanáig nem szőtték deszkásan. Most minden leánynak ilyen van, menyecskének, az ifjúságnak. A nagydeszkás *katrincát* [X. 5.] csak nagyünnepen és vasárnap kötik. Az ünneplőt cérnába, a viselőt gyapjúba szövik. Mikor elcsúful, szalmát, sarjút hordanak vele. S vetik meg vele a böcsőt, s takarják vele a bubát” (124. k).

Apróhímes-keresztes-katrincát is láttam Gyoszenyben az utóbbi időben. Négyesen szövik, emeléssel. Veresszeg, fetekeszeg, indiai- vagy bíborvörös alapon elől a *hímek* (53e. r) négyszer ismétlődnek, majd következik a „*kicsi-híme* a szélin” (53 f, h. r). „Immáron oda értünk, csányunk egy kicsihímet a szélin” — magyarázta Pál Györgyné 1978 nyarán. Majd levágják s az aljára *csücsüsrkét* tesznek.

Furkulicás-katrincát (83×32—70—32 cm) is szönek, négyesen, emeléssel. Alsó szélén türkiz *pántok*, alul és elől kb. 15 cm magasságig bolti csipke. Ebben a szedést megfordítják (53g. r). Van olyan *katrinca*, amelyeknek az alját *verzselik* (mint a hétfalusiak az ingek elejét), van *pántikás* és *gecás* meg *szérádos*, mint a leszpedieknek.

Csillagosak és *újfogásúak* Kalagoron is a legújabb *karincák* (130. k). Ezeket „veressel válasszák”. Ünnepen, vásárba blúzzal, szvetterrel is viselik.

Fustát is szönek újabban nyárra fejtőből. Rajta a rendeket „fetekével válasszák”. Csak anyagában és csikelosztásában különbözik a *gyapjúkatrincától* (131. k). Ezt is régebben síkon, most választva készítik.

Az onyesti *veres-katrinca* (132. k) nem a mintájában, hanem tömegében díszesebb. Ott a Bákó környéki 32—40 cm-es elővel szemben (nem is beszélve a pestimánrendű *katrincáról*) már 60—60 cm széles vereset szöttek, s mindössze 20 cm feketét hátul. A „veresét” *tyirrel*, *tyiriskával* (fémzással) is megragyogtatták, a vörös alapon levő fehér, fekete, zöld és kék *borozdákat*, *vresztákat*. Hogy a Székelyfölddel való állandó kapcsolat vagy más az oka annak, de mintha átmenetet képezne a moldvai *katrinca* és a székely *rokolya* között. Mert ott viselik az elől zárt *rokoját* is, de azt sötétkékben.

A gyimesi *karincák* lényegesen sötétebb tónusúak, mint a moldvaiak. Gyimesközéplokon 1971-ben Jánosszeren Karácson Borbála és Hidegségen Gergely Berta magyarázta meg nekem a nyitját. Gyimesen a mellyék is, az őtő is ugyancsak házifonású gyapjú. Otthon festették cserrel és gállickóval a feketét, a pirosat *vett festővel*. Az *elejét* és az *utaját* ők is csikosan szöttek. Ők is pirosat, kéket, zöldet, sárgát és fehéret tettek belé a fiatalnak, öregnek egyformán. A mintáját egyik a másiktól, a más *karincájáról* vették. De a 18-as

bordába ők a gyapjúból is 3—4 szalat tettek. Gergely Berta már 7—8 szalat is emlegetett. Igaz, csak a *szálasból*, a gyapjú szalából lehetett karincát szöni. Meg kellett jól fonnai. Máskülönbem nem lehetett leszöni a sűrű szöttest. Moldvában csak a bolti cérnából, csőselyemből mertek 3—4 szalat tenni egy bordafogba, de csak ha berkével verték, így pedig a színes beverő sokkal jobban érvényesült. Gyimesen a sűrű fekete felvető alól csak mintegy kitetszik a színes beverő. Úgy látszik, a hegyi ember természetéhez, hangulatához jobban illett a sötétebb színhatás (133. k). A csángó Mezőségen már messze ragyoghat a világosabb veres vagy veresszeg, a setétveres katrinca és a fiatalokon a fóta (134. k).

A *fóta* vagy *fata* régen vásárolt selyemszöttes, szintén lepelszoknya.

A leányok, fiatalasszonyok alul körbe csíkos szoknyaszerűsége, melyet a moldvaiak szintén egyöntetűen viseltek s a csángók ma is hordanak. Nemcsak hordják, de szövik is a régi vásárolt — talán indiai — formára. Mégpedig a 141 cm hosszú és 95 cm széles selyemszövetet bolti cérnából vagy csőselyemből vetik, s a *rózsáját* (135a. k) házilag előállított, rózsaszín nyersselyemből szövik. A végén, illetve a szövés közben féloldalán *rostyát*, rojtot hagynak. Szályka Rózsa, a Kallós *Új guzsalyam mellett* c. kötet híres nótafájának leánya ma, 1978-ban is, eladásra is szövi Klézsén. Mert a fiatalok most is ebben ünnepelek. Leányok, menyecskék egyaránt, amíg karon ülő gyermekük van (135b. k).

Érdekes, hogy a moldvai csángóknál a lepelszoknya az utolsó viseletdarab, amelyet a fehérmépek levetnek. Lehetőleg derekukra csavart széles övvel s kívül keskeny bernyéccel rögzítve viselik városi szabású blúzzal, pulóverrel, ha ünnepelek. Bákóban 1978-ban a Péter-Pál-napi vásáron még nagyon sok virító katrincát láttam, és vasárnap fiatalokon fótát.

Az idősebbek még kitaranak hétköznap is a maguk egyszerű négyes fekete vagy színes végű katrincájánál. „Akarok még szőjek télire egy vastag katrincát — magyarázta Burgyáné Klézsén munka közben. — Így esős időben még kötök katrincát. Nem jártam már sok ideje.” „Itt a kereszties katrincát is két kicsi nyistvel és négy nagyval szövik — füzte hozzá Antal Jánosné. — A hímnél emelik a nyistecskét s teszik nyomán a doszkát. A főggyit négyvel nyistelik.”

„Régen mikor szorgosan mentünk, feltúrtuk a karincát — mutatta Bálint János Anna néni 1971-ben [136. k] —, s a szép fejr pendely tetszett ki. A templomba akkor sem lehetett menni feltúrt kárincával.”

Templomba nem, de a kútra igen. Szerencsém volt, teli vederral találkoztam. És Anna-napján ragyogott a kétfelől feltúrt karinca alól kivilágító hófehér pendely (137. k).

Rostás Kati néni szerint „az az asszony, aki miesnap is feltúrheti a katrincáját, mert alatta dologidőben is hófehér az ingalja” (138. k). Ez a nemzedék nem veti már le a katrincát. Ez már magával viszi, ha nem vitte már eddig is, mint Anna néni, a sírba.

A *gyapjútarisnyák* (60d—e. r), kicsik és nagyok szintén hozzátartoznak a moldvai csángók hétköznapjaihoz és ünnepeihez.

A *kicsitarisnya*, Román környékén *szütkü*, „...általános használatnak örvend. Vászonnal bélelve sőtartónak használják, s minden ház falán ott lóg a tűzhely fölött egy szegen, de kendermagot, aszalt gyümölcsöt, tojást, apróbb szerszámot is tartanak benne, s a gyermekek is ezzel mennek iskolába” (Lükő 1936. 75. lap 11.á). 1953-ban a kalagori búcsúra menet csapat gyermekkel

találkoztunk (139. k). Valamennyinek oldalán az egyszerűbb fehér-szürke csíkos vagy színes kicsitarisnya. Posztó vagy padra való végéből minden faluban a legváltozatosabb tarisnyák készülnek.

Legszebbek a *vásáros-* vagy *búcsújáró-tarisnyák*. Ezeknél is díszesebb az örömanya menyasszony-ajándéka.

„Csak rendíteni is sok — Kata Péterné Duma Ilona szerint —, mennyi dolog van egy tarisnyával. Lenyírják a gyapjút, meg ké mosni, met *buszék*. Meg kell tépni, meg kell gerebelni. Meg kell az *ontokot* még egyszer tépni. Megfogni. Még meg kell mosni, *megboilni*. A *szálát megvetni* s a gyapjút *beleszűni*. Mikor szövögetik, *fel* kell *szedni*, hogy szép legyen. Aztán meg kell varrni s *fileket* tenni. S a filek után *bájert*. Akkor kész a tarisnya. Csak rendíteni is sok, hát még csálni.”

Tarisnya 7—8 darab kell minden menyasszonynak. De ad az esküvőn „az ember mámája”, az örömanya is. „Ad benne katrincát, bernyécet, vásznat, hogy csánnyanak ingecskét belőle s lécsert a falra, falra való. Nekem is úgy adta a György mámája” — emlékezett Pál Györgyné Gyoszényben.

Legtöbbször kenderszálla vagy tiszta gyapjúból szövik, lécserek, ágyvetők végében. Így a régebbiek színe nyers fehér és fekete, azután az alapszínük veres vagy veresszeg, csíkozása van *másmóduval*. Szövik két nyüstben beleznásan vagy négyesen, fenyőágasan, síkon (26. k). De legtöbbször a lécsert mintáját követi, így lehet *szedetttes*, *lapockás*, *csokros*, *kockás* vagy *siringetett*. A közepén „a kék a fejjel van összesírtve, azért siringetett”.

Régen a tarisnyákat síkon szőtték, egyszerű csíkokkal, két nyüstben, beleznásan. 1953-ban az öregek és gyermekek még ilyennel jártak. Ezeket akkor már veres, veresszeg vagy fekete alapon, nemegyszer aszimmetrikusan is csíkozták (X. 1). A vékonyabb kenderszál felvetőt a színes gyapjú teljesen takarta, így azt nem is kellett festeni.

A *virágos-*, *búcsújáró-*, *leány-tarisnyát* (Pu) már a két világháború között feketére vagy veresre festett kender- vagy gyapotszálla négy nyüstben szőtték. Egyszínű veres vagy fekete alapjára két keskeny fehér, sárga vagy zöld csík közé feketét, zöldet vagy rózsaszínt öltöttek, *megvirágozták* (X. 2). „Ebben vittük a ruhánkat, ebben vittük az ingünket Lészpedre, Szent Annára. Egyben mentünk, a szépet vittük s akkor *kivetkeztünk*. Mikor jöttünk haza, akkor megint visszavettük. Még Mexikót is megjárta ez a tarisnya a kiállításon — büszkélkedik Bálint Péterné. — Négynyistes, virágos. Ezekre mind úgy mondtuk, hogy virág, a csíkokra.”

A 30-as évek végén, de különösen 1945 után az *inneplőtarisnyát* is lapockára szedték. A színes kender- vagy gyapotszálla — újabban cénára — vették és szedték a *mindenmódu* gyapjúfonalat. Ezeket az *inneplőtarisnyákat* 1978-ban — akárcsak az egykori szép alárendű ingeket — munkára vették. Bálint Józsefné Hodorog Erzse egyszerű négyestarisnyát akasztott a vállára, s úgy ment legeltetni (140. k). Antal Gergely Erzse munkában elviseli a régi *rendes inget* s a szedett-tarisnyát (141. k). 1953-ban még ünnepinek fényképeztem az ilyen *szedett-csokros-tarisnyát* (142. k).

A *csángós-tarisnya*, legyen az *veresfődű* (X. 3, 4.) vagy *mura* (meggyvörös), újkorában, de megkopva is messziről felismerhető. Bákó utcáján 1971 nyarán, mikor az első csángás-tarisnyás öregasszonyt megláttam (143. k), magyarul szóltam hozzá. Előbb kényelmesen rágyújtott, majd bizalmatlanul rám nézett, de magyarul válaszolt. Megtudtam, hogy Gyoszényből jött be a vásárra. A tarisnya nemcsak a vidéket, a falut jelzi, hanem az embert is. Nemcsak

a szín vagy a szövés mód különbözik, de a kötés és a viselés formája is sok mindent elárul az ember, az asszony vagy leány rend- és munkaszeretetről (144a. k). Az egyszerűbb vagy díszesebb összehajtott téglalap alakú szőttedarabot másként viselik munkába menet, másképpen jövet, és ünnepen is a maga módján.

A moldvai, a Szeret-téri csángós-tarisnya (144b. k) anyagában, színében, de még formájában is eltér a gyimesitől. Mindkettő az életformának és körülményeknek megfelelően alakult. A gyimesiek megőrizték a nyers gyapjú színében, vagy kevés festett gyapjúval csak díszített, jóval nagyobb méretű, egyszerű csíkos *fedeles-tarisnyát* (145. k). Ez formájában és anyagában is mutatja gazdája hegyvidéki állattenyésztő voltát. A kisebb, színesebb a síkvidéki, falusi ember dolognapi és ünnepnapi útítársa.

A *színes övfélék* is szervesen hozzátartoztak a csángók életéhez, mint egykoron Moldva, sőt legtöbb kelet-, délkelet-európai nép öltözetéhez. Moldvában már a két világháború között magyar viseletnek mondták a színes gyapjúövvvel leszorított hosszú kieresztett inget. Ignác Rózsát azzal igazították útba, hogy az övből csüngő piros rojtok már a „csángók népét” jelzik.³³ A szélesebb vagy keskenyebb gyapjúöv, a szegényesebb kecskeszőrök, de még a csepűöv (60f—g. r) is elkísérte a csángókat egy életen át. Jobban vagy kevésbé díszített *bubatekerővel* fogták a csecsemőre a *pendejrongyocskát*, hidegebb időben a *katrincát* vagy a *pokrócocsát* (124. k). Pár szál színes gyapjú vagy bernyéc került a pendelyesingű leánykára, legénykére. Széles rojtos övet tekert magára az ember (146a. k), de még a fehérszínű is. Arra kerekítette a *katrincát*, hogy aztán keskeny bernyéccel (XI. 1—3) körülcsavarva rögzítse. De bernyéc került a vőlegény lakodalmi övére Gyoszfényben még 1953-ban is, tehát férfi is viselhette mind a kettőt (146b. k). Lészpeden a legények a *kirosztozott varrott övedzőre* hímes bernyécet csavartak még 1960-ban is (147. k). Ha ember halt meg, szíj helyett „bernyéccel övedzték fel”. „Bernyéccel vagy pórácval övedzik fel a tarisnyákat is.” De varázserőt is tulajdoníthattak a bernyécnek egykoron, mert Márton Gyula éppen Bogdánfalváról jegyezte fel (1972. 203), hogy: „asszondotta, birsz-e nekem egy ullyam bérnécot csinálni, hoty kivél fölövedzzék, hoty halyom meg?”

Az *ő, ű* vagy *övedző* (L), mint láttuk, a férfi- és női öltözet szerves tartozéka. Petrás Ince szerint „...öv szövből szöve a’ nők munkája vagy török műv ... mellyet ismét széles derék szíjj »Deszó« vagy keskenyebb gombos-szíj szorít derekjokhoz” (Petrás, 1843/1979. 1326). Ilyen kék, ritkán vörös öveket a törököktől is szereztek be még a múlt század közepén. De szőtték és szövök ma is nem egy háznál. Mert ez az utolsó viseletdarab, amelyet a Bákó környéki emberek elhagynak. Ehhez még a városi ruhadarabok mellett is igen sokan ragaszkodnak.

A férfi és a női övet *esszeserített gyapjú szálfonalból*, esetleg kecskeszörből, négy nyüstben szövök 3 pászmás, ikresfogú bordában. Egy fogba 3—4 szálat is tesznek *hím után*, ahogy a *rendes négyes, fenyőágas, tarkavillás* és *barackmagos* kívánja. Minden esetben olyan sűrűn vetik, hogy a láncfonal érvényesüljön. Bogdánfalván „12-ből vetik, ha egymódú [egyszínű] a fonál. A vereset 12-ből, 12 ‘szálból, a más módút 8—8 szálból vetik”, s mellette 2—2 szál feketével, zölddel, veressel szegik, választják (XI. 4). Egy motollát vetnek, „rendesen, vresztálva, csíkosan és veresvei, sárigval vagy más módúval” szövök. A festett cigáját, a szép serített szőrfonalat fenyőágasan fogják, s a vőlegényét barackmagosan verik.

Mert Bogdánfalván még 1953-ban is a menyasszony a vőlegénynek 2—3 övet kellett hogy csináljon tiszta gyapjúból. Sok vereset tett bele, és késsel verte barackmagosan (3D r). Vagy kék volt a szála, és murával szőtte. Azt is négy nyüstbe tették, mint a fenyőágast. De szőtték *tarkát* is. Veres, zöld, sárga, kék (lila), fekete és fehérrel *tarkázva*. A fiataloknak tettek még rúzsát is. A széles *üveket* a leányok is feltekerték. A 20—25 cm széles és 350—360 cm hosszú *őket*, *övedzőket* két végükön bár 10—10 cm-en kirostozták.

Jugányban talán sok volt a kecske vagy nagy volt a szegénység, mert fiatalnak, öregnek merev kecskeszőrből szőtték. Ott a fiatalok is szerethették a feketét, mert menyecskének is *feteke földűt* készítették. Azon aztán pirossal szegett sárga meg kék, zölddel szegett piros csíkok váltakoztak (MNM. 133. 973). A vénasszonyé még sötétebb és keskenyebb, mindössze 17 cm. Természetesen fekete alapon, de ő már lilával szegett sárga és zöld csíkokat váltogatott a felvetőben, és rendes négyesen szőtte (MNM. 133. 968).

A sokadalomban az öv rostjának állása (146, 147. k) is sokat mondott. No meg az, hogy „bongos” vagy sima bőrvével szorította le (148. k), vagy pedig, mint a lézpediek, kihímezte és *odafelől* is *kirostozta*, mint a bánági román hátsó kötényeket,³⁴ amelyek állítólag szintén régi eurázsiai emlékeket őriznek, és hímezett vagy sima beryéccel tekerte körül. A búcsún egybegyűltek számára a falut, kort és családi állapotot egyformán jelölte.

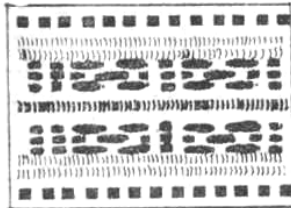
A kalagoriak még 1978-ban is szőtték, eladásra is. Bákó piacán övet szőtt test áruló kalagori asszonyokkal találkoztam (149. k). 1979-ben a Székelyudvarhelyi Táncház-találkozón ismét gyönyörködhattünk a pusztinaiak keresztbe-csíkos és a kalagoriak hosszába-csíkos, fenyőágas, széles öveiben (150—151. k) és viselőikben, ahogyan fehérben, csángósan járták régi táncaikat, különösen a *ruzsikát* (rózsaszínes) kedvelték 1978-ban a fiatalok.

1953-ban egy leány 3—4 övet és 6—7 beryéct vitt férjhez. Manapság bár egyre inkább kiöltöznek, azért 10—12 beryéct is kapnak. Gyoszenyben

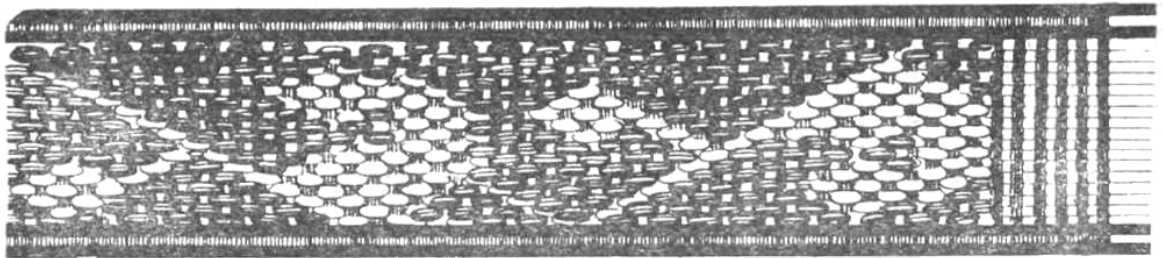
A *bernyéc* (L), *barnéc* (Ka), *bernéc* (Bf, Ta: 151. k), Gyimesen *bernyóc*, Orbán Balázs szerint a gyimesi női öltözet „legkacérabb, legékesebb alkatrésze” (153. k). De *kevékednek* vele a Bákó környéki csángó kis- és nagyleányok, fiatal és Idősebb asszonyok is (154. k). Régen az öregek egyszerű nyers fehér és sűrke gyapjúból vagy kecskeszőrből szőtték, az 50-es években a fiatalok az ünneplőt már cigájaszálra veres gyöngygamuttal ontokolták.

Egy beryécre öt *rázát*, fogat számítottak a *vetőn*, *vetőkarón* (Gyi), s az osztóvátán két nyüsttel, de borda nélkül szőtték. A „két nyüstvel elnyissák és beryécszövőfával, úgy verik”. Hétköznapra és az idősöknek *síkbernyéct*, egyszerű csíkosat (XI. 1) szőnek. Legtöbbször minden színből 1 igét, 3 párat vetnek, a fiatalnak pirosat, világosat, az idősebbnek aztán mind sötétebb színekben tartják. A beryéct is lehetőleg serített szőrfonalból vagy kecskeszőrből 4×230—250 cm-re szőtték, s még 10—15 cm-es rostot is hagytak, hogy azt az elején és a végén *eldugják*. Bogdánfalván *sík-* és *rakottbernyéct* (XI. 1—3), Kalagoron meg *keresztkupást* 3—5 meg 7 *rendű* (152. k) *szedettbernyéct* szőtték. Mivel borda nélkül készült, s csak fakéssel verték, a felvető érvényesült, éppen ezért csak egyszínűvel szőtték. Ha egyes csíkokon belül a felvető színeit szálanként váltogatták, akkor *fogas* vagy *babos* mintát nyertek (XI. 1—3. szélhímei), ha a *bélfával* vagy tüvel váltáskor egyeseket átsegítették, *rakott-* vagy *szedettbernyécnek* nevezték (XI. 2—3. középhíme).

Gyimesen is hétköznap a karincára *sík-* vagy *sirbernyócot* kötnek. Ünnepp nap szedettet, mintásat viselnek (153. k). „Mikor *megrégülnek*, *elváslanak*,

a

b

61. Tűzvasas és kégyófejes bernyóc-hím Gyimesközéplokról.

munkára is kötik.” Gyapjúból, gyapotból, újabban selyemből is szövik. „A síkbernyéct *pántikaközepűnek* is nevezik — magyarázta Nagypéter Kata Borospataán 1954-ben. — De lehet *fogas, szemes, babos* vagy *fejtéből türe szedett*”, mint a lujzikalagori *kupás-bernyécek*. A belfával szedett *tűzvasas* minta (61. r) még a múlt század közepén egyszerű, fehér, szürke és barna nyers kecskeszörből és pár szál növényi festékkel színezett veres gyapjúból készült.

Kalagoron és általában Moldvában a *veres, veresszeg, fetekeszeg* és *feteke* alapú bernyéceket szerették. A 70-es években már árnics alapon cigája-gyapjú, gyöngypamut, melána és minden kapható anyag belékerült a hosszú rojtú, erősen színes bernyécekbe (152b, e. k).

Onyesten a térdig kieresztett hímes-ingre, *fusztás-ingre*³⁵ piros, kék, sárga gyapjúból kötöttek bernéct.

Az asszonyok *fluturkával* (pillangó) megrakott *hímes-ingére*, kerekített *veres katrincát* (132. k) szintén piros alapú bernéccel rögzítették.

Domokos szerint (1941. 141) „jellegzetes, más falutól elütő katrincája és bernéce van a szintén székelyes csángó Gorzafalva asszonyainak”. Itt is minden színből 6—6 szálat (3 párát, 1 ígét) vetnek egymás mellé. Lábukon szintén bocskor és pórázzal megkötött kapca. „Minden állatnak így kell lenni”, az asszonyállatnak ez az öltözete az idősek szerint.

A lészpedi hímes bernyécek két szélére *babokat* és apró *kereszteket* szőnek.³⁶ A közepét az *ingszedés* legrégebbi mintáival — *tyúkszem, kutyanyom, kereszt, kupa* és más *hímecskék* (156 a. k) — varrják tele. Mégpedig a leánybernyécek két végét kétféle mintával (155. k), hogy minden vasárnap más-más végével tekerjék a derekukra. Egyedül a bubatókerőket hímezték végig apró keresztekkel és virágokkal. A lészpedi bernyécre emlékeztető hímekeket őriznek a kalotaszegi bagazia vagy muszuly és ruha (kötény) *darázsolásai* meg a nádamenti (vistai és bogártelki) szintén szőrszalagra hímzett *kantárvégek (sallangok)* (156a—b. k).

A szőrszalag és az öv szövése egyike a legrégebbi mesterségeknek. Már pár ezer évvel ezelőtt is készültek, mégpedig kis 2—5 lyukú kő- vagy csontapocskák segítségével. Nálunk már régen nyüsttel, de borda nélkül szövik.

A felvidéki szlovákok — Erna Markova, a szlovák népi textília kiváló szakértője szerint — még az eredeti technikát is őrzik.³⁷ A moldvai és gyimesi csángók a *tűzvasas*, *kégyófejes*, *eperlapis*, *keresztkupás*, *szekercés* és más *sík*-, *szedett*- és *rakotthímes* öveikben már szövőszéken szőtt, de a legrégebbi közös mintakincs alapjait őrzik szinte napjainkig.

II. F. Lepelszoknyák, tarisznyák, övfélék

1. Lepelszoknyák:

katrinca (Bf, Np, Tr, Kl)
karinca (L, Pu, Ka)
bátáskatrinca (Pu)
szarados(katrinca) (L)
felszerádozzák (L, Gy)
elejét virágozzák (Pu)
kicsi ízecskék (L)
sima karinca (L)
apróhímes (Gy)
nagydeszkás (L)
választott elejű (Ga)
veresse s fetekéje (Ka)

karinca (Gyimes)
karinca (szötteskötény; Hsz, Csz; Gyergyó)
bátáskarınca (Gyimes)
zsinaroskarinca (Gyimes)
felzsinorozzák (Gyimes)
virágozzák (Gyimes)
kicsi vesszők (Gyimes)
mindenasszony-formájú (Gyi)
apróvirágos (Gyi)
nagyvirágos (Gyi)
kurvákformájú (Gyi)
eleje s utaja (Gyi)

2. Tarisznyák:

tarisnya (mcs)
gyapjútarisnya (mcs)
kicsitarisnya (Bf, Np)
szütkü (Szt, Ke, J)

tarisnya, tarisznya (E)
gyapjú-, szőrtarisnya (Gyi; FM; Nk)
kicsi tarisnya (E)
szütkü (Felcsik)

3. Övfélék:

öv (Szf), övedző (L, Pu)
ő, ú, (Bf, Np, Tr)
bernyec, barnec, bernéc
síkbernyéc (Bf, Np, Kl)
rakottbernyéc (Bf)
szedettbernyéc (Ka)
fogas, babos (Bf, Np, Kl)
szemes (Tr, Ka)
3, 5, 7 rendű (Ka)
keresztkupás (Ka)
bubatekerő (L)
kantár (Kl)

öv (E); [vöö, észt]
ő (Gyimes); [vyö, finn]
bernyóc (Gyimes)
sík-, sirbernyóc (Gyi)
szedett bernyóc (Gyi)
túre szedett (Gyi)
farkasfogas, fűrészfogas (Gyi)
szemes (Gyi)
pántikaközepű (Gyi)
tűzvasas (Gyi)
pókakötő (KK)
kantár, sallang (Ksz)

III. VARRÁSOK — HÍMZÉSEK

A moldvai csángók, részben megőrizve a szavak eredeti értelmét, a ruhadarabokat, a szötteseket *összevarrják* vagy *gyűjtik*, de az ünneplőingekre, jegy- és fejkendőkre vagy a bundafélékre az ugyanazon öltésekből kialakított hímeiket már *hímzik*, különösen a régi csángó falvakban, például Forrófalván.

Ablakban varr vala Sepródi Borbála,
Ő is varrja vala az ő gyász ruháját.

*Varrást varrja vala fekete selyemmel.
Hímzést hímzi vala sűrű könnyeivel.*

(Rezeda, 1953. 72—73.)

Igaz, egyes falvakban még elvétve az újabb csángósan megtarkázott párnafejek alatt rejtőzködik egy-egy *inas varrottas* is. És ezzel párhuzamosan pl. Lészpeden:

Biró Katalina
Ül vala ablakba

*Varrja vala hímit
Fekete selyemvel...*

(Kallós, 1970. 90. sz.)

Az ünneplőingeket *hímzik* (Kl), *hímezik* (Bf), *hímesen varrják* (L), mint régen a *hímvarrók*. Erdélyben ez foglalkozás, de tisztség is volt egykor az udvarházakban.

A „gyönyörű varrott ingujjakra”, „szép varrott servetekre”, „fehér kendőkre” valamennyi kutató felfigyelt, de a moldvai csángó hímzésekkel, azok előállításával részletesen nemigen foglalkoztak.³⁸ A két világháború között Lükő Gábor a székely varrottasokkal összevetve közöl néhány inghímzés-elemet (1936. 16.á). Elsősorban a Székelyföldön és a bukovinai székelyeknél általános *invarrást* hiányolja a csángó falvakban (102—104). Moldvában pedig az *inazás*, *invarrás* egyszerűbb formája a legrégebbi varrás, anyagösszevarró, szélmegerősítő eljárás. Később a vászon felületén a díszöltés. *Zinvarrással* (szálánvarrott öltés) készültek még a múlt században első és utolsó éjszakára a párnafejek. Ugyanakkor díszítőelem is. *Egyenes-* és *horgas-innal* képezik az ing- és a jegykendő-hímzés alapját, és *inas-kicsihím* került a lészpedi *magyaros-ingekre*. Ezenkívül azonban még számos egyszerű öltésmódot és azokból alkotott díszítőelemeket — *hímet* — őriztek meg elnevezésükkel egyetemben.

Ferencz Kornélia és Palotay Gertrúd a *Hímzőmesterség* (1940. 3) előszavában a hímzés két őseit említi, a varrást és a szövést. Előbbiekhez sorolják az alapanyag szálaitól független, többnyire huroköltéseket, az utóbbiakhoz a szálánvarrottakat. A csángó asszonyok kezén viszont az alapjában funkcionális összevarró és szélmegerősítő *inas-*, *szemes-* és *fogasöltésekből* szemünk láttára alakul ki az ünneplőingeken a *fél-*, *egész-* vagy *fonottkereszt szem* és más szálánvarrott öltés számos válfaja. Ott vannak még a *szedések*, *cérnázások* és *öltögetések*. Az első valóban a szövést, mégpedig — mintakincsét tekintve — az övszövést vallhatja ősenek. A második a különböző minőségű bőrök egymásradolgozását, a rátétet. Idővel a csángó szúcshímzés alapöltésévé válik. A harmadik — az elő- és tűzőöltésszerű varrás mellett — a különböző jelek és jegyek rögzítéséből alakult ki.

*

A köztudatban úgy él, hogy a magyar népi hímzőművészetre elsősorban a virágelemek jellemzők. „A magyarság akkor alkotott sajátosat — olvassuk a *Régi magyar hímzések* összefoglalójában (Bp. é.n) —, amikor a mértanias elemeken túljutva, a szabadrajzú hímzésekben fejezte ki magát.”

És mi volt a XVIII—XIX. századi szórhimzések előtt? Kresz Mária *A virág és a népművészet* előszavában (Bp. é.n. 3) így vélekedik: „A virág, a virágból alkotott minta a magyar díszítőművészet fő — bár korántsem egyetlen és nem is a legrégebb — motívuma.” A virággal kapcsolatos fejtegetéseit a XIV. századból indítja. Bár „a virág” szó a „virul” igével kapcsolatos, ismert fogalom az ősmagyar korból. A fogalom azonos, de az ábrázolás egy régebbi formájával találkozunk Moldvában.

És az állatvilágból vett elnevezések? „...lehetséges, hogy egy korábbi ornamentikakincs emléke lappang az elnevezésekben, nem pusztán asszociáció” (Kresz, i.m. 23). A fazekasok és szücsök — kétségtelen két legrégebbi népi mesterség — mintakincsében példaként felhozott *nyúlful*, *macskanyom*, *macskaköröm*, *csibeláb*, *békaláb*, *sasköröm* és ehhez hasonló díszítménynevek mind ismerősek az erdélyi, de különösen a moldvai vászon- és szücs-hímzésekről is.

A díszítőelemek antropomorf értelmezését még régebbinek tartják. Például a szem motívuma. A földkerekségen mindenütt ismert világi és egyházi vonatkozásban.

A csángó hímzések alapegysége a 3 szál, az *igi* vagy *ige*. Abban számolnak. Egy-egy *zin* pl. lehet 1, 2, sőt 6 igés is. Az öltésmódokban a legkisebb egység a *szem*. A *kereszt szem*, *lánc szem* kifejezés náluk is ismeretes. De „szem”-nek, *szemes varrás*nak elsősorban a négyoldalt körülöltögetett igét, azaz a 3 szálát nevezik. Nem négyzetöltés, és nem kockaöltés a neve, de pontosan az.³⁹

E hímzésmód az erdélyi magyar varrottásokon mint járulékos és szélre kiszorult mesterkehím maradt fenn. Nagyobb tömegben, akárcsak a kelet-, délkelet-európai öltözet számos eleme, a hagyományörzőbb románságnál fordul elő. Az erdélyi magyar régi stílusú hímzések alapöltése a *szálánvarrott*, *inasvarrás*, *fonottöltés* vagy *sinorvarrás* formájában és névváltozataiban jelen van a moldvai *csángós*- és *magyaros-ing*-hímzéseken.

Állatvonatkozású elnevezések valamennyi hímzővidékünkön ismeretesek.⁴⁶ A Szeret-téren igen kedveltek a különböző szemek: *békaszem*, *lúdszem*, *rák szem*, *tyúkszem*. Gyimesen a *csitkószem*. Ha figyelembe vesszük, hogy a béka szerelmi varázslás egyik legrégebbi eszköze, akkor a *békaláb*, *békakeröm* és *békaszem* nem véletlenül került a hímes leányingekre és jegykendőkre. A *tik* vagy *tyúk* minden időben az asszonyt szimbolizálta a nép körében, éppúgy, mint a kakas a férfit. A *tyúkszem* a széki női ing elengedhetetlen díszítőeleme, ott is a nőiség szimbóluma. A *tojás*, a *tikmon* meg a termékenységé. Az egyik legrégebbi motívum, a *kakastaréj*, Moldvában is ismeretes.⁴¹ Így bizonyos, hogy Moldvában is a különböző *szemek*, *fogak*, *lábak*, *körmök*, *nyomok*, *egyenes- és horgas-ingak* nem lehetnek véletlenek és átvételek. Kerül ott átvétel is bőven. A különböző *butukok*, *setrán*, *szenetur* stb. mind azt bizonyítják, hogy öltésmódot, de különösen elnevezést vettek át, és szervesen beépítették saját egykori hagyományukba. Ezen a nyomon elindulva még sok rég elfelejtett funkcionális és díszítővarrásunk öltésmódját, régi és újabb elnevezését ismerhetjük meg.

Az utóbbi 20—25 évben egy faluban, de egyetlen házban is még megfigyelhettük a legegyszerűbb viselő *fehéringet*, az öreges, kopottas szöttes válólú *rendes-inget*, *magyaros-* és *csángós-inget*, és a három-négy korosztály egyre színesedő, majd túldíszített, túlszínezett ingeit. Az eltávozó és felcseperedő

asszony nép hímzésein magunk előtt láthattuk a csángó ingek viselt típusait, öltés- és mintaelemeit, szerkezeteit. Így fokról fokra nyomon követhettük a vágott és szövött szélek összevarrásától, a legváltozatosabb díszöltésekig, mert ők még nem is geometrikus motívumokkal, de öltéselemekkel, öltésmódokkal díszítettek. A papírmintáról vett, naturalisba hajló virágmotívumok elterjedésével aztán megindult az öltéselemek fokozatos szegényedése. Maradt végül az egyetlen, az újabb *butukos öltés*. Az iskolában tanult tulajdonképpen gobelinvarrás lett az egyeduralgoló az inghímzéseken. Nem mindennapi jelenség, de nagyon tanulságos. Különösen ha elgondoljuk, hogy Gazdáné Olosz Ella 1960-ban még egyetlen csángóingről nem kevesebb, mint húszféle öltés-elemet jegyzett le.⁴²

Az idős asszonyok szerencsére még ma is ismerik a régi hímek és öltések módját. Az elnevezések igen sok esetben falvanként, nemzedékenként, de egyénekenként is változnak. Sokan ugyanannak az öltésnek, hímnek régebbi és újabb nevét is ismerik.

Számunkra ritka élmény volt az általános ismert díszítővarrásokat funkcionális szerepükben megismerni. Majd a különböző ingtípusokon az öltés- és díszítőelemek alakulását törvényszerűségeikkel együtt nyomon követni.

VÁSZONHÍMZÉSEK

„A moldvai magyarok — mint Lükő is megállapította (1936. I. 102—104) — ritka kivétellel csak ruházatukat, elsősorban női ingeiket hímezik.” Ez így igaz. De ha e ritka kivételekből, a varrottas párnákból kiindulva, a vászon, majd a bőr ruhadarabok megismert funkcionális és díszítővarrásait, -motívumait összehasonlítjuk, népi hímzőkultúránk igen kevésbé ismert kezdeti láncszemeire bukkanhatunk.

Bár történeti szempontból a bőrmunka, a bőrök állati innal való összevarrása, *inazása* tekinthető e díszítésmód előképének, mégis előbb a vászon, majd a bőrhímzéseket tárgyaljuk. Témakörünk elsősorban a női munkával házilag előállított: szőtt, varrott, majd hímzett lakásdíszítő és ruházati darabok varrása, hímzése. Amint ez az előzőkben, a kender- és a gyapjúszöttek körében sem volt mereven elhatárolható, ugyanúgy a vászon- és a bőrhímzések között is lesznek átfedések, különösebb, ami az öltéselemeket, díszítőelemeket és elnevezéseiket illeti. Ezeknél majd a szokottnál hosszabban időzünk. Tesszük ezt azért is, hogy jobban megismerjük a funkcionális öltések (varrás) átnövését a díszítőöltésekbe (hímzés, hímvarrás). Ugyanakkor az Erdélyben is ismeretes öltés- és díszítőelemek kialakulására, azok mágikus szerepére is rávilágítsunk. Megéri a fáradságot. Mert az, ami nálunk csak díszítőelem, pl. az *almás* vagy *rózsás* párnafejek, az Moldvában *kupás* vagy *tikmonkás hím* az esküvői párnán (melyet az anyós adományoz menyének első éjszakára, azaz asszonyi termékenység-serkentő). A csillag, a *csillagos* az utat mutatja a világon, éppúgy, mint a nyújtóztatón a távozonak. Az ingmell, a *mejrendek*, különösen a verések, védték viselőit „a szemmel veréstől”, a mellvédői a *csicshímek* is; védték a legdrágább kincset, az anyatejet. Mert Moldvában a csángóknál a gyermek még ma sem teher, de áldást, munkás kezet jelent. Ám a kezet, a kart, a legfontosabb munkaeszközt is hímekkel óvták, erősítették, ha nem is mindeniknek ismerik ma már a jelentését.

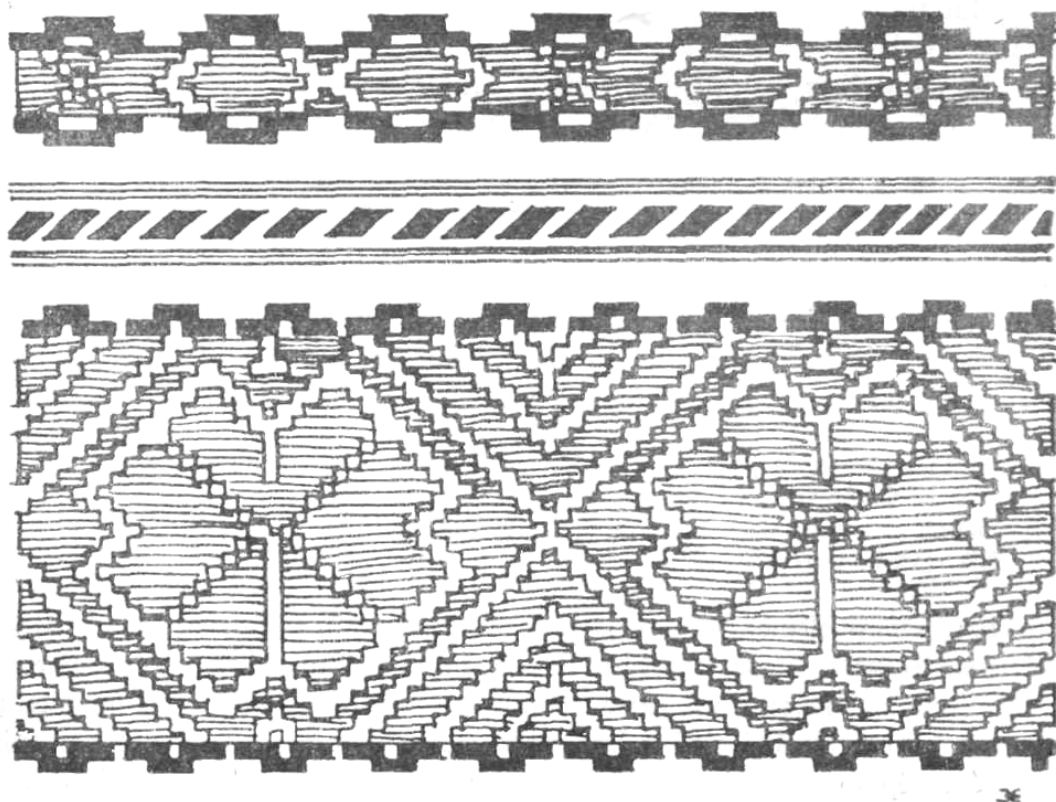
A varrottas párnafejek

amelyek Erdélyben az elsőház varrottasainak — legalábbis számbeli — alapját képezik, a Szeret-téren ma már ritkaságszámba mennek. Régebb azt a férjhez vitt egy-két párnát is inkább szőtték, mint varrták. Lészpeden szeretik a hímet, de inkább hímesen szőtt párnafejeket láttam a magasan feltornyozott kelengyében (39. k). Azokat nagyobbára a Székelyföldről, Bukovinából (62. r) hozták, esetleg a hétfalusi Pürkerecről. De vehették a szlovák vándorkereskedőktől is.

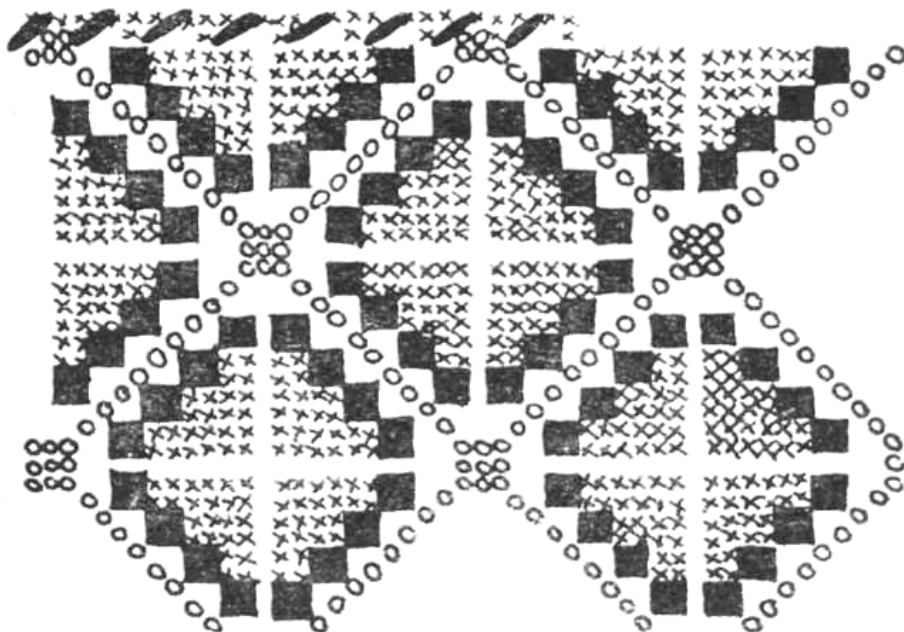
„Aki tehetett — magyarázta 1979-ben a lézpedi Bála Jánosné — innaplóra vett *székelyes-* vagy *tótos-párnafejet*. Aki nem tehetett, az mástól hozott *varrotast* s varrta feketevel, pirosval. Fetekevel a *csillagost*, azt tették a nyújtópadra. Mindenki igyekezett, hogy hatot varrjon vagy vegyen, hogy tegye a halott alá. Ilyen hosszú *magyaros-párnákat* tettek.”

Tehát a varrottas párna Bákó környékén nem a magasra vetett menyasszonyi nyoszolyának, de a halottaságnak volt egykoron a fontos tartozéka. Így a házaknál maradt még egy-egy múlt századi varrottas párnafej, anyós-adomány, de sokat azzal is temettek el.

A *kupás-párnafejet* (63. r) Benedek Péterné örökölte anyósától, Benedek Jánosnétól (1902—1932). A párnát még édesanyja kapta 1900 előtt. Gyapotvászonra fekete és veres árniccsal, fejtővel „kupás hímei van varrva”

62. Székely (valószínűleg bukovinai) párnafej-hím. 1920—23 között vásárolta és párnájára varrta Kádár Péterné. Ta, 1953.

63. *Kupás-hímvel* varrt *párnafej* mintája. Benedek Péterné tulajdona. Bf, 1953.

— magyarázta. A párna *színét*, a szárát az egér megrágta s azt elvette. Bolti anyagból más színt varrt neki. *Fordított gyűtésvel* fogta össze. „*Zinvarrásval* vannak a *kupák*, *sárig keresztcske a töltése*. Régen varrták másoknak is, de már elvesztek” — állította Benedek Péterné.

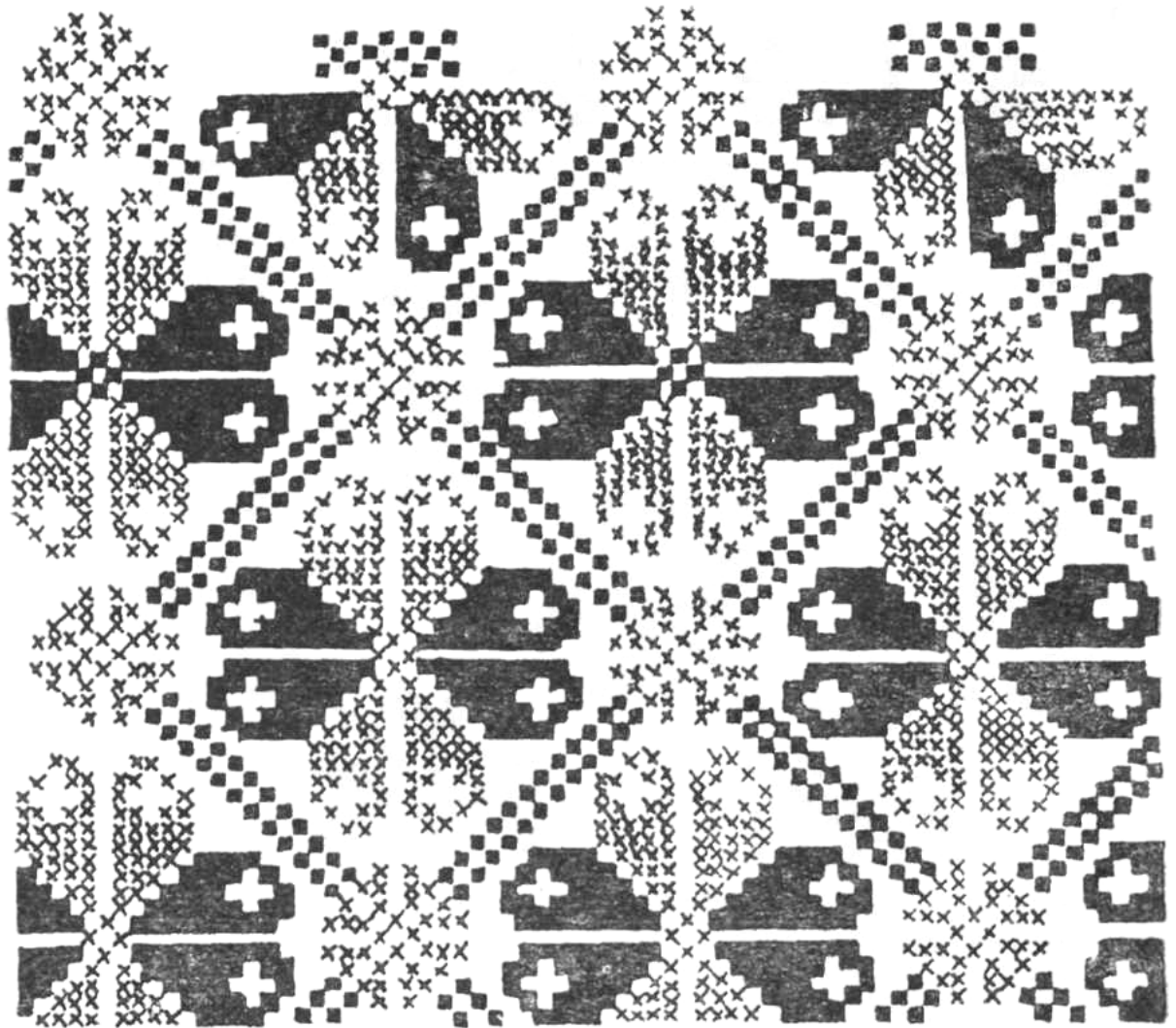
Mintája a legrégebbi erdélyi varrottásokkal tart rokonságot. Öltésmódja meg az általánosan ismert egyes kereszt szem és *zinvarrás*, *invarrás*.⁴³

Tamáson Iker Istvánné varrottas párnafejét szintén akkortájt készítette. Róza néni, mint mondta, 1880-ban született és 15 éves korában varrta a *ronygyába*, hozományába még Ketrisen. 1898-ban jött férjhez Tamásra. Állítólag Ketrisen akkor ezt a mintát többen csinálták (64. r). Ugyanazzal az öltésmóddal, csupán piros-feketével. Ő nem tartotta fontosnak a hálózat egyes kereszt szemeit sárgával, csángó vagy moldvai módon megragyogtatni. A minta hálózata legrégebbi erdélyi varrottasokról közismert. Mintaeleme, az *alma* vagy *rózsa* számtalan változatban előfordul valamennyi hímzővidéken. Alma? Szerelem, termékenység, szépség szimbóluma.⁴⁴ Rózsa?

Nem ám az a rózsa,
Ki a kertben nyílik,
Hanem az a rózsa,
Kik egymást szeretik ...

Ezt a mintaelemet, amerre jártam, kivétel nélkül mindenütt megtaláltam, szőttesen és varrottason egyaránt. De nemcsak nálunk, hanem valamennyi szomszédunknál keletre, nyugatra,⁴⁵ északra és délre beláthatatlan messzeségig nyomon követhető, akár csak a legrégebbi mesemotívumok. Természetesen minden nép, népcsoport a maga ízlése szerint és szokásához híven alakította és használta föl. Erdélyben az egy-, legtöbb kétszínű régi stílusú hímzéseken csak a felső-marosmenti Magyarón láttam a díszítőelemen belül megmozgató

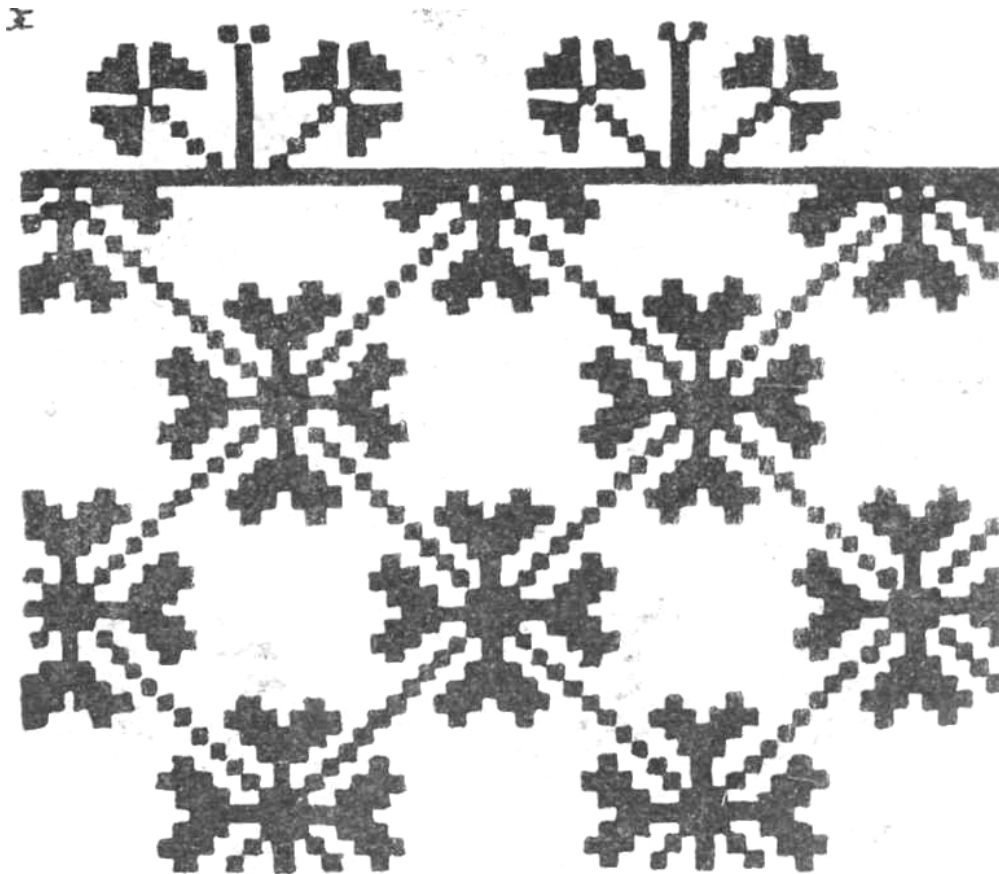

64. *Varrottas párnafej-hím*: x = piros, 0 = fekete fejtővel *invarrással* és *keresszettel* varrta Iker Istvánné Ketresden 1895-ben. Ta, 1953.

színbeli tagolást. A szerkezet és a díszítőelem számtalan változatban közismert. A terüldíszben belül a sötét szín irányával érzékeltetett középcsík, ugyanakkor a szélső mintaelemek másirányú tagolásával a szél — ez kifejezetten helyi sajátosság.

Az első világháború után *invarrással* (Ke, Ta), *zinvarással* (Bf), *fontsinórral*, *keresszettel* (L) már csak a leányocskák varrtak. Lészpeden még 1979-ben is találtam régi hármastagolású, Székelyföldről ismert *csillagos* mintájú fekete párnafejet, mesterkével. A középinta és a mesterke *vert varrott*, *kereszt hátraforogatva* vagy *butukos kereszt szem*, körötte *sinór* fut végig (65 r). „Keresszettel van varrva. Olvasva, mind keresszettel — magyarázta Bála Jánosné. — Régen, mikor jártunk a tehennel, csak mind vettük a *hammaskát*, raktuk meg kövel s pittyeztünk. Akkor anyánk szabott egy-egy rongyot, hogy ne mind pittyezzünk, dógozzunk is. Akkor varrtuk a tehen mellett.” Már semminek se tartják. Csak alsó párnahéj. Másikat, újfajta szőttest háznak rá. Állítólag annak idején, a 20-as években egymástól vették le a mintáját.

65. Fekete csillagos párnafej mintája. Készítette Bála Jánosné az 1920-as évek végén, „mikor a tehénnel jártak”. L, 1979.

Összehasonlító táblázat. III. Varrások — Hímzések

III. A

1. Varrás

varr, varrak, varram (mcs)
 — varrást varrja vala... (F)
 varrás (mcs)
 cérna, ciérna (mos)
 cernázás (mcs)
 tű, tő (mcs)
 tűdzés, tődzés (mcs)
 őti, üőti (Bf), ülti (Szf)
 — őtést őti vala... (Bf)
 őtés (mcs)
 megőti (keresztezi, L)
 — tőtést tőti vala... (Bf)
 tőtés, tőtís (Bf, L)
 — tőti tőtélékvel... (L)
 gyűti, gyűjti (mcs)
 gyütés (Np), dütés (Gy)
 eszeverés (Ka)
 szedés (mcs)

varr, varrok, varrom (E)
 varrás (E)
 cérna (E)
 cernázás (Gyi; Ksz),
 tű, tő (E)
 tűdzés (FM), tődzélés (Tf)
 őti, őlti (E)
 őtés, őltés (E)
 megőti (öltést átcsvár, Ksz)
 tőtís (Ksz), tőtéses simavarrás (Sz)
 összevarrja, köti (E)
 kötís (Ksz), kötés (KK, Sz)
 összevarrás (E)
 szedés (M), húzás (FM), vonás (Tf)

szegés (mcs)
beszegi, biészegi (Bf)
gombolyituk fel (Szf)

szegés (E)
beszegi, beszegi (E)
gömbölyű szegés (Szék)

2. Hímzés

hím (mcs)
— hímzést hímzi vala... (F)
hímzi (F, Ka), hímezi (Bf)
hímesen varrja (L, Pu)
— varrja vala hímit... (L)

hím (Gyi; Hsz; Nk; KK); forma, farma

hímezi (az úrihímzést E)
hímet varr (Hsz, U); megvarr (Ksz)

3. Ember- és állatvonatkozású elnevezések:

in, inaz (mcs)
egyenes- és horgas-in) (Tr)
szem, szemez (mcs)
— szemzést szemzi vala (L)
tyúkszem (mcs), csúkszem
lúdszem (Bf, Np)
békaszem (Bf, Np)
rákszem (Bf, F)
fog, fogaz (mcs)
fogas, fogaska (L)
farkasfog (L, Pu)

in, inaz (E)
inas kicsihím (Gyimes)
szem, szemez (E)

bábafog (Np)
lófejes (L)
békáláb (mcs)
macskaláb (Pu)

tyúkszem (Szék; Ksz)
libaszemes (Parajd)
békaszemes (Nagykászon)
rákos (Tf); rák, hal (Cssz; Nk)
fog, fogaz (E)
fogas (Tf), egy- kétrendes fog (Ksz)
farkasfog (Lapád; Nk; Ksz)
— farkasfog kertelte be (Ózd)
lúdfog (Ózd), libafogas (Ksz)
csitkószemes (Gyimes), kégyófejes
bikaláb (Ksz), rákláb (KK)
kecskelábas (Tf), fél-, egész madárláb
tyúkláb (Gyi; Dcs), csirkecláb (Szék)
lidércláb (Gyimes)
kokasfarkú (Ksz)
tollu (Gyi; Dcs)
kakastaré (Tf; Hsz; Nk; FM; KK; M;
Ksz)
zuza (Ksz)
köröm (E)
köröm (Ksz)
macskaköröm, medvetalpas (KK)
macskanyomos (E), egérnyom (Ksz)
tyúkbőrös (Gyimes)
nyü (Szék)

farkincák (Kl)
farkacskák (Ka, L)
kakastaré (L, Pu)
zuza (mcs)
köröm, keröm (mcs)
körömös (Kl)
békakeröm (Tr)
kucsanyom, kutyanym (mcs)
tyúkbőr (L)
tetübél (Bf)

4. Varrottas párnafejek

csillagos (L)
kupás (Bf, Ta, Ket)
tikmonkás (Bf)
invarrás (Ket, Ta)
zinvarrás (Bf, Np)
inazás (Ta)

csillagos (E)
almás (Hsz; Nk; Sz)
rózsás (Tf; Nk; Ossz; U; KK; Ksz; Sz)
invarrás (Gyi, Nk, Dcs, Sz)
— invarrással olvasva (Nk)
inasvarrás (Szilágyballa)
inazás (Kk; bőrre Magyaró)

innya (a szedések alapja)
fontsinór (L, Pu)
vert varrott (L)
kereszt hátraforgatva (L)
kereszsem (L, Bf)
butukos-kereszsem (Bf, 1)
keresztecske (L)
varrottas (L)

ina (Sz), sinor (Szék), alap (a mesterkén)
sinor (KK, FM), sinyorvarrás (KK, Ksz)
fonottvarrás, fonottas (Dcs)
akasztalat (Ksz), páras akasztalat (KK)
kereszsem, keresztsem (E)
butukos kereszsem (Gyi)
kerekszem (Sz)
varrottas, varratos (E)

Inghímzések

A csángó inghímzések, de még a jegy- és fejkendőhímzések is már egészen más képet mutatnak. Mert nemcsak a múlt század közepén töltötték a leányok — mint Petrás Incze is megállapítja 1841-ben — „...a bolondulásig ingváll varrásban ... téli napjaikat” (1841/1979. 1325). 1953-ban még nem egy leány volt a Szeret-téren, aki minden nagyobb ünnepre más inget készített magának. Tanítványaimmal alig győztük jegyezni az egyes falvakban a különböző öltés- és díszítőelemeket. De maradt még bőven 1971-re, 78-ra, de még 79-re is.

Moldvában, mint egész Kelet-Európában, a hímes inget a XIX. században és a XX. század elején még etnikai különbség nélkül viselték. Természetesen valamennyi vidék és népcsoport kialakította sajátos szín- és formanyelvét. 1912-ben Iorga már arról panaszkodik, hogy „Népviselőnk szemlátomást pusztul... Moldvában, a magyaroktól a vidékek kivételével, majdnem teljesen kiveszett” (1912. 16). A magyarok viszont varrták (157. k) emberemlékezet óta, de még a második világháború után is, mégpedig férfiaknak, nőknek egyaránt.

Kinek varrod, anyám,
Azt a gyolcsinget?
Mind csak katanának
visznek engemet.
Ha meglőnek,
jó lesz sebemre.
Ha meghalok,
eltemessenek benne.

(Rezeda, 1953. 36—37.)

Mert varrta az anya, a háziszótt, fehérített vászonból (45. k), varrta a gyócs-, azelőtt a kendervászon inget urának, fiának, s amíg kicsi volt, a leányának is. Mert kellett az egész családnak *miesnapra az üselő-* s vásárnapra és ünnepre az *inneplőing* (158. k).

Kellett a leánynak is, mire férjhez ment 6—16 viselő- és legalább 2—10 ünneplőing. Hétköznapra még 1953-ban is jó volt a *felemás-vászon*, de ünnepelni már, aki csak tehetett, *tisztagyapotba* ünnepelt. Régen kender helyett „szoktak lent is használni, csak az ingeknél és a párnaszíneknél”, de jó volt a *virágosvászon* is, a szegényebbnek a *csepűvászon*.

Üselő-fejéringet vettek a fiatalok is, ha a vízre sulykolni, *kendermosni* vagy áztatni mentek (159. k). A faluközé már *szótt* vagy kisebb hímű *kicsid-ing* kellett. Külsőrekecsinben az öregasszonyok a fehérínget sem otthon, sem a faluban nem szégyellték (160. k). De elviselték a fiatakori *vereses-*, *csángós-* és

a *magyaros-rendvel-való-ingeket* is (161. k). Lészpeden a 70-es években is *könyökbe varrott magyaros-inggel* ünnepeltek az öregek (162. k).

Az *alárendű csángós-inghez* még 1960-ban is erősen ragaszkodtak az idősebbek (163. k). 1978-ban *plátkás-inget* hordoztak már Gyoszenyben a nagyanyák is (164. k). Állítólag 1940 előtt kezdett terjedni a Szeret-téren. Hímest varrott vagy szövött alárendű vagy *rendes-inget fetekést* ünnepnap már csak a század elején születtek vettek magukra. A középkorúak például Klézsén már csak munkára hordozták.

A *tekerményes-ing* 1953-ban a fiatalok viselete, de az volt már a szabófalvi Rab családnál is az 1890-es években (lásd a Viselet fejezetben). S még 1960-ban is a hatgyermekes Kozsokár Mihályné leányaival együtt Kalagoron abban ünnepelt (165. k). *Alárendű kicsid-* vagy *kisikeinget* akkor már nemigen vettek (168. k). A gazdagon hímzett tekerményes volt akkor még az ünneplő. Cigájával hímzett magyaros rendvei való vagy *tekerményes-csángós-nagyinggel* „kevéldtek” akkor Lészpeden a fiatal asszonyok (167a. k). Gyönyörű hímzett vállú nagyingek készültek akkoriban Forrófalván (167b. k).

A *szekercés* inghímek 1953-ban még újdonságszámba mentek. 1978-ra Klézsén már alig került elő a láda fenekéről, hogy középkorú asszony (168. k) magára vegye.

A *nációnálos-ingek hertyikéről* — a veres, kék vagy fekete alapú nagy virághímest ingek — divatja az 50-es években tűnt fel Román felől. Gyoszenyben 1978-ban mint divatjamúlt öreginget adták nekem (169. k). Trunkon ekkor még ünnepi ingnek számított (170. k).

Buzsoros-ingekről 1953-ban még nem is beszéltek a Szeret-téren. 1960-ra már a mindig újat kereső fiatalság, így az Istókék leánya is Klézsén már nagyrozás inget varrt magának (171. k). 1978-ra a fiatalabbak között, aki még viseletben járt, az mind a buzsoros-ingben *hordozódott* (172. k). 1979-ben már a külsőrekecsiniek is abban érkeztek az udvarbeli Táncház-találkozóra.

Az utolsó 100—120 év ingeit szemlélve — öltés- és díszítőelemek neveit izlelgetve — a varrás és hímzés kialakulásának és sajátos körülmények meghatározta fejlődésének lehetünk szemtanúi. A Szeret-téri csángók még a második világháború után is a régi stílusú ing- és hímzéstípusokat őrizték, és jóformán szemünk láttára tértek át az új és legújabb stílusra, amelyben egybemosódnak a biztos tagolású, a függőleges és tekerményes *rendek*. Megjelenik a veres, majd a fekete szín mellett a megragyogató sárga, majd a kék, zöld, parasztrózsaszín és narancs, előbb „csak szükön s mártva”, hallatlan szín- és ritmusérzékről téve tanúságot. Végül a korábbi nemes alapanyagok, öltés- és díszítőelemek helyét fokozatosan átveszi az üzletben vásárolható vászon és hímzőfonal, a gobelinöltés és a papírmintáról másolt naturalista virág. Ezeket csak megemlíjtük, de behatóbban nem foglalkozunk velük. A fokozatos kiszíneződés, kivirágzás, majd túlvirágzás a csángó népi hímzőművészet hattyúdala. Mi ennek a hattyúdálnak s a hozzá vezető útnak krónikásai szeretnénk lenni. Úgy tűnik, a közös zenei nyelvről vallott bartóki elv⁴⁶ a közös varró- és hímzőnyelvre is érvényes, így a moldvai csángó hímzések is felkerülhetnek a magyar népi vászonhímzések térképére⁴⁷ VII. dialektusként. Egy olyan régi réteget képvisel, amely közvetve vagy közvetlenül valamennyi hímzővidékünkön lényegében vagy nevében jelen van. Ahogyan a csángó népzene is szerves része az egységes magyar népzenekecsnek, és ma már országhatáron innen és túl második életét éli, ugyanezt szeretnők a hímzésekkel is elérni.

Szeretnők megszólaltatni a múzeumokban és magángyűjteményekben található gazdag régi és új stílusú anyagot, érthetővé és élvezhetővé tenni a szakemberek és a nagyközönség számára.

III. B.

1. *Ingnevek*

— varrja vala ingét (Bf)	
ing (mcs)	ing (E)
fejír-, fejíring (mcs)	fejír-, fejíer-, fejíring (E)
öreges-ing (mcs)	öreges ing (E)
üselőing {Bf, Np}	paraszting (Ksz); hadiing (Györgyfalva)
viselőing (L, Pu)	viselőing (Hsz; Ossz; U), viselő (Dcs),
inneplőing, innaplőing	inneplő-, ünneplőing (E)
hosszúing (mcs)	hosszúing (Vérvolgy; Magyardecse)
kicsiding (Ka)	kicsiing (Valkó)
kisikeing (Ka)	kereking (Magyarlóna)
csángós-ing (mcs)	csángós ing (Gyi)
magyaros-ing (L, Pu)	székelyes ing (Ózd)
könyökbe varrott (L, Pu)	könyökbevarrott (kislánying, Hf, Torockó)
rendes-ing (Kl)	kötéses ing (Ksz)
rendvel való (L)	felvarrottujjú ing ((Mezőség)
alárendű (Bf, Np)	egy-, kétvarrásos ing (Györgyfalva)
tékerményes, kandargós (mcs)	
plátkás-ing (Bf, Gy, Szf)	németes ing (Magyaró; Ózd)

2. *Díszített felületek*

váll (mcs)	váll, vállfü (Ksz)
vállhím (mcs)	vállhím (Torockó), [váhegy, Nyitra]
könyökhím (L, Pu)	könyökhím (Gy, Ti, M)
ujj, ujjhím (dcs)	felvarrások (M)
vállazó (Gy)	vállazó, vállazat (M)

Alapanyagok, hímzőfonalak

Mire és mivel varrtak, hímeztek a Szeret-téri csángó leányok, asszonyok? Elsősorban arra és azzal, ami a házból kitelt. Szótték, fehérítették a kender-, len-, majd *kenős-*, *keresztesvásznak*at. A *felemás-vásznat* nemcsak szívesen vették magukra, de kedvvel is dolgoztak rá, mert az igéket jól lehetett rajta „olvasni”. Már a múlt század közepén, aki meg tudta fizetni a gyapotfonalat, gyapot-, majd *szakácsvászonra* hímezte nagyünnepi ingét (L *Viselőszóttések*). A 40-es évek után mindenki abban járt, hogy ünneplő nagyingét magának és az urának gyapotvászonra varrja. Végül pedig áttértek az üzleti vastagabb *légyszaros*, sárga-, majd a fehérvászonra.

Varró-, hímzőfonalnak meg ott volt kezdetben, de a viselőingeken még 1945 után is, a megserített kender- és lencérna. Csak meghúzták egy kis méhviasszal, *iuszval* (Kl), *hiuszval* (Np),⁴⁸ s már csúszott is a tű nyomán.

Iuszos házicérnával bőrt és vásznat egyaránt varrtak. Ezekkel a régi *gyűjtésekkel* úgy össze is *inazták*, hogy az ing már régen a *ribancosban* (rongyoszsák), de a *visszaforgatott gyűjtés*, az nem enged. (Ollóval is nehezen sikerült felfejtenem.)

De varrták, varrhatták a „fetekét” feketére áztatott kender-, vagy len-cérnával és jól sodrott sötét színű gyapjú szálával, előbb a hosszú szálú curkánával, később cigájával. Vereset is festhettek gazzal, *burjással*, csak már nemigen emlékeznek rá. Az ünnepi *fetekeszeg*, *murát* (Kl) állítólag dióhéjjal is festették. A török, görög és örmény kereskedők⁴⁹ jóvoltából régóta kedveskedhettek a legények és az emberek egy-egy kis veresfonallal. A keresztanya már az újszülöttnak adott „három facsarás gyapotot s kevéske veres cérnát”; emezt aztán a kezére kötötték, ingére varrták, hogy a „szem ne fogja”, nehogy valaki „szemmel verje”.

A nagyleányok pedig rég az ideje, hogy veresingben „kevéldnek”.

Vërëss ingbe, pátába,
Kardann álló ruhába,
iÉdes Gergelyëm,
Kedves Gergelyëm.

Mikar(a) Csíkból elindultam,⁵⁰
Sziénëm nem vót, úgy búszultam,
iÉdes Gergelyëm ... stb.

Vërëss ingem felvettem,
S e fátámat félköttem,
iÉdes Gergelyëm, . . . stb.

Elindultam bié Trunkba,
Térdig érő parandba,
iÉdes Gergelyëm . . . stb.

(RMN 215. sz.)

Petrás Incze szerint Klézsén 1841-ben a leányok „varnak pedig arany selyem és pamut mindenféle színű fonalból [...] tulajdon szorgalma által készült len-, gyapot- vagy kendervászónra...” (1841/1979. 1325).

Az „eladott leány” ballada különböző változataiban valóban dolgoztak a „*kékice selyemvei*, a *sárig aranyszálval*, *feteke- és givizész selyemmel*”. Tehát varrtak és hímeztek már a török időben selyemmel, aranyszállal, természetesen a módosabbak, de az általunk ismert legrégebbi darabok, a veres és fetekeszeg cérnával, majd fejtővel hímesen varrt szöttesvállú *öreges-ingek*. Az 1970-es években feketében csak a 75 évesnél fiatalabb asszonyok ünnepeltek. Ennél idősebbek ragaszkodtak a vereshez, legfeljebb ha a szedése vagy egy-egy farkincácska akadt rajta fekete (166a. k).

A század elejétől, de még a két világháború között is piros és fekete fejtővel dolgoztak, azt alkalmazták tisztán vagy *elvegyesen*, vagy a két színt összesodorva, *tyúkszarosan*. E két színt és a meggyvöröset hangsúlyozzák a magyar források, s mint magyar, csángó sajátosságot emlegetik a román szakkönyvek.⁵¹

A 30-as évektől, de különösen 1945 után mind nagyobb mértékben hímeznek házilag vagy vegyileg festett cigájával, különböző színű bolti hárászokkal és DMC hímző fonalakkal. Feltűnik a *portokálos sárig*, a lilás *kiék*, a *ruzsika* és a *zúd*. Alapszín ing- és bőrhímzésben továbbra is a *jetekeszegveres*, a *belánveres* és a fekete. A fokozatos kiszínesedés folyamán a parasztrózsaszín, a narancssárga, kobalt- és ultramarinkék, smaragd- és olívizöld mind jobban dominál. 1979-re már sok esetben teljesen elfoglalja helyét a pirosnak és feketének, és az üzletben található mindenféle természetes és műanyag hímző- és -szövőfonallal dolgoznak.

A régi szöttesvállú csángós-ingeken legfeljebb a szedés alatt az *innyát* és a szemek közepét öltötték pár szál sáriggal, de a nagyünnepekre néhány fémzállal, *tyirrel*, *csurral* (Np) is megragyogtatták. Ezek is inkább a vállra kerültek, mert színnel, mintával igen sokáig a vállat kívánták hangsúlyozni.

III. C.

1. Alapanyagok (1. Viselőszöttek II. B)

2. Himzőfonalak

kendercérna (mcs)	szapult kendercérna (E)
lencérna (mcs)	feketére áztatott lencérna (Ózd; Válaszút)
házicérna (mcs)	házicérna (E)
iuszos házicérna (Kl)	viaszos házicérna (Tf, M)
szőrfonal (mcs)	szőrfonal (E)
cigája (mcs)	hárász (Torockó, Ksz)
veresfonal (Kl), árnic	fejtő (E)
selyem (Kl, L, Pu)	selyem (Torockó)
szárig aranyszál (Kl)	sárig aranyszál (Csernátfal)
tyir (Bf), csur (Np)	skofium (úrihímzésen E)

3. Színek

fejér, fejr (mcs)	fehér, fejér, fejr (E)
feteke (mcs)	fekete (E)
veres (mcs)	veres (Gyi; Hsz; U; Ksz), vörös (Tf; u)
vígveres (mos)	viritós (Méra), tűzpiros (Türe)
belánveres (Bf)	téglaszín (Bánffyhunrad)
veresszeg (mcs)	veresszeg (Gyi), barnapiros (Türe)
fetekeszeg (mcs)	fetekeszeg (Gyi), sütőpiros (Ksz)
törzsönyös (Kl)	szürfűs, szurfűszín (Nk)
mura (Hl, Gy)	bordó (Ksz)
elvegyes (mcs)	verestarka (Körösfő)
sárig (mcs)	sárig (Gyi; Tf; Hsz; Nk), sárog (Korond)
sáfrányos (Kl)	sáfrányos (Hf), tubáksárga (Nk)
portokálos sárig (Bf)	narancs (E)
kék, kík, kiék (mcs)	kék, kík (E)
víggék (mcs)	égszín (Ksz)
zúd (mcs)	zöld, zöld (E)
ruzsika (mcs)	rózsaszín (E)
rózsálila (mcs)	ciklámen (Ksz)

Öltésmódok, díszítőelemek

A legszebb *lófejes*, de különösen a *sinóros-magyaros-rendvel-való-* (XII.) *ingek* e század közepéről a kalotaszegi kötéses ingekre emlékeztetnek. A *könyökre varrott* lézpediek (XIII.) pedig az egykori torockói meg a hétfalusi hasonló nevű *hímes-ingek* díszesebb testvérei lehetnének. A *kandargós-*, *barackmagos-*, *pitános-*, *rudas-* vagy *butukos-vállú*, *tekerményes-* vagy *rendes-ingek* meg egyes öltés- és díszítőelemeikben és szerkezetükben a régi moldvai román és ukrán ingek közeli rokonai. Ugyanakkor az ujjat borító könnyed területdísz (román) vagy az egy tömbbe fogott súlyos díszítés (ukrán) helyett a határozott tagolású függőleges vagy ferde *rendek* színben és foltban sajátos mértéket tartanaik, szín- és csíkritmust követnek (XIV—XVIII.).

Mikor nyitott szemmel és füllel, tollal és ecsettel jegyezgetni kezdtük ezeket a nehéznek tűnő öltés- és díszítőelemeket, mintha lépten-nyomon régi ismerősökre bukkantunk volna. Az alapöltések és elnevezések zömét más összefüg-

gésben már jórészt ismertük, ugyanakkor ezek sajátos csoportosítása egészen újszerűen hatott. Holott egyszerűségüknél fogva bármelyik primitív nép élhetett ezekkel a lehetőségekkel. Már ahol a bőrt vagy a vásznat az emberi alakhoz kellett formálni, a legegyszerűbb eszközökkel szabni, varrni.

És ezek az egyszerű díszítőelemek — Boguszlavszkaja, moszkvai tudományos kutató szerint — „a geometrikus díszítmények egyidejűek az emberi kultúrával”; Heim Edgar Kiewe oxfordi professzor „az analfabéták jelbeszédének, a hagyományok nyelvének” tartja.⁵² Ezt a nyelvet pedig itt Kelet-, Délkelet-Európában az írásbeliségtől jobban elszigetelt falvainkban elég sokáig, a moldvai magyar asszonyok ennek a századnak közepéig beszélték. (Idős adatközlőink zöme 1—2 osztályt ha végzett, és jó volt, ha a nevét le tudta írni.) Mintegy bizonyítva László Gyula ama nézetét, hogy „Míg nyelvrokonaink nagy része a szövőszék és ilyen jellegű [geometrikus] hímzés művésze, a finnek, észtek és a magyarok elsősorban a szabadrajz szépségét művelik. Ez nem ősrökonság, hanem civilizáció kérdése!” (1979. 112—113.)

Az elnevezések pedig a vérében voltak az olyan leánynak, aki „guzsalát író” kedvesének vagy annak örömeire „olvasta az igéket, a szemeket” ingének vállán vagy mellén. Hisz mi mindent gyűjtött, forgatott, hányt, hurkolt, kötött, öltött, töltött, szedett, szegett, varrt⁵³ ő maga és valamennyi felmenője a legrégebbi idők óta. Szeme, foga, ina, körme is minden élőlénynek volt. Így bárhol inazhattak, szemezhettek, fogazhattak. Csak egy darab vászon, egy szál fonal s egy túféseség kellett hozzá.

Az egyszerűen szőtt vásznat — hát még a hímeset, mindenképpen a kiszabott darabokat — össze kellett állítani (a szabásrajzokat lásd az öltözet fejezetben). A keleti szabású ingek szövött és vágott széleit, mindeniket a maga módján, össze- vagy meg kellett erősíteni ahhoz, hogy az egyes vászon-szélek munka- és szapulásálló viselő- vagy ünneplőinggé váljanak.

Ezt a munkát pedig, a varrógép megjelenése előtt, a kendermunkához hasonlóan, mindenütt a hagyományokhoz jobban ragaszkodó asszony nép végezte. És az írásbeliség határáig őrizte, őrizgette a javarészt egytagú, ősmagyar kori szavakat,⁵⁴ öltésmódokat és díszítőelemmé vált jegyeket, jeleket, amelyek mágikus erejével szerette volna megszerezni, majd megtartani kedvesét a szerelmes leány. Amelyek segítségével igyekezett az anya saját munkaerejét megsokszorozni, emberét, majd gyermekeit a látható és láthatatlan ellenségtől megvédeni.

Kitől tanulták, tanulhatták ezeket az *ötéskéket*, *himecskéket* falujuk határárt ritkán átlépő leányok, asszonyok? Az anyatejjel szívták magukba vagy öröklődött anyáról leányra az anyanyelvvvel, énekkel, tánccal egyetemben? Ebbe születtek, ebben nőttek fel és ebben éltek. És ezek tartották meg őket hosszú évszázadokon keresztül. És varrták férfigallér sarkára, női ing vállára, jegykendő közepére a keresztet, amely még 1979-ben is azt jelentette — Lőrincz Györgyné szavait idézve —: „katolikusok vagyunk és nem szégyelljük”.

Az egyéves leányka már *magyaros-rendvel-való-inget* kapott *házacskahímmel* (XIII. 2). A 2—3 éves odakuporodott anyja mellé, s a hímek szinte szeme láttára borították be a fehér vásznat. A nagyobb leányka már maga öltögette az egyszerűbb hímekeket a ludak, majd a tehének mellett, a maga vagy kistestvére közeljébe. Mert a gyermeket, már a karonülő is hímes-ingbe fogta anyja, nagyanyja. Azután tút adott a kezébe, és amit egyszer megtanult, azt egész életében varrta. „9 éves vótam, amikor kezdtem varrni. Ezeket a *bre-*

cárokat [kézelőket] a leányocskám varrta — dicsekedett Márton Ferenc Erzse 1971 nyarán. — 11 éves, a *parámát* már ügyesen varrja.”

A 82 éves Zöld Józsiné 10 éve készült világos veres-inge a hagyományörzés meggyőző példája. „A régi ingeket úgy varrtuk, mind ezt ni, ezt a *vígvereset*. Csináltak ilyent feketében is, elvegyesen is. Egyszer megtanultam, mikor leányocská vótam. Mikor anyám tanított, megdöfte az ujjamat, hogy oda öccek, ahová kell. Én újat nem tanultam, csak azt ötöttem. Elöl négy rendcske, hátul kettő. A *vígveresen* a hímje, a szedése mind veres fejtő.” „Most olyan nagy hímeket varrnak — vette át a szót Bálint Jánosné. — Tudja a fene, valahonnét Bukovinából hozták. Most alig tetszik a vászna. Mi csak ilyen kicsi hímeket varrtunk régen. Akinek ilyennel nyílt ki a szeme, ilyen-nel is kell meghaljon.”

Lássuk ezeket a kicsi hímeket. Engem Lészpeden úgy tanítottak, hogy az ingeknek 3 alapöltése van: „a szálára varrt *öltögetés*, a varrásokat elfedő és a széleket megerősítő *hányás* vagy *gyűtés* meg a *fonáján öltögetett szedés*”.

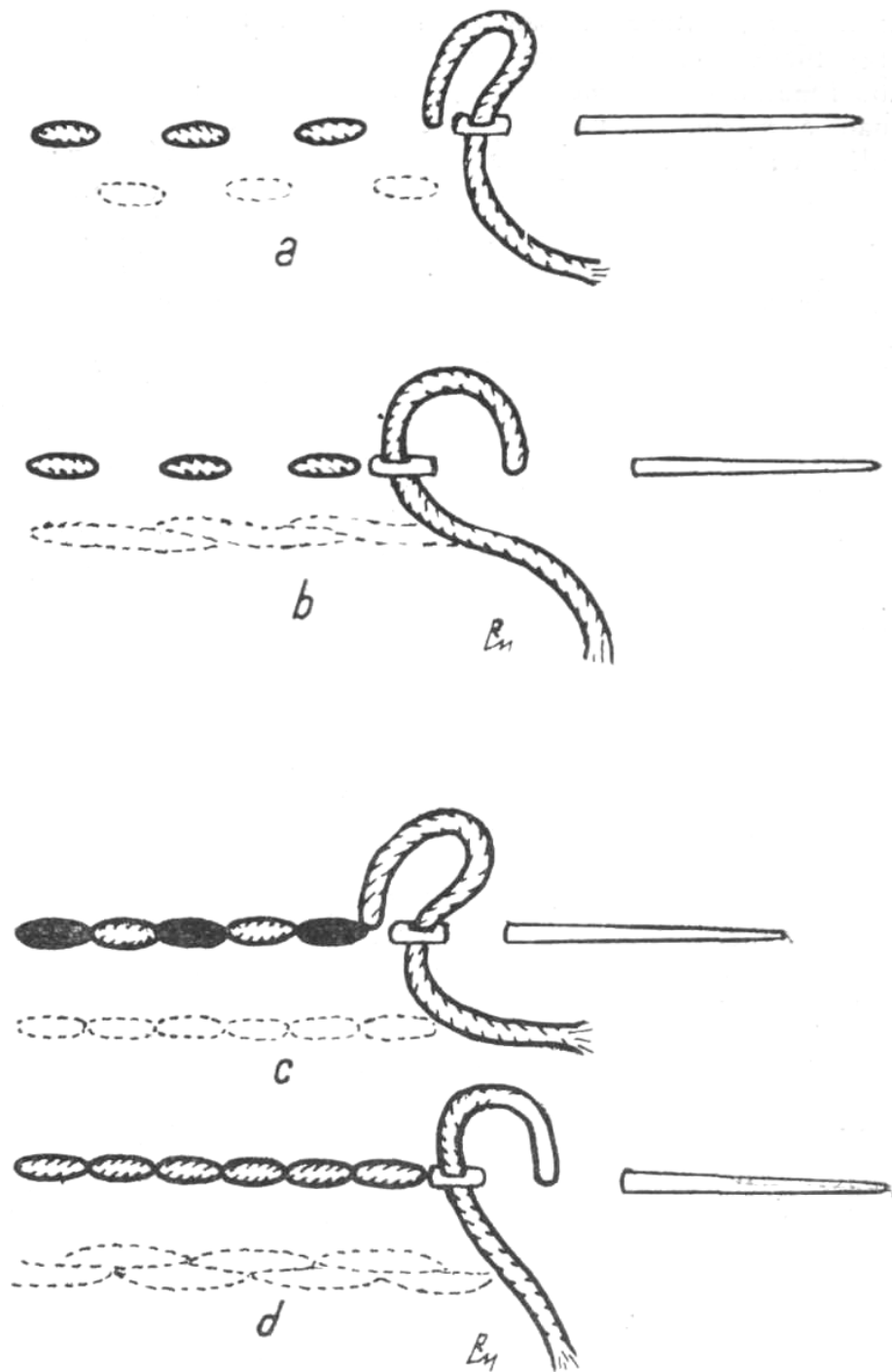
Lészpedtől Külső-Rekecsényig aztán számtalan változatban és megvilágításban hallottam ezt a megállapítást. Pontosan azon a helyen, ahol G. I. Lahovari szerint is „a csángó magyarok [...] a legrégebbi időktől, a moldvai vajdaság megalapítása előtti időktől lakják a Szeret medencéjét, annak jobb partján Lészpedtől Rekecsényig...”⁵⁵ Ugyanarra az öltésre számos elnevezést jegyeztünk le. Egyesek az öltés funkcióját, mások annak módját vagy jelentését határozták meg. Nagy részük igen szemléletesen. Sokszor elhangzott a kérdés: „Érti?” Hogyne érteném, ha én is az egyes minták között nem hullámvonalat, de a „pusztájában kandargót”, kanyargó folyóvizet, „vízfolyást” kezdek látni, s a legegyszerűbb öltés is szemmé, búzaszemmé gömbölyödik, azt folytatólagosan ismételve inná, *igenyes-inná* erősödik, s nem egyszerűen előmeg tűzőöltést látok benne.

— Hát mi nem jobban mondjuk, szebben mondjuk? — kérdezték, de állították is több ízben Klézsén és Gyoszényben, még 1978-ban is.

Az *öltögetés*, az előöltés a Szeret-téren is egyik legegyszerűbb s ugyanakkor legfontosabb öltésmód (66. r). Ott is ez az alapja a *gyűjtésnek*, a vágott szélek összeerősítésének, a *laposságésnek*, és ez az alapöltése az ingráncolásnak, a *szedésnek* is. Míg a varráshoz, a szükséghez mérten, ritkábban vagy sűrűbben öltik, a hímvarrás már „szálára megy”. A tübe fűzött fonállal felöltenek a vászon színére, és 1 ígét, 3 szálát átöltve ismét egy ígét vesznek a türe. Így öltögetve — vastagabb fonállal — gyöngysorhoz hasonló domború, szaggatott vonalat nyernek a vászon színén és visszáján egyaránt (66a. r). A vágott és szövött széleket egybegyűjtik, egyszer végigöltik fehér viaszoscérnával, majd erre kerülnek a különféle *hányások*. Az egykori *ujjhegyet*, újabban a kézelőket rávarrás előtt így öltögetik 2—3 renddel, s a szálát meghúzva a vászon egyenletesen beráncolódik, az egyszerű téglalap alakú anyag a kívánt méretre szűkül.

Az öltögetés mehet előre, de hátra is (66b. r). Színén a hatás ugyanaz, de visszája száröltésre emlékeztet, és az erősebb feszítést jobban állja. Míg az elsónél 1 ígét vesz a türe, itt hármát, és egyet visszaölt.

Mindkettőnek legkisebb alkotóeleme a *szem*. Ahogyan a szem embernek, állatnak egyik igen fontos szerve, vagy a gabonafélék legkisebb csíráképes egysége, úgy a szem, a vízszintes, majd négyzetöltéses, kereszt- vagy láncszem alakuló formában a hímvarrás egyik legfontosabb alapeleme.

66. Ötögetések, elő- és tűzőöltések: a) ötögetés; b) ötögetés hátra; c) igényes-innya; d) ötögetés, tődzés; (L); balhácskák (Ka); búzaszemek, búzaféjek (Kl); mesinvarrás.

Varrhatják egy színnel, kettővel. Ha a gömbölyű, szegés szélére hányás kerül, akkor valamivel beljebb különböző színekkel öltik (66c. r). Ekkor *igényes-* vagy *egyenes-innya*, a *horgas-inak* között, például a trunki jegykendő szélén.

Tödzi, *letödzi*, letűzdeli a szegést a foszlásnak jobban kitett helyen, például elől a hasíték mellett. Tűzőöltés néven ez is általánosan ismert öltésmód. Itt két ígét vesznek a tűre, és egyet mindig visszaöltenek, így az egyik

szem a másikat éri. Ez is öltögetés, csak a visszáján mindig előre és a színén mindig hátra. Így tűzdelik a vastagabb ingaljat a felső vékonyabb inghez is. Színes, vastagabb fonallal *búzaszemek*, *búzafejek* Klézsén, Kalagoron meg *balhácskák*. Újabban a *másina*, a varrógép megjelenése óta a vászonszéleken *mesinvarrás*. Erdélyben is a férfiingeken a *tődzés*, *tüdzés*, *tődzelés* összevarrás, ugyanakkor a *mell-*, *gallér-* és *kézeltő-cifrák* elengedhetetlen híme volt.⁵⁶

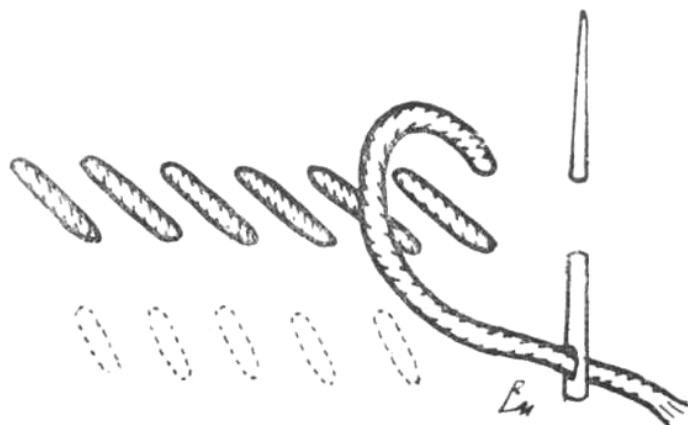
A *szegések*, *gyütések* és *hányások* valószínű a legrégebbi öltéselemek. A szegés a vágott szélek megerősítésére, a gyütés a szövött szélek összedolgozására, a harmadik mindkettőre szolgál. Ezek alapöltése a vízszintes *szem*, a függőleges *fog* és a *ferde in*.

Üselő-gyűjtés (Np, Kk), *gyüttés* (Bf, Kk, Tr), *gyüttés* (R), *dűtés* (Gy), *viselő-gyűjtés*, *hányás* (L), *esszeverés* (Ka) került fehér viaszoscérnával a viselőingekre, gatyákra. Mindössze a két szövött szélt összegyűjtötték, behányták, *inazták* (Ta: 67. r). Így inazhattak valamikor állati ínrostokkal, de a háború után is a felső-marosmenti Magyarokon a szücsök a bőrtarisnyákat. De a fél- vagy *egész-fülpösi mellrevalókat* is kiszabás után inazták, nagyöltésekkel összevarrva állították próbára.⁵⁷ A viselő fehéringekre szapulni, mosni jó volt ez az összevarrás is.

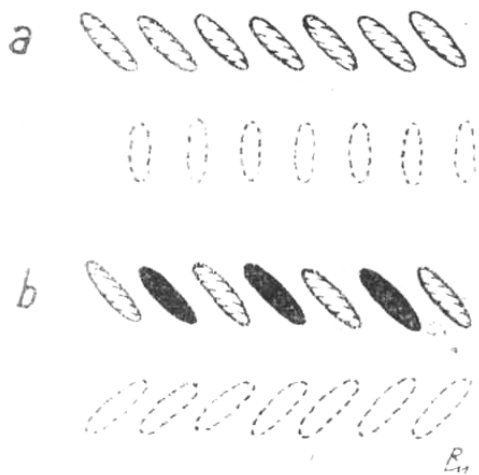
Az *inazás*, a félkereszt szem vagy gobelinöltés mint hímvarrás a Szeret-téren is számtalan változatban megtalálható. Ahogyan az öltögetés is lehet egyenes, ferde vagy kandargós, ugyanúgy az inazás is. De az *in* vagy *zin* „mehet egy igére vagy kettőre” is. Az egyigést varrják egy vagy két színben (68a-b. r), utóbbi *horgas-in* is (Tr). Mindkettővel egyenes öltéssort, *sinórt* varrnak. Lészpeden a kétigés is *sinór*; ezt simán varrják; ha fonva, akkor *fontsinór* (69a-b. r).

A *sinór*, a szalagvarrás, a magyaros-ingek elengedhetetlen öltésmódja, de ezek futnak a csángós-ingek függőleges rendeiben, és két sinor fogja közre az ingvállakon az *olvasást*, mint a széki vagy kalotaszegi varrottasokon a közép-mintát. A sinorvarrás Erdélyben nevében és valójában számos vidékünkön ismeretes. A *fontsinór* meg a szálánvarrás, inazás keleti változata, amely számos hímzővidékünkön találkozik a nyugatról jött *copfstick* fonatvarrással, fonott kereszt szemmel.

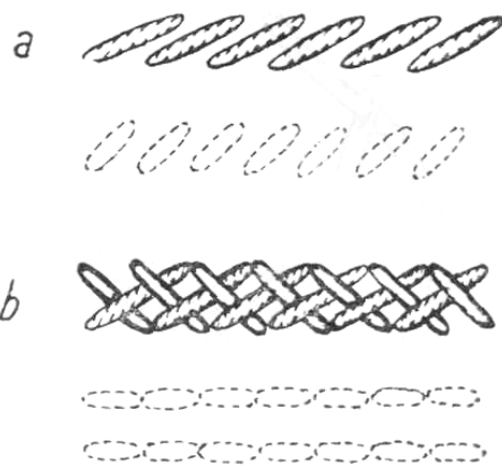
Az *in* (Tr, Np, Bf), *sinór* (L, Pu), *szenetur* (Bf: 70. r) csak abban különbözik vízszintes formájától, hogy két ígét öltenek előre, nem ferdén (69b. r), de vízszintesen egy ígét vissza. Így e szalagöltést a vékonyabb száröltés őskének

67. Üselő-gyűjtés, gyüttés, gyüttés, dűtés, hányás, esszeverés, inazás.

68. a) *In, zin egy igére, félkereszt szem;*
b) *elvegyesen, horgas-in.*

69. a) *In, zin két igére, sinór, szalagvarrás;*
b) *fontsinór, szálánvarrás.*

tekinthetjük. Bogdánfalván ínt vagy szeneturt hímeztek a szücsnek is. „A cseresnye mellett megyen” (71. r). Kalagoron ugyanezt a díszítősört már láncöltéssor keretezte.

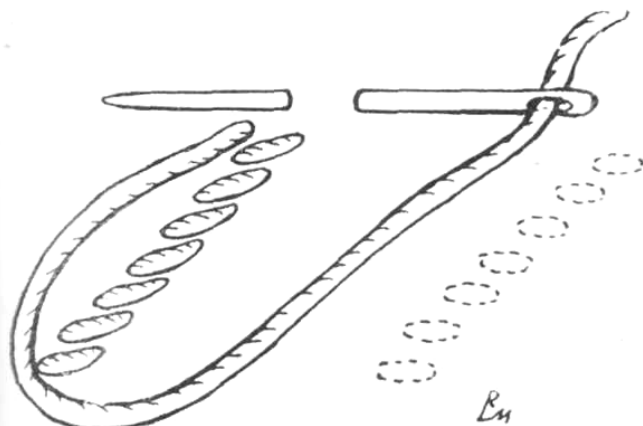
A *kandargó, kandargós-in* (72. r) egy-két vagy három színben, természetesen már szabadabb vonalvezetéssel, a *kandargós-bundák* és *-keptárak* névadó szélhíme.

Ficfalevél kétoldalra öltögetve (73. r) került a kandargó hullámvölgyeibe. Újabban „befogják szenetorral”, vagyis még körbeinazzák.

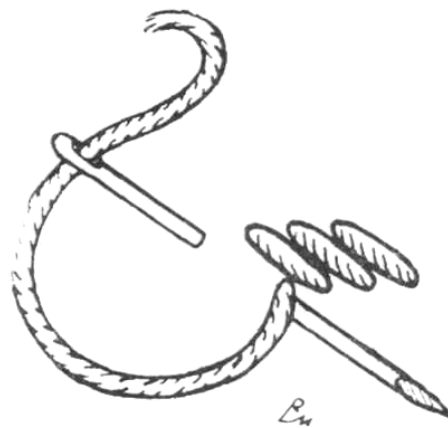
A *csillagot* a szücsök meg egy kör mentén, kétirányú ferde öltéssel virágsziromszerűen öltögetik körül. Mikor kész, más színnel betöltik (74. r).

Mindezeket a szücs hímeiket Kalagoron *urkosan* is varrják, éppúgy, mint az ingeiken a függőleges és ferde rendeket.

Esszeköti (Np), *megőti* (L), az inazást keresztezi, aki tartósabb, szebb gyűjtést tesz ingére, vagyis visszafordulva, ellenkező irányban haladva még

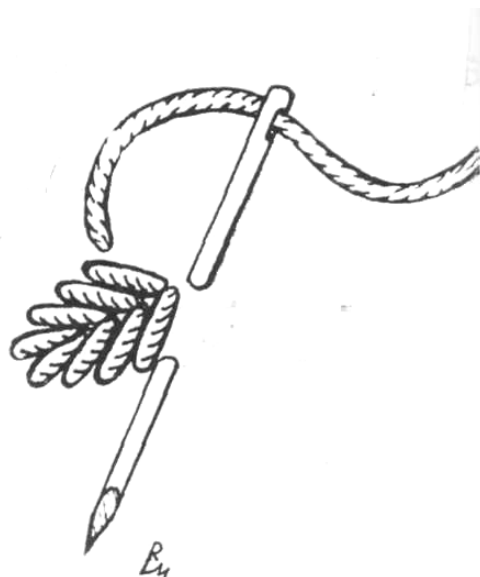
70. *In, sinór, szenetur.*

71. *Snúr, sinór, zin, szenetur* „a cseresnye mellett megyen” (bundahím).

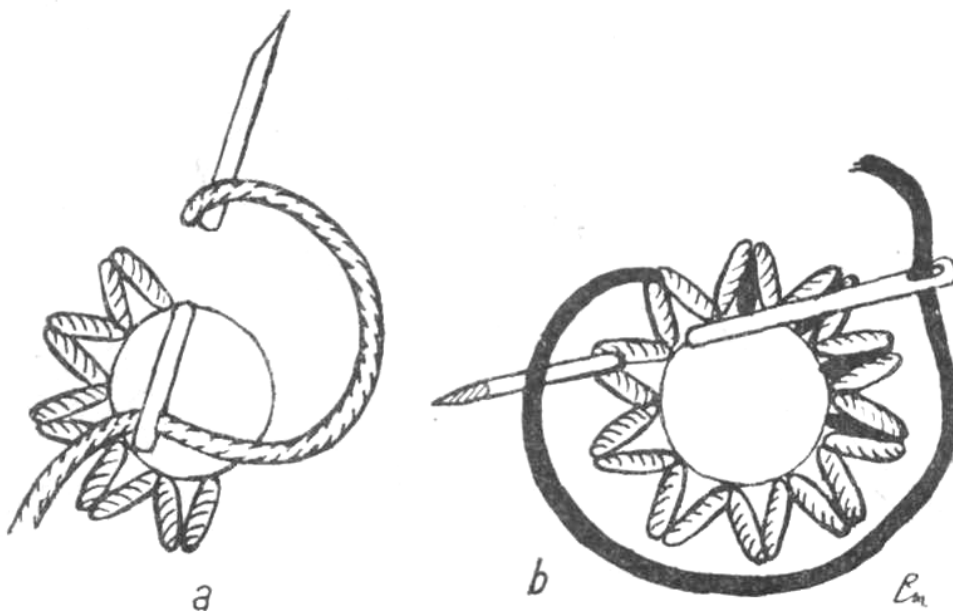
72. Kandargós-in vagy szenetur.

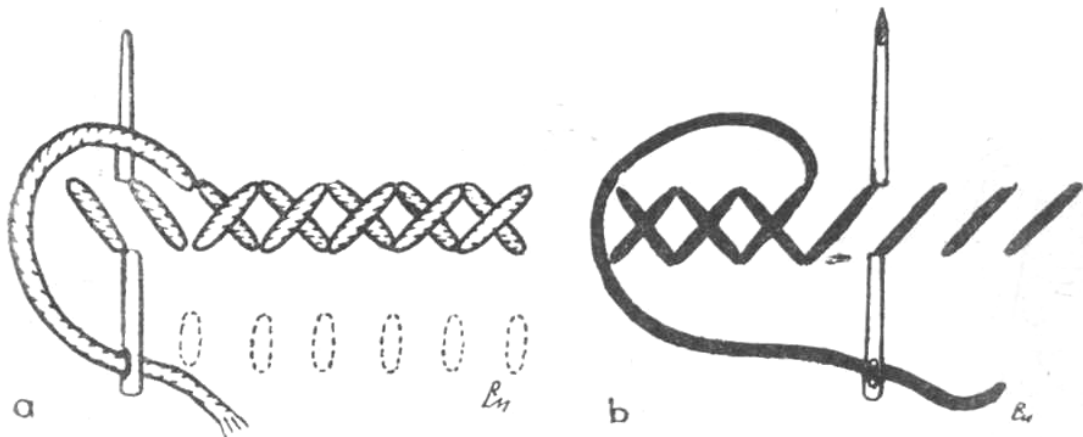
73. Ficfalevél (bundahím).

egyszer levarrja (75a. r). Így lényegesen erősebb, színes fonallal hímezve meg mutatósabb keresztöltéssort nyernék. Bőrhímzésen *cérnázás* a neve (75b. r). Mert ezzel cérnázzák a bőrruhákra a finomabb, vékonyabb irhát, és ezzel jelölik ki az egyes díszítősorok helyét. Míg a falusi asszonyok legtöbbször a tűt maguktól távolodva, kifelé tartják, a szűcsök vagy a virágozó szűcsnék, a kismesterek befelé öltenek.⁵⁸ Általában a cérnázást fekete cérnával varrják. De két színben (alsó és felső sor) kedvelt díszítővarrás is. Az inghímeken legszívesebben egyes *kereszttecskéket*, *szemeket* öltenek, akárcsak Erdélyben a régi stílusú varrottasokon.

A *kandargós-gyüttés* (K), *-gyütés* (Bf), *kandargós-gyüttés innaplóra* (Np: 76a. r), mint neve is mutatja, ünneplőingek összevarrása.⁵⁹ Ha hímet varrnak:

74. a) Csillag; b) töttött csillag (bundahím).

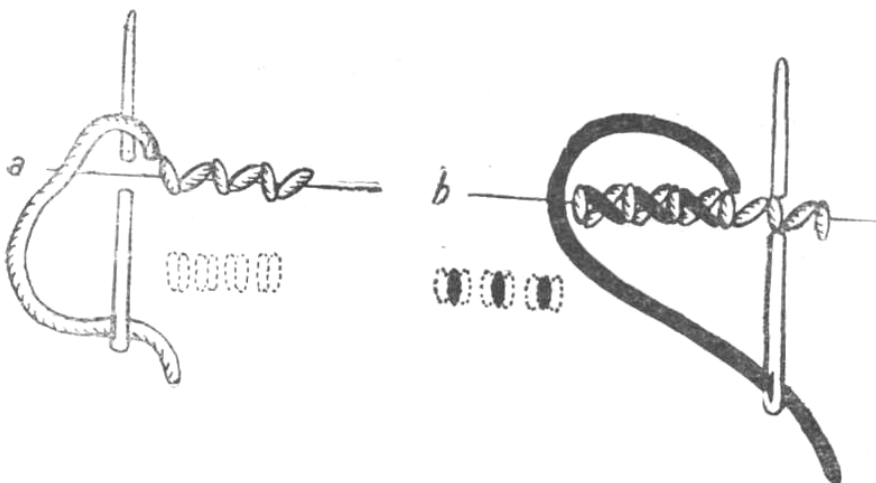
75. a) A gyűtést megőti, esszeköti, keresszem; b) cérnázás (bőrhímzésen) „viszik egy ás tét színben”, hányás (Ka) két színben.

kandargós-in vagy *horgas-in* a neve. Az egyszerű íntól csak abban különbözik, hogy minden ferde öltés után (mint a visszáján is látszik) még egyszer megöltik. Ezáltal a gyűjtés tartósabb is, szebb is. Ferencz—Palotay „sokác öltés”-ként emlegeti (1941. 18. r).

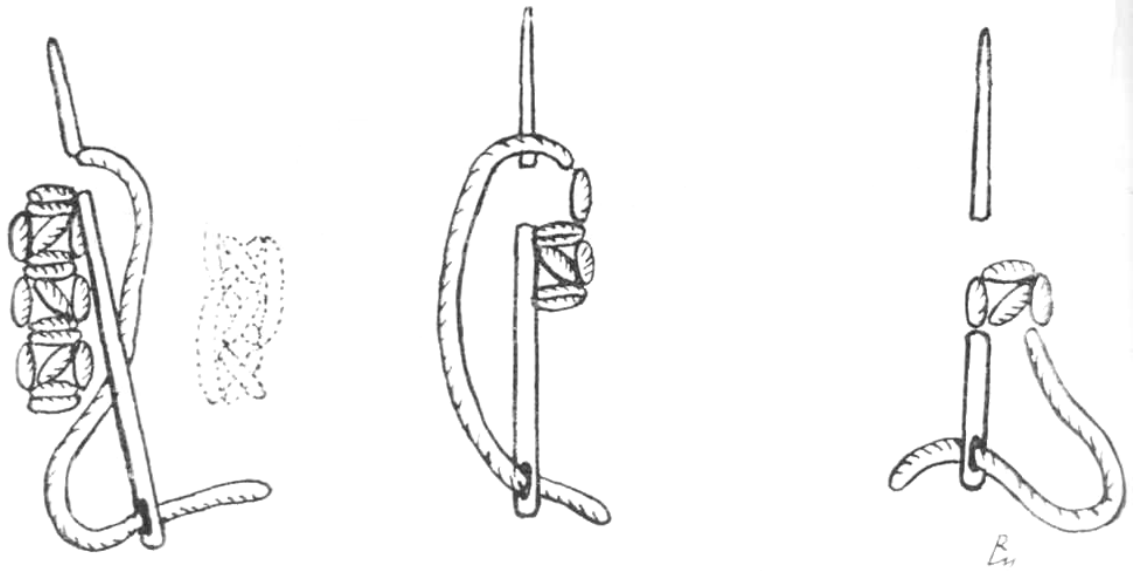
A *visszaforgatott gyittés* (Tr), *fargatott gyittés* (Bf), *esszeverés* (Kl: 76b. r): kereszt szem laposöltéssel, két színben ünneplőingek és párnafejek igen mutatós összevarrása. Egyszínben *szűcs-* vagy *kozsockárgyűtés* néven is ismeretes Kákova-Forrófalván, lévén a bőrosszevarrások egyik legtartósabb öltése. Ezt az összevarrást legfeljebb ollóval vágni lehet, de szétbontani...

A *bubagyűtés* (Kk, Bf), *őtétes-gyűtés* (N), *kicsike-gyűtés* (R), *felkötés* (Ka): az első a két irányú ínt (77. r), utóbbiak a kereszttecskéket *béveszik két-felől*. Varrják egyszínben és bubánként „elvegyesen vagy szakadékosan”, azaz egyenként vagy kettőnként váltakozva. Fialat leányok kedvelt ünnepi gyűjtése, hányása.

Bodzabeles a gyűjtés (78a. r) Nagypatakon, ha ingösszevarrás, és *ingujj-hegye* vagy *régi brecár* a neve, ha sűrűn öltve az ujj végére, a gömbölyű szegésre kerül. *Fontsinór*, ha inghímnek varrják magyaros- vagy csángós-ingre

76. a) *Kandargós-gyűtés* *innaplóra*, sokácöltés; b) *visszaforgatott gyittés*, kereszt szem laposöltéssel.

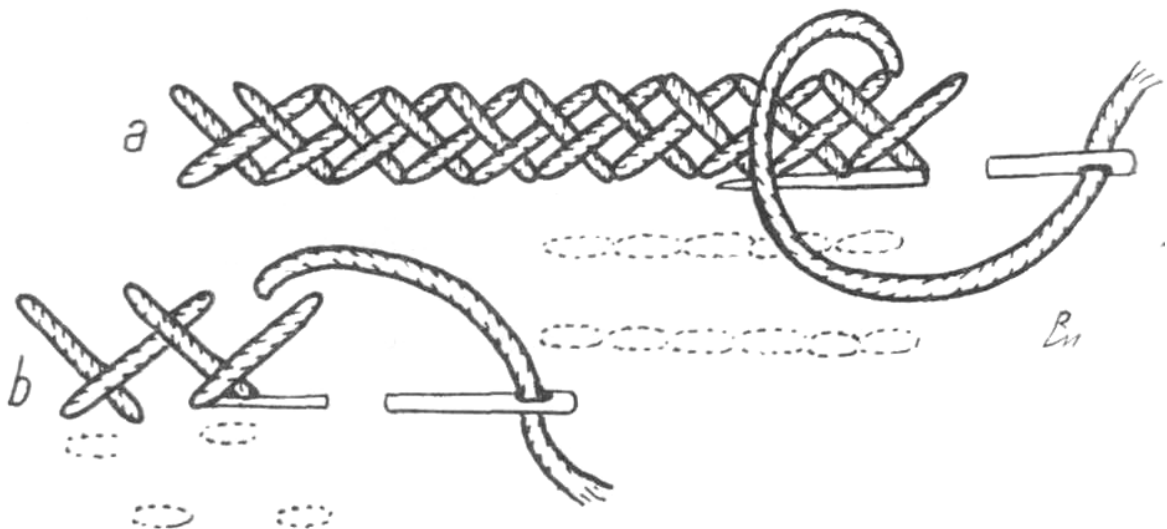
77. Buba- vagy babagyütés varrása.

egyaránt. (De így szegték a Fekete-Körös-völgyi Tárkányban és a dévai csángók is a régi ingnyak- és ingujj-széleket.⁶⁰) És mindez a vízszintesen hímzett szálánvarrott öltés első felhasználása. (Lükő még hiányolta az ínvarrást a moldvai csángóknál.)

A *bodzabél*,⁶¹ *keptárhím*, fonatöltés (79. r) viszont az egyik legrégebbi szücsním. Egy és több színben ma is elengedhetetlen a moldvai csángó bundaféléknél.

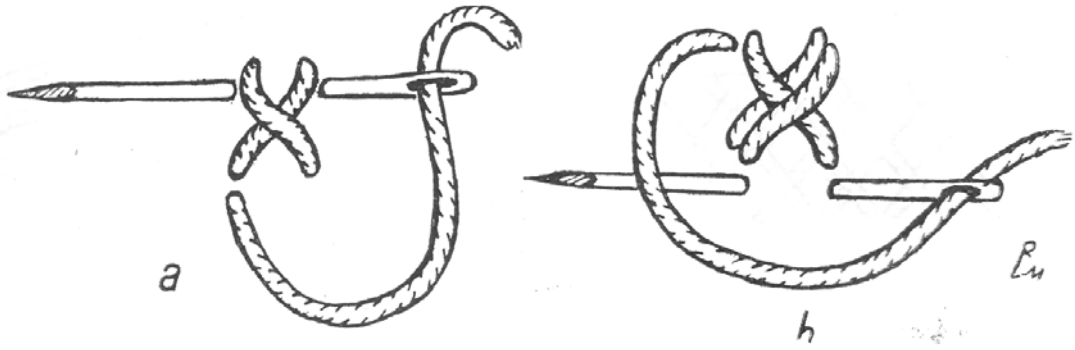
Fontsinór gyéren, *kondorgó* (N), *csipke* (Kl), *cérnázás* (Ka, Gy: 78b. r), ha a kézelőre ritkán varrják, úgy, hogy az öltések között egy-egy ígét kihagynak. Boszorkányöltés vagy Margit-öltés néven szintén közismert öltésmódunk.

Az *ingujjhegye* (80. r) még tartósabb, a kopásnak kitett helyet még jobban védi, ha a szélét még egy öltéssel megerősítik. „Szökdőstően varrva” a szücsök *légy* néven ismerik (81. r). Ezzel *csipkézik* a tömött díszítősorok szélét.

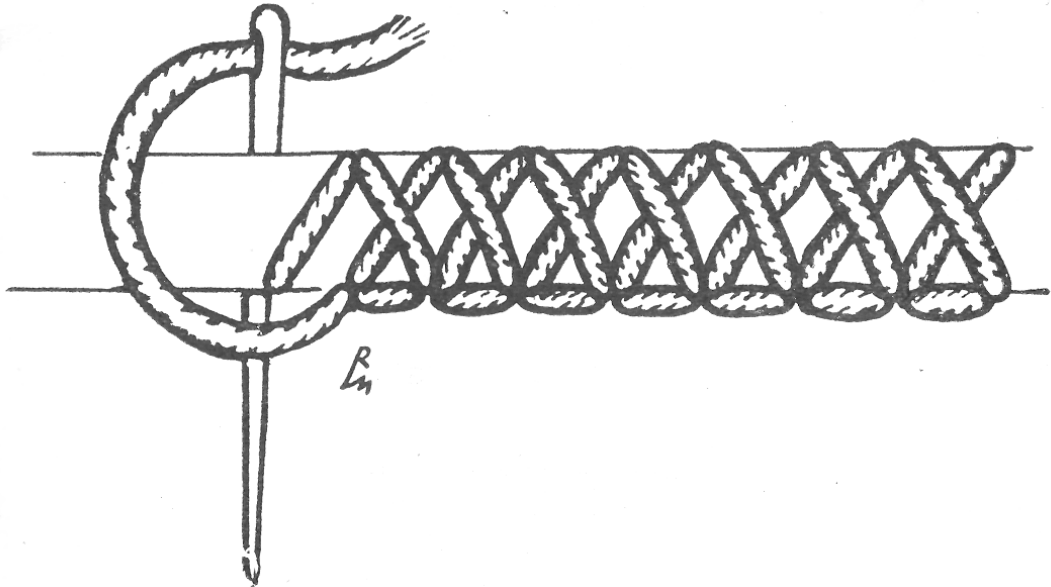

78. a) *Bodzabeles-gyütés*, *fontsinór brecárnak*, *inazás*, szálánvarrott öltés; b) *fontsinór gyéren*, *boszorkányöltés*, *cérnázás* Kalagoron és Gyimesen, Margit-öltés.

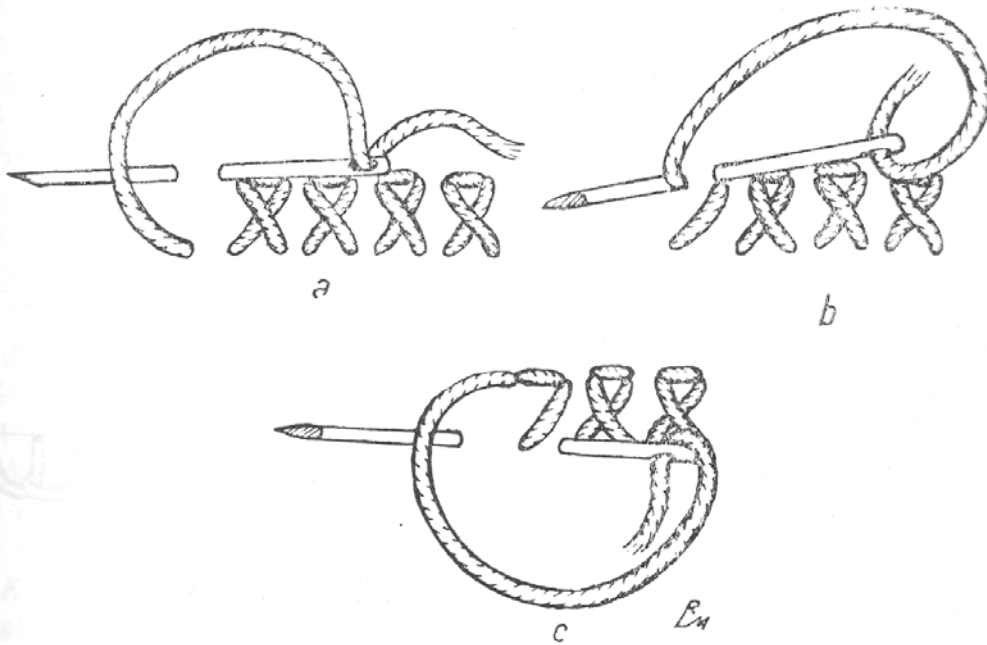

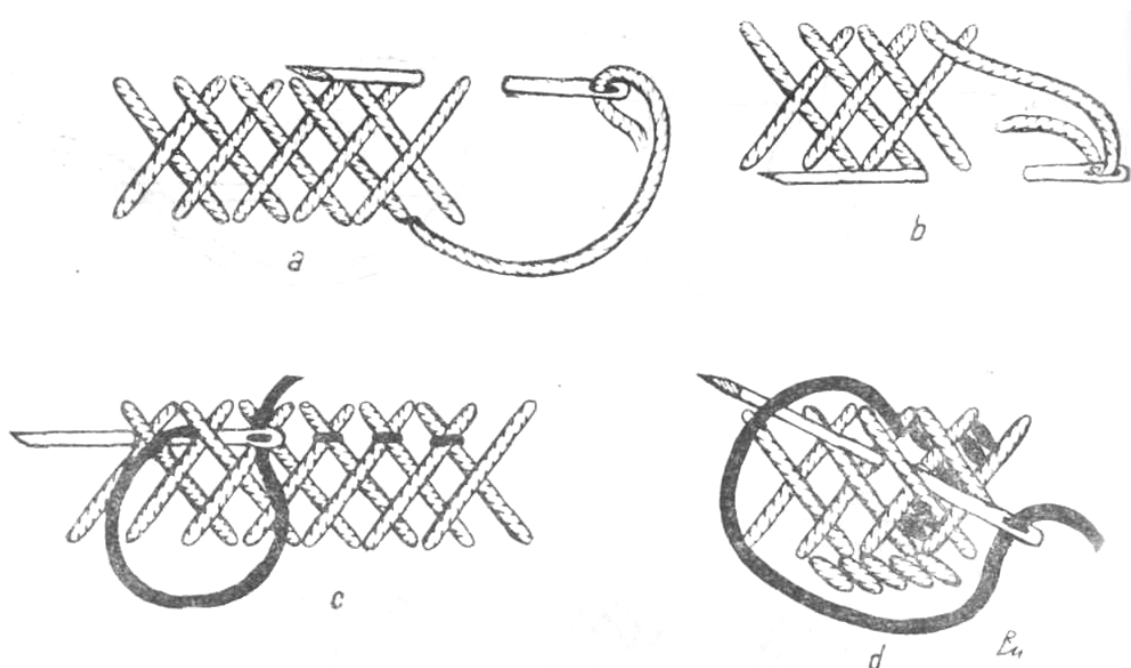
79. Bodzabél, keptárhím.

80. Ingujjhegye.

81. Légy varrása (budahím).

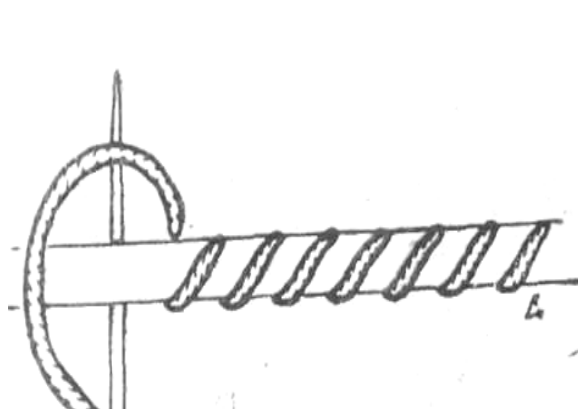

82. a,b) Cseresnye vetése, urzila, c) lecsipteti, d) tőtött cseresnye (bundahím).

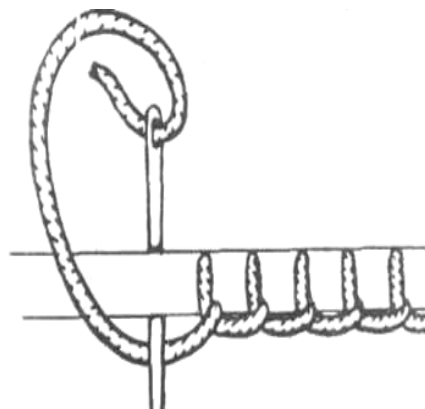
A cseresnye vetése, urzila (Bf) ugyanebbe a családba tartozik. A szücsök rendszerint fekete fonallal vetik, majd színessel csíptetik. Meghatározott ritmussal színessel is tőtlik (82a-d. r). „A cseresznye mellett megyen az in, a szenetur.” A régi kalotaszegi kötény és muszuly ráncait is így kockázták egykoron.

A funkcionális és díszítővarrásokat, a varrásokat és hímzéseket éppen úgy nem határolhatjuk el mereven, mint a vászon- és bőrhímzéseket, ha kialakulásukban, fejlődésükben és kölcsönhatásukban akarjuk valamennyit megismertetni. Ezért újra vissza kell térnünk a legegyszerűbb szegéshez, hogy más irányt vehessünk.

Szegés (L, Bf), behányás (R), bezere (N: 83. r), tulajdonképpen inazás került a régi madzagnyakú-ingekre, bezeres-ingekre, amelyek nyakát még nem gallérozták, csupán egy vastagabb madzaggal húzták össze. Elég nagy ferde öltésekkel szegték, hányták, egyszerű viaszoscérnával a viselőingek nyakát, és színes fejtővel, majd cigájával az ünneplőket. A bepántolt nyakra már paraszthányás (76a. r) került.

83. Szegés, behányás, bezere.

84. Urkosszegés, farkasfog.

És a hasíték mellé elől?

Farkasfog (L), *urkos-szegés* (Bf), „huroköltés a mejjire”: a nyakbevágás szélét hurkolják be vele. Vagyis az előre megöltögetett, megtűzött hasítékot *urkosan* vagy *farkasfoggal* megerősítik, egyben díszítik. Ennek kellett volna egykoron távoltartania az ellenség golyóját az ing viselőjétől, és a *bábfognak* a szóbeszédtől és minden rágalomtól megoltalmaznia. Az öltés lényegében csak abban különbözik az előbbi szegéstől, hogy a szálát a tű előtt vezetve a szegett szélt erősen és szépen behurkolják (84. r).

Ez a varrásmód is nevében és lényegében általánosan ismert. A Szeret-téren farkasfog néven számos fogazás ismert a *vállhegyén*, és a huroköltésből legkülönféle egyenes, ferde és kandargós *urkos-rend* származik. Ebből az öltésből is két irányba indulhatunk.

A fog, *fogazás* a hímzéseken — éppúgy, mint a szötteseken — a vászon vagy díszítmény szélén mintegy bele- vagy kiharap a vászonból. A fogas párnafej a legrégebbi hímes szöttesek közé tartozik. A vállhímek szélén meg a kisebb-nagyobb fogak csipkézett átmenetet képeznek a díszített és díszítetlen felületek között. De nemcsak a moldvai csángó, a kalotaszegi vállfűmintás írásos öltésmódjai között is jelen van a *fog*, *farkasfog*, *egy-* és *kétrendes-fog*.⁶² De hol ismeretlenek ezek a vászonra merőleges vagy ék alakú mintaelemek? Hisz a különféle fogak, fogazások országhatáron innen és túl mindenütt ismeretek és kedveltek.

Az *urak* vagy az *urkos* aztán a vászonszéltől elválva, akárcsak a szemzés vagy az inazás, mehet ferdén vagy rendszeren, egyenesen.

A *tekerményes vert urkos* (Kl), az *urak* (Ka, Kk, Tr) különösen Kalagoron elengedhetetlen a tekerményes csángós-ingek ujjáról (85. r). Nagypatakon „vizik kétrendvel is”, az *két urak összevervel* Klézsén. Pusztinán a *kandargós urkas-renden* tanult a kisleány varrni. Neveztek *szóthímnek* is. Valamennyi nyitott láncöltés. De varrták egy *renddel* és *borítva*, szemben is.

Az *urkas* (Bf, Ka), *egy-* vagy *kétigés-futóka* (L), *félkörhúgy* (Kl) szintén a nyitott láncöltés egy neme (86. r), a legrégebbi rendszeres vagy alárendű ingek igen gyakori ujjhíme.

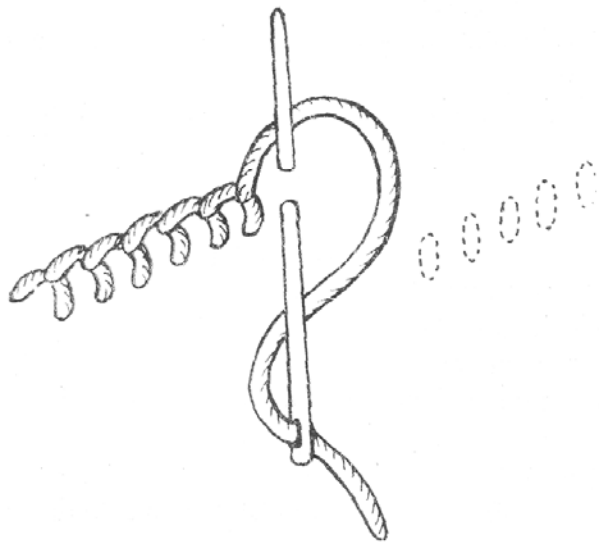
Urakbavetés, láncöltés (87. r) került kezelő helyett a régi ingujjak végére. Lészpeden *lánchímnek* is nevezték (88. r), mikor ingre, jegykendőre hímezték.

Kicsiurak, *előurak*, a babagyűjtés mellett *gecaeléhányás*, *urak* (Bf), *urkasán varrt* (R) néven ismerik és varrják a Szeret-téren. Vászonszéleket is varrtak össze vele, s arra kerültek még a nagygyűjtések, hányások.

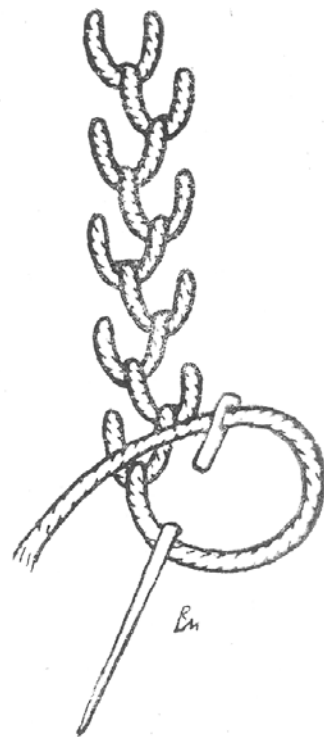
Nagygyűjtést (Ka, Kk, Tr), *bokorhányást* (L: 89. r) varrtak a nagyünnepi ingekre, felváltva átcsavart laposöltést.⁶³ *Enkelve van* — mondják, ha „mindkét szálát beötik”. Varrják két, de három *lábbal* is. Egyszínben és szakadékosan kettőnként vagy hármanként.

Vertgyűtés (Np), *nagygyűtés* (Kr) vagy *purcselos-gyűtés* (Bf) (90. r), ha egyenként varrják át a széleket és egyenként valamennyit leöltik. Ünnepi ingre és gyapjúágyvetőre egyaránt varrják. Leginkább szövött széleket kötnek össze vele.

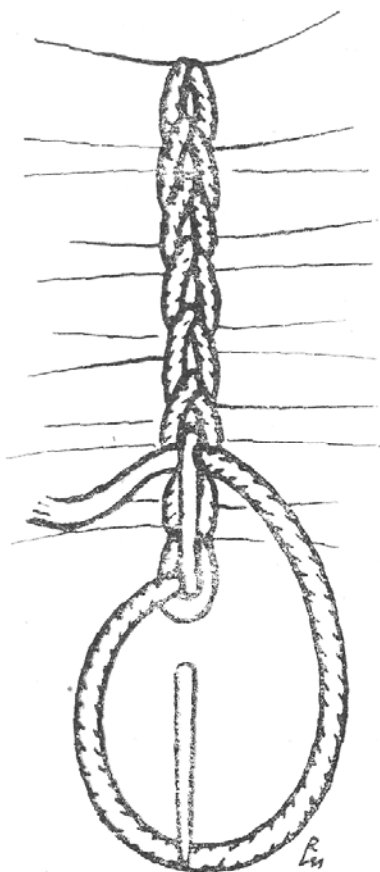
Kandargó vertgyűjtést (91. r) varr Nagypatakon, akinek sietős a dolga. „Üszelögyűtés, szapara, hogy megyen hamarabb.” Klézsén *kondorgós-gyűjtés* vagy *inkelés* a neve. Lepedők, takarók gyakori összevarrása.

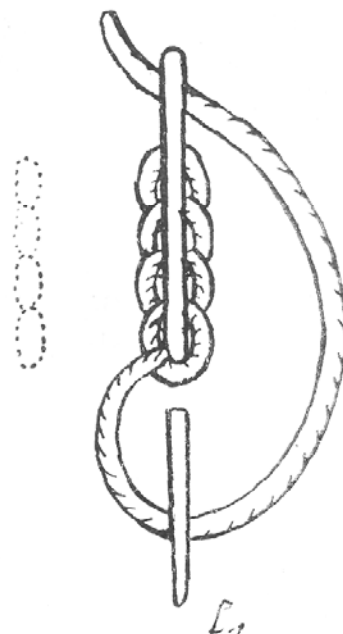
85. Tekerményes-vert-urkos.

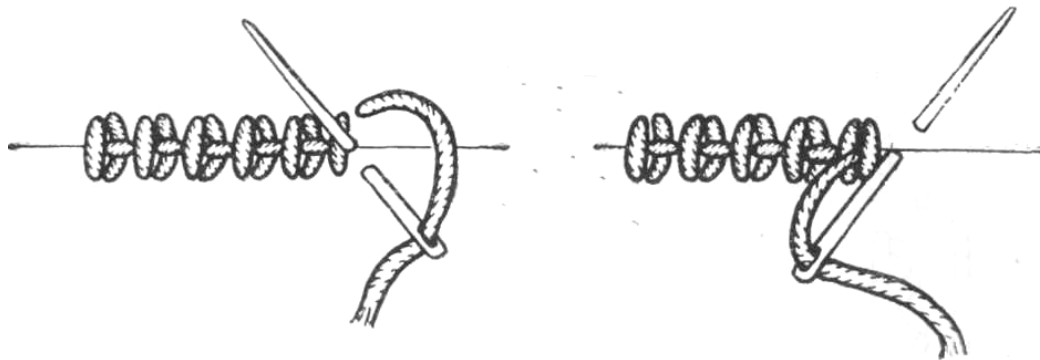
86. Urkas-kétigés-futóka, nyitott láncöltés.

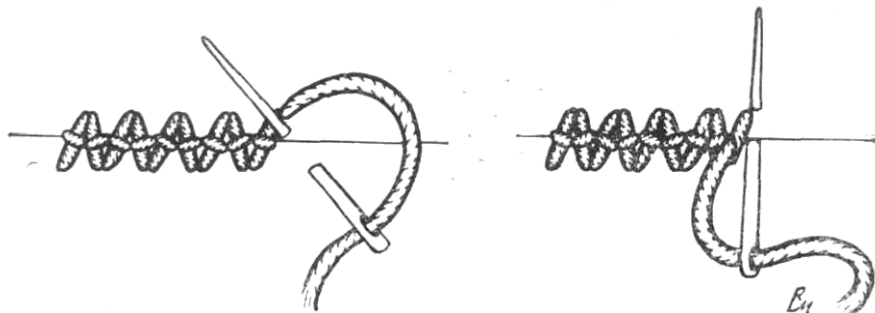
87. Urakbavetés, régen ezzel szedték össze az ingujj végét.

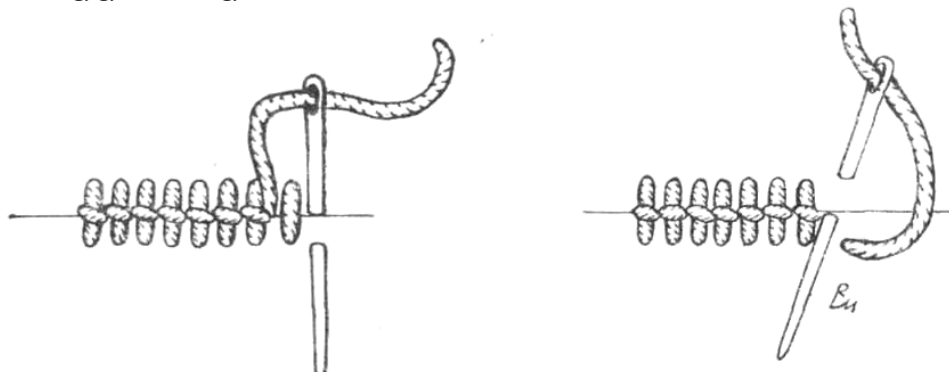
88. Urak, urkasan varrt, lánchím.

89. Bokorhányás, nagygyűlés.

90. Nagygyűlés, vertgyűtés.

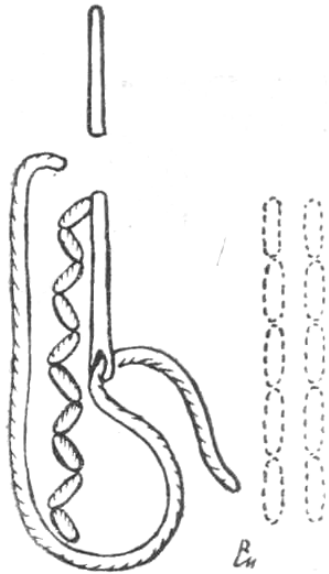
91. Kandargó vertgyűtés

Nagygyűtés Trunkon, ha egy oldalát megduplázzák.

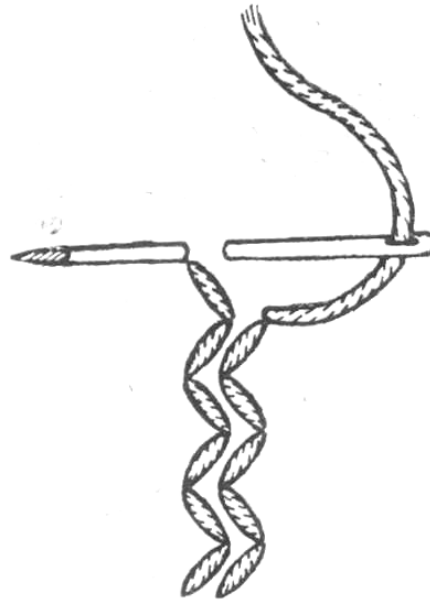
Aprógyűtés Kákován, ha „az urakat meginkelik”, az urokszegést leöltik.

A különböző összevarrások, szegések mellé és a kopásnak jobban vagy kevésbé kitett helyekre mind több díszítősor, díszítőelem került, természetesen jobbra az eddig ismertetett öltéselemek felhasználásával.

A Szeret-téren is különösen kedveltek a különböző hullámvonalak, melyeket részben ferde, részben pedig vízszintes és függőleges szálak öltögetésével képeznek.

92. Kicsikandargó, ökörhúgyas, fogasöltés.

93. Egyszerűbb kandargó (bundahím).

Kicsikandargó, fogasöltés került igen gyakran az összevarrások mellé. *Ökörhúgyas* (L), *kondorgós* (Bf), de *visszarugó* (Kr) is, mert mindig két ígét vesznek a türe és ferdén, az előző ín végébe visszaölnének (92. r). Varrják egy ige kihagyásával is; akkor *félbalhák*. Készülhet vízszintesen, függőlegesen és ferdén, egy vagy két színben. Így Trunkon *kapagtatott* a szikrahímes servetek szélén. Bőrhímzésen *egyszerűbb kandargó* (93. r), a karöltő alá varrják két-három rendben, egy-két-három színben.

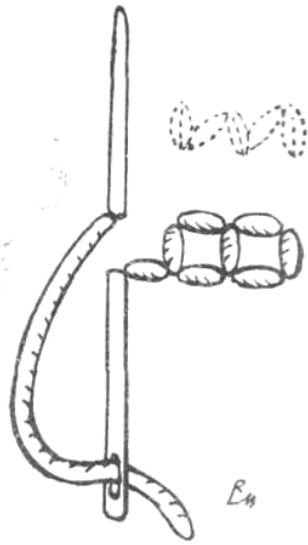
Az *egyszerű* és *töltött ökörhúgy*, valamint annak *forgatása* a gyimesi csángó-bundák legrégebbi és igen gyakori öltéseleme (Horváth Csaba, 1972. 16).

Kandargó (Np), *egyigés* (Kk), *ökörhúgyas* (Kl) a hímecske akkor is, ha vízszintes és függőleges öltögetéssel 1—1 ígét vesznek a türe. Lészpeden úgy tartják, hogy ha egyenesen öltik (94. r), akkor *paráma* vagy *lúdszem*, aszerint hogy közelőre vékony cérnával vagy összevarrás mellé vastag szállal hímezik. Vagyis az öltögetés lehet *egyenes* és *kandargós* (95. r). Mehet egy, három és öt ígére. Lehet egy, három, öt és hét rendű, aszerint hogy elől csicshímre vagy vállra kerül.

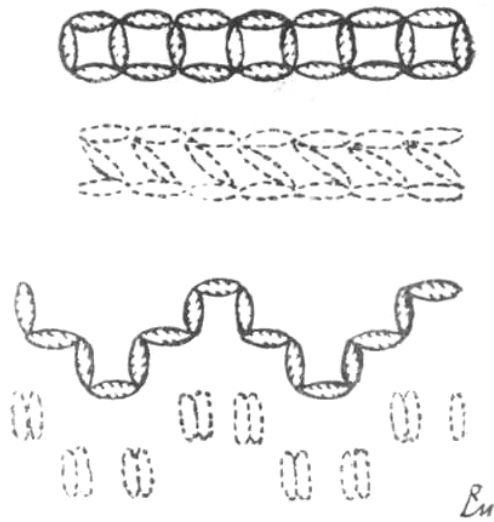
A *szaparahím* (Kk), *nagylebbentyű* (Np) vagy *csupágszem* (Bf), *nagysetrán* (L: 96. r), a fél oldalán inazott vagy a mindkét oldalán hullámosan öltögetett *hozughím* (Kr), *nagyrecés-hím* tömött sorokban a női ingek kedvelt mell- és hátrendei.

Ötés kandargatottan (Bf), *kétötés* (R), *háromötés* (Kl), *setrán* (L, Pu: 97. r) kerül egy vagy mindkét oldalára az előbbi díszítősornak, vagy paráma mellé a csicshímek két oldalára.

A függőleges vagy vízszintes hímzett sorokon kívül igen érdekes ferde, *tekerményes* vagy *horcos*, *harcos* öltéssorok a tekerményes csángós-ingeken figyelhetők meg.

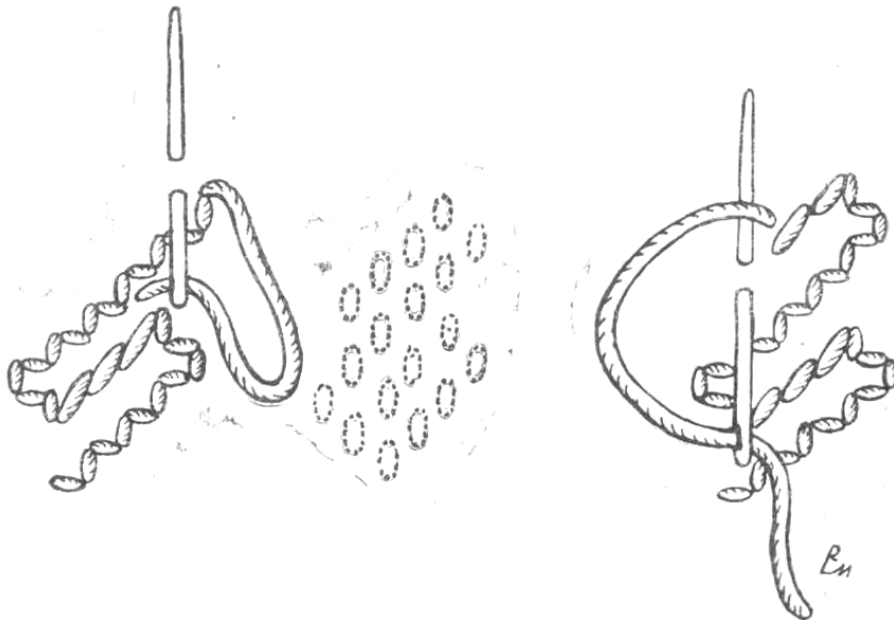
94. Lúdszem vagy paráma varrása.

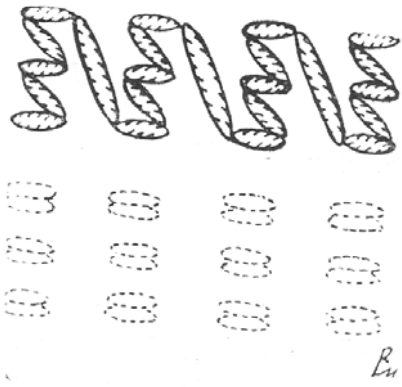
95. Egyenes- (paráma) és kandargós-ötögetés.

Köröm (Ka, Kl, R), kisebb vagy nagyobb *nagy-nacszkörmök* (Kl), *nagy-szembevaló* (Ka), *nagyrend* (Kl), *két-, háromigés* (Kk, Tr), *négyigés* (N), *nagynyeszegyilás* (Bf) kerül nemegyszer a simán varrt zsinór vagy a hurok-öltéses rendek közé. Lészpeden *seggelének* vagy *seggelőnek* is mondták, mert úgy *csapanyosan*, ferdén, fentről lefelé varrták. Mindkét öltésmód abban áll, hogy két, három vagy négy ferde öltés után a végét beöltük, és ezzel fordul a tű iránya (98. r).

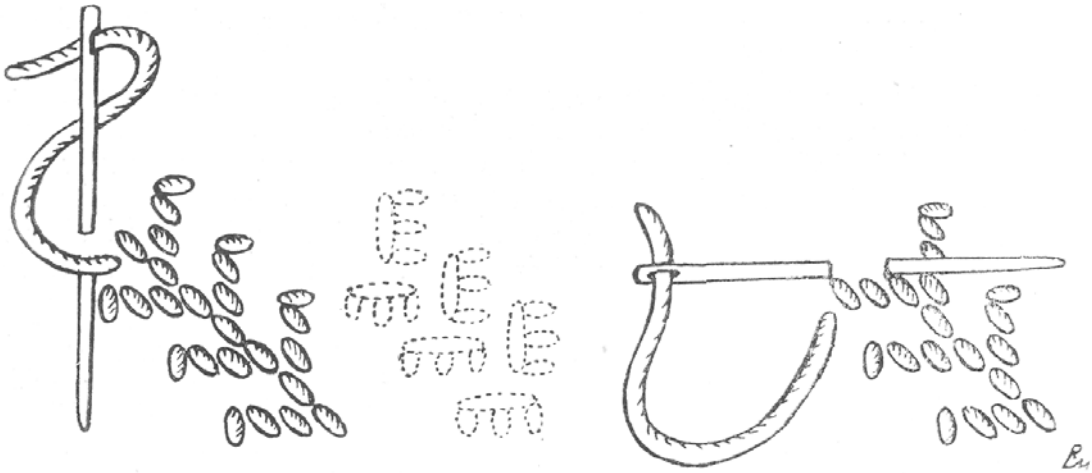
Kandargó (Ka, Kl, L, R, T), *kandargó harcosan, horcosan* (Kr), *ötetlen-nyeszegyilás* (Bf: 99. r) a „pusztájában”, a ferde díszítősorok között magában vagy 2—3 kandargó *esszeverve*, tehát 2—3 sorban egymás mellett kanyarog. A legrégebbi, öreges tekerményes-ingeneken előfordul (NJ: V. színes), hogy az ujj.

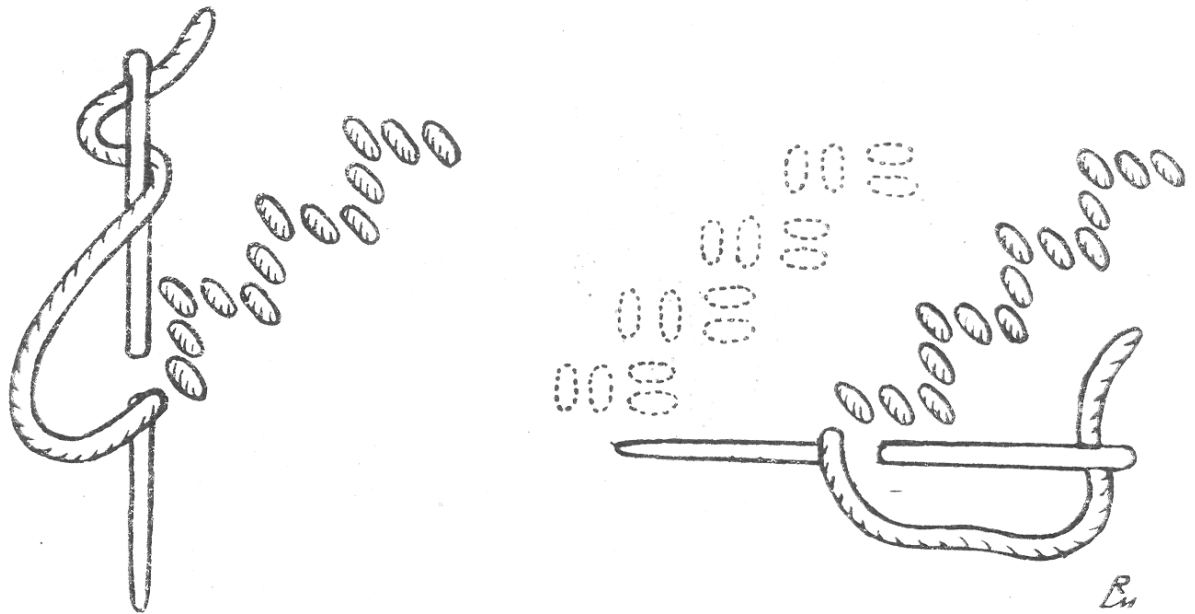
96. Csupágrend, szaparahím.

97. Ötös kandargatottan, setrán.

98. Nagyköröm.

99. Kandargó, ötetlen nyeszegnyilás.

minden dísz a szemek két oldalán megfelelő távolságban szembefordított két kandargó. A hímzett felületen mindössze ezek váltakoznak hármas sorokban, vagy a kandargó két oldalán sorakozó szemek.

A *szemek* és *szemesvarrások*, egyszerű és töltött *szemzések* legváltozatosabb formáival találkozunk a Szeret-téren (100. r).

A *tyúkszem*, *lúdszem* és a *békaszem*, de még a *rákszem* sem határolható el pontosan. Néha ugyanarra a hímeckére, jelre vagy jegyre falvanként, de még egyéneként is változik az elnevezés.

Szem, *tyúkszem* általában a négyoldalról körülöltögetett ige. Régi leány- és menyasszony-, no meg menyecskeingek elengedhetetlen hímeckéje (100b. r). Tyúk-, békaszemek Kákován, ha egy ige kihagyásával vízszintes sorban ismétlődnek (100c. r). De *szökdösötten varrott paráma* is. Mert a paráma — *práma* (Tr, Kl) a vékony cérnával, dúsán hímzett elválasztó sáv — kézelők, csicshímek elmaradhatatlan mintasora (100d. r).

Lúdszem, ha függőleges vagy ferde sorban vállszélre vagy tekerményes-ingre hurkosrendek közé kerül (100e-f. r).

Félbékaszem (100 g. r) és békaszemek egész sorával találkozunk, melyeket helyenként rákszemnek is neveznek. A háromigés békaszemet (100h-i. r) képezhetik egymást keresztező 3—3 négyzetöltésből, vagy a közepére keresztzemet, esetleg egy lánczemet hímeznek.

Az *egyszerű* vagy *töltelékes békaszemek*, *rákszemek* Bogdánfalván és Forrófalván a töltelékes, nagyünnepi ingek díszei. Itt a 3 igényi vásznat körbehímézik (101. r) és saját színnel vagy *másmóduval* töltik. Például piros szem feketével töltve, közepéből egy öltéske sárga ragyog ki. Az egyszínű békaszemeket egyenként vagy kettenként „szakadékosan” varrják. A két-, esetleg háromszínű szemekből a ferde csíkcsoportok középső sorát képezik. A nagypataki *békaszem* (100m. r) Kákován *cseresnye* is.

A *pitánkák*, *barackmagok* (100n-s. r), a *pitános* és *barackmagos-szemesingek* igen érdekes váll- és mellhímei.

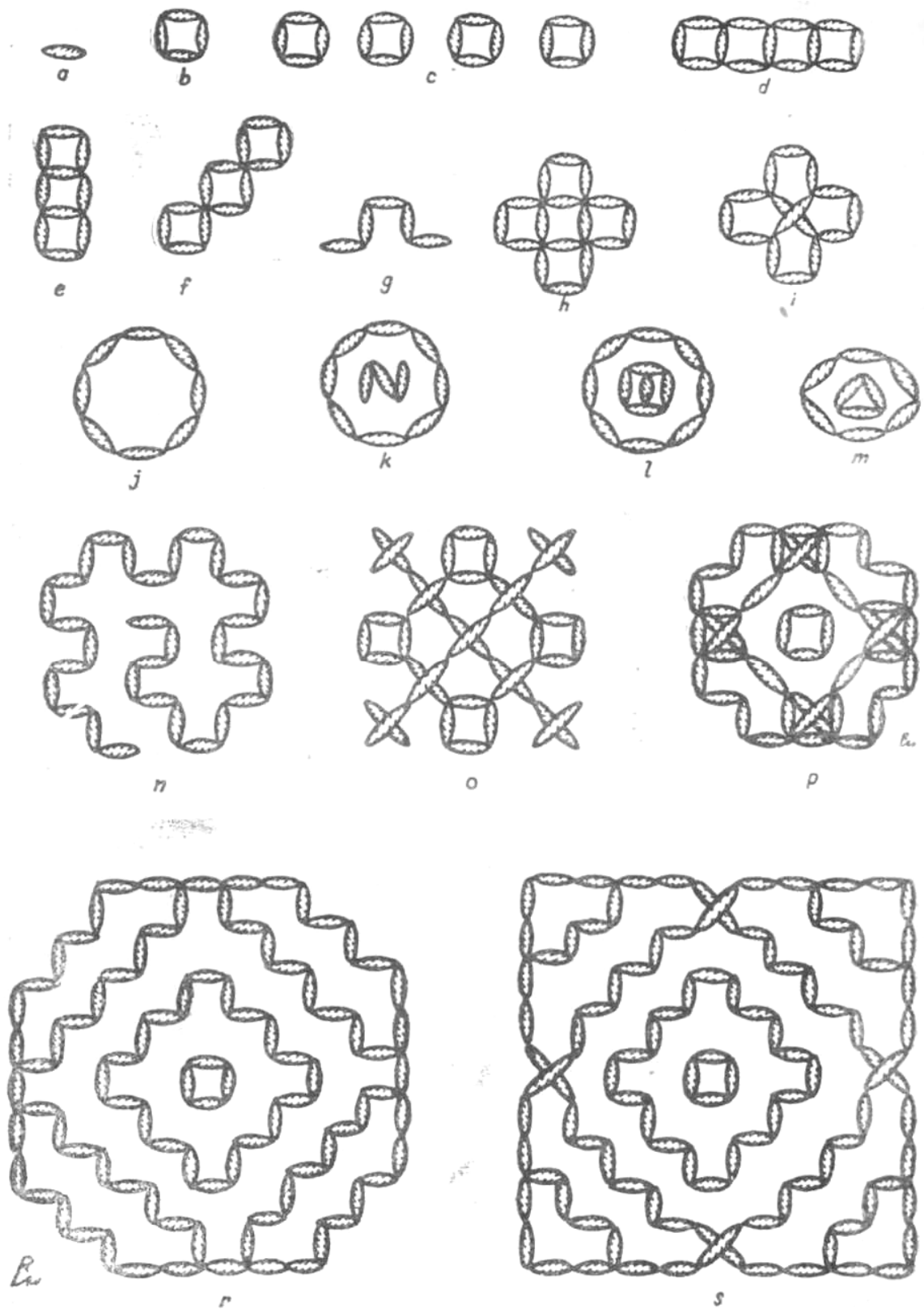
Pitánka (100n. r) Nagypatakon az egyik oldalán ötéses kandargó, igen kedvelt csupághím. Külsőrekecsinben „csupágra pitánka mellé igényesen cseresnyét (100l. r) középöltéske nélkül varrnak”. Ugyanaz *harcosan* a tekerményes-ing ujjába kerül.

Barackmag (100 r. r) elvegyesen, majd több színben (piros-zöld, piros-kék, piros-fekete), a gyoszényi és forrófalvi nagyingek igen jelentős vállhíme.

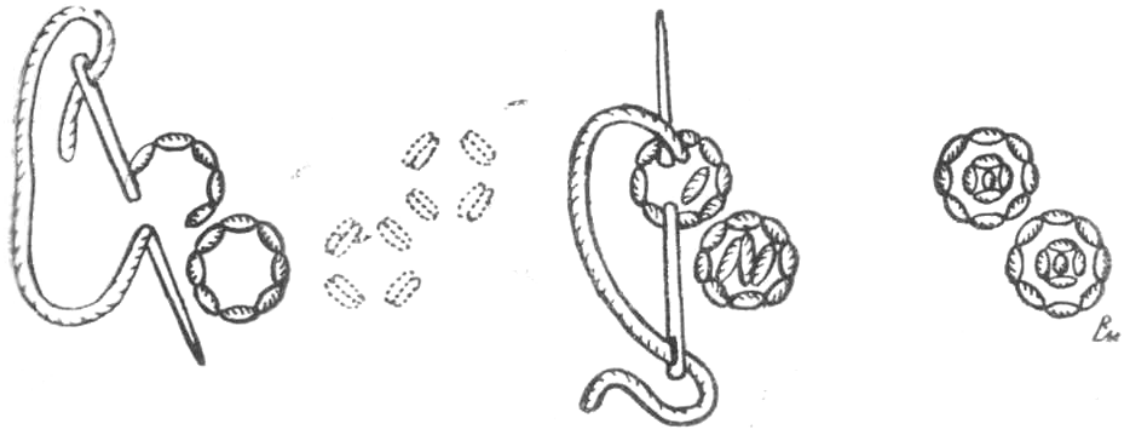
Gyoszényben mellrenden, négyzetes formában (100s. r) veres-fekete tömött díszítősort képeznek. A két mellrend külső oldalán *fiak*, *pujkucák* (100p. r) szintén *elvegyesen* sorakoznak.

A négyzetöltéssel hímzett szemeshímek helyét egyre inkább a *keresztes* és *butukos* hímek kezdték elfoglalni. Egyik hímzémód sem volt idegen, a visszaforgatott gyűjtéseket és az egyes kereszttecskéket már régóta varrták. A butukos hímek alapöltése is az inazás és a *vertvarrott*, melyeket, ha más összefüggésben és kisebb mértékben, de már alkalmazták. A határvonalak itt is elmosódtak, minthogy a technikák huzamosabb ideig egymás mellett élnek, és csak fokozatosan szorítja ki az újabb a régít. Az egyik elnevezés átmegy a másikba.

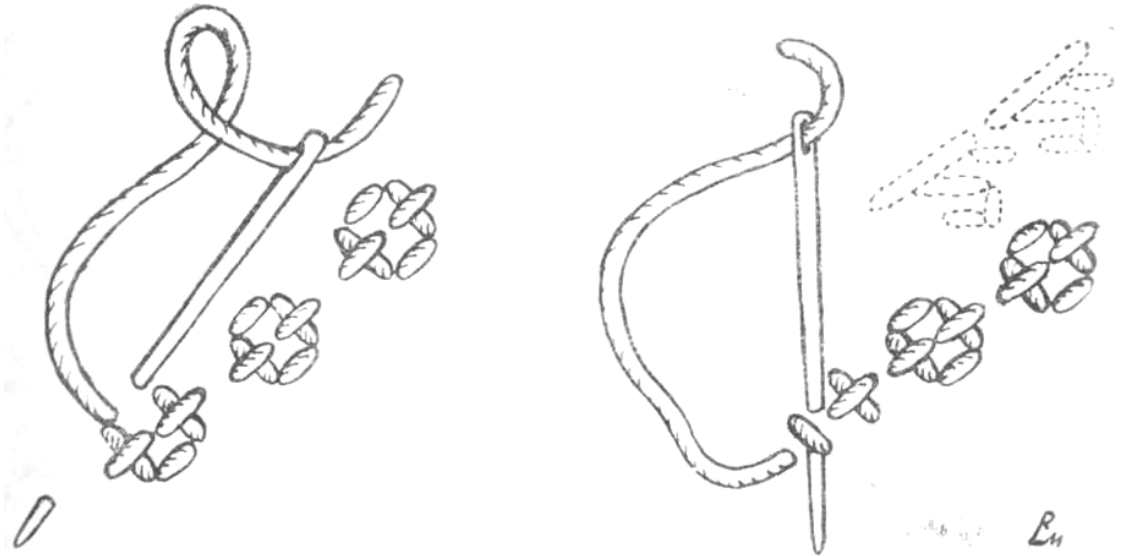
Két cseresnye beőtvé (Kl), *két kereszt békoppantva* (Tr), *két keresszem beőtvé* (L), *ikres babak* (N), *babok* (Bf: 102. r) kerülnek „két rend köröm” (Kl) közé vagy a „nyeszegylás-inú” (Bf) ingekre. „Ha a keresztet megötik, akkor bab” — mondják Nagypatakon. Ezek is, mint a szemek, leggyakrabban páronként váltakoznak.

100. Szemek, szemeshímek: a) szem; b) tyúkszem; c) tyúkszemek vagy paráma szök-dösve; d) paráma; e, f) lúdszem; g) félbékaszem; h, i) békaszem; j) békaszem, rákszem; k, l) tőtött békaszem, rákszem; m) rákszem; n-p) fia, pujkuca barackmag vagy pitán mellett; r) barackmag mellrenden; s) pitán váll- vagy mellrenden.

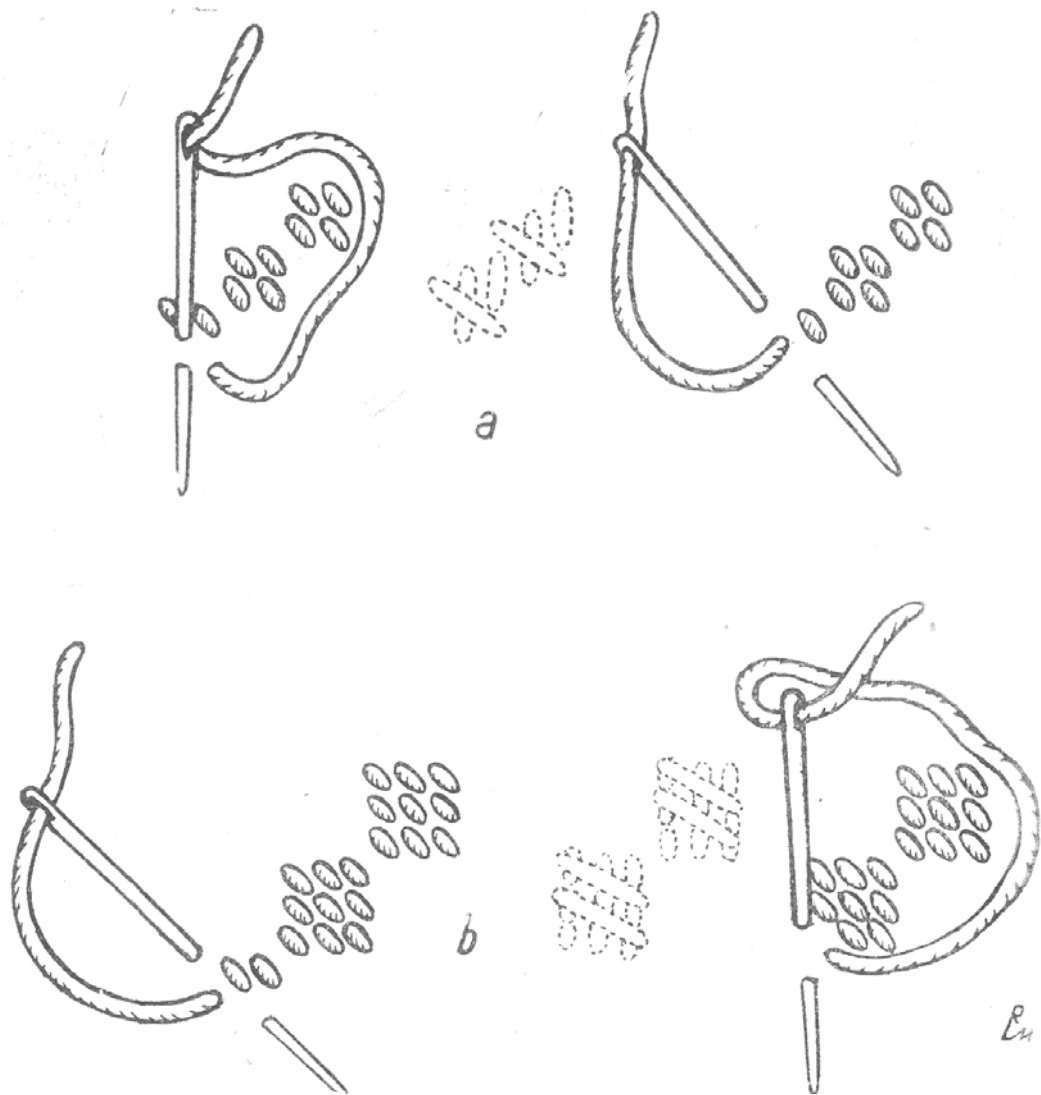
101. Békaszem és töltött békaszem varrása.

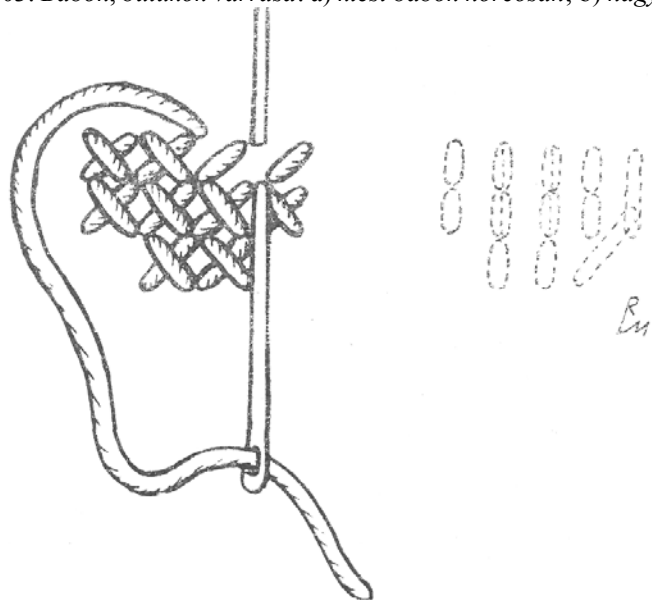
102. Két kereszt szem beőtvé, cseresnye varrása.

Babok, *bobok*, *butukok* (Bf: 103. r) szintén a tekerményes-ingek csíkcsoportjainak kezdetben csak középhímei. A *kicsi butukok* (103a-b. r) is lehetnek *ikres babok* (Np), ha kettenként váltják színben, és varrhatják *horcosan* (ferdén) ingujjba és *butuk igenyesen* (Kr), ha ingvállra kerül. Ezt, ha két irányba öltik, mint a kelimvarrást, akkor az öregek *tetűbélnek* nevezik; a fiataloknak ez Bogdánfalván *butuk*, Forrófalván *sábák* is. *Sábákol*, ha két vagy három színben váltakozva az ingvállat körülvarrják és a vállrendeket aláhúzzák vele. A *nagybutukokat* (103c-d. r) is varrhatják ferdén egy és több színben. Ha feketével körülöltik, akkor *zuzák*.

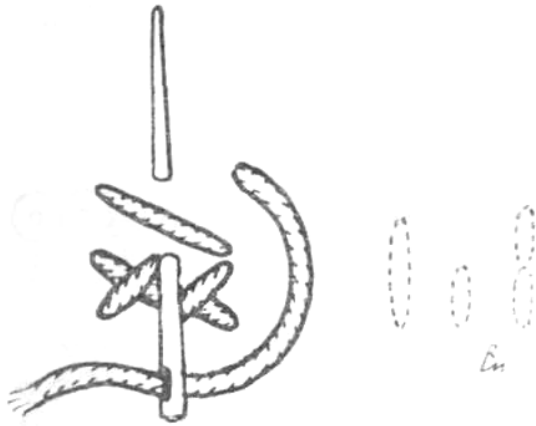
Keresztecskével (kereszt szem: 104. r) leginkább a magyaros-ingeket díszítették, a melleken a kicsihímeket és 1945 után a *szekércés*, *csillagos* és más újabb ingeket varrták (NJ: 85. k).

103. Babok, butukok varrása: a) kicsi babok horcosan; b) nagy babok harcosan, ferdén.

104. Kereszteshím varrása.

105. Vertvarrott vagy butukos varrás.

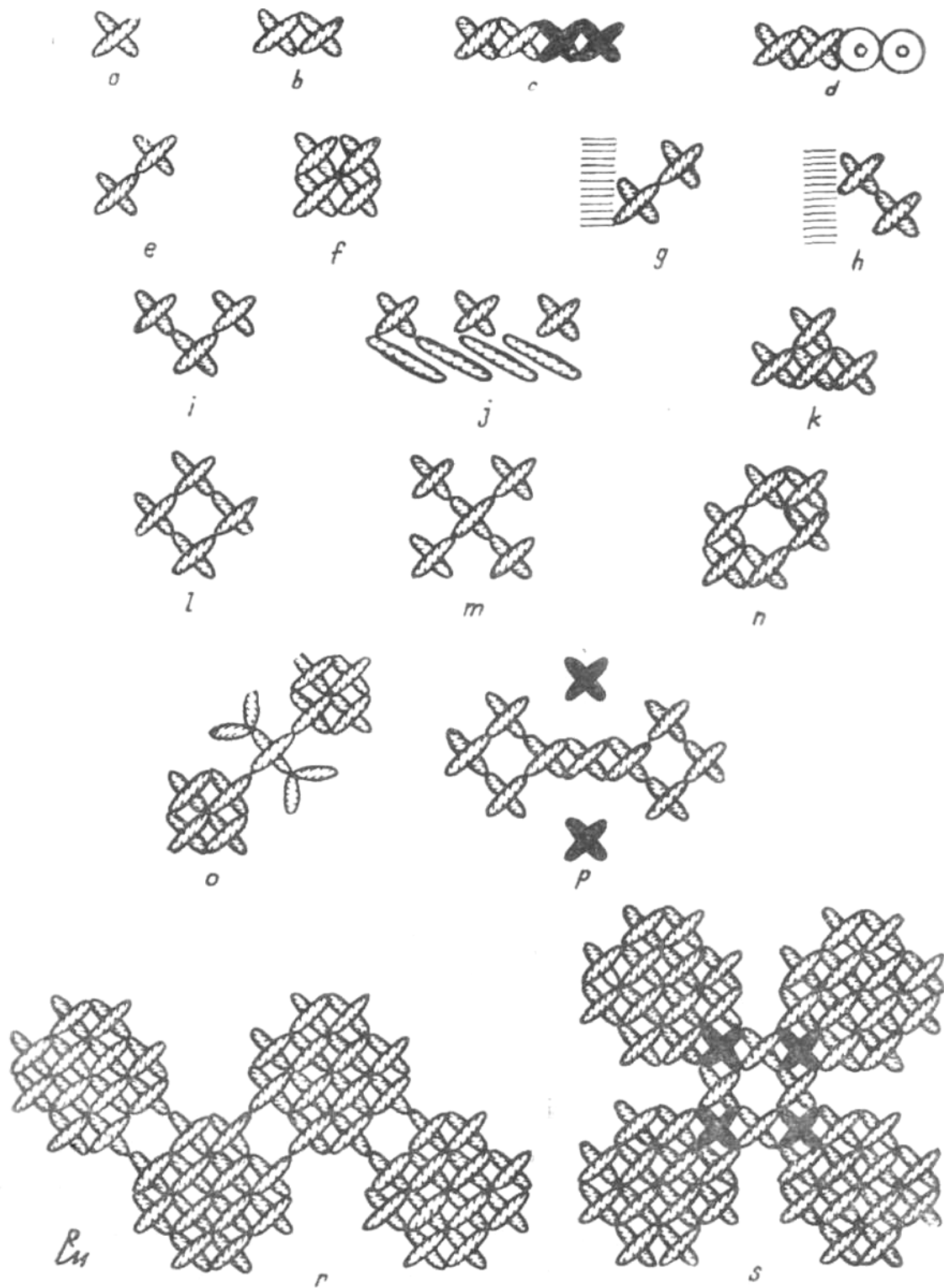
Kereszt hátraforgatva vagy *vertvarrott* (Kk), *sábák* (Tr) vagy *butukos-kereszt szem* (L: 105. r) abban különbözik az előbbtől, hogy két és annál több szem szélességben átöltenek, majd „hátraforgatva” egyenként mint az egyszerű keresztsemet beöltik. A *butukja*, az alsó öltés „lehet 15 ige is, és igeenként reaöltenek”. Kezdetben csak a hímzett ingvállak vízszintes és függőleges babjait varrták így. Később a papírról vett minták is ezzel az öltésmóddal készültek. Idővel az alsó öltés elmaradt. S a butukos öltés félkeresztsemmé, gobelinöltéssé egyszerűsödött. Alapjában visszatértek az apró öltéssel varrott inazáshoz ...

Zin- vagy *invarrással* (69b. r), *fontsinórral* (szálánvarrott öltés) ebben a században csak díszítősort varrtak. Az almás-, kupás- vagy csillagos-párnák már butukos-keresztsemmel vagy egyszerű keresztseccskékkel készültek.

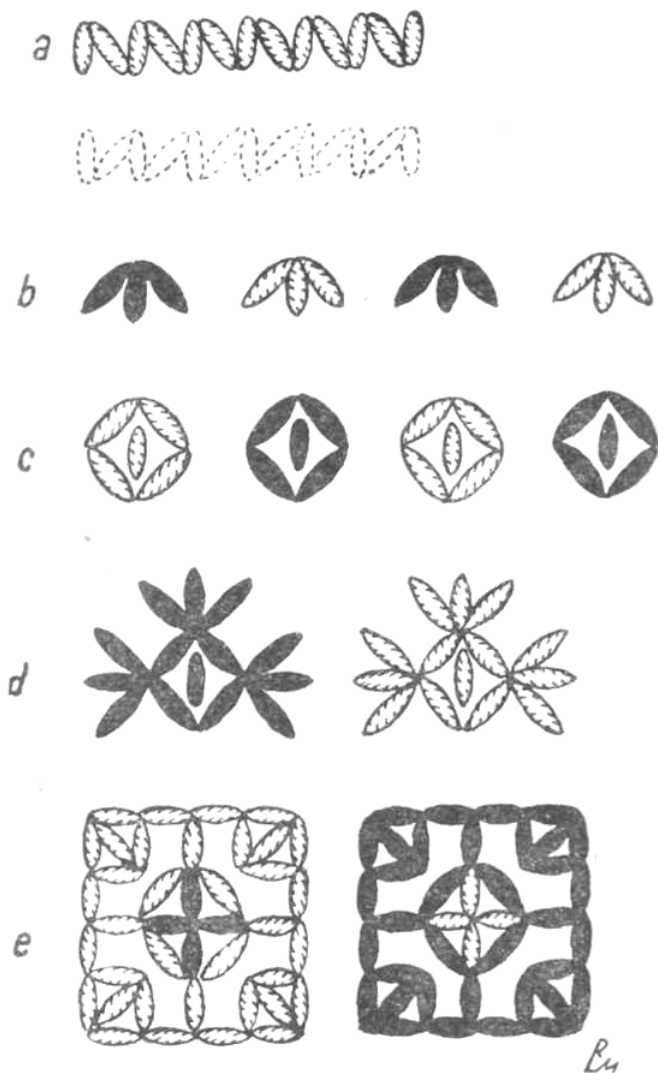
A *kereszt hímeccskék* (106. r) igen kedveltek különösen Lészpeden, Pusztinán. De Kalagoron is a súlyosabb csupágrendek között a kisebb hímeccskét és a vállhímeiket mind gyakrabban öltötték *keresztseccskékkel*.

Kereszt (Kk), *keresztseke* (Ka), *kereszt szem* (Kl), *légy*, *muskucel* (L: 106a. r) a leggyakrabban egyes keresztsemmként fordult elő. *Keresztek* (b) kettőnként, de *fogaska*, *olvasás* a hímzett csángós-ingvállak szélén, ha két színben (c) vagy „két kereszt szem váltakozik két szem gyönggyel” (d). *Két kereszt magában* (e), de *ágazás* (g), ha szélhímként összevarrás mellé kerül. És *brádasan* (fenyőágasan) áll (h), ha ugyanazt lefelé varrják. *Két kereszt szem béőtvé*, *pitytyecske* (L), *két kereszt szem békoppantva* és egy formája *farkaskereszt* (T) stb., ha a két szem két öltéssel befogják (102. r). *Köröm*, *három kereszt szem* (L) kézelőre és mellrendre hasíték alá (106i. r). *Fogas-kereszt szem* (L) könyökhím széle (j). *Fogas*, *fogaska* (L) magyaros-rendvel-való-ing ujján (k). *Négy és öt kereszt szem* (l—m) „váltakozik tarkán” igen gyakran lészpedi kézelőn a magyaros-rendvel-való-ing vállán. Varrják mindkettőt külön is mell- és kézelő-hímként, paráma- és ökörhúgy-sorok közé. A kereszt csángós-férfiing gallérján, jegykendő közepén az együvé tartozás jele. *Kisike-hím*, *patkós-hím* (n) igen gyakori a lészpedi ingek mellén. *Darázshím* valamelyik formája (o-p) elengedhetetlen a lészpedi ingek csics- és esztánhímei közül. *Nagyördögtérge* (r) vagy *ördögtérge négy csukorban* (s) a magyaros-ingek kedvelt könyökhíme.

A *körömök*, *körömös-hímek* (107. r) legegyszerűbb formái a jegykendők, különösen a *szikraservetek* elengedhetetlen hímei.

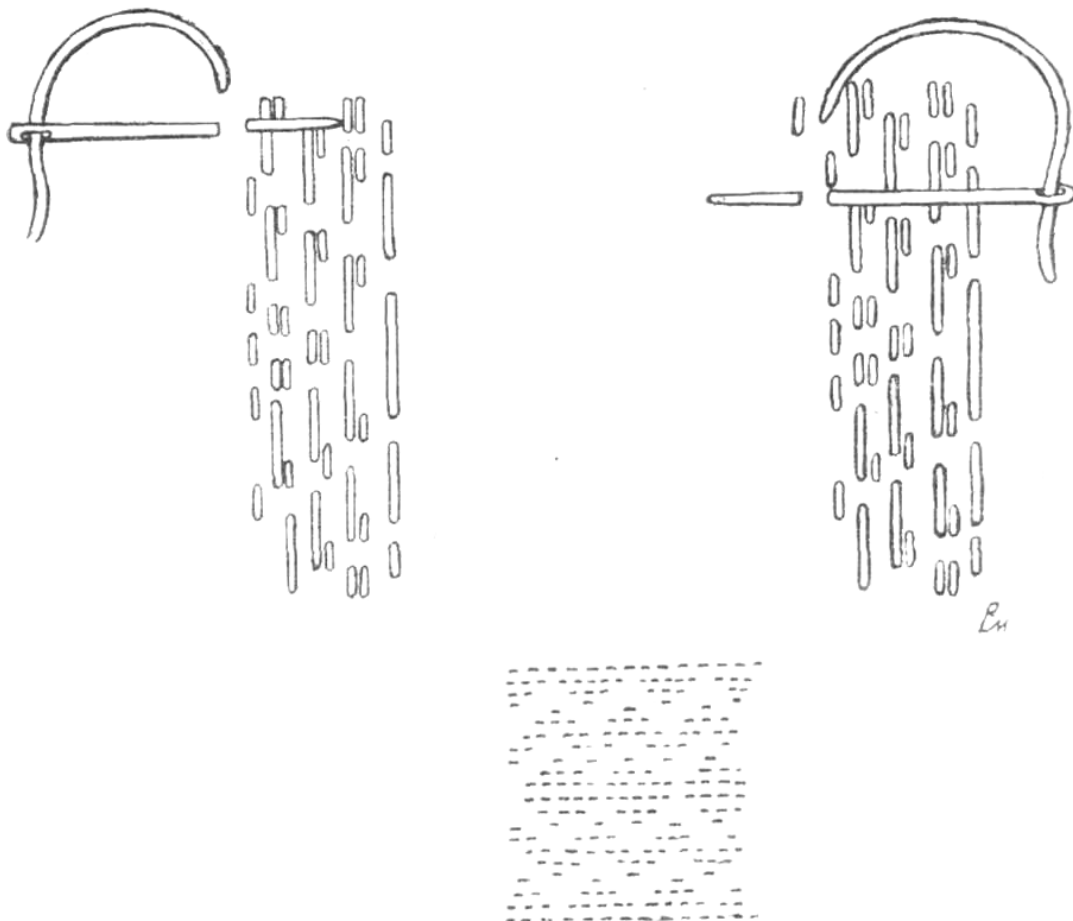
106, *Keresztítmek*: a) keresztecske, ötéske, légy; b) két keresszem, c) olvasás, fogaska; d) olvasás gyöngyvel, csercselés; e) kereszték; f) hab, bob, varráska, butuk; g) ágas; h) brádos, i) köröm, három keresszem; j) keresszem fogasan; k) farkasfog; l) kutyanyom, négy keresszem; m) öt keresszem, kereszt (vallásuk szimbóluma); n) patkó, kicsihím; o, p) darázs; r) nagyördögtérge; s) nagyördögtérge csukorban.

107. Körmök, körmös-hímek jegykendőről: a) horgas-in; b) békakeröm; c) két keröm esszefordítva; d) három keröm, a szikrahím fia, pujkuca; e) szikrahímek.

A *békakeröm* (Tr; 107b. r), *köröm* (Bf), *tyúkláb* (L) lefelé vagy felfelé fordítva a legényt volt hivatva megszerezni vagy megtartani. *Két keröm esszefordítva* vagy *kalapok* (107c. r) már tartós kapcsolatot jelentettek. Háromirányú körmök (107d.r) a szikrahímes serveteken a *szikrahímek fia*, *pujkuca* már a lakodalmi jegykendő díszei. Páronként ismétlődnek, egy piros és egy fekete, vigyázva arra, hogy a fekete szikrahím (107e r.) két oldalára veres, a veresére fekete *fia* kerüljön.

A *szedés* (Gy, Kl, Ka, L), *szedett* (Pu), *vállazás/vállazó szedés* (Gy), még *inkrecilás* (Bf, Np), *enkrecilás* (Np: 108. r), a többi varrástól és hímzéstől eltérően a vászon visszáján készül. A fonákján varrják, mint a gyimesi *fonájánvalót*, de itt az egyes öltéssorokat kétoldalról öltik (a—b) a szalagdísz egyik oldalától a másikig. Itt is mindig 3 szálát, egy ígét véve a túre. A hímzőfonal meg lényegesen vékonyabb, mint az ing vállán vagy ujján használt többszálú fejtő vagy gyapjúfonal. A kétoldalról való öltögetés is bizonyos fokig összefogja a vékonyabb szállal hímzett anyagot. Így az enyhén ráncolt

108. Vállazó szedés, inkrecilás.

vékonyabb hímzés, miközben betartja a csángós-íngék szélesebb ujjhímzését a lényegesen keskenyebb vállba, ugyanakkor szabadabb mozgást is biztosít a kisé merevebb, vastagabban hímzett-díszített felület megosztásával.

Az egyes öltésmódok és díszítőelemek aztán függőleges, vízszintes vagy ferde rendekbe sorakoztak. Funkcionális és mágikus szerepük mellett egyre inkább díszítőjelligük került előtérbe. Eredetileg a díszítősoroknak és felületeknek pontosan meghatározott rendje és szerepe volt.

III. D. Öltésmódok, díszítőelemek

1. Elő- és tűzőöltések

öti, ötögeti (dcs)
 ötéské, ültéské (mcs)
 ötögetés (mcs) I.
 ötögetés (L, Pu) II.
 tűdzés (Szf)
 tődzés (Bf)
 balhácskák (Ka)
 búzafejek, búzaszemek (KI)
 mesinvarrás (újabb, mcs)

öti, ötögeti (E)
 ötés, ötís (E)
 ötögetés (Gyi), előötés (Tf)
 tűzés (Sz), tűzőötés (Ksz)
 tűdzés (FM; Szék),
 tődzés (Györgyfalva)
 tődzelés (Tf; KK)
 tűzdelés (FM)
 gépvarrás (újabb, E)

2. Holbein-öltés

ötögetés-szemzés (L, Pu)
paráma (L, Pu)
práma (Tr, Kl)
lúdszem (Bf)
kandargó (Np), egyigés (Kk)
két-, háromötés (Kl)
ötés kandargatottan (Bf)

szálötis (száláravarrt laposöltés, FM)
paráma (Tf; FM; Ksz)
práma (Magyaró; Türe)
akasztalat (minta szélességének kiszámolása)
félenparáma (Ksz)
háromötis (Ksz)
fogassujta (Keted)

3. Fogasöltés

kicsikandargó (Bf)
kondorgós (Bf)
ökörhúgyas (L)
egyszerűbb kandargó (Bf)
visszarugó (Kr)
kapagtatott (Tr)

karingó (KK), szembeötés (FM)
aprókandargó (KK)
ökörhúgyas (Gyi)
egyszerű ökörhúgy (Gyi)
vízfolyás (Dcs; Sz), fojó (Ksz)
kégyóvarrás (Dcs)

4. Rézsútos laposöltés, szalagvarrás

in (Np, Tr), zin egy igére
in (Ka), innya (L)
in, zin két igére (Bf)
sinór (L, Pu)
szenetur (Bf)

félkereszem (Tf)
lapasin (elválasztóvonal, Lapád)
egyenes zsinor (Ksz)
sinor (fogja közre a mintát, Szék)
sujta (Ksz)

5. Huroköltés, láncöltés

urkos-szeges (Bf)
urakbavetés (Ka, Kl)
farkasfog (L)
láncocska (Kl)
láncím (K), kicsi urak (Bf)
urak, előurak (Bf)
urkasan varrt (R)

behányva urakba (Ózd)
— a ráncra mind urakba varrták (Ózd)
— farkasfog, urakba a szélei (Ózd)
láncszem (Lapád)
láncötis (Ksz)
urakötés, urkasan (Nagykend)
urakvarrás (Kelementelke)

6. Díszes összevarrások

gyütés, dütés, hányás (mcs)
aprógyütés (mcs)
nagygyütés (Bf)
bokorhányás (L)
vertgyütés (Np)
kandargós-gyüttés (Kl)

agyonvarrás (KK), kötés, kötís (KK; Ksz)
mindenember-kötése (E)
két-, hárombokros (Ksz)
bokorkötís (KK; Ksz)
bokorvirággal (Ksz)
szembevarrásos kötés (Ózd)

Funkcionális öltések

1. Gyütések, hányások — összevarrások

ötögetés, vágott szélek összeerősítésére (66.r)
üselő-gyütés (Np), dütés (Gy), hányás (L), esszeverés (Ka) (67.r)
esszeköti (Ka), megöti (L), keresztezi az előző inazást (75.)
kandargós-gyüttés (Kk), kandargós-gyütés innaplóra (Np) (76.)
visszafogatott gyüttés (Tr), fargatatt (Bf), esszeverés (76b)

<i>bubagyútás</i> (Kik), <i>ötéses-gyútás</i> (Np), <i>felkötés</i> (Ka)	(77.)
<i>bodzabeles-gyútás</i> (Np)	(78.)
<i>urakbavetés</i> (Kl, Ka)	(87.)
<i>nagygyútás</i> (Bf), <i>bokorhányás</i> (L)	(90.)
<i>vert-</i> (Np), <i>nagy-</i> (Kr), vagy <i>purcselos-gyútás</i> (Bf)	(89.)
<i>kandargó veri gyútás</i> (Np), <i>kondorgós-gyüttés</i> (Kl)	(91.)
<i>nagygyittés</i> (Tr), féloldalra duplázva	

2. Szegések, hányások — szélimegerősítések

<i>ötögetés</i> , laposszegés leöltése	(66a)
<i>ötögetés</i> , <i>tődzés</i> (L), ua.	(66d)
<i>paraszthányás</i> (L), nyakpánt beöltése	(76.)
<i>ingujjhegye</i> (Np), régi <i>brecár</i> , <i>fontsinór brecárnak</i> (L)	(78.)
<i>ingujjhegye</i> (Np), kézelő nélküli ingujjvég megerősítése	(80.)
<i>szegés</i> (Bf, L), <i>behányás</i> (R), <i>bezere</i> (Np), nyakrész ua.	(83.)
<i>farkasfog</i> (L), <i>urkos-szegés</i> (Bf) a nyakbevigáásra	(84)
<i>bábfog</i> , ua. kettős, hármas tagolással	

3. Szedések — szálszorítások

<i>szedés</i> , két-, háromsor öltögetés behúzva	(66a)
<i>tyúkbőr</i> (L), <i>szedés</i> (Bf, Kk), a ráncok leöltése	
<i>urakbavetés</i> (Kl), láncöltéssel rögzített ráncok	(87)
<i>szedés</i> (Kl), <i>vállazó szedés</i> (Gy), in- (Bf, Np), <i>enkrecilás</i>	(108.)

Öltésmódok, díszítőelemek

1. Ötögetés-szemzés — elő- és tűzőöltés:

Fö. <i>ötögetés</i> , <i>gyútás</i> — előöltés vágott szélek összevarrás	(66a)
<i>szegés</i> — laposszegés levarrása	
<i>szedés</i> — ráncolás	
<i>ötögetés</i> , <i>tődzés</i> — tűzdelés	(66d)
<i>mesinvarrás</i> — gépvarrás, újabban	
Dö. <i>ötögetés-szemzés</i> — Holbein-öltés	
<i>szemek</i> (L), <i>búzaszemek</i> , <i>búzafejek</i> (Kl), <i>balhácskák</i> (Ka)	(66.)
<i>igenyes-</i> , <i>egyenes-innya</i> (Tr) ua. két színben	(66c)
<i>paráma</i> (L), <i>práma</i> (Tr, Kl), <i>lúdszem</i> (Bf) — négyzetöltés	(94)
<i>kandargó</i> (Np), <i>egyigés</i> (Kk), <i>ökörhúgyas</i> (Kl)	
<i>kandargó három-</i> , <i>öt-</i> és <i>kétigés</i> (L)	(95.)
<i>ötés kandargatottan</i> (Bf), <i>kétőtés</i> (R)	(97.)
<i>szaparahím</i> (Kk), <i>nagylebbentyű</i> (Np), <i>csupágszem</i> (Kl)	(96)
<i>szemek</i> , <i>szemesvarrások</i> — négyzet- és kockaöltések	(100a—s)

2. Inazás — rézsútos laposöltés:

Fö. <i>Üselő-gyútás</i> (Np), <i>dűtés</i> (Gy), <i>hányás</i> (L), <i>esszeverés</i> (Ka)	(67.)
<i>szegés</i> (L, Bf), <i>behányás</i> (R), <i>bezere</i> (Np)	(83.)
Dö. in (Np, Tr), zin (Bf) egy <i>igére</i> — félkeresszem, gobelinöltés	(68)
<i>horgas-in</i> (Tr) — ua. két színben	(68b)
in (Tr, Np), zin (Bf) két <i>igére</i> , <i>sinór</i> (L) — szalagvarrás	(69a)
in (Ka), <i>sinór</i> (L), <i>szenetur</i> (Bf) — ua. ferdén öltve	(70)

Fö = funkcionális öltés; Dö = díszítőöltés.

<i>in</i> (Ka), <i>szenetur</i> , <i>snúr</i> (Bh), <i>zin</i> (Ka) bőrhímzés (bh)	(71)
<i>kandargó</i> (Bf), <i>kandargós-in</i> (Ka) — hullámvonalban öltve (bh)	(72)
<i>ficfalevél</i> (Bf) — két oldalra Sütögetett inazás (bh)	(73.)
<i>csillag</i> (Bf) — körbe és ék alakba ölltögetve (bh)	(74.)
<i>kandargós-in</i> (Bf) — sokácöltés	(76.)
<i>kicsikandargó</i> (Bf), <i>ökörhúgyas</i> (Kl) — fogasöltés	(92.)
<i>egyszerűbb kandargó</i> (Bf) — ua. megduplázva (bh)	(93.)

3. Kereszteskék — keresztöltések:

Fö. <i>A gyűtést megöti</i> (L), <i>esszeköti</i> (Ka) — tartósabb összevarrás	(75.)
<i>visszaforgatott gyüttés</i> (Tr) — kereszt szem laposöltéssel	(76.)
<i>kozsockár-gyüttés</i> (Kk) — ua. (bh)	
<i>bubagyüttés</i> (Kk), <i>ötéses-gyüttés</i> (Np), <i>felkötés</i> (Ka)	(77.)
Dö. <i>cérnázás</i> (Bf) — kereszt szem	(75b)
<i>két cseresnye beötve</i> (Kl), <i>két kereszt békoppantva</i> (Tr)	(102.)
<i>keresztcskék</i> (Bf, Ka) — egyszerű kereszt szem	(104.)
<i>vert varrott</i> , <i>kereszt hátraforgatva</i> (Kk), <i>butukos-kereszt szem</i>	(105.)
<i>keresztshímek</i> — kereszt szemes minták	(106a—s)

4. Fonottasok — fonottöltések:

Fö. <i>bodzabeles-gyüttés</i> — díszes összevarrás fonott kereszt szemmel	
<i>ingujjhegye</i> (Np), <i>fontsinór brecárnak</i> (L) — ua. ujjvégre	(78a)
<i>ingujjhegye</i> (Np) — még erősebb gömbölyű szeges ujjvégre	(80.)
<i>cérnázás</i> (Ka, Gy), <i>boszorkányöltés</i> (Dcs) — Margit-öltés (bh)	(78b)
<i>kozsockár-gyüttés</i> (Kl) — ua. a bőr összevarrásán	
Dö. <i>fontsinór</i> (L), <i>inazás</i> (Np), <i>zinvarrás</i> (Bf) — szálánvarrott	(78a)
<i>fontsinór gyéren</i> (L), <i>cérnázás</i> (Ka), <i>boszorkányöltés</i> (Dcs)	(78b)
<i>bodzabél</i> (Ka), <i>keptárhím</i> (Bf), <i>kozsockáröltés</i> (Np, Kl) — szűcs hím	(79.)
<i>légy</i> (Bf), <i>csipkőzés</i> (Ka) — egyes kereszt szemek a minta szélén	(81.)
<i>cseresnyevetése</i> (Ka), <i>urzila</i> (Bf) — kettős nyolcasöltés (bh)	(82.)

5. Urkasok — huroköltések:

Fö. <i>urkos-szegés</i> (Bf), <i>farkasfog</i> (L) — vágottszél behurkolása	(84.)
<i>urakbavetés</i> (Ka, Kl) — láncöltéssel rögzített ráncok	(87.)
Dö. <i>urkasrend</i> — huroköltés	(84.)
<i>urak</i> (Ka, Kk, Tr), <i>tekményes vert urkos</i> (Np) — ferde huroköltés	(85.)
<i>kandargós-urkosrend</i> (Ka), <i>szóthím</i> (Pu) — ua. hullámvonalban	
<i>két urak összevervel</i> (Ka), <i>kétrendivel</i> (Np) — szembefordítva	
<i>urkas</i> (Bf), <i>egy- vagy kétigés-futóka</i> (L), <i>félkörhúgy</i> (Ka)	(86.)
<i>urakbavetés</i> (Kl), <i>urkasan varrt</i> (R), <i>lánc hím</i> (L) — láncöltés	(88.)
<i>kicsiurak</i> (Ka), <i>előurak</i> (Np), ferde és hullámvonalas változatok	

Inas-, szemes-, fogas- és körmös-hímecskék

1. In, inaz:

<i>in</i> , <i>zin egy igére</i>	(68a)
<i>horgas-in</i> , <i>elvegyesen</i> , <i>két színben</i>	(68b)
<i>in</i> , <i>zin két igére</i> , <i>sinór</i>	(69a)
<i>inazás</i> , <i>invarrás</i> , <i>fontsinór</i>	(69b)
<i>in</i> , <i>zin</i> , <i>sinór</i> , <i>szenetur</i> , <i>ferdén</i>	(70.)

<i>in, zin, szenetur, snúr</i> (bh)	(71.)
<i>kandargós-in, kandargó</i> (bh)	(72.)
<i>horgas-in, kandargós-in</i>	(76.)

2. Szem, szemez:

<i>szem, búzaszem, búzafej, balhácska</i>	(66.)
<i>keresszem, keresztésbe</i>	(75.)
<i>láncszem, láncocska</i>	(88.)
<i>lúdszem, paráma</i>	(94.)
<i>tyúkszem, lúdszem, fél- és egészbékaszem, rákszem</i>	(100a—m)
<i>egyszerű, töltelkes békaszemek és rákszemek</i>	(101a—c)

3. Fog, fogaz:

<i>farkasfog, urkos-szegés</i>	(84.)
<i>bábfog, ua. kettős-hármas tagolással</i>	
<i>fogaska, olvasás</i>	(106c)
<i>fogas, fogaska</i>	(106k)
<i>fog, farkasfog nagyobb méretben a váll hegyén</i>	

4. Körmök, körmös-hímek:

<i>köröm, nacscköröm, nagy szembevaló</i>	(98.)
<i>körmök, békakeröm, tyúkláb, két keröm esszeforgatva</i>	(107a—d)
<i>köröm, három keresszem</i>	(106i)

Egyenes és hullámos díszöltéssorok

1. Rendek — vízszintes, függőleges vagy ferde öltéssorok:

<i>igyes- és horgas-inak</i> (Tr)	(66.r)
<i>in</i> (Np, Tr), <i>zin</i> (Bf) <i>egy igére</i>	(68.)
<i>in</i> (Np, Tr), <i>zin</i> (Bf) <i>két igére, sinór</i> (L)	(69a)
<i>inazás</i> (Ket, Ta), <i>zinvarrás</i> (Bf), <i>fontsinór</i> (L)	(69b)
<i>in</i> (Ka), <i>zin</i> (Bf) <i>sinór</i> (L) <i>szenetur</i> (Bf), <i>ferdén</i>	(70.)
<i>in</i> (Ka), <i>sinór</i> (L), <i>szenetur</i> (Bf), <i>snur</i> (bh),	(71.)
<i>cérnázás</i> (Bf), <i>hányás</i> (Ka), <i>két színben</i> (bh)	(75b)
<i>fontsinór gyéren</i> (L), <i>cérnázás</i> (Ka)	(78b)
<i>bodzabél</i> (Ka), <i>keptárhím</i> (Bf), <i>egyenesen és hajlítva</i> (bh)	(79.)
<i>légy</i> (Bf), <i>csipkés</i> (Ka)	(81.)
<i>cseresnye</i> (Bf) <i>egyszerű vagy tötött</i>	(82.)
<i>urkasrend</i> (Ka)	(84.)
<i>tekerményes vert urkos</i> (Np), (Ka)	(85.)
<i>félkörhúgy</i> (Ka), <i>urkas</i> (Bf), <i>egy- vagy kétigés-futóka</i> (L)	(86.)
<i>lánchím</i> (L), <i>láncocska</i> (Kl)	(88.)
<i>paráma</i> (L), <i>lúdszem</i> (Bf)	(94.)
<i>szaparahím</i> (Kk), <i>nagylebbentyű</i> (Np), <i>csupágregd</i> (Kl)	(96.)
<i>körmök, nagy-nacscköröm</i> (Kl), <i>nagyszembevaló</i> (Ka), <i>nagyrend</i> (Tr)	(98.)
<i>nagynyeszegylás</i> (Bf), <i>seggelé, seggelő</i> (L)	

2. Kandargók, vízfolyások — hullámvonalak:

<i>kandargós-in, horgas-in</i> (Tr)	(72.)
<i>kandargó</i> (Np), <i>fontsinór gyéren</i> (L)	(78b)
<i>kandargós-urkosrend</i> (Ka), <i>szóthím</i> (Pu)	

<i>kicsikandargó</i> (Bf), <i>kondorgós</i> (Bf), <i>visszarugó</i> (Kr)	(92.)
<i>kandargó</i> (Np), <i>egyigés</i> (Kk), <i>ökörhúgyas</i> (Kl, L)	
<i>kandargó</i> (Kk), <i>három-, öt- és kétigés</i>	(95b)
<i>ötés kandargatottan</i> (Bf), <i>kétötés</i> (R), <i>háromötés</i> (Kl)	(97.)
<i>kandargó</i> (Bf), <i>kandargó horcosan</i> (Kr), <i>ötetlen-nyeszegvilás</i>	(99.)

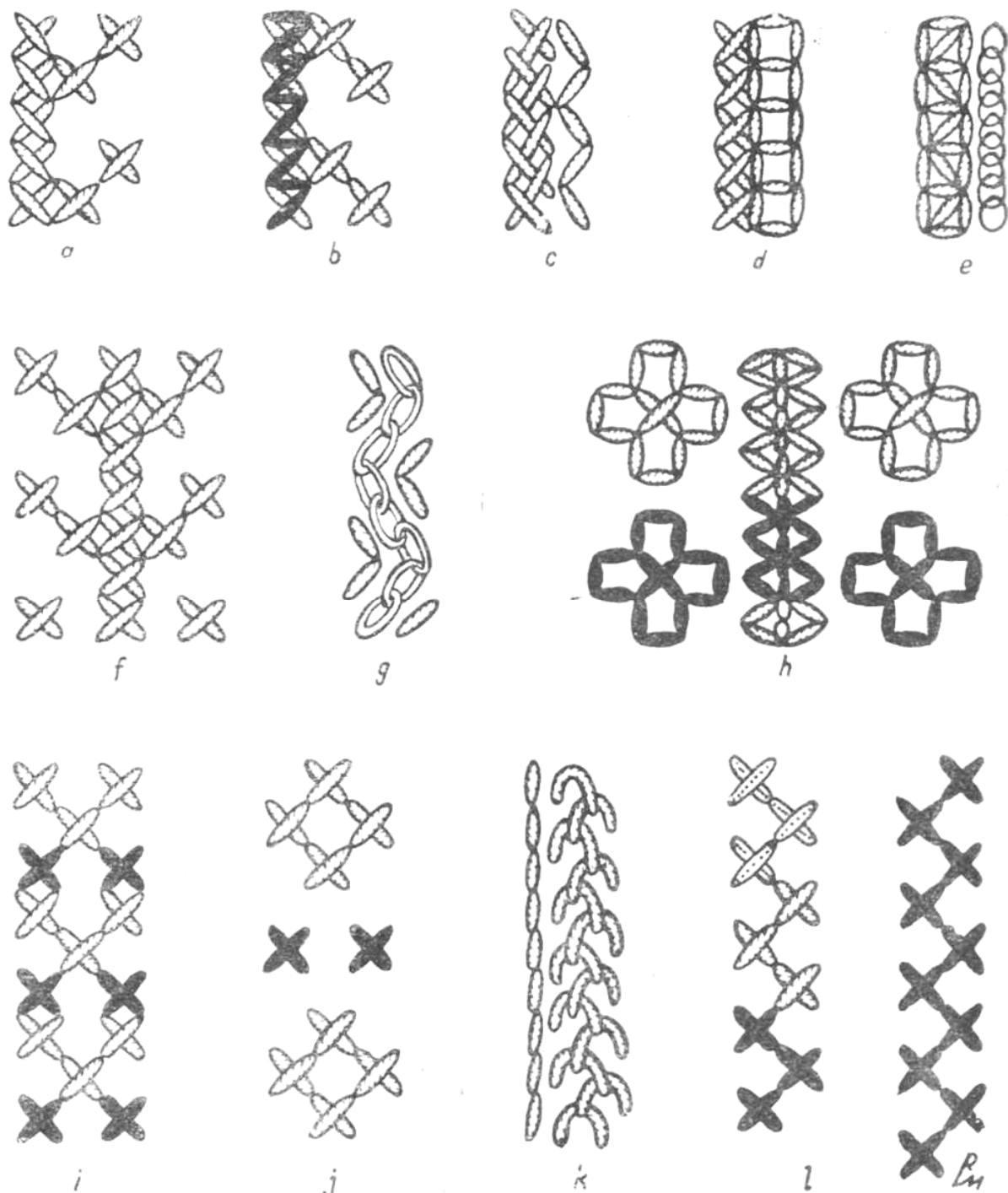
Bőrvarrások — hímzések

Fő. <i>inazás</i> — ideiglenes összevarrás	(67.)
<i>szűcs-</i> vagy <i>kozsokárgyútés</i> — végleges összevarrás	(76b)
<i>cérnázás</i> (Bf) — az irha ráerősítése	(75b)
<i>cérnázás</i> (Ka, Gyi), <i>boszorkányötés</i> (Dcs) — a <i>boszorkányfoltok</i> , a börkiegészítések rádolgozása	(78b)
Dő. <i>in</i> , <i>sinór</i> , <i>szenetur</i> , <i>snúr</i> — szalagvarrás, szironyozás	(71.)
<i>kandargós-in</i> , <i>kandargó</i> (Bf, Ka) — hajlított vonlaiban	(72.)
<i>ficfalevél</i> — ék alakban	(73.)
<i>csillag</i> — fogasan körbe	(74.)
<i>cérnázás</i> (Bf) — fekete cérnával a díszítősorok helyét jelölik vele	(75b)
<i>hányás</i> (Ka) — ua. két színben	
<i>cérnázás</i> (Ka, Gyi) — <i>boszorkány-</i> , <i>Margit-öltés</i>	(78b)
<i>bodzabél</i> (Ka), <i>keptárhím</i> , <i>kozsokáröltés</i> (Bf), <i>betájhím</i>	(79.)
<i>légy</i> (Bf), <i>csipkézés</i> (Ka) — a díszített felületek szélén	(81.)
<i>cseresnyevetése</i> (Ka), <i>urzila</i> (Bf) — kettős nyokasöltés	(82.)
<i>tőtés</i> — laposöltés	(82c)
<i>cseresznye</i> , <i>meggy</i> , <i>vert bobóka</i> , <i>llovak</i> — a cérnázás és a cseresznyék különböző töltött változatai	

SZÉLÖSSZEFOGÓ ÉS MELLDÍSZITŐ SOROK

A falusiak, mint láttuk, a bőr vagy a vászon összevarrását nem hogy tarkagatták volna, de különböző színű és vastagságú fonalakkal még erősítették és egyben hangsúlyozták is. Az ünnepi ingek varrásokor a leányok és fiatalasszonyok nem elégedtek meg az egyszerű vagy visszaforgatott öltésekkel, de hogy szebb legyen, még *ágaszták*, *virágozták* is. Így alakultak ki aztán az összevarrások mentén az ujjak körül a különböző *széj-* vagy *szélrendek* (Bf, Ka, Kl, Np), *esztánhímek* (L, Pu), s elöl a hasíték mellett vagy alatt a *körmök*, *kicsihímek*. A *csicshímek* Lészpeden kezdetben a magyaros-ingek elejébe betoldott félszél összevarrását takarták és egyben díszítették, ugyanakkor a hiedelem szerint az anyatejet voltak hivatva védelmezni, és a keskenyebb hímek között az élőnek is hangsúlyt adtak (173. k). Eredetileg valamennyi mell- vagy hátrendnek megvolt a maga funkcionális vagy mágikus szerepe. Később azoktól függetlenül is a hátra (174. k) két, majd négy, az előre két, négy, vagy három, öt, hét, sőt kilenc rend is került (175. k).

Ágas-szélrendet (109a. r) öltöttek Forró fálván nemcsak a piros, de a vörös-fekete vagy a kettőből sodrott „tyúkszaros-ingekre” is a vállbevarrás mellé, mintegy szélesítve a vállakat mindkét irányban. Bogdánfálván ugyanezt már *brádosan*, *fenyőágasan* is hímézték (109b. r). Az elsón az inazást visszafelé megöltve keresztzemesen varrták. A másodikon a visszaforgatott gyűjtés fekete *horgas-innal* levarrva már szebb is, erősebb is, mert itt a keresztzemesek kö-

109. Szélrendek: a) ágas-szélrend, keresztes; b) brádós kereszteske a vállon; c) kandargós vagy félbalhás szélrend a mellen; d) „lúdszemes szélrend a gecagyútés mellett viszik”; e) előurak, kicsiurak a bubagyútés mellett; f) ágas, csupaág vagy csupágrend a mellen és a háton, a csupágszél összevarrásán; g) félbalhák között láncocska, mellrend; h) szemesrend a nagygyútés mellett a csupágszél két oldalán; i) bárom kereszt a hasíték alatt; j) négy kereszt, kutyanyom, kicsihím; k) urak, urkasrend a hasíték mellett; l) „háromkereszt váltakozik tarkán” a hasíték alatt; m) kereszteskék a hasíték alatt.

zött még egyszer megöltötték. Ha a varráson „bodzabeles gyűjtéssel mentek végig” (109c. r), akkor az ívvarrás mellé kicsikandargó került (87. r).

Itt láthatjuk a vastag gyapjúval varrt négyzetöltést is, a *lúdszemet* (109d. r). Ugyanez vékony cérnával kézelőre vagy csicshímre varrva már *paráma*.

A *buba-* vagy *babagyűtés* mellé igen gyakran kicsiurak vagy előurak, egyszerű láncszem sor került (109e. r).

Az *ágas-*, *csupaág-*, *csupágrendet* (109. f) az ing mellén és hátán „vitték”. Egyszerűbb ingekre varrták a *félbalhák* közé a *láncocskát* (109g. r). Trunkon a *kandargó-láncocská* hullámvölgyeibe már *félbalha* három öltéssel, azaz *békakeröm*, a *szikrahímes servetek* elengedhetetlen díszítőeleme, került. A *csupágrendek* egyik leggyakoribb öltésmódja a *csupág szem* vagy *szaparahím* (91. r).

Menyasszonyi *elvegyes nagyingére* Péter Pálné Gyoszényben már *szemes szélrendet* varrt (109h. r) az 1930-as évek elején. A „szemek, a békaszemek” meg is tartották viselőjét és az akkori völegényt az idestova 50 esztendő kelengye fogytaig (39. k).

Elöl a hasíték alatt és mellett is meg kellett erősíteni a vásznat, hogy felöltéskor, leveréskor tovább ne hasadjon. Így varrták a *három* vagy *négy keresztiszemet*, a *körmöt* vagy a *kutyanyomot* (109i—j. r) a hasíték alá. Eredetileg Lészpeden a három szélből varrt csángós-íngék két mellrészét fogta össze, illetve takarta az összevarrást ez a hím. De *urakat* vagy *urkasrendet* hímeztek a tűzdelés mellé a hasíték két oldalára (109k. r). Úgy látszik, a hiedelem szerint ez a nyitott láncöltés vagy szállaöltés is védett annyira, mint a *farkasfog*.

Kezdetben ezeket az egyszerű rendeket csak tiszta pirosból vagy feketéből, esetleg *elvegyesen* varrták. A 30-as évek végétől, de különösen 1945 után, ezek a *kicsihímek* is többszínűvé váltak (109l. r). A régi, egyszerűbb íngék egyszínű varrását (109m. r) hármanként különböző színekkel mozgatták meg.

Kalagoron általában a keskenyebb mellrendeket kedvelték (175. k). Tömörsege folytán lehangsúlyosabb a *csupágrend* volt. Lészpeden a *csicshímek* domináltak (173. k). Ennél keskenyebb, de tömörebb volt az elején és hátán egyformán végigfutó *esztánhím* (174. k). Ezek közé került a mellen az elmaradhatatlan *darázs* (106.o—p. r), és középre, a hasíték alá a lehetőkönnyű *köröm* vagy a *háromkeresztiszem* (106i. r). Gyoszényben és Klézsén, ahol éppen úgy, mint Kalagoron a félszélek a csángós-íngék oldalába kerültek, ezek díszes összevarrása az élön és a háton (176a—b. k) szélességben vetekednek a *csupágrendekkel*. Ugyanakkor kétoldról igen szépen keretezte a nehézkebb hármastagolású ingujjakat.

Váll- és ujjhímek, vállazók és sordíszek

A vállakat, ujjakat s a vállrésznél a *vállazókat* előre kihímezték (177a. k) és azután varrták, *gyűjtötték és hányták*, az inghímzés mintájának és színének megfelelően.

Ezek a teljesen tömör *újmódi hímek*, amelyekről Bálint Jánosné is említette, hogy valahonnan Bukovinából hozták, akkor, 1953-ban voltak terjedőben. Legelőbb a kalagori búcsún a szabófalvi leányokon láttam ilyen *virágos, szekercés és csillagos* hímeket.

„A szekercés és csillagos hímeket 4 évvel ezelőtt Klézsén kezdték — magyarázta Kotyor Jánosné. — Pokolpatakon s Nagypatakon csak egy eszten-deje [1952 óta] varrják. Kákován Vajda Viron kezdte hertyikéről, papírról,

s azután a leányok az ő ingéről varrták le. Most [1953-ban] ezeket varrják. Ezelőtt még varrták a *háromigéseket*. Most már elhagyták. Most inkább keresztiesen ötik. Az ujjakat, vállakat és a csupágokat, mind keresztveii ötik. A széleket files gyűjtésveii varrják össze.”

Ezek az újmódi ingek már csak a díszítősorok irányát, a vállakon a szöttek megszabta vízszintes és az ujjakon a *tekerményes-ingek* mintájára a ferde rendeket tartották meg. A régebbi hármas tagolást már csak a könnyebb vál-lazócsik mutatja. A *pusztájából*, a minták között levő díszítetlen sávból már csak a nagy babok és apróbb kereszttekkel betöltött, valamivel ritkább díszítősoron még átvillanó fehér alap maradt. Még ez választja, tagolja valamennyire a hucul ingekre emlékeztető egységes foltot.⁶⁴

De lássuk inkább a *háromigéseket*, mert ezt már csak „keresztiesen ötöt-ték”. Honnan jutottak idáig?

A hármas tagolású moldvai csángós-ingeken az ujjakat — a rendeseken éppúgy, mint a tekerményeseken — a vállazó kapcsolja előbb a szöttek, majd a hímzett vállfolthoz.

A *vállazó*, *szedés*, *enkrecilás*, *inkrecilás* geometrikus díszítőelemei, díszítőso-rai (110—113. r) igen régi mintakincset őriztek meg napjainkig. Az egyszerű *ru-das*, *kandargós*, *vízfolyásos* szedések, *pittyecskével* vagy *szemmel*, negatív és po-zitív megfogalmazásban a régi szalag- vagy övszövés emlékét idézik (110. r). Az *aprókandargók*, szembeforgatva is, mind elkészíthetők a négy- vagy ötlyukú csonttáblácskákkal. Legkedveltebb szedett hím a *kupás* vagy *keresztkupás*. Különböző változatokban (111. r) valamennyi csángó faluban megtalálható. *Asz-talláb-rózsás* néven ezt a díszítősört ismerem Györgyfalváról éppúgy, mint Kalotaszeg nem egy kézelőhímzéséről. Hogy itt is a „kereszt” egykoron tüzet jelentett és a „kupa” házat, arról már nemigen tudnak felvilágosítást adni. És a házban az újabb, a kisebb keresztcsék az új tűzhelyek kialakulását? Ki tudná ezt már megmondani. Mindenesetre pozitív és negatív formában, egyszerűen és töltve igen érdekes és megfejtésre váró díszített felület. Előfor-dul még a *szekercés* szedés is egy színben és „élvegyesen”. A *kígyóbőrös* és *kígyóhátság* vállazóknak (112. r) is igen szép példáival találkoztam Gyoszeny-ben.

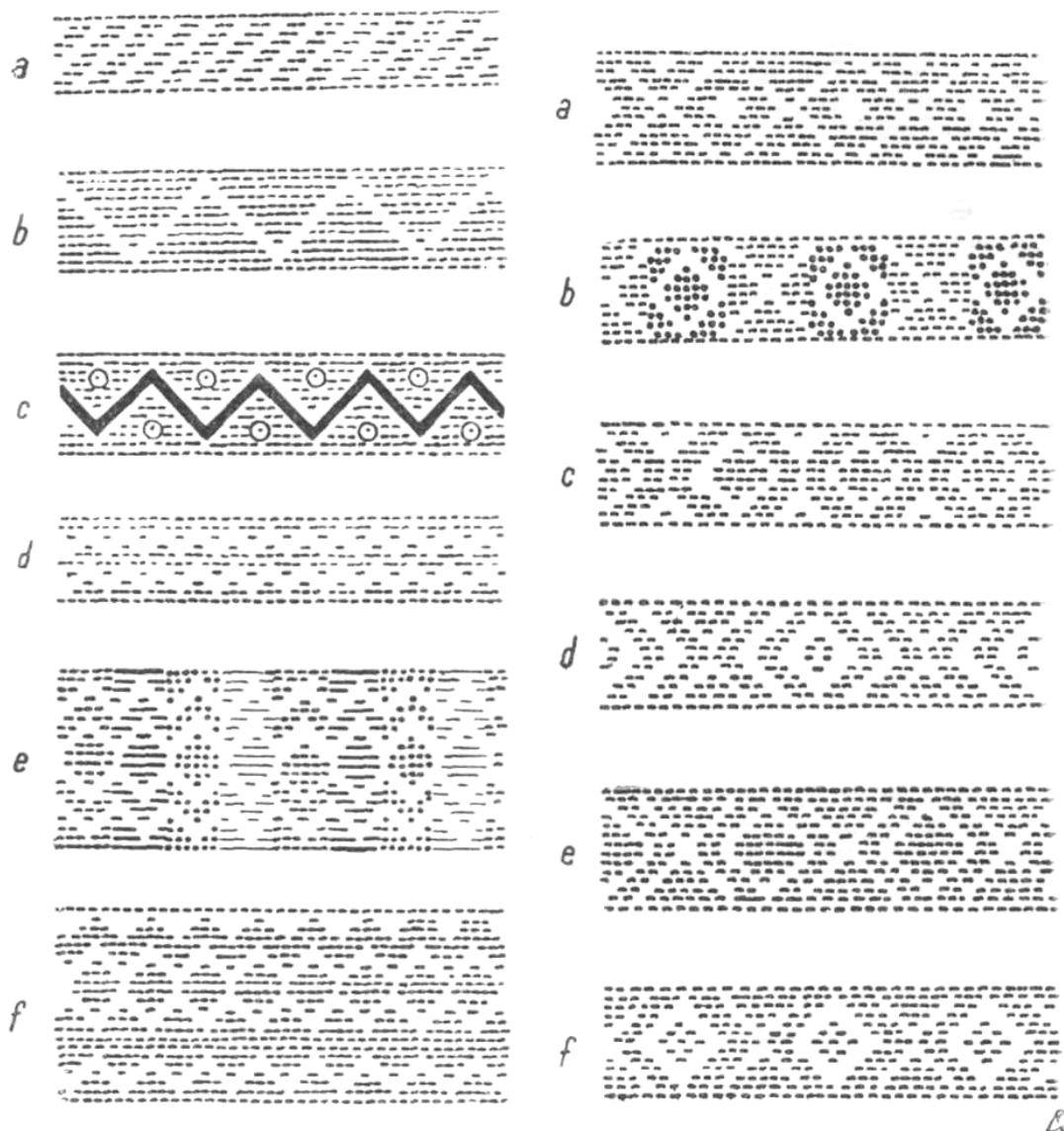
A vállazókat is kezdetben egyszínű fehér, fekete vagy kék cérnával varr-ták. Mindössze a nagyünnepi „elvegyes ingekre” került kétszínű, piros-fekete szedés. A kiszínesedéssel Lészpeden mintaszakasonként például bordó, zöld, narancs, kék 1—2 szálú cérnával (XIV.) hímezték. Kalagoron meg kereszt-szemekkel utólag vagy közben megtöltötték (112b—d. r.).

Míg a vállazó csak a csángós-ingekre jellemző, addig a hímes váll és az ujj, ha különböző irányú díszítősorokkal vagy foltokkal is, de mind a csán-gós-, mind a magyaros-ingek (XII—XVIII.) leggazdagabban hímzett felülete.

A mell- és háthímeknek elsősorban funkcionális és mágikus szerepük volt, és a különböző szabású ingek szél- és csupághímei kerültek fel aztán már dí-szítősorként minden típusú ingre. A váll- és ujjvéghímek pedig a kopásnak, feszítésnek jobban kitett helyeket erősítették, és a kettőt kötötték össze a füg-gőleges vagy ferde inak, rendek.

Bogdánfalván úgy tartották, hogy „az öregek inge *alarendű*, az ifjaké *ne-szegyil*, tekerményes”. Lészpeden az öregek és a gyermekek „magyaros-rendvel-váló-ingben jártak”, mégpedig veresben egyformán. Csak az idősek öltögetett *farkacskáit* már az egyéves gyermek ingén *házacskahím* (XIII. 2) váltotta fel.

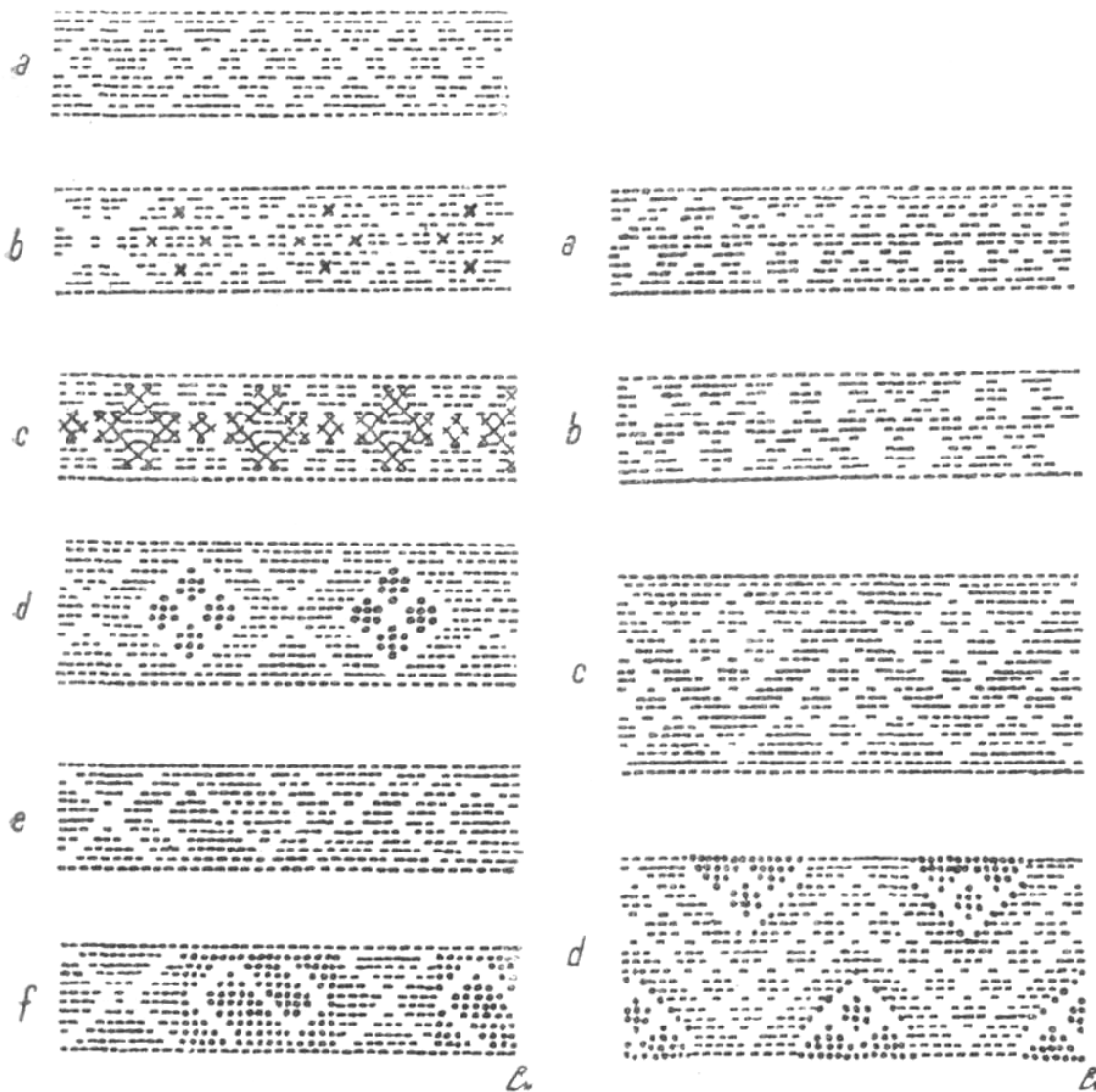

110. Vállazóhímek, szedések: a) tekerményes; b) nagykandargós, kétigés; c) nagykandargó pittyecskével; d) kicsikandargó; e) esszefogatva, váltakozik tarkán; f) egymódú.

111. Kupás szedések: a) „kék inkrecilás veres neszegyilinú ingről” (Bf); b) „keresz-kupa inkrecilás, elvegyes-ingről” (Bf); c) „kék szedés veres-rendes-ingről” (Ka); d) „feteke szedés tötött pitánkás-vállú cseresnyés-ingről” (Kl); e) „veres szedés fetekezés butukos tekerményes-ingről” (Kl); f) fehér szedés fekete „cseresnyés tekerményes-ingről” (Kl).

A pántba fogott, begallérozott nyakon még *paraszthányás*, a kézelőjén *font-sinór* és a két rend horgasöltés között *négy* és *öt keresszem* váltakozik tarkán. Az *olvasás* még két rend sinór között fut, de a *házacska* már keresztzemes. És alatta a zsinóros rendek? Már csak a hullámvonalak között tetszik át egy-egy kis fehér vászon. Különben egységes foltta tömörülték.

Régen úgy volt, hogy a leány leghamarabb „magyaros-inget kapott rendvel, *berkekatrincát* hozzá”. Utána csángós-piros vagy *gyüvüzü inget* (XIV. 1)

112. *Töltött kupás és szekercés szedések*: a) „veres szedés butukos vállú fetekés tekerményes ingről”, b) „szedés megtötve, kisike tarkáska-ingről” (Ka); c) „mura szekercés tekerményes-ing zöd tötött szedése” (Np); d) narancs töltelkes szedés feketés-ingről (L); e) fekete szekercés szedés *csercselés, tarkarendű, kandargós-vállú* ingről; f) tarkarendű ing elvegyes, valamint szekercés szedése.

113. *Kígyóbőr, kígyóhátas szedések*: a, b) fekete szedés fekete-bordó *nyeszegyl-ini* ingről (Bf); c) veres-, veresszeg szedés bordó tekerményes *körmös-ingről* (Gy); d) elvegyes, tekerményes *szemes-ing*, veres-fekete szedése (Gy).

fótival. Ezután az „elvegyes csángós-ing” következett (XIV. 2), setépiros feketével. A legdíszesebb a *töltelkes* volt, ahhoz már kétdeszás berkekarincát kötött. A *vereses könyökbe varrott inget* (XIII. 1) böjtben vették. Az nem cifra. Mert Lészpeden a piros „böjtös is, gyászos is”. A lányok régen a temetésre piros szalagot tettek. A *fetekés* ingek ujjába, vállába is piros hímeckéket varrtak (XIV. 4). A fekete hímeckék vagy rendek viszont nem hiányozhattak az ünneplő *vereses* vagy *tarkarendű nagyingekről* sem (XV. 1).

A *rendes-ing* Klézsén még 1978-ban is az idősebbrendűek hétköznapi, de sok esetben ünnepi viselete is (XV. 2). A tömött, szövött vagy hímzett váll,, illetve a vállazó alól öt, hét vagy kilenc függőleges rend fut lefelé, s ebből legtöbbször három egészen a kézelőig. Valószínű, hogy ennek a három hosszú innak kellett volna az asszonyi kar erejét fokoznia (178a. k). Idővel rövidebb hurkos rendekkel gazdagították.

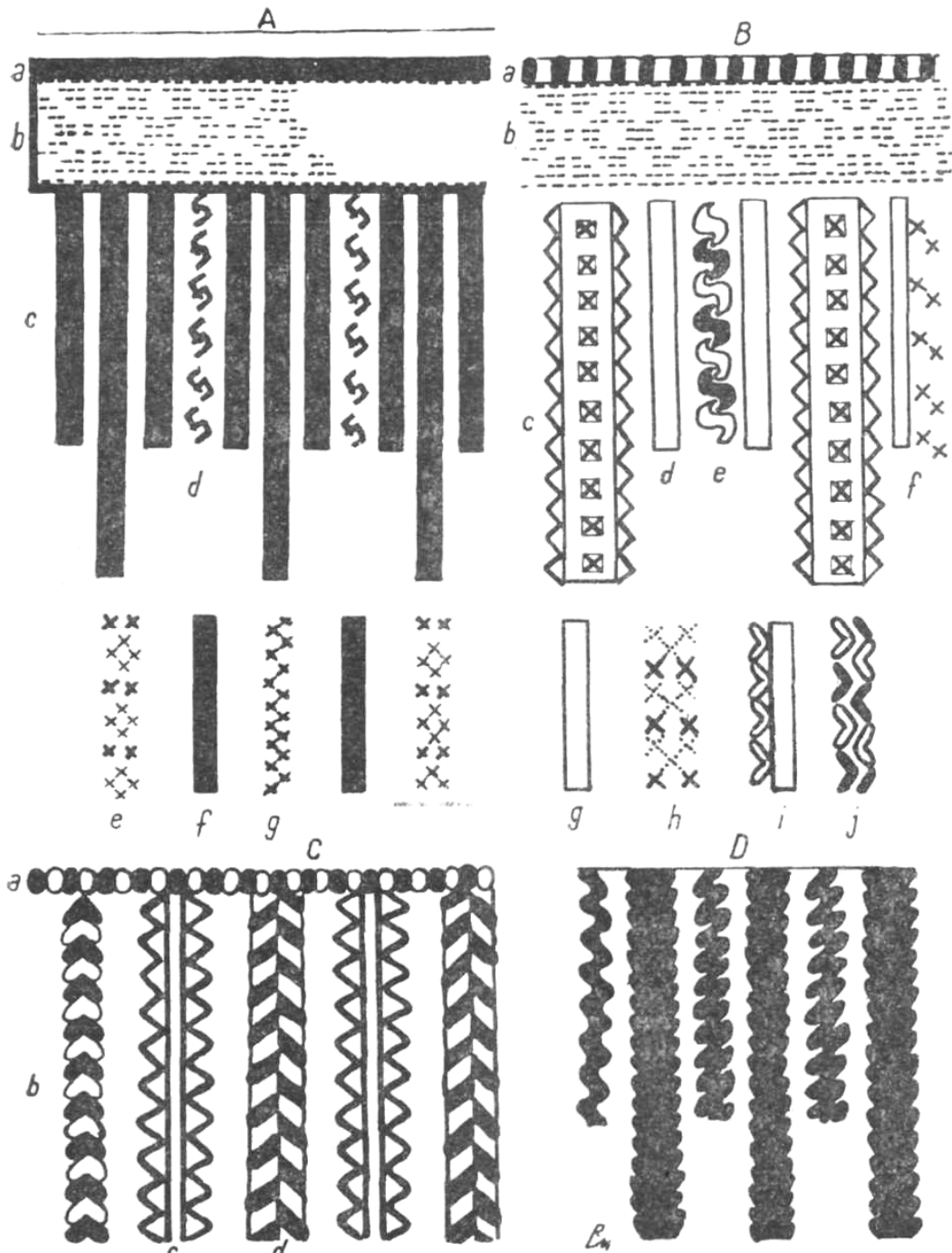
Kalagoron a legrégebbi típusú virágosvászonra hímzett szövött vállú *madzagnyakú bezeres* ingek ujjai (114A. r) még világosan őrzik ennek emlékét. Mikor a három *hosszúrend* három hármás „csokorra” gazdagodott, közöttük a „pusztájában” mindössze minden harmadik fekete *horgacska* vagy *farkaska*, a finom fekete kupás-szedés meg a veres szövött váll fekete emelései emelkednek ki a *kisike veres-ing* egységes piros díszítéséből. Elején-hátán 2—2 *hurkos csupágrend* jól választja a mellen is a levegősebb díszítőisorokat.

Idővel a két-két rendet *keresztecské*vel, *öltéskék*vel csíptették, és az így összefogott díszítősor két oldalát fekete *félbalhákkal* gazdagították. Most már ezek a *csokrok* futnak a kézelőig, s a fennmaradó sorok a megnövekedett, egyenként váltakozó vörös-fekete *farkacskákat* veszik közre. A váll- és ujjbevarrás mellett *félkörhúgyos hányás*, *brádos szélrend*. A mellrendek is ötről hétre gyarapodnak, s ezek közül a *félbalhás csupágrend* a háton is folytatódik (114B. r).

Az ingujjakat egyszínű vagy *szakadékos hányással* rögzítik a vállakhoz. A szedés alá egy- vagy kétszínű *innya* kerül. Trunkon, Bogdánfalván, Nagypatakon, néha Kalagoron is, a függőleges díszítőisorok szélére *külbecshímet* is varrtak. A két szembefordított fekete hullámvonalat Trunkon vörössel töltötték. A töltelékes rövidebb rendek között a *kisebb tarkája*, a három keskenyebb piros-fekete sor fut a kézelőig (114C. r). Ugyanezt Kalagoron egy színben és hurok-öltéssel varrják (114D. r).

Nagypatakon a töltelékes ingekről elengedhetetlenek voltak a sárga *szemek*. Azok ott világítottak a *nyolcas ingvállakon* éppúgy, mint a *tarkarendű tekerményes* ingeken a *töltött rákszemek* közepén (115A. r). 1903-ban a kilenc egyforma *töltelékes* renden Petrás Andrásné a vörös *rudak* közé sárga *szemet*et öltött, amelyek a fekete alapból mint megannyi csillagszem ragyogtak ki (115B. r). Akkor varrta, mikor eladódott, ezért csak a negyedik és a hatodik, rendet hímezte egészen a kézelőig. A sárga közepű *töltött rákszemek* az *alárendű* ingeken is igen jól mutattak. A fekete alapú díszítőisorokban a sárga közepű veres vagy fekete *rákszemek betöltve* világítanak (115C. r).

Bogdánfalván a páros *szemek* közepére már zöld és kék *öltéskék* kerülnek a *rendes-feketés-ingekre* (115D. r). A *veres alárendű* ingeken a leányok a *rudakat* már 1953-ban rózsaszínnel varrták, és a világosabb kék szemetet ultramarinnal cserélték fel (XVII. 1). Három vörös-fekete *tarkarend* a kézelőig fut, míg a két szélesebb *rudasrend* és a szélen a két keskenyebb *külbecshím* lényegesen rövidebb. A fiatal leányok meglehetősen szokatlan színekombinációja mellett sokkal nyugodtabb az 50 éves Erdélyiné *töltelékes-inge* (XVII. 2). A *kondorgós töltelékes váll* az ötnyüstös szöttekre emlékeztet, s a vízszintes apró négyzetes sorok a deszkával való emelésre. A hét függőleges díszítősorból négynek a közepén *töltött rákszem*. A kézelőig csak a *kék szemesrendet* varrták, s kétoldról két *szélrenddel* kísérték. Az *ágas szélrend* a vállon és a mellen, valamint a *csupágrend* és a kézelő, mind a vörös-fekete, *elvegyesen* készültek.

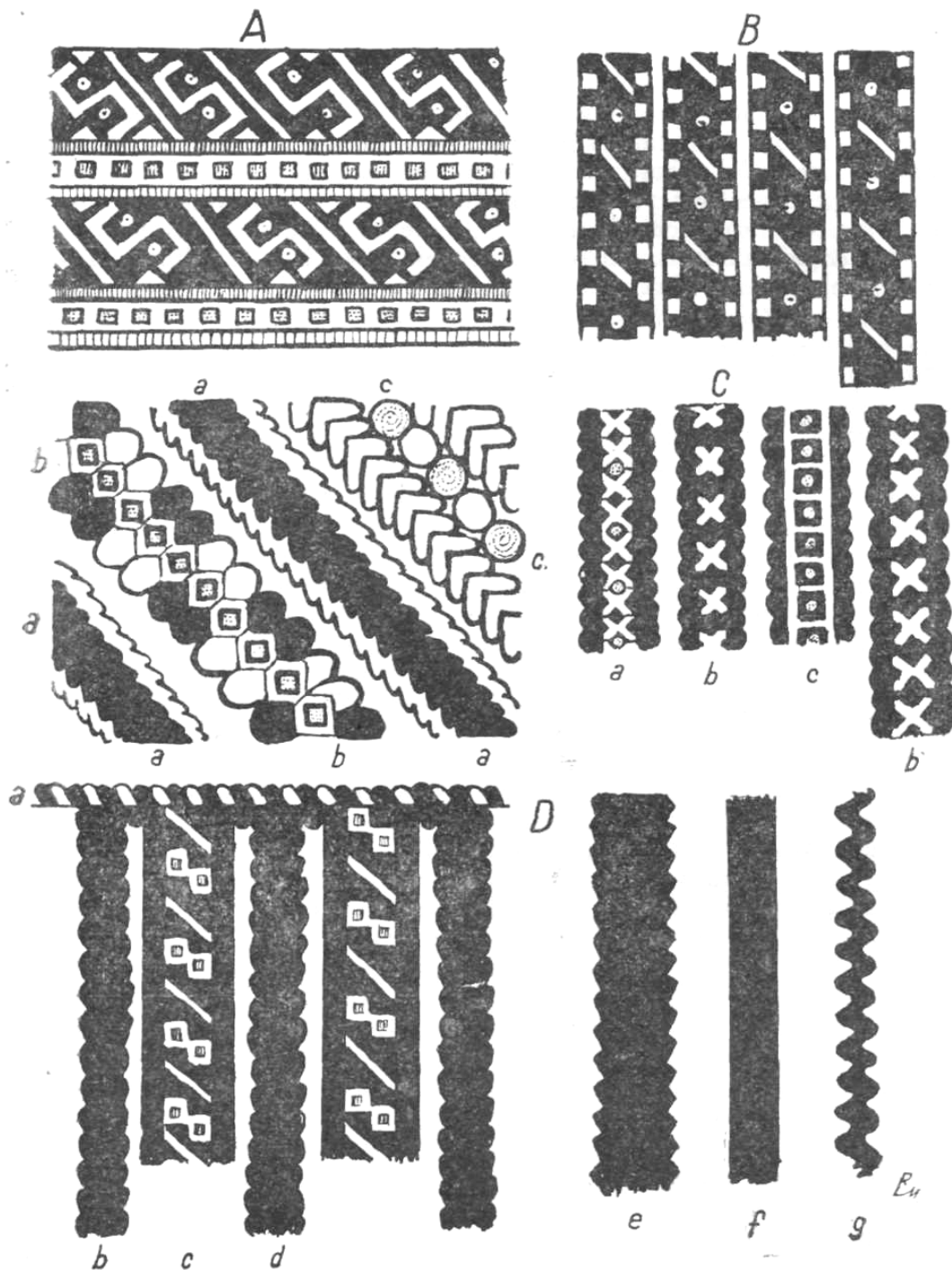
114. Kalagori és trunki alárendű inghímek.

A. Veresses szövött-vállú rendes kisikeing hímek: a) veres láncocska, innya (a szedés körül); b) fekete kereszt-kupás szedés; c) veres urakasrendek, két kurtarend között egy hosszúrend; d) veres-fekete (2—1) horgacsák, e) kutyanyomos kisike-hímek, f) csupágrend, urkasrend; g) keresztcsék hasíték alatt, madzagnyakú, bezeres virágosvászongról.

B. Salamon Mariska veresses rendes-ingéinek ujj- és mellhímek. Ka, 1953: a) veres-fekete felkötés (a veres emelgetésekkel szőtt vállak alatt); b) kék kereszt-kupás szedés; c) fekete félbalhákkal szegett veres sinóros-rend közepén sárga, veres, kék, veres, sárga, veres, zöld, veres, sárga, veres, bordó, veres keresztcsék, ötcsék váltakoznak; d) veres esszeverés; e) veres-fekete farkaskája; f) veres szélrend brádos keresztcsékekkel a vállon; mellrendek; g) veres esszeverés; h) három kereszt; i) ökörhúgyas; j) félbalhák.

C. Trunki önyüstös vállú tőtélkes-ing ujjrendei: a) szedés alatt zinnya, szakadékos (1 veres, 1 fekete) alatta; b) külbecshím (a két szélén); c) két veressel töltött fekete kandargó között két fekete sinór egy vereset fog közre (5 kurtarend); d) kisebb tarkája (4 hosszúrend).

D. Kalagori rendes veresses-ing ujjrendei: a) külbecshím; b) két urkosrend között sinór; c) kandargó.

115. Nagypataki és bogdánfalvi ing-hírek:

A. Nyolcas vállú tarkarendű ing hírei. 1. vállhírek. 2. ujjhírek. a) fekete négyigés-rend veres innal szegve; b) tarkarend: két veres, két fekete rákszem, szakadékos, tőtött rákszemmel csíptetve; c) két veres négyigés-rend zöld és veres rákszemmel.

B. Tötélkes rendes-ing ujjrendei (Np). Készítette Petrás András asszonya Ilona 1903-ban. Fekete rudas-rendek, veres-fekete szegéssel és sárga töteléssel megragyogtatva (9 egyforma rendből a 4. és 6. hosszúrend a kézelőig fut).

C. Rákszemes rendes-ing ujjrendei: mind a kilenc rend 2—2 sor fekete *in* vagy *szenetor* között; a) a külbecshímen rákszem bétötve a két szélén; b) a közepén veres-fekete *butukok* váltakoznak; c) rákszem (3 *kurtarend*). A külbecshím mellett két kurta és közepén két hosszú *butukos-rend*.

D. Bogdánfalvi rendes-feketés-ing ujj- és mellrendei. Készítette Andor Péter asszonya, Viktória: a) szedés alatt *horgas-in*; b) külbecshím; c) páronként zölddel és kézzel töltött bordó rudas, szemes *kurtarend* között; d) 3 fekete hosszúrend; e) *csupágr*end; f) *setrend*, *szélrend*; g) *fia*, *pisor*.

A rendek elhelyezése, tagolása térben és időben más-más képet mutat. A Román környéki Szabófalván például az öregek ma is őrzik a múlt századból maradt szöttesvállú, határozott tagolású ingeiket (178a—b. k). A nacionálos- ingek megjelenése előtt viszont a plátkás-ingekre azonos szélességű, terüldísz hatású váll- és ujjrendek kerültek. A fekete Holbein-öltéssel varrt és apró gyöngyszemekkel töltött, csipkeszerű rendek (178c. k) terüldísz-szerűen majdnem egyenletesen borítják a díszített felületet.

A Szeret-téren, különösen Klézsén, az idősebbek még az 1970-es években is ragaszkodtak a tagoltabb ingujjakhoz és a szöttes vagy szöttesszerű vállhoz (178d. k). Az ujjon öt azonos szélességű csíkban, két rend zsinór között fekete-piros *olvasás* és középen vörös, kék, sárga, kék; vörös, zöld, sárga, zöld *ikres babok* váltakoznak, melyekből a sárgák, ferde csíkokat képezve, messzire világitanak. Ugyanakkor a negatív mintás *nagykandargó* szedésén alul, a „pusztájában hat *kicsikandargó*” szegélyezi a rövidebb rendekét.

Az öregek fejtőszűk időből maradt ingeinek vállán és ujján az öt változó szélességű egyenes és kandargós rend sokkal szerényebb volt 1960-ban (179a k). A fehér fejrevaló mellett ez is elegendő hangsúlyt adott a vállnak és az ujjnak. A színes vagy fekete fejkendő már erősebb színfoltot kívánt. A jobb kereseti lehetőségek és az üzletek gazdag fonalválasztéka járult hozzá ahhoz, hogy ezek a hímes rendek és vállak évről évre színesebbé és tömörebbé váljanak. 1978-ban a középkorúak ingeit (179b. k) az 1953-ban még újdonságszámba menő, jóval gazdagabban hímzett és nagyobb *rudas vállak*, szélesebb *rudas ujj- és csupágredek* díszítették.

A *tekerményes*, *kandargós* vagy *neszegyilinú* ing a fiatalok ünnepi viselete volt már a múlt század 80-as éveitől. Ezek is lehettek „veresések, fetekések, elvegyesek, tyúkszarosak, tarkarendűek és töltelékesek”. Alapjában valamennyi díszítősora a ferde zsinór vagy *urkosrend* közé fogott szemek, körömök, babok, cseresnyék és az elengedhetetlen kandargó, és mégis falvanként és egyénekenként mindenikben van valami a szín vagy csík ritmusában, amely biztosan megkülönbözteti a többtől.

Egyik legszebb klézsei *fetekés-inget* (180. k) Lőrincz Györgyné „Isten neville” kapta. Azóta is ezt veszi, ha hívják virrasztóba. Ott aztán elmondja a dúsgazdag históriáját, énekel és imádkozik a halott mellett. A hosszú ingaljas ingen a szél-, mell- vagy csupágredek egyszínű feketék, csak a *bezeresen* behúzott ingnyakát hányták be vörössel. A halványan csíkozott indiaivörös alaptól fekete szedett *keresszemek* s köztük világosabb és sötétebb *cseresnyék* domborulnak ki. A feketével tagolt öt díszítősorból álló szöttes vállat vastag fekete kötéssel illesztették az ingujjba. A tekerményes ujjat a válltól a három oldalról *kandargós-* vagy *ökerhúgyas-innyával* körülvelt fehér „kupás szedés választja”. Ez alatt, a ferde fekete díszítősorok között, világosabb és sötétebb ciklámen-színű cseresznye váltakozik. A *harcos rendekből* is mintha kivilágitának a páros szemek (Bogdánfalván *töltött békaszem* néven ismerik), a világosabb és sötétebb *ruzsika cseresnyék*. Luca néni szerint inge „tekerményes. Pusztájában három kandargó esszeverve, két rend köröm megkötve cseresnyével, cigája.” Első percben nemigen értettem. Majd kézbe véve mind világosabban láttam és mind jobban ízlelgettem az egyszerű, régi, tömör kifejezéseket. Tehát tekerményes, mint az erdei ösvény. A pusztájában, a fehér alapon három kandargó, (három kanyargó öltéssor „esszeverve”, egymás mellé fogva. Mindhárom hét inasöltés után fordul, kandarog. Ahogyan a fenyőágas vagy barackmagos fog-

dosása közben is hét szál után megfordul. A három-három kandargó vagy vízfolyás között két rend, két sor köröm megkötve két-két cseresnyével. Összehúzott szemmel valóban a két-két fekete rendet a páronként fekete és rózsaszín cseresznyék mintha összekapcsolnák. Ezeket a körmököt nevezik Bogdánfalván „neszegyilász”-nak, s ezért „nyeszegyilinú”-nak ott az ingeket. Más hol „három- vagy négyigés rendek”. Klézsén három ferde öltés után egy függőlegessel zárja, majd fordul. Ezzel a tagolt ágasöltéssel képezik azokat a ferde díszítménysorokat, amelyeket a *cseresnye*, *tyúk*-, *rák*- vagy *békaszemek* kötnek össze. A vékony gyapotvászonból magasan kidomborodó cigájahímzés különböző öltései csak a fény—árnyék játékából sejthetők.

A *vereses*-, *veresszeg*- vagy *kicsi tarka-ingek* ujjait legtöbbször ferde vagy hurkosrendekből képezték (110. r). Ezeket aztán „szemekkel, körmökkel” vagy „kandargókkal csiptették”, fogták össze.

Bogdánfalván például minden harmadik vagy negyedik csíkpár közé került fekete hullámvonal (116A. r), és minden negyedik közé alapszínű és fekete *békaszem*. A fekete kandargó egyik oldalán fekete-sárga, a másikon ‘bordó-zöld kereszt szemekkel összefogott csíkok.

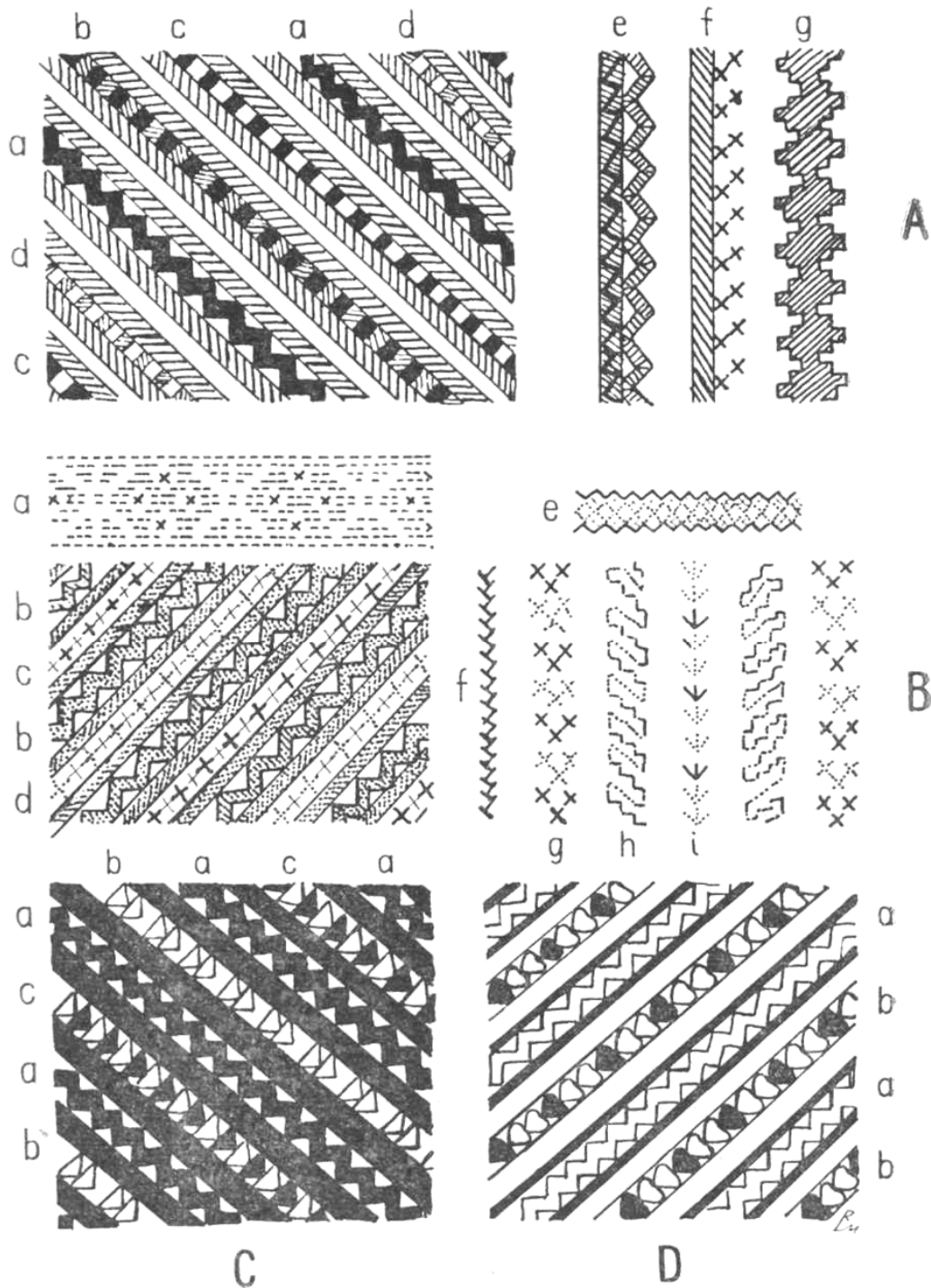
Kalagoron fiatal leányok első tekerményes-ingén, a *kisike tarkáskán* minden második csíkpár közé ugyanolyan színű *urkas kandargó*t varrnak. Az ottani ingek jellemző öltése általában az *urak*, a nyitott láncöltés. Legyen az függőleges vagy ferde rend vagy éppen kandargó, a szálát mindig a tű előtt vezetik. A csíkcsoportok közé még öltöttek sárga-fekete, illetve rózsaszín-zöld keresztcskéket is (116B. r). Sokszor a szedéseket is „megtöltötték” ugyanolyan színű szemekkel.

A *tarkasokros* és a *kisike tarkaingek* között csak az volt a különbség, hogy az *urkasrendek* között egyiken fekete zsinórok szegélyezték a hullámvonalakat, a másikon a *körmök* hol kettőnként csoportosítva, hol egyenként váltakozva sorakoztak (116C. D r).

A *tyúkszaros-ingeken* Pokolpatakon az egyenlő távolságra varrt hullámvonalak között a két sor *kopecska* vagy *nagybab keresztcskével* mintegy alapot képezett (117A. r). Ezek között a *csokrok* között *tekerményes innal* szegélyezett három színes, élére állított négyzet váltakozott három alapszínű négyzettel. Tehát az egységesnek ható feketés-vörös preckélt alapból minden második sorban két zöld között vörös, minden negyedikben feketék között narancs és kék babok között fehér világít ki.

A *fetekés-ing* (117B. r) sokszor csak egyszerű *ferde-inas*, *tekerményes zin* vagy *szenetur* sorok között három-három sorban páros fekete keresztcskével készült. Minden dísze az volt, hogy a negyedik sorban a fekete kereszt szemek két-két vörössel vagy két-két zölddel váltakoztak. A leányokat általában fetekés- vagy elvegyes-ingben temették. Ezeken a fetekés-vörös és fetekés-ingeken a fogas vagy ágas szél- és mellrendek, valamint a *lapis csupágrendek* már kereszt szemmel készültek.

A *tarkarendű tekerményes-ingeket* is igen szerették a csángó Mezőségen. Nevét onnan kapta, hogy vagy két fekete és két veres *rákszem*ből képezett *tarkarendet* csiptetnek *töltött rákszemmel* (115A. r), vagy a *nagyrendek* közé hímeztek egy sor *töltött béka*- vagy *rákszem*et. Másokon éhhez hasonló *kapcsos-tarkarend választotta* a fekete, vörös széles vagy fekete ferde csíkokat. A *pitánkás vállú tarkarendű nagyingek* 1953-ban a legnagyobb ünnepi dísznek számítottak (XVII. 1).

116. Bogdánfalvi és kalagori *tekerményes-ingek* ujj- és mellrendei.

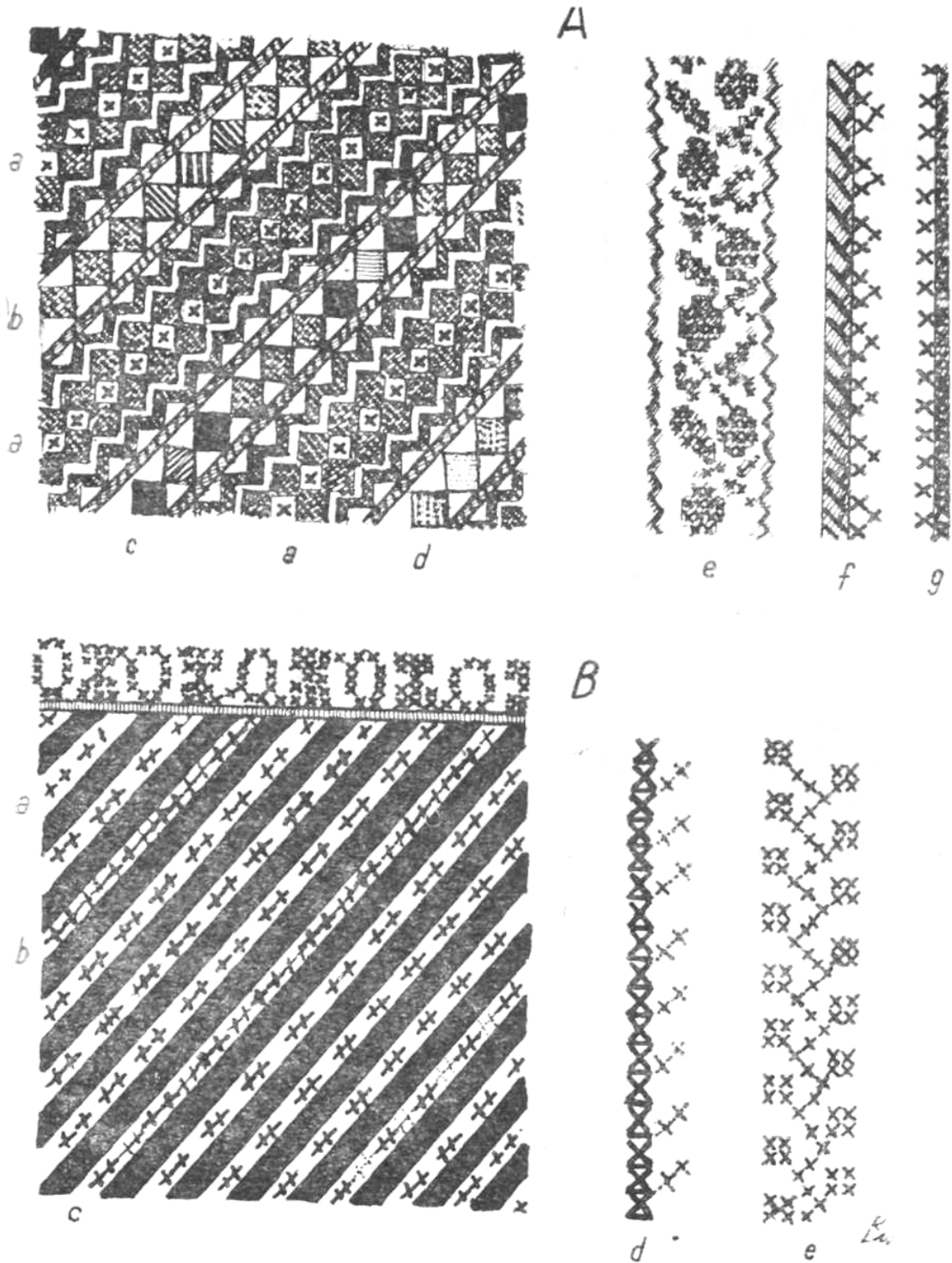
A. *Veresszeg tekerményes-ing ujjhímei*: két-két urak, urkosrend között: a) fekete kicsi nyeszegylás, kandargó; b) fekete és bordó szemek; c) fekete és narancs keresztcskék; d) bordó és zöld keresztcskék, mellrendek; e) gyűtés kandargóval; f) ágas szélrend; g) csupágrénd.

B. *Kalagori kisike tarkáska-ing hímei*. Vörös alapú szöttesváll alatt: a) kék szedés megtöltve zöld és rózsaszín keresztcskékkel; b) vörös urkaskák, urkasrendek között urak, urkas kandargók; c) narancs-fekete keresztcskék; d) zöld-vörös keresztcskék; e) breccár, kézelő a csuklónál; f) összevetele, gyűtés a csupágszél két oldalán; g) három kereszt, elvegyesen; h) mejrend; i) békakeröm (2—1) a hasíték alatt.

C. *Kalagori kisike tarka-ing ujjhímei*. Készítette Péter Jankó Kati. Két-két vörös urkasrend között: a) urkas kandargó; b) fekete nagyköröm; c) ua. vörös-fekete elvegyesen.

D. *Tarka sokros-ing ujjhímei* (K): a) Fekete sinór között vörös urkas kandargó; b) a nagykörömök két oldalán vörös urkasrend.

117. Pokolpatayi tekerményes-inghímek:

A. Tyúkszaros kandargós-ing hímei: a) kandargók között két rend *kopecska* vagy *nagybutuk* egy-egy *keresztcskével*; b) ferde *inakkal* szegélyezett *kopecska* sor 3 alapszínű között 1 rózsaszín; c) ua. 2 fekete között 1 narancs; d) ua. 2 kék között 1 fehér. Csík-ritmus: a, b, a, c, a, b, a, d az ujjakon; e) *csupágrénd*; f) *gyűtés*; g) szegés *keresztkével* vagy *fogasan* a hasíték mellett.

B. *Fetekés tekerményes-ing*: a) fekete *tekerményes-zin* vagy *szenetur* között *ikres kereszték*; b) ua. 2 vörös váltakozik 2 feketével; c) ua. 2 zöld váltakozik 2 feketével. Csíkritmus: a, a, a, b, a, a, a, c az ujjakon. A mellén: d) *gyűtés, szélrész*; e) *csupágrénd*.

Elvegyes-inget Bogdánfalván hímeztek fekete-vörös vagy fekete-meggy-vörös alapon. Duma Margit *butukos vállú elvegyes-nagyinge* (XVII. 2) nevét onnan kapta, hogy a vállon kandargók vagy „ötetlen neszegyilászok” közé nagy babokat vagy butukokat varrt. A ferde csíkos válllak 1945 után kezdtek elterjedni. Addig a hímeztek — a *kandargós* vagy a *pitános* — megtartották a szöttes válllak vízszintes vonalát. Az ujjakat rendszerint hátulról, a vállától a mell felé csíkozták, a vállakat pedig ellenkező irányban, mintegy szélesítve. Az ujjhímzések ferde inak közé foglalt hullámvonalak, „nyeszegyilászínak babokkal vagy szemekkel”, esetleg *zuzákkal* összefogva.

Butukos vállú feketés- és vereses-íngék Bogdánfalván és Nagypatakon egyformán kedveltek voltak (118A. B. r). Fekete *kandargók* között színes kis *butukok* a vállon, fekete *nagyrendek* között páros zöld és vörös *szemek*, valamint sárga és rózsaszín *zuzák* váltakoztak. „Pusztájában” egyszerű hullámvonal. A vörös-ing vállán fekete babok ugyanolyan rendben, de itt a hullámvonalak már a fekete közepű csíkcsoportokat szegélyezték.

Az öltéssorok egyre tömöttödnek (1180. r). A ferde inak között körmök, páros kereszték és szemek már jóformán egységes felületet képeznek. Éppúgy, mint a *nagyszembevalós* váll- és ujjhímzések (118D. r). Ezeken csak tapogatással lehet valamelyest a mintát érzékelni. Helyükbe léptek aztán a szövött ingujjú viselőingek. És a papírmintáról levart ünnepek.

A gyoszényi egykori szemes menyasszonyi ing (181. k) és a forrófalvi tarkarendű és feketés-nagyíngék (XV. 1—2) már mint értéktelenek eladásra kerülnek, legfeljebb tánc- vagy énekcsoportban ha magukra veszik (182. k). Otthon lakodalomban vagy búcsúra csak nagy, természetes virágos inget vesznek fel (183a. k). Bár az öltéselemek és a díszítőelemek átadták helyüket, de a fejlődés törvényeinek megfelelően a díszítés, ha kissé nagyobb felületet takar is, a hagyományos helyre kerül, akár csak a gyimesi csángók ingein (183. k). Még közvetlenül kivetkőzés előtt is, ha rikító színekben és természetes mintákkal, de megőrizték a díszített felület helyét.

A férfiak mind a kihajtott gallérú, mind a felálló gallérú csángós-ingeiket levetették, még mielőtt ez a túlszínesedés és túlvirágosodás bekövetkezett volna. Így a ládafiából csak geometrikus mintázatú ingek kerülhetnek elő (184. k).

III. E. Hímek, rendek

1. Szélösszefogó és melldíszítő sorok

rend (mcs)	arsó-, fersőrend (Ksz)
rendes (Kl)	rendes (sordíszítésű, Nádamente)
széj-, szélrend (mcs)	szíl (szélminta, Ksz)
mejrend (mcs)	mejj-, mellvarrás (KK)
csupágrend (Bf, Np)	csupák (Ózd)
csupaágrend (Ff)	csupákvarrás (Ózd)
ág (mcs)	ág (E)
ágazás (Ff)	ágazás (Györgyfalva), ágas (Ksz)
virágozás (Ff, Pu)	virágozás (mesterke, Györgyfalva)
külbecshím (Bf, Tr, Np)	külső-, szélsőminta (E)

2. Alap, díszítetlen felület

föggye (Bf, Kl), földű (L)
mezeje (Pu), padlója
pusztája (Kl)
köztves (Pu)

föggye (Szék), földű (Ksz)
mezeje (Mezőség), parasztya (Ksz)
pusztája, pusztavászon (Ksz)
tisztása (Magyaró)

3. Vállazók, szedéshímek

fonáján ötögetett szedés (L)
rudas (Bf)
kandargós (Kl), vízfolyásos
kupás (Bf, Ka)
kereszt-kupás (mcs)
szekercés (Kl)
kigyóbőrös, -hátas (Gy)

fonáján való (Gyi), szedés (M)
rudas, szarufás (M)
horgas (Felsőrákos), asztallábas (Gyi)
ördögtérge (Gyi)
asztalláb-rózsás (Ksz), kecskelábas (Tf)
esses (Magyaró)
kényós, kégyófejes (Gyi)

4. Vállhímek

virágja (Pu)
kandargós (Ka, L)
barackmagos (Kl)
rudas (Bf)
pitános (Ff, L)
butukos (Bf, Np)

virágja, mintája (Gyi, Hf)
karingós (KK), csavargó (Torockó)
barackmagos (Apáca; Györgyfalva)
kerekrúd (Krizba), rudaskötés (Arapatak)
pogácsahím (Pürkerec), piculásling (Gyf)
butukos (Gyi)

FEJKENDŐ- ÉS JEGYKENDŐ-HÍMZÉSEK

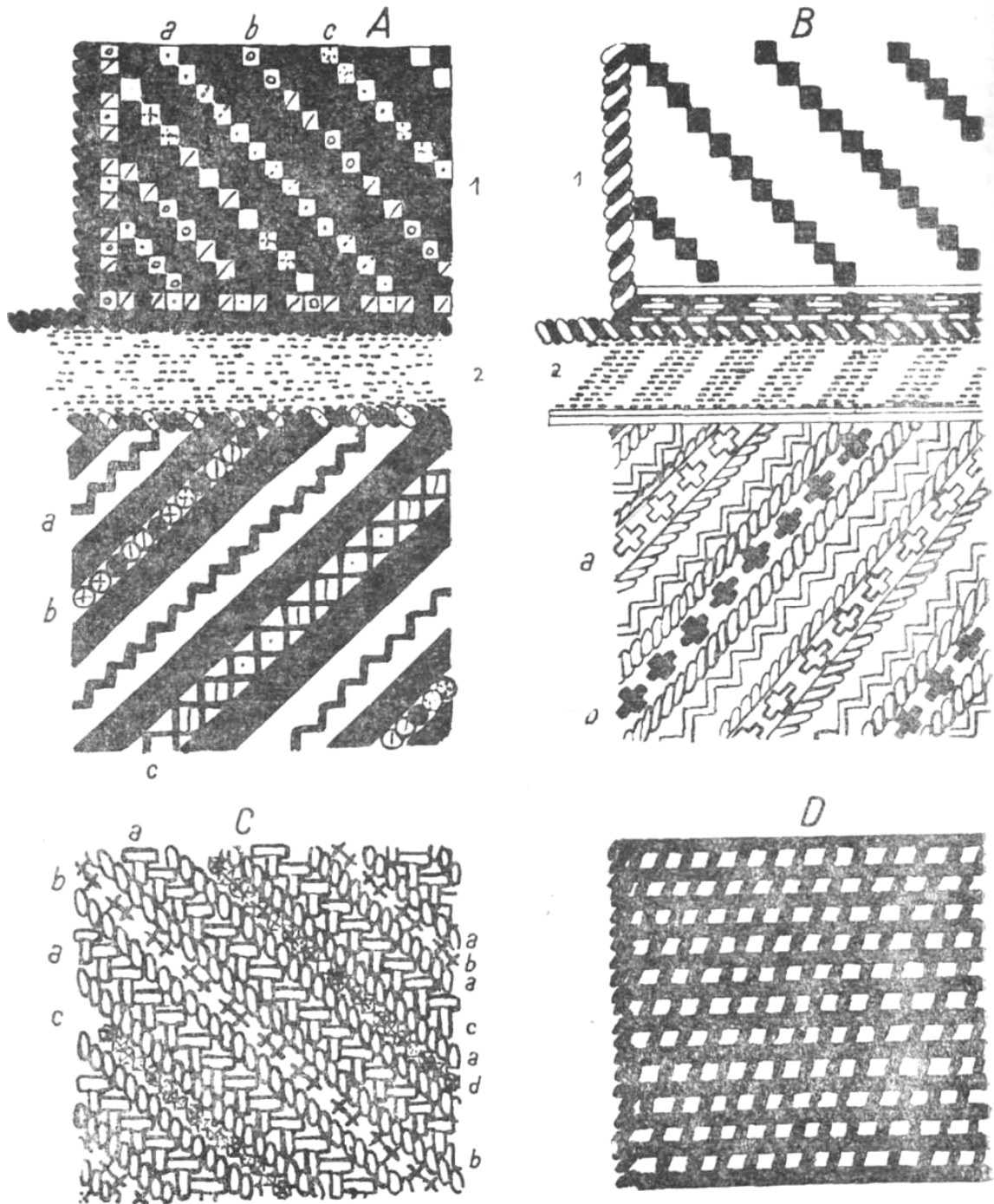
A *baboskendők* igen szépen egészítették ki a nagyünnepi öltözetet.

Babos kendő,
Rostos vég,
Mebánod te
Erzse még! —

hujogtatták a lakodalomban, mikor a menyecske jókedvében mindkét végét felvetette babos-kendőjének és úgy járta (185. k). A templomban mindkét végét leengedte, máskor egyiket felvette s úgy megkötötte. Mindenképpen nagyon érdekes vonaljátékot adott a vízszintes szövött vagy varrott váll és a függőleges vagy ferde csíkozású ujj mellett vagy fölött, a tömegében is lényegesen könnyebb érdekes babos felület.

Tulajdonképpen 50×120 cm-es két- vagy háromnyüstös finom len, virágoskender-vászon, kendőszál, majd nyersselymes vagy nyersselyem alapú fehér szöttes kendő, melynek két hosszanti végét 25—30 cm szélességben kihímezték. A „babos-kendő rostos végét” igéenként összesodorták, és egy-egy vagy három-három szem vörös gyöngyöt fűzve rá megbogozták. Ez a tánc ritmusa rezgett viselőjének fején.

Hímzése tulajdonképpen igen egyszerű: egy, legtöbb két díszítőelem váltakozott rajta. Nevezték azt béka- vagy tyúkszemnek, esetleg ikres baboknak, de varrtak, majd szöttek rá kutyanyomot vagy négy keresztzetet is.

118. Bagdánfalvi, nagypataki és kalagori *tekményes-inghímek*:

A. Feketés *butukos vállú ing mintái*: 1. A vállon fekete *kandargók* között: a) 2 sárga — 2 rózsaszín; b) 2 vörös — 2 narancs; c) fehér, 2 zöld, vörös, fehér, vörös *babok, butukok*. 2. Vörös *keresztkupás szedés*. 3. Ujjhímek: a) *pusztájában kandargó*; b) fekete *nagyrendek kéttrend köröm megkötte cseresnyével* (2 zöld, fekete, 2 piros); c) *ua. zuzákkal* (2 rózsaszín, 2 sárga váltakozik). Csíkrítmus: a, b, a, c.

B. *Vereses butukos vállú ing hímei*: 1. A vállon vörös alapon *fekete butukok horcosan*. 2. *Tekerményes kék szedés, vállazó*. 3. Ujjhímek: a) 2 *szenetur* között *két keresszem beőtte*; b) fekete közepű *csokrok kandargóval*.

C. *Veresszeg tyúkszem-ing ujjhímei*: a) két *rend urkas-himecske* között *kis szembevalóska*; b) fekete *ikres keresztetekék*; c) *tyúkszemek*, *bordó alapon zöld, sárga, zöld, rózsaszín és fehér váltakozik*. Csíkrítmus: a, b, a, c.

D. *Veres szembevaló-ing híme*.

Varrhatták vörös, vörös-fekete, fehér vagy színes babokkal; a szélső hímzett-sor szövött színes csíkok közé került, majd vastagabb és vékonyabb kendőszállal csikozva a szélén még egy-egy fémszálat is öltöttek bele. Ezek közé varrták az egyes vagy ikres babokat, mégpedig úgy, hogy a következő sorban mindig egy babbal továbbmentek. Ez a vízszintes sorokban hímzett kendő ezáltal (különösen a többszínűeken feltűnő ez: XVIII. 2) harántcsíkos vagy hullámvonalas érdekes mintázatot ad. Két végét hátul felvetve mintegy csúcsa a nehézkeesebb ingujj formálta háromszögnek.

A csángó vászonhímzéseken ez a két irányú vonal és színritmus igen érdekesen érvényesül. Az egyszerű alárendű ingeken is a vállak vízszintes és az ujjak függőleges csikozását még a mintaelemek rézsútos színezésével gazdagították.

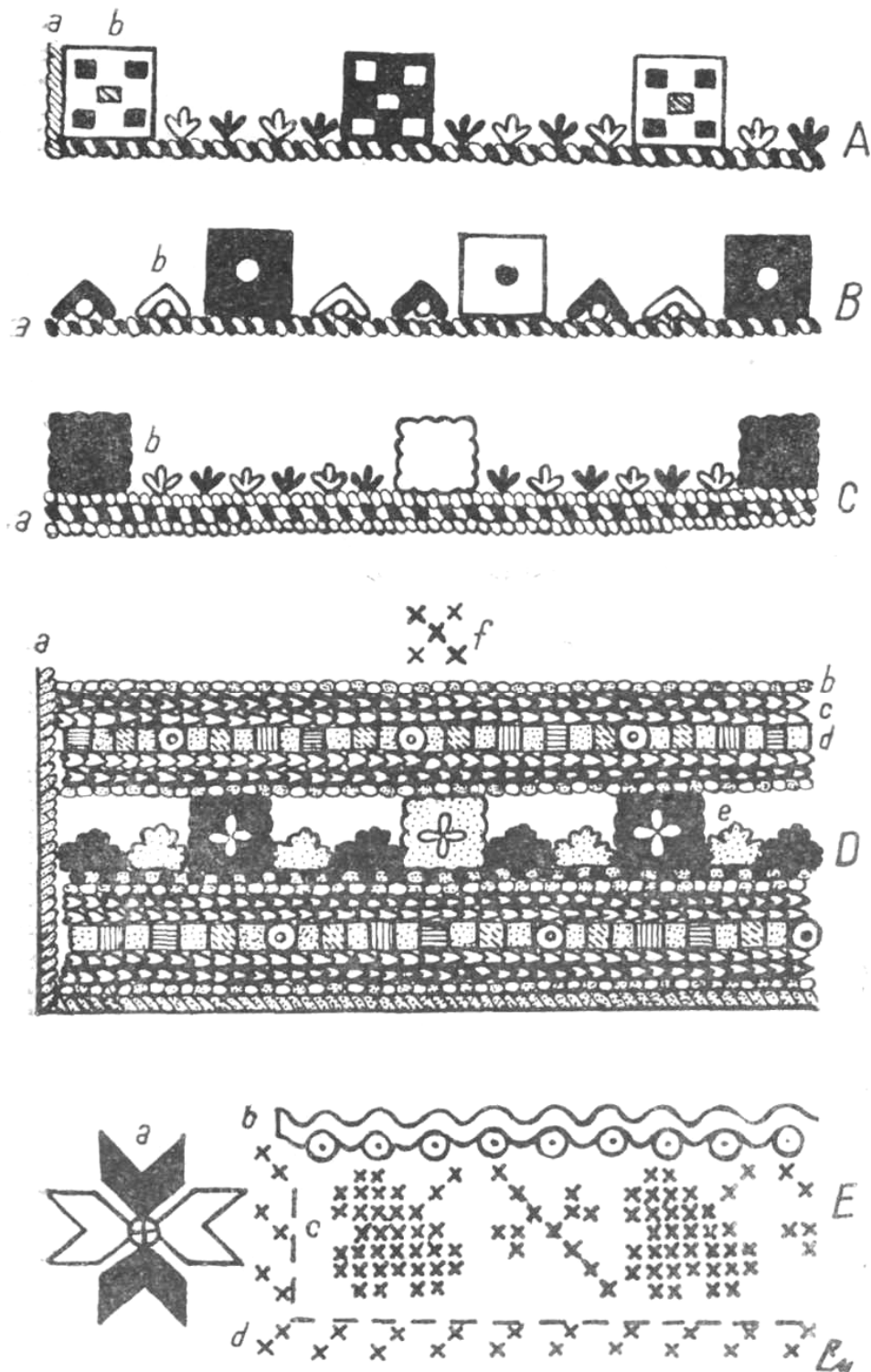
A *szikrahímű servetek, ruhacsákák* (186. k) nagy becsben voltak még. 1945 után is. Éppen úgy, mint a szövött jegykendők, elsősorban szerelmi zálognak készültek. Ezek is a leány ügyességét tükrözték, egyben a lefelé és felfelé fordított békakörmök (119. r) szerintük segítettek a szívük választottját megszerezni, majd megtartani. A 40×40 cm nagyságú finom len-, virágoskender- majd gyapotvászon ruhácska két hosszanti szélét kihímezték, és összehajtva (XVIII. 1), mint szövött társai, előbb a leány, majd a legény övébe került. A legdíszesebb aztán a virágospálcát ékesítette, amelyet a vőlegényes és menyasszonyos háznál már a hívogatás előtt elkészítettek (XVIII. 2).

A négyszögletű vászon széleit besodorták és vörös szállal *gombolyag-szegéssel* beszégték. Emellé került a vörös-fekete *egyenes-innya*, majd *horgas-innya* egy vagy több rendben, hogy azon sorakozzanak az egyszerű vagy szembeforgatott körmök, kalapok, esetleg háromirányú körmök, és ezek közül emelkedtek ki a *szikrahímek* (XIX. 1—5), jobban vagy kevésbé töltve. Általában a szikrahímeket vörössel és feketével hímezték, és közöttük a szálakat az ugyanolyan színű körmökön vagy kalapokon keresztül vezették. Természetesen, a vörös nagyminta két oldalára fekete és a feketéjére vörös került. Az érzelem növekedésével és az alkalomnak megfelelően a mintaelemek, majd a színek is gazdagodtak (187. k). Így a vőfélykendőre, de különösen a vőlegény kendőjére már láncocska is került, s ha lehetett, néhány fényes *pittyecske*, flitter is (119.D r). A jegykendők és a díszített szélek közepén a kereszt, éppúgy, mint a férfiing-gallérok sarkán, elengedhetetlen volt a csángóknál. Míg a magyarok a jegykendőkön is megőrizték a sordíszítést, a románok emellett elsősorban a sarkokat hangsúlyozták (119E. r).

A jegykendők bíborvégekre emlékeztető⁶⁵ díszítménykincsét felváltotta egy könnyedébb (188. k), a szálánvarrt laposöltéshez hasonló *kandargós-öltögetett hím*, melynek szélére már *szálbona*, szálhúzásos aszúrféle került (XIX. 5).

BŐRHÍMZÉSEK

A vászonhímzések mellett föltétlenül figyelmet érdemelnek a moldvai csángó bőrhímzések is. Ezeknek is elsősorban funkcionális szerepe volt, és csak fokozatosan került a díszítőjellel előtérbe. Ezek a hímek is eleinte a szabásvonalakat, az összevarrásokat takarták, majd díszítették. A bőr kiegészítőseit, széleit erősítő fehér, majd színes irhát fogták oda, a fekete prémszegélyt rögzítették, majd keretezték.

119. Bogdánfalvi és klézsei jegykendő-, servethímek.

A. Szikrahímű servet: a) vörös-fekete horgas-in; b) vörös szikrahím feketével és zölddel töltve, fekete szikrahím vörössel, közöttük 4—4 felállított békakeröm.

B. a) horgas-in; b) vörös és fekete szikrahímek között lefelé fordított békaköröm.

C. a) 2 rend vörös-zöld horgas-in között 1 fekete-narancs; b) hét vörös és fekete szikrahím között 6—6 békaköröm.

D. Klézsei szikraservet szelhímei (Kallós gyűjt.): a) vörös gomolyagszegés körben; b) vörös-zöld igenyes-innya; c) 2 urkasan varrt rend; d) középen babosrend pittyecskével; e) vörös-fekete töltött szikrahímek között hármaskörömök; f) kereszt, a csángóság ismerető jele.

E. Bogdánfalvi román servet sarok- és szélhímei: a) vörös-fekete csillag a négy sarokban; b) zöld hullámvonal flitterekkel; c) bordó keresztzemes minta; d) narancs keresztzemesek bordó vagy kék előöltések.

A bőr kikészítése, feldolgozása legtöbbször a helyi, földművelésből élő-kismesterek, *kozsokárok* munkája. A bőr hímzése már sok esetben a virágzó szücsnék, leányok vagy legények dolga. A mesterség általában apáról fiúra szállt. Így a bogdánfalvi Miklós Ferenc családjánál is a ház apraja-nagyja kivette részét ebből a munkából. Egyik a bőrt érlelte, másik vakarta, fehérítette. Az idős mester szabta, összeállította. A fiatal és az asszony prémezte, irházta, s a hímeket varrta.

Leggyakrabban rövid bőrmelleseket, *bundákat* és *keptárokat* készítettek, mert azokat 1953-ban még nők és férfiak egyaránt viselték. A *rövid-* és *hosszúkozso*kat már csak az idősök vették magukra, de a *patkós-* vagy *kandargós-keptár* nem hiányozhatott egy jobb módú legény vagy leány ruhatárából. Így minden nagyobb faluban volt legalább egy szücs, aki a helyi igényeknek megfelelően dolgozott.

„Egy keptárhoz három fehér és két fekete báránybőr kellett. A bőroket *dubálába* [pácolóba] tettük — magyarázta Miklós Ferenc idős szücs-mester. — Korpát és timsót raktunk közéje és vizet, ameddig ellepte. Tíz napot ült benne, aztán kivettük, megaszaltuk. Most vakarja ki vakaróval [189. k] és fejr kövel. Ebből szabjuk a hátát és a két elejét, végül az oldalába a *klinyeket* [oldaltoldásokat]. Az öregektől húzódik ez a szabás.” Még apjától, nagyapjától tanulta.

„Régen is *kicsányták*”, elől nyitottak voltak a bundák, csak nem ennyire hímesek. Azokon világosabbak voltak a színek, és a hímek is egyszerűbbek. A legutolsó időkig mindig fehér bőrre dolgoztak, és elengedhetetlen volt valamennyi bőrruhadarabon a fekete, lehetőleg báránybőr szegély.

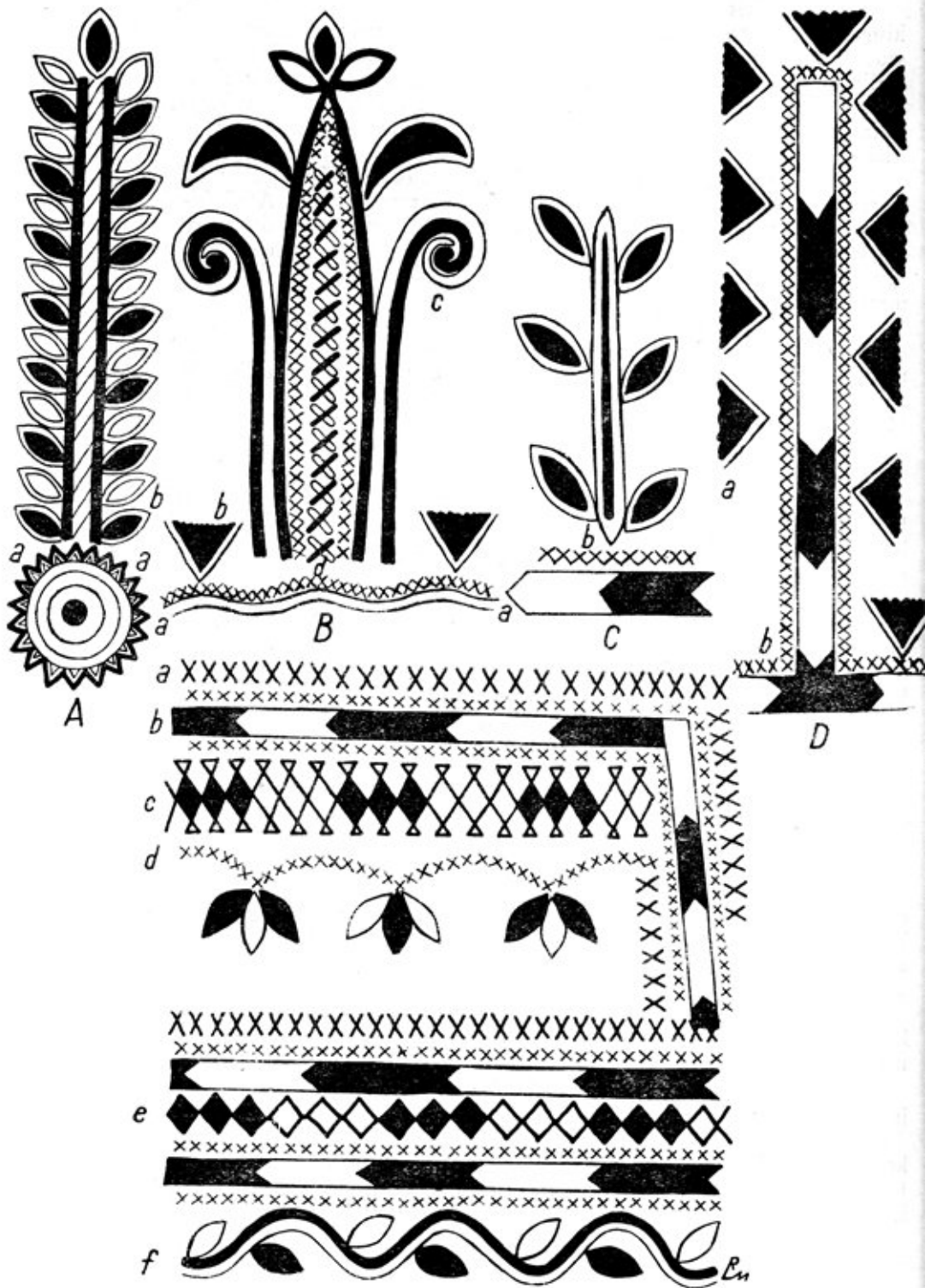
Szött *primos* keptárt is készítettek, de azt nem báránybőrrel, csak *szött primmel* szegélyezték. Régen Bukovinából hozták ezt a prémutánzatot. Ujabbban házilag szövök curkángyapjából. 5 cm szélességben négy nyüstbe teszik és dróttal választják, szedik. Ezeket a bőrmelleseket bokszbőrrel, a szélen két-három kandargóval, hullámvonallal díszítik (NJ: 33. k).

A kiszabott bőrmellényeket előbb „fel kell primozni”. Vagyis az 5 cm fekete báránybőrt vagy bőrutánzatot varrták fel elsőnek. „Azután fogják cernázni [fekete cernával], majd a hímeket varrják [190. k]” — vette át a szót a 18 éves Miklós Ferenc Péter, aki szemlátomást már egészen beletanult apja mesterségébe. — Fetekeszeg veres, belán veres, ruzsika, szárig, züd, kék [lilás-kék] curkán vagy cigája gyapjúval varrjuk.”

Régen a bőrmellesek és a rövidebb vagy hosszabb *kozso*kok hímei világosabbak voltak. A feketével vagy fekete cernázással szegélyezett vörös mintaelemek pl. Nagypatakon egyenként vagy hármanként zölddel és kézzel változtak (120E. r). Többnyire a sordíszítést kedvelték. A hétköznapi *fenyőágai*, a nagyobb bundák oldalhímei (120B-D. r), valamint az oldaltoldás, a *klin* és *aszajhímei* nyúltak csak be mélyebben a fehér díszítetlen felületbe (NJ: 40. k).

A fekete irhaszegéllyel, *zámccal* díszített viselő bőrmelleséktől (191. k) kezdve a gazdagon hímzett *kandargós-* és *patkós-keptárokig* (192. k) igen változatos és sajátos bundafélék készültek ezen a vidéken.

Fehér mellebundákat, oldalgombolósokat még hordtak az idősek 1960-ban is (193. k). Ezeket csak fel kellett *puskázni*, *irházni*, a szélét fehér bőrrel bevonni. Valószínű, hogy az irházás itt is, mint a bukovinai, majd a dévai székelyeknél, eredetileg az összevarrásokat takarta s egyben erősítette.⁶⁶ A *boszorkányfoltok*, a bőrkiegészítések varrásait vonták be irhával, és azok széleit erősítették *boszorkányötéssel* a bőrre. De ezzel erősítették a fekete bőrszegélyt is

körbe a bőrruhadarabokra, majd a jó kétujjnyi irhacsíkot *cérnázták* előbb kender-, majd fekete cérnával a bőrre. Vagy inázták, visszaforgatták és keresztiesen öltötték. Mert a moldvai csángó bőrhímzéseken — éppúgy, mint a régi bukovinai vagy gyimesi bőrhímzéseken — az egyszerű és visszaforgatott, esetleg megerősített inazás, valamint a boszorkányöltés és annak különböző válfajai voltak az eredeti szücsöltések. A laposöltés csak töltésként szerepelt.

Valamikor az irhát is házilag készítették, illetve a bőr szőrtelen, *csóré* részéből vágták. Idővel erre a célra külön készítették ki a puhább bőrt, mert erre jól lehetett dolgozni. Újabban már Bákóból vásárolták. Erre varrták eredetileg a hímeket, mert ez keményebb, fehérebb, tisztább. Csak leöltötték imitt-amott, hogy jól a bőrhöz lapuljon, s „akkor fogták cérnázni” (70b. r) a hím két oldalán. Ezután vitték a *snúrját*, *sinórját*. A női mellrevalókon „kivetették a cseresnyét” (77. r). Fölötte még „egy cérnát elvittek”. Ekkor csíptették le, majd „bétőtötték a cseresnyét” laposöltéssel. Az egyszerű férfimelleken csak bodzabelet (79. r) varrtak két rend cérnázás közé. A szélére még egy-egy sor *légy* (81. r) is került.

Eredetileg az irha szélét cérnázták *keresztiesen* vagy *behányva*, mint Gyimesen,⁶⁷ és egyik vagy mindkét oldalára került az egyszerű- vagy *fontsinór*, Kalagoron nemegyszer *láncocska*. A csipkézészerű *legyeket* már az alapbőrre vagy a másik irhára varrták. A *bodzabél* meg a két *cérnázás* között tulajdonképpen az irhával eltakart összevarrást hangsúlyozta és egyben erősítette.

Végeredményben a boszorkányöltés sűrűbb változata, a *fontsinór*, éppúgy, mint a szücsöltés, a *bodzabél*, amely egy színben vagy szakaszosan varrva Gyimesen *magyar-* vagy *berszán-zsinór*. Ezek szerint a gyimesi magyarok és a hétfalusi román juhászok egyformán ismerték és használták. Ezt a motívumot a székely festékesen *halasnak*, míg a valamennyi csángó vidéken ismert, apró háromszög alakú motívumokat *halfarok*nak nevezték. Ilyen halfarkas férfimelles és női lajbi bundákat fényképeztem még az 1970-es években is Gyimesen (194. k). Ott *sulyokvirág* vagy *lidércláb* a neve. De rajta volt a hétfalusi *prémes subákon* is. És ezek a halfarkok *pillangók* vagy *félfizfalevelek* voltak a Szeret-téri idősök *hosszúkozsókjainak* vagy *bundáinak* (195. k) váltakozó színű szeldíszítményei. A bukovinai, illetve dévai csángó „hosszúkozsokok” és „mintyán bundák” *halfarkas* váll- és ujjhímei már a századfordulón kihúzódtak a vállra (Szabó Imre, 1904. VI., VII. t. 18., 20. r), ujjvégekre és az oldalakra, átadva helyüket az újabb rózsás, virágos díszítményeknek. De ott voltak a kalagori fiatalok bőrmellesein (195. k) az 1933-as búcsún éppúgy, mint az 1953-ban rajzolt öreges-keptárak mell-, oldal- és háthímein (XXI. 1—3). Ezeken a régi típusú kalagori *kandargós-keptárakon* (NJ: 37. k) a

120. *Bundahímek*. Bf, 1953.

A. *Ágas csillag, keptárhím*: a) *csillag*; b) *tőtött ficfalevelek*. B.C.D. Nagykozsók oldalhímei.

B. *Aszály középhím* (lefelé): a) zöld *szenetor*, fekete *cérnázással*; b) piros *pillangók*, *félficfalevelek*; c) kétoldalt vörös és zöld *kondor szenetor*; d) közbül, vörös *inazás* között, fekete *cérnázás* és vörös-lila *hányások*.

C. *Ágas oldalhím*: a) vörös, zöld *bodzabél*, fekete *cérnázás*; b) zöld *igenes szenetor* két oldalán pirossal töltött lila *ficfalevelek*.

D. *Pillangós aszalyhím*: a) Zölddel és lilával szegett vörös *pillangók*; b) 2 fekete *cérnázás* között zöld, vörös, lila, vörös, zöld *bodzabél*, *betájhím*.

E. Nagypataki *keptár klinhímei*, oldalhímei: a) fekete *legyek*; b) két *cérnázás* között vörös, zöld, vörös, két *bodzabél*; c) *lú*. Fekete *vetésben* 3 vörös, 3 kék és 3 zöld ló változik; d) fekete *cérnázáson* 2 piros, 1 zöld vagy 2 kék között piros hármás levél; e) *megygyek*, *bobókák*; f) vörös, fekete *kandargó*, alul vörös, felül kék és zöld *ficfalevelekkel*:

halfarkok vagy *pillangók* (XXI. 3a) még igen jelentős helyet foglaltak el. Ott voltak a *kandargós sinórok* végén (XXI. 1b) és váltakozó színekben ott sorakoztak a *cérnázás* vagy *hányás* oldalán. A háthím szélén, szintén váltakozva, színes legyeket öltöttek. A *hányások*at előbb feketével varrták körbe, majd visszafelé sárgával öltötték (e). A feketével „vetett” *babókák*, *meggyek* két oldalára piros *sinórt* vittek végig és vörössel, zölddel, lilával és rózsaszínnel töltötték. Ezeken a bőrhímzéseken már feltűnt a rózsaszín meg a kék, és lilára változott, de különösen a rózsaszínt csak módjával adagolták. Természetesen, a *bodzabél* (g) egyik darabról sem hiányozhatott. A három-négy színű *kandargó* (h), a mellrevaló névadó híme, a „vízfolyás” hullámvölgyeiben már különböző színű *töltött ficfalevelek* (i) helyezkedtek el.

A lefelé forgatott oldalhímen, a *klinen* (XXI. 2), az említett díszítőelemek közepén, a gyimesi bundákról is jól ismert *virág*, itt *vert bobóka*; itt is a vörös boszorkányöltést nevezik cérnázásnak, akárcsak a Tatros völgyében. Az előhím érdekessége (196. k), hogy itt már a *bodzabél* vagy *batája* is meghajlik (XXI. 3), mind jobban emlékeztetve a bukovinai halfarokra.

A 40-es évek után új típusú *mejjeskeptárok* készültek Bogdánfalván és Kalagoron egyaránt. Ezek az apró háromszögű díszítmények itt is kikerültek a leggazdagabban hímzett mellhím alsó szélére (197. k). A női és férfimellrevalókon egyaránt a főhelyet a *csillagok* és a *keresztek* foglalták el. Bogdánfalván a mellesen már nyoma sincs a régi szabadabb rajzú és háromszög alakú hímeknek. Itt a díszítősorok között fekete *cérnázás* meg *bodzabél* vagy *betájhím* és a *sinóron* vagy *szeneturon* kívül hármanként *luak* (lovak) különböző színű töltéssel. A háton csak a *kandargó* fut, fölötte az ismert hímekkel, s oldalán az összevarrást fedő irhán az *egyszerű kandargó*.

Az elől nyitott *klinyos-keptárok* is egyre gazdagodnak. És előre, a főhelyre *újhím* vagy *tikmonkás(hím)* kerül. Férfi és női mellrevalókra egyformán varrják.

Tikmonyos- vagy *barackmagos-kandargós-keptárok* már 1953-ban szép számban készültek. Ezeket is úgy varrták, mint a régebbieket, csak miután betöltötte a cseresznyét, „kiviszi a betájhímet — mutatta a fiatal szücs —, majd a kondorgóját, majd elől az újhímet, a tikmonykát. Mikor ezekkel kész, kicérnázza a klinjét. Majd *elbetájezi*, varrja a *kerestyét* és a *csillagját* [XXIII. 4]. Aztán hátul kivarrja a *fenyőágát*” (120B. r). Mikor az első és alsó hímek elkészültek (XXIII. 1—3), „béveszi pusicaába a hátát”, beirházza.

Az ujjánál még „jön két cérna, sinór a cérna mellett, cseresnye, bodzabél, kandargó, s kész a keptár”.

A bőrhímzésen 1953-ban „feteakeszeg, belánveres, ruzsinka, sárig, kék és feteke” cigájagyapjú szépen domborodott ki a fekete vékonyabb cérnázás közül.

Érdekes, hogy a Szeret-téri csángók a legutolsó időkig nem tértek rá a rózsás, virágos bundák készítésére. Az 1970-es években mindössze elől a színes selymes bojtok anyaga és formája és az egyre sokasodó rendek gazdagsága jelezte az anyagi jólétet.

Demse Ádámné Klézsén 1978-ban a *szótt-primos-patkós-keptárokra* is több rend cseresznyét hímzett (198. k). *Töltött csillag* és *kereszt* került nemcsak az oldaltoldásokra, de a hátra is. A nagyrózsás keptár továbbra is a románok ünnepi viselete (már aki egyáltalán felvette). A sima fehér irhás hátközép, emberek és asszonyok ‘mellrevalóin egyaránt, a csángóság megkülönböztető jele (199a-b. k).

Míg az inghímzések az utóbbi időben, a tarka naturális díszítőelemek hatására, az ízlés elbizonytalanodására engednek következtetni, a bőrmellesek — bár sokkal díszesebbek, mint a múltban — a legutolsó időkig megmaradtak a jó ízlés határain belül.

A régi bőrhímző-öltések a népi kismesterek kezén továbbra is élnek. Az inghímzés régi öltéselemeit a fiatalok legnagyobb csodálkozására az idősebb asszonyok újból kezdik elővenni (XXIV.) Ha ezek a régi hímzések is annyira közkedvelteké válnának a helybeli fiatalság körében, mint a -szőttesek, és olyan szervesen bele tudnák építeni mai életükbe, mint azokat, akkor ez a tanulmány nem íródott volna hiába. És ha — népdalaink és népi táncaink mintájára — csángó ing- és bőrhímzéseink is közkedveltté válnának, akkor talán lehetőségünk nyílna arra, hogy további kutatásokkal még feltárjuk azt a hihetetlen kincset, amely még ezekben és a többi faluban rejtőzik. Mert a csángóság még ma is kiapadhatatlan kincsesbánya. Amit itt bemutattunk, az csak felszíni fejtés.

Csángóföldön nemcsak Európa nagy hagyományai élnek tovább, de Kelet-Európának is egy olyan hagyományőrző vidéke ez, amely még nagyon sokat mondhat és adhat mind a magyar, mind a román, de az egyetemes néprajz-tudomány és a nagyközönség számára is.

III. F. Bőrhímzések

1. Bőr ruhadarabok

bőr, büör (Bf, Ka), bür (Szi)
 kozokár, kozsokár (mcs)
 bunda (Kl)
 fejér mejjes (Bf)
 kaptár (mcs)
 büör kozók (Bf)
 bür kazuk (Szf)
 rövidkozók (Bf, Np)
 hosszúkozók (mcs)

bőr, bür (E)
 szúcs (E)
 bunda (E)
 mejjes bunda (Gyi; Dcs) melles (M)
 szabad bunda (Gyi); lájbi-bunda (Dcs)
 egész mintyán (Dcs)
 kuzsu, kuzsi (Köröstárkány)
 könyökbunda (Dcs); prémes suba (Hf)
 hosszúkozók (Gyi); kozók (Dcs)

2 Öltés- és díszítőelemek

inazás (mcs)
 irházás (Ka, L)
 puskázás (Bf)
 cérnázás (Ka) I.
 cérnázás (Bf, Np) II.
 hányás (kétszínben, Ka)
 légy (Bf, Ka)
 kandargó, kandargós-in (Bf)
 egyszerűbb kandargó (Bf)
 bodzabél, betája, botaja
 pillangó (Ka)
 félficfalevél (Bf)
 keröm (mcs)
 cseresnye vetése (Bf)
 cseresnye tötése (Bf, Ka)

inazás (FM)
 irházás (Gyi; Dcs)
 juhászolás, irhászolás (Ksz)
 cérnázás (Gyi), boszorkányötés (Dcs)
 keresszem (Gyi)
 hányás (Dcs)
 keresztvarrás (Gyi)
 ökörhúgyas (Gyi); vízfolyásos (Kecset)
 kégyóvarrás (Dcs); tekerősvirág (Dcs)
 magyar- vagy berszánzsínor (Gyi)
 halfarok (Dos)
 sulyokvirág (Gyi)
 lidérc láb (Gyi); lúdláb (Kecset)
 kockázás, megóti, elfejtőz (Ksz)
 tötés (Ksz); lapostötés (Kecset)

luvak (Np)
vert bobóka (Bf, Np)
kereszt (Bf)
aszajhím (Bf, Ka, Np)

likasvirág (Gyi)
virág (Gyi)
háromág (Gyi)
aszalhím (Gyi)

JEGYZETEK

¹ A csángó asszonyok fehér fejrevalóját Nicolae Iorga 1912-ben „... impunătoarele maramale unguroaicelor din județele Roman și Bacău...” elismerő szavakkal emlegette, ugyanakkor pedig a moldvai román népviselet pusztulásáról így írt: „Portul nostru popular decade vădit... În Moldova, afară de părțile locuite de unguri, el a pierit aproape cu desăvîrșire.” N. Iorga: *Portul popular românesc*. Vălenii de Munte 1912. 16.

² Ferencz Kornélia — Palotay Gertrúd: *Hímzőmesterség*. Bp 1940. 13. Részletesebben: *Az Új Idők kézimunkakönyve*. Bp 1935. 51.

³ Aurelia Doagă: *Cusături românești*. B 1978. 21—22.

⁴ Lükő Gábor: *A magyar hímzőművészet eredete és története*. NÉ 31/1939. 9.

⁵ Bátky Zsigmond: *Négyzetöltéssel varrott oláh női ing Csikmegyéből*. NÉ 1903. 291. — Hetven évvel később a pozsonyi Marta Mannova *Így hímezzünk* c. könyvében (1975. 93) a négyzetöltést mint „kontúröltést” ismeri. A Boser—Müller (*Systematik der Stichformen*. Basel 1969. 22) „Kästchenstich” vagy „Beidenseitiger Deutscher Kästchenstich” néven említi.

⁶ Kresz Mária: *Virág és népművészet*. Bp é. n. 23.

⁷ Köszönöm mindazoknak, akik a múzeumokban vagy magángyűjteményekben féltve őrzött moldvai csángó szötteket, hímzéseket vagy azok fényképeit rendelkezésemre bocsátották. Különösképpen köszönöm a Magyar Néprajzi Múzeumnak, a Gazda házaspárnak és Kallós Zoltánnak.

⁸ Petrás Incze János, 1979. 1324.

⁹ Halász Péter: *A moldvai magyarok egy régi étele*. Ethn 1973. 3. 341—345.

¹⁰ Szolnoky Lajos: *Alakuló munkaeszközök*. Bp 1972. 42—43. kép.

¹¹ Azt hiszem, az *Elvettem kenderkémet* c. dalban a munkafolyamatok közül nem véletlenül maradtak ki az újabb keletű finomítási eljárások, pl. a szláv eredetű *gerebelés* vagy a német származású *léhelés*. (Ez utóbbit az északi-csángók nemigen ismerik. Ők inkább *rezsilálják* a kendert, szintén szláv eredetű szóval nevezvén meg ezt a munkamozzanatot.) A *vet*, *szed*, *visz*, *ázik*, *fon*, *varr* szavunk finnugor; *sző* ugor; *rágtat* uráli; maga a *kender* szó ótörök, éppúgy, mint a *tülő*, *orsó*, *csepű* és *szósz* szavunk (TESz). Egytől egyig ősmagyar kori, s ha más vonatkozásban is, de valamennyi általánosan ismert. A dallam szerkezete, valamint az előadásmód is legrégebbiek közül való. Mintegy bizonyossággal, hogy olyan hagyományörző vidéken járunk, ahol érdemes a kendermunkára és szokincseré a szokottnál jobban odafigyelni. Nem kevésbé az egész fonó-szövő mesterségre, mert sok meglepetést tartogat még számunkra.

¹² Petkes József szóbeli közlése szerint a Szamosháton is harmadában dolgozták az uraság kenderét.

¹³ Jugányban a kúp alakú csomók hegyébe *popot*, *popocskát* „ültettek”, hogy azok be ne ázzanak. A kalangya tetejére — kalászával lefelé — borított zárókévét számos vidéken *papnak* nevezik.

¹⁴ „Ír... csuvasos jellegű ótörök jövevényszó” (TESz); „Írás szavunk két fogalomkörhöz fűződik: a metszés rovásíráshoz, továbbá a festékekkel való íráshoz, mázolásához... A magyar nyelvnek az írásra vonatkozó két legjelentősebb szava: az *ír* meg a *betű* török eredetű. (Ehhez csatlakozik különben a rovás számszámaként használt *bičag* = magyar ‘bicsok’, ‘bicska’ is.) ... ezt a két szót az írásrendszerrel vettük át a közelünkbe került török néptől (népektől). Ferenczi Géza — Ferenczi István: *Magyar rovásírásos emlékekről*. = Művelődéstörténeti Tanulmányok. B 1979. 11. 1. Klézsén még nem is a székely bicska, de *írókés* az *írás*, a rovás eszköze (*kés*: finnugor). Az *olvas* meg „Feltehető *olva*... alapszava talán ősi örökség finnugor, esetleg az uráli korból; ... Az igében a ‘számol’ → ‘olvas’ jelentésképződés valamennyi finnugor nyelvben megtörtént” (TESz).

¹⁵ A sütökemencében való fehérítés „a kemencés szapulás — mint Nagy Jenő is írja (1938. 35) — a szegényebb családoknál honos” [Valkón]. Helyszíni megfigyeléseim alapján Tízfalutól, illetve Ploskucénytől Désházáig a fában szűkölködő vidékeken egy tűzzel sütöttek és fehérítették.

¹⁶ *A moldvai magyar telepekről*. Buda 1838. 50.

¹⁷ László Gyula: *Jelkép és díszítmény*. Új Írás 1979. 5. 111.

¹⁸ Petrás Incze Tudósításaiban „fehér vagy fekete szoknya (zeke)” szerepel: 1841/1979. 1326.

¹⁹ Sz. J. *Magyarói viselet*. Kézirat.

²⁰ A kendőt a törülközőtől régen így különböztették meg:

„(...) Mellyik kendőhöz* meg kendel
Az ẽ kendő langot veszen [! = vesszen/vessen]
Gyenge arczád mind el ẽjegjen
Hogy szẽnki szẽ szerethesszẽn

Mélyik ágyba te lefekszel
Az ẽz ágy esz csipke lęgyẽn,
E párnádesz kőe válljék
Csaló szüved ne nyughasszék.

* Kendőnek hivatik tulajdonképp a törülköző: azért mondatik itt kendeni, vagy kendezni, törülközni ige helyett, mit igen ritkán hallani.” Petrás, 1843/1979. 1407.

²¹ Kallós Zoltán szóbeli közlése.

²² *Patyolat, fatiol, bulya vászon*: Újváriné Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női fej- és hajviselet*. Bp 1937. 11—12. A *boránzsikot* Lükő (1935. 59—68) még meg sem említi. A románok viszont, török hatásra, Dél-Moldvában és Havasalföldön ebben ünnepeitek. A fehér szõtteskendő 100 évvel ezelõtt Moldvában általános volt (Emilia Pavel, 1976. 26—27). Napjainkban csak a Bákó környéki idõs csángó asszonyok viselik.

²³ Jó 100 évvel ezelõtt Petrás tanúsága szerint még a *fejem-közepét* tartották nehéz gúnyának: Petrás, 1841/1979. 1407.

²⁴ Vékonyabb vagy vastagabb fehér fejkendõt Kresz Mária is számos vidékrõl közöl a múlt századból a Székelyfõldtõl Nyitraig: Kresz Mária: *Magyar parasztviselet 1820—1867*. Bp 1956. 73—74 és több képen.

²⁵ Ki az urát szereti,
A kendejit felveti,
Ki az urát nagyon szereti,
Mind a két felét felveti...—

hujogtatták a tánc hevében kipirult asszonyok.

²⁶ *Ribanc* ... Az ÉrtKsz szerint „*ribanc* fn. 1. *durva*. Feslett erkölcsű nő. 2. *nép rég* Hitvány, semmirekellő (személy [...]) 3. *nép rég* (Rongy(darab) [? ← *ribál* ‘tép’ ...]”

²⁷ Paul Petrescu, Paul Stahl: *Scoarțe românești*. B 1966. 5—16 tábla.

²⁸ A színes padtakarót eredetileg *festékesnek* nevezték, mint Petrás Incze egyik szómagyarázó jegyzete is bizonyítja: „* Idegenek s kedves vendégek elfogadására a *festékessel* be terített és az ablak alatt az asztal fejéhez el nyuló pad deszéka.” (Petrás 1843/1979. 1414.) Ma *padraváló* (Kal, Ka, L, Pu) vagy *lécsér* a neve.

²⁹ A széles sáv egy vagy két oldalán párhuzamosan haladó keskeny csikra mondják, hogy „fiasan van téve”. Ami itt *fia*, az Széken *fióka*, Kelemtelkén *csitkó* (helyszíni gyűjtés, 1955 és 1958).

³⁰ Klézsén a 88 éves „dédi mamó” mesélte, hogy leánya, Hodorog Mária ennek beverő „gyapjúcskáján” tanult fonni. Alig volt még 14 éves, már ezzel ment a „guzsalyosba”.

³¹ Kallós szerint a mezõségi Ördõngõsfüzesen ugyanezzel a mintával *dugacsolt* gyapjúszõttest készítenek. Kászonban a *sikos* festékest *pántikásnak*, a *gomolyást* *aggatottnak* vagy *rakottasnak* nevezik, akárcsak a Felső-Maros menti magyaróiak. *Aleseturi pe fire* — hallottam a Zarámban és a Zsil felsõ folyásánál élõ románoktól. Valamennyi tulajdonképpen ugyanazt a fogalmat fedi. Alapjában véve valamennyi vízszintes szõvõszéken készült nyitott vagy kapcsolt keleti kilim-technikával. *Scoarța*, mondja a jugányi román — és Erdélyben is általában — ennek a gyapjúszõttesnek, mert különbözõ fahéjakkal festett gyapjúval szõtték. *Festékes*, mondják a Kárpátok két oldalán, mert a gyapjút õk is *festõfűvel*, *festõgazzal* színezték. *Gomolyás*, mert gomolyával szõtték. *Dugacsolt*, mert a gomolyákat dugták. *Aggatott*, mert a székelyek festékeseiket közös foglalószálra aggatták. És *rakottas*, mert a színeket nem vetélõvel, de kézzel a nyitott szádba egymás után rakták. Tehát valamennyi elnevezés technikai folyamatot tükröz. Egyszerű, számos néppel közös geometrikus mintakincse meg azt bizonyítja, hogy mindnyájan szõttük, szõhettük a szomszédos országok népeivel egyetemben. A Tatros völgyében, ahol a Székelyfõlddel való kapcsolat sokkal közvetlenebb, bár õk is inkább a hegyesszögű motívumokat kedvelték, de a szögletes mintákat székely módra, közös foglalószálra aggatták. Román környékén viszont már román módra, a felvetõszálak között, a színes beverõszálakat egymáshoz kapcsolták. Bár *dugacsolt* *festékeseiket* vagy *lensereiket*

továbbra is vízszintes szövőszéken szőtték, de átvették a kolostorok nagy, függőleges szövőállványain készült életfás, figurális moldvai szőnyegek kapcsolási módját.

³² Dr. Kós Károly: *A kalotaszegi muszuj*. MűvHagy. VI. 1964., 178.

³³ Ignácz Rózsa: *Keleti magyarok nyomában*. Bp 1941. 9.

³⁴ *Románia. Din tezaurul portului popular tradițional*. B 1979. 113. — Milovan Gavazzi (Zágráb): *A mordvin rojtos kötének délkelet-európai rokonsága* c. írásában úgy véli, hogy „... az ilyen kötének e térség női viseletében már a történelem előtti időben megvoltak”: *A vízimadarak népe* = Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből. Bp 1975. 119—125; 124.

³⁵ Ezt az *aszurval lerakott fustás-inget* a Beszterce mentén, de a Küküllők mentén is elsősorban a románok viselték. De ebben jártak az Al-Duna mentén, és le egészen az újjörögök „fustanellájáig” más nemzet fiai is. „Fustanellát”, igaz, színeset, viseltek egykoron a skótok is. És fehér hosszúingben szántott a XIV. századi gall földműves is. Moldvában 1953-ban még vagy már nem egy székelyes csángó faluban, pl. Onyesten ebben ünnepeltek. Pedig Onyesten, Ónfalván magyaroknak tartották akkor magukat. Szász Mihály István nagyapja például Kurtapatakról jött 1870 táján. Az öreget Kelemen Péternek hívták. Két gyermekkel jött át a hegyen. „Erőst jó csépesek voltak. Jó dóguak, s az olyant itt jól bévették. Csépték a gabonát. Itt erőst fizetődött. Itt a falunak háromnegyed része mind Erdélyből jött” — magyarázta Szász Mihály István.

³⁶ A léspediek viszont, akiknél egy régebbi csángó rétegre később székelyeik, erdélyi magyarok települtek, már nem elégedtek meg az egyszerűen szövött vagy hímesen szedett bernyécekkel. Náluk viselik a fehérnépek a leghosszabb és alul is díszesen kivarrt hímes inget, amely Kelet-Európában délre és északra egyaránt elkísérhető, ugyanakkor nők és férfiak, legalábbis a fiatalok, gazdagon hímzett övet és bernyéct kötöttek.

³⁷ Erna Markova: *Vyznam tkania kartockami v davnej textilnej kulture: Umeni a remesla* I. 77. Praha 1977. I. 61—64.

³⁸ Míg a bukovinai székelyek hímzésével számos kiadvány foglalkozott, a moldvai csángó hímzéseket még a NéprL sem tartja nyilván (holott a *Csángó szőtteket* külön címszóban tárgyalja: I. 457). Mindössze az 1970-es években a Dolgozó Nő *Ne menjen feledésbe* rovatában (1978. 5., 6., 1979. 3. és 1980. 1.) jelent meg néhány rövidebb írás a moldvai csángó női ing- és jegykendő-hímzésről.

³⁹ L. a 2—4. jegyz. E hímzés mód széles körű elterjedése ennek igen régi korára enged következtetni.

⁴⁰ Az állatvonatkozású elnevezések még számos vidéken élnek. Pl. *hal, rák* a székely festékesen, rákláb-ágazás a Kis-Küküllő vidékén; *csirkeláb, lúdláb* a széki „pávás” és „kakasos” iratosan; *lúdfog, farkasfog* Ózd, Lapád szőttesein: de *farkasfogas* a székely festékes éppúgy, mint a kalotaszegi vállfü stb.

⁴¹ A *kakastarás* elnevezést néprajzi gyűjtéseim során kivétel nélkül valamennyi vidéken megtaláltam.

⁴² Gazdáné Olosz Ella 1960-as gyűjtése alapján csángó inghímzés-albumot készít kiadásra. Öltés- és díszítőelemeit, elnevezéseit a mi gyűjtésünkkel is egybevetettük.

⁴³ Kászomban is a párnahuzatokat *invarrással olvasva*, szálán varrták. Szilágyban a nagyobb felületeket az Erdély-szerte használt invarrással hímezik. A Kis-Küküllő menti Dombón az tartják, hogy náluk „1890-ig az inazás járta”. Az itt említett adatok az első világháború előtti állapotot tükrözik. Ezeket nagyrészt a keleti *boszorkányöltés* sűrűbb formájában, a *fontsinórhoz* hasonlóan varrták.

⁴⁴ A szilágysági Kárásztelkén magam is láttam még 1979-ben, hogy lakodalom előestéjén a leány tyúkot küld a vőlegénynek. „Tyúkot küld a kakasnak és két almát. A legény kakással, kolbásszal és két tojással viszonzza.” Így adják egymás tudtára, hogy házasságuk termékeny lesz. Az alma szerepe a magyar népi hitvilágban általánosan ismert (NéprL I. 93).

⁴⁵ Ezekhez a párnához hasonló régi székely varrottast közöl Balogh. Jolán a XVI. században megjelent velencei mintakönyv levonatával egyetemben. Valószínű, hogy ez is része annak a gazdag kelet-, közép-, és délkelet-európai mintakincsnek, amelyet ott nyomtattak ki először, mivel a technikai feltételek ott adva voltak (?).

⁴⁶ Bartók Béla: *Népzene és a szomszédos népek népzeneje*. Bp 1934.

⁴⁷ Fél Edit: *Magyar népi vászonhímzések*. Bp é.n.

⁴⁸ Méhviásznak, *iuznak, hiuznak*, minden csángó háznál lennie kellett. Elengedhetetlen volt keresztelőn, lakodalom vagy temetés alkalmával. Nemcsak viaszos szál, de viaszos vászonnak is lennie kellett ottan, ahol a kegyetlen anyós asztali gyertyát tudott *iuzsos-vászon*nal menyéből gyújtani.

S ő es csak biémene
Belső kamarába,
S ő es csak kivevé
Riég iuszos vásznát.

S e fejtől fogá,
Talpáig cederé.
Fejinél meggyújtá,
Talpáig iégeté.

(Kallós, 1973, 9. sz.)

⁴⁹ Cantemir, 1973. XVI. 175.

⁵⁰ A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején „a székely asszonyok [...] ingeiket elől ráncokba fogják. Ezekre színes fonallal virágokat és más díszítményeket varrnak. Ránca fogott elől az ing ujjá is. Derékig ér és durvább anyagból készült hozzávarrt alsóinggel viselik...” G. Daniel Scheint: *Das Land und Volk der Szekler in Siebenbürgen, in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht.* Pesth 1833. 200—202. Közli Nagy Jenő: Kászon 220. és 266—267.

⁵¹ *Arta populară în Republica Populară Română.* B 1957. E. D. Tomida: *Cusăturile și broderiile costumului popular din România.* B 1972. 104.

⁵² Boguszlavszkaja, Irina Jakovievina: *Russzkaja narodnaja vüsvka.* Moszkva, 1972. 7. Kiewe, Heim Edgar: *Zur Geschichte und Herkunft der Mustern.* = Maria Foris — Andreas Foris: *Kreuzstich Vorlagen.* Nürnberg 1958.

⁵³ *Hány, köt, szed, tölt, varr* szavunk finnugor; *szeg, ugor; gyújt* ötörök; *szem, fog,* finnugor; *in* uráli kaiból való (TESz).

⁵⁴ Márton Gyula megállapítása szerint is a moldvai csángóknak nem volt a magyar irodalmi nyelvvel kapcsolatuk. Ennek bizonyítására idézi Murádin László kis tanulmányát, melyben a „Külső-Rekecsinben kikérdezett 100 nyelvújítási szó közül adatközlői egyet sem ismertek”.

⁵⁵ I. Lahovari: *Marele Dicționar Geografic al României.* B. 1898. I. 173.

⁵⁶ A Kis-Küküllő menti férfin gen éppúgy, mint a szilágyin, de a matyón és a karádin is a tűzdelés, tűzőöltés mind díszöltés.

⁵⁷ Palkó Attila szóbeli közlése édesapja, néhai Palkó András magyarói szücsmester munkái alapján.

⁵⁸ Ez a különbség legtöbb vidéken fennáll a falusi varróasszony és a kismester munkája között.

⁵⁹ Vízszintes meg függőleges *kandargót* a dánfalvi asszonyok mázasedényeikre *írták:* Kós 1976. 251. 19. á.

⁶⁰ 1979-es gyűjtésünk anyagából.

⁶¹ Gyimesen a *bodzabél* = magyar- vagy berszán-zsinór, és a boszorkányöltést nevezik cérnázásnak: Horváth Csaba: *Gyimesi csángó bundák.* Csíkszereda 1972. 16.

⁶² Péntek János: *A kalotaszegi népi hímzés és szakszókincse.* B 1979. 81.

⁶³ A *bokorkötések* Kalotaszegen is igen kedveltek. A *kétbokros, hárombokros, bokor virággal* eredetileg összefogó kötényhímzések. Péntek, 1979. 44. 112—113.

⁶⁴ E. D. Tomida, 1972. 114. és Florea Bobu Florescu: *Portul popular din Moldova de nord.* B 1956. 27.

⁶⁵ Fél Edit, 1976. 4. és 5. rajz.

⁶⁶ Szabó Imre: *Dévai csángó-székely népviselet és táplálkozás.* NÉ 5/1904. 3—4. sz. 69—84. 11. á. — Kresz Mária: *Népi szücsmunka.* Bp 1979. 34.

⁶⁷ Horváth Csaba, 1972. 16.